

๘๘๕.๙๑๐๙๓๕

พ ๙๙๒๒

๗. ๓

วิเคราะห์ความเชื่อในเรื่องพระอภัยมณี

ปริญญาโท

ของ

นางเอกไทโรจน์ นราพิชารังวิทย์

- 6 พ.ย. 2533

๒๖๙๙๑๔

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

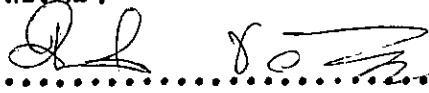
พฤษภาคม ๒๕๓๓

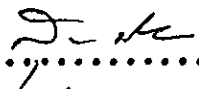
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

170744

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบไล่ที่พิจารณาปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตวิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

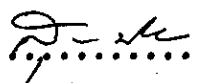
คณะกรรมการที่ปรึกษา

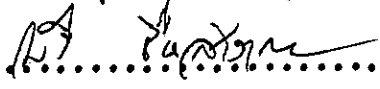
..........ประธาน
(อาจารย์ปราณี ชวนแก้ว)

..........กรรมการ
(อาจารย์สุภา ปานเจริญ)

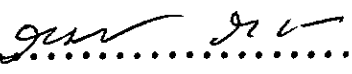
คณะกรรมการสอบ

..........ประธาน
(อาจารย์ปราณี ชวนแก้ว)

..........กรรมการ
(อาจารย์สุภา ปานเจริญ)

..........กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ไมตรี ชื่นสำราญ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตวิชาเอกภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..........คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. สมพร บัวทอง)

วันที่ ๒๘ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดียิ่ง จากอาจารย์ปราชญ์ ขวัญแก้ว ประธานกรรมการ และอาจารย์สุภา ปานเจริญ กรรมการ ที่ได้กรุณาให้แนวคิด คำแนะนำ และสละเวลาเอาใจใส่ตรวจแก้ข้อบกพร่องต่าง ๆ จนสำเร็จ เรียบร้อยเป็นรูปเล่มเรียบร้อย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความร่วมมือและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาค้นคว้าอย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิฑูร โสภางค์ อาจารย์ที่ปรึกษาและคณบดี คณะมนุษยศาสตร์ รองศาสตราจารย์โมรี ชื่นสำราญ รองศาสตราจารย์สุนันทา โสรัจจ์ หัวหน้าภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ตลอดจนผู้บังคับบัญชาและญาติมิตรหลายท่านที่ได้กรุณาให้แรงใจและให้ยืมหนังสือ สำหรับค้นคว้า ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาและความปรารถนาดีเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบ ขอบพระคุณบรรดาคุณอาจารย์และผู้มีอุปการะคุณดังกล่าวเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง สถานที่ผู้วิจัยจะลืมเสียมิได้ก็คือ โรงเรียนเตรียมทหาร สังกัดกรมการศึกษาวิจัย กองบัญชาการทหารสูงสุด กระทรวงกลาโหม ที่ได้กรุณาอนุเคราะห์ทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัยไปศึกษาต่อ ตามโครงการพัฒนาอาจารย์จนสำเร็จตามความมุ่งหมายของทางราชการ ผู้วิจัยรู้สึกสำนึกใน บุญคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอจารึกพระคุณนี้ไว้ชั่ววันรัตนกาล

นาวาเอกไพโรจน์ นรชาติข้าราชการวิทย์

1	บทนำ	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	6
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	6
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	7
	คำนิยามศัพท์เฉพาะ	7
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	7
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	8
2	ความเชื่อ	32
	ความเชื่อทางค่านิยมไสยศาสตร์	32
	ความเชื่อทางค่านิยมโหราศาสตร์	84
	ความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสตร์	128
3	วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อที่มีต่อการดำเนินเรื่อง การสร้างฉากและ	
	การสร้างตัวละคร	150
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมไสยศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง	150
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมโหราศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง	157
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง	160
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างฉาก	164
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมโหราศาสตร์ที่มีต่อการสร้างฉาก	166
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสตร์ที่มีต่อการสร้างฉาก	168
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร	173
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมโหราศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร	181
	บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร	185

4	สรุปผลการศึกษาค้นคว้า การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	192
	สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	192
	การอภิปรายผล	196
	ข้อเสนอแนะ	198
	บรรณานุกรม	199
	ประวัติย่อของผู้วิจัย	203

ภูมิหลัง

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจอย่างหนึ่งของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษามาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์และนับถือสืบต่อกันเป็นมรดกทางสังคมมาจนถึงปัจจุบัน ในสมัยโบราณขณะที่มนุษย์ยังไม่มีความรู้เพียงพอเชื่อกันว่า ในป่าเขาและแม่น้ำลำธารมีผีธนาเทวดา คอยพิทักษ์รักษา ไม้พาลาก็มีขมวดเข้าอยู่ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติขึ้น เช่น พายุแลบฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แค้นกินไฟ และภูเขาไฟระเบิดก็ตกใจกลัว เพราะไม่ทราบสาเหตุว่าทำไมจึงเกิดปรากฏการณ์เช่นนั้นขึ้น มนุษย์จึงหมกมุ่นหาที่หาหนทางป้องกันแก้ไขโดยยกให้เป็นเรื่องราวของเทพเจ้า โดยเชื่อว่าปรากฏการณ์เหล่านั้นเกิดจากอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ของเทพเจ้าบันดาลให้เป็นไป จึงได้แก้สวมนท่อนวอนทอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้พ้นพ้นจากภัยพิบัติเหล่านั้น

ความเชื่อดังกล่าวนี้นับถือกันไปในชนชาติต่าง ๆ ทั่วโลก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และคงส่งต่อไปยังอนาคตอีกด้วย ดังเช่น "ชาวกรีกและโรมันโบราณเชื่อว่า ซีอัส (Zeus) หรือจูปีเตอร์ (Jupiter) นั้นเป็นเทพเจ้าแห่งสวรรค์ มีอสนีบาต (Thunderbolt) เป็นอาวุธ เฮดีส (Hades) หรือพลูโต (Pluto) เป็นเทพเจ้าแห่งยมโลก เป็นต้น เทพเจ้าแต่ละองค์มีลักษณะภาพ สามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น โรคระบาด เมื่อไม่พอใจก็จะลงโทษ เวลาฟ้าแลบ ฟ้าร้อง และฟ้าผ่าก็เชื่อว่า ซีอัส (Zeus) กำลังฟ้าผ่า¹⁾ ส่วนคติความเชื่อของไทยก็คล้ายคลึงกันคือ นับถือผีธนาเทวดาทั้งขอความว่า "มนุษย์เราขอขมาปรากฏการณ์ธรรมชาติด้วยเหตุขอทางไสยศาสตร์ เพราะยังขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้นว่า ฝนตกเพราะนาคให้น้ำหรือมีเทวดาเป็นผู้นำฝนมา ฟ้าร้องก็ว่าเป็นเสียงรอกของพระอินทร์กำลังยกทัพ มีพวกรุกเป็นไพร่พลไปรบกับยักษ์ ฟ้าแลบก็ว่าเป็นแสงจากนางเมขลา ล่อแก้ว ฟ้าผ่าก็ว่า รามสูรขว้างขวาน โลกเรานั้นแบนมีปลาอาณันท์หนุนอยู่ เวลาแค้นกินไฟ

¹⁾ เสาวลักษณ์ ทัศนาศานต์. วรรณกรรมเอกของไทย. หน้า 161.

กล่าวลาอาณัติพลิกตัว"¹ พฤติการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า วิธีชีวิตอย่างหนึ่งของคนไทย
แต่เดิมก็คือ การนับถือผีสงเวทคา ซึ่งเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้สามารถบันดาลให้ดีให้ร้ายได้
ทั้งนักปราชญ์ท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า "ความเชื่อถือของชนชาติไทยตั้งแต่เดิมก็ไม่ต่างกับของ
ชาติอื่น ๆ คือมีความเชื่อถือสิ่งที่ตามปกติมองไม่เห็นตัว แต่ถือหรือเข้าใจว่ามีฤทธิ์หรืออำนาจ
อยู่เหนือคน อาศัยบันดาลให้ดีหรือร้ายหรือให้ทุกข์ให้โทษแก่คนได้ ความเชื่อถืออย่างนี้เรียกว่า
ลัทธิผีสงเวทคา (Animism)"²

ลัทธิผีสงเวทคามีอิทธิพลเหนือจิตใจของมนุษย์มาช้านานและยังนับถืออย่างฝังแน่น
ยากที่จะลบเลือนได้ ในสมัยโบราณเมื่อมนุษย์ยังไม่มีการศึกษาจึงขาดปัญญาและเหตุผล ทำให้
เกิดความหวาดกลัวและเชื่อสิ่งเหล่านี้อย่างงมงาย เดิมทีเกิดความเชื่อของมนุษย์มีมูลเหตุ
มาจากความไม่รู้ในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และความไม่รู้ตัวเองทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัว
จึงต้องคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ มนุษย์เชื่อว่า มีอำนาจลึกลับที่บันดาลให้
ได้กับผลดีหรือผลร้ายก็ได้ เมื่อเกิดความกลัวแล้วก็จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษหรือ
ทำเพื่อเอาใจอำนาจลึกลับนั้น สาเหตุที่มาของความเชื่อนี้ก็มาจากอำนาจลึกลับของธรรมชาติ
ทั้งที่ ประสาท อิศวรวิชา และคนอื่น ๆ กล่าวว่า "ความเชื่อว่าจะมีมูลเหตุจริงใจมาจาก
อิทธิพลของธรรมชาติที่อำนาจเหนือคน เมื่อชนพบกับความไม่รู้จึงทำให้คนต้องไขว่คว้าหา
สิ่งยึดเหนี่ยวเพื่อให้เกิดความมั่นใจ อบอุ่นใจและเป็นที่ยึดทางใจ"³

สาเหตุที่มนุษย์หาที่ยึดทางใจก็เนื่องมาจากเกิดความหวาดกลัวในสิ่งที่อยู่เหนือ
ธรรมชาติ หรืออำนาจลึกลับที่อาจให้ดีให้ร้ายได้ และคิดว่าหาอย่างใดจึงจะปลอดภัยและ
ไม่ถูกลงโทษจากผีสงเวทคาเหล่านั้น มนุษย์นอกจากนับถือผีสงเวทคาแล้ว ยังมีความเชื่อ
ในลัทธิไสยศาสตร์ควบคู่กันไม่อีกด้วย ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณกาล

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช. "ข้างสังเวียน," สยามรัฐรายวัน. 12 กุมภาพันธ์
2521. หน้า 7.

²พระยาอนุมานราชชน. วัฒนธรรม. หน้า 188.

³มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทาง
จิตใจของชาวอีสาน. หน้า 2.

และสืบทอดมาจนทุกวันนี้ ทั้งในชนบทและในเมืองที่เจริญแล้ว ถึงข้อความที่ว่า "เรื่องรา
ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีได้ปรากฏอยู่เฉพาะแต่ในสมัยโบราณเท่านั้น แม้ในปัจจุบัน ซึ่ง
เป็นยุคที่เรียกได้ว่าเจริญทั้งทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการแขนงต่าง ๆ ความเชื่อเช่นนี้
ก็ยังคงมีอยู่ และมีไว้จะปรากฏอยู่เฉพาะในสังคมชนบทเท่านั้น แม้ในสังคมเมือง (Urban
Society) และในกลุ่มที่มีการศึกษาสูงก็ยังเชื่อไสยศาสตร์อยู่"¹

การนับถือผีสงเวทาก็ ความเชื่อในลัทธิไสยศาสตร์ก็ที่ยังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไทย
อย่าง ต่อเนื่องและฝังแน่นอย่างยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ ความเชื่อดังกล่าวนี้ยังมีบทบาทต่อ
วิถีชีวิตของประชาชนจนเกิดเป็นรูปแบบของพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เช่น การเซ่นผี การทรงเจ้า
เข้าผี การปลุกเสก การทำเสน่ห์ และการรบน้ำมนต์ เป็นต้น

นอกจากนับถือลัทธิผีสงเวทาและไสยศาสตร์แล้ว ประชาชนยังเชื่อถือโหราศาสตร์
ไม่น้อยไปกว่าสองลัทธิดังกล่าว ซึ่งได้แก่ โชคลาง ดุริยยาม เกราะหักกรม และความฝัน
เป็นต้น ความเชื่อทางโหราศาสตร์นี้ นับถือกันในกลุ่มชนทุกชาติทั่วโลกเป็นเวลายาวนานนับ
พันปี แม้ปัจจุบันยังมีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์อย่างกว้างไม่เสื่อมคลาย โหราศาสตร์ที่ปรากฏในประเทศไทย
มีความรุ่งเรืองและเชื่อมโยงกันมาถึงแทบทุกสุโขทัย โดยได้รับคตินิยมมาจากอินเดียและ
กลายเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่อย่างหนึ่งของสังคมไทย

ชนชาติไทยในยุคต้น ๆ จึงทกอยู่ใต้อิทธิพลของลัทธิพราหมณ์ในก้นต่าง ๆ ดังกล่าว
ความเชื่อเหล่านี้ผูกพันกับวิถีชีวิตของสังคมไทยอย่างแนบแน่นเป็นเวลายาวนานร้อยปี จนกระทั่ง
ในเวลาต่อมาชนชาติไทยจึงหันมานับถือพุทธศาสนาโดยรับเอาลัทธิดังกล่าวมาเป็นศาสนา
ประจำชาติทั้งแก่สมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งก่อนหน้านั้นก็นับถือทั้งนิกายอาจารย์วาทและนิกายเถรวาท
ตลอดจนนิกายวัชรวาทปน ๆ กันไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พุทธศาสนาที่ชนชาติไทยนับถือแยกออก
เป็น 2 พวก คือ

1. ศาสนาของบุรุษ (Intellectual Religion) พวกนี้นับถือแต่เนื้อแท้เป็น
หลักธรรมในพุทธศาสนา
2. ศาสนาของประชาชนทั่วไป (Popular Religion) เป็นศาสนาแบบชาวบ้าน
นับถือทั้งลัทธิผีสงเวทาและไสยศาสตร์ พวกนี้เชื่อว่าบาปบุญ นรกสวรรค์มีอยู่จริง

¹สุภัทรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. หน้า 173.

ความเชื่อมั่นพาหและความสำเร็จต่อสังคมมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งที่ยึดถือและปฏิบัติร่วมกันในสังคม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยดีเป็นปกติสุข ความเชื่อบางอย่างยังช่วยสร้างกำลังใจและเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้บุคคลประมาท เช่น การพนัน หรือการแสวงงก้น้ำจะช่วยให้มีขวัญกำลังใจและเกิดความเชื่อมั่นในตนเองยิ่งขึ้น การพนันร้ายก็เกิดกลางสังหรณ์ก็ทำให้ผู้นั้นไม่ประมาทเพิ่มความระมัดระวังตัวยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เองความเชื่อจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย

เนื่องจากความเชื่อมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคมทั้งกล่าว กวีซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมจึงตกอยู่ใต้อิทธิพลของความเชื่อนั้นด้วย กวีคือผู้ที่สร้างสรรค์วรรณคดี กวีจึงแสดงออกด้วยการนำเอาความเชื่อของสังคมในยุคนั้นสอดแทรกไว้ในผลงานของตนเสมอ ดังคำกล่าวของนักวิจารณ์วรรณคดีท่านหนึ่งว่า "กวีถึงจะเป็นคนเคี้ยวก็เปรียบเสมือนสามคน คือนอกจากเป็นนักประพันธ์ข้างแก่งหนึ่งชื่อแล้ว ยังเป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้นสมัยนั้น และเป็นพลเมืองอีกด้วย นอกจากจะท่องสังวรในอาชีพประพันธ์ของตนในฐานะที่เป็นกวีแล้ว ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของคนสมัยนั้นก็ย่อมจะพาเขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่ตนเห็นค่าที่ประจักษ์อยู่แก่ใจหาได้ไม่และในฐานะที่เป็นพลเมืองอีกเล่าก็ต้องใส่ใจในเหตุการณ์บ้านเมือง ความเคลื่อนไหวของประเทศไทย ตลอดจนของชนและอาชีพที่ตนเป็นอยู่หน่วยหนึ่งอีกด้วย"¹ ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่าความเชื่อต่าง ๆ ของคนไทยปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในวรรณคดีไทยทุกยุคสมัย ความเชื่อที่วิไลแทรกไว้ในวรรณคดีต่าง ๆ นั้นมีพาหต่อสังคมทั้งทางบวกและลบ เช่น พาหในการอบรมสั่งสอน การปกครอง และการสงคราม เป็นต้น

สมัยกรุงสุโขทัย ในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงได้อ้างถึง การนับถือผีของชาวเมืองสุโขทัย ไว้หลายแห่ง ในไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิไธยกได้อ้างถึงผีเปรต เหวคนรก สวรรค์ ไว้อย่างละเอียดในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีวรรณคดีไทยหลายเรื่องที่ยกอ้างถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับผีดวง เทวดาและเวทมนตร์คาถาไว้มาก เช่น ฉลิลีโองการแข่งน้ำ กล่าวถึงการอธิษฐานขอพรจากเทพเจ้าและภูติปิศาจต่าง ๆ มาเป็นพยานและลงโทษผู้ที่ผิดคทพยศ

¹วิทย์ สีวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. หน้า 141.

ต่อเจ้าทอแป้นดิน ในอิทธิพลของลัทธิกล่าวถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์เกี่ยวกับภูติผีปิศาจและ
เวทมนตร์คาถาไว้หลายตอน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีวรรณคดีที่แสดงความเชื่อทาง
ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ไว้อย่างมากมายหลายเรื่อง เช่น รามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน
และพระอภัยมณี เป็นต้น ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีดังกล่าวข้างเรื่องนอกจากเป็น
ความเชื่อทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์แล้ว ยังมีความเชื่อทางพุทธศาสตร์ปรากฏอยู่ด้วย

ในบรรดาวรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ด้วยกันแล้ว เรื่องพระอภัยมณี ซึ่งได้
ชื่อว่าเป็นเรื่องประเภท "ปรัมปราโลก" (Romance)¹ ได้รับความยกย่องว่าเป็น "ยอดของ
นิทานคำกลอน" เป็นเรื่องที่มีชื่อเสียงโด่งดังมานานและได้รับความสนใจจากวงการศึกษาระดับ
ประชาชนทุกระดับมาตลอดทุกยุคทุกสมัย แม้กาลเวลาจะล่วงเลยมาแล้วถึง 200 กว่าปี แต่
เรื่องนี้ยังมีคุณค่าที่เด่น ทั้งสมัยและศึกษากันไม่รู้จัก หันนี้เพราะสุนทรภู่ "รัตนกวี" แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ และ "กวีเอกของโลก" เป็นจินตกวีผู้ยิ่งใหญ่ เป็นนักการศึกษาที่มีความ
รอบรู้หลายแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านคติชนวิทยา มีประสบการณ์ และความชัดเจนใน
ชีวิตตลอดจนโลกทัศน์อันกว้างไกลและลึกซึ้งยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน เมื่อสุนทรภู่สร้าง
วรรณกรรม ท่านจะแตกทั้งศาสตร์และศิลป์หรือทั้งวิทยาการและอสังการไว้ในผลงานของ
ท่านเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง "พระอภัยมณี" นอกจากเนื้อเรื่องจะดีเกินทางคำ
กระบวนกลอน กระบวนความคิดผูกเรื่องและคำจินตนาการในเชิงวิทยาศาสตร์อันทันสมัย
ตลอดจนสุนาธิกและสำนวนไทยแล้ว ยังอุคมไปด้วยวัฒนธรรมทางความเชื่อในด้านต่าง ๆ
ของชาวไทยที่น่าสนใจศึกษามากที่สุดเรื่องหนึ่ง

ผู้วิจัยได้ศึกษาและพิจารณาแล้วเห็นว่าเรื่องพระอภัยมณี ซึ่งเป็นวรรณกรรมเรื่องเอก
ของสุนทรภู่หลากหลาย ไปด้วยความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางคำไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และ
พุทธศาสตร์ สมควรที่จะนำมาศึกษาอย่างยิ่ง แม้จะมีบางคนศึกษาเรื่องนี้มาก่อน แต่ก็มุ่งศึกษา
ในเรื่องอื่น เช่น ศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์และศึกษาในแง่ของอวัจนสารเท่านั้น ยังไม่มี
ผู้ใดศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องพระอภัยมณีมาก่อน ทั้งยังเห็นว่า ความเชื่อ

¹ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร. พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์.

ยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างជ៉ងแนบมากที่จะลบล้างได้ แม้ปัจจุบันซึ่งเป็นยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความเชื่อยังมีบทบาทพัวพันกับวิถีชีวิตของคนไทยอยู่ตลอดเวลาสมัย ซึ่งจะยัง เกิดได้จากพฤติกรรมของสังคมทุกระดับชั้นที่แสดงออกทางลัทธิพิธีต่าง ๆ ทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์และพุทธศาสตร์ อยู่เป็นประจำ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจและให้ความสำคัญ หวังเห็นประโยชน์ที่จะพึงได้จึงได้นำเอา "ความเชื่อ" ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีมาศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยมั่นใจว่านอกจากจะได้รู้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อในค่านต่าง ๆ โดยตรงแล้ว ยังเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาค้นคว้าผลงานของสุนทรภู่ในค่านอื่น ๆ ต่อไปอีกด้วย หวังยังเป็นการส่งเสริมการค้นคว้าและเผยแพร่ผลงานของท่านให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ข้อมูลต่าง ๆ ที่นำมาศึกษาค้นคว้านี้จะเป็นประโยชน์และแนวทางแก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้ามหาวิทยาลัยและสังคมวิทยาต่อไป ใช้แก่ท่านในการวิจัยครั้งนี้ยัง เป็นการรักษาสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรม ค่านความเชื่อของชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาวิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษไทยในอดีตได้อีกด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อรวบรวมและจำแนกความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อที่มีต่อการดำเนินเรื่อง การสร้างฉาก และการสร้างตัวละคร

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงลักษณะของ ความเชื่อในค่านต่าง ๆ
2. ทำให้ทราบถึงบทบาทของความเชื่อที่มีต่อการดำเนินเรื่อง การสร้างฉาก และการสร้างตัวละคร
3. ทำให้การศึกษาเรื่องพระอภัยมณีกว้างขวางยิ่งขึ้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ในปี พ.ศ. 2506

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตามว่าเป็นความจริง การยอมรับนับถือเช่นนี้อาจเกิดจากสติปัญญา โดยมิใช่เหตุผลหรือไม่ใช่เหตุผลจนเกิดศรัทธาที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ความเชื่อในที่นี้ ได้แก่ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์

ความเชื่อทางก้นไสยศาสตร์ หมายถึง ความเชื่อที่เกี่ยวกับสัทธิที่ว่าด้วยเจตนตรรกาคาซึ่งมีอิทธิฤทธิ์อยู่เหนือเหตุผลที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่มีผลช่วยสร้างพลังสมาธิและความเชื่อมั่นทางใจแก่ผู้ปฏิบัติได้ และยังหมายถึง ความเชื่อที่รู้สึกหวาดกลัวในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือสิ่งลึกลับที่อาจให้คืนหรือให้ร้ายก็ได้

ความเชื่อทางก้นโหราศาสตร์ หมายถึง ความเชื่อที่เกี่ยวกับการพยากรณ์ดวงชะตาของมนุษย์ โดยอาศัยตัวเลข ดวงดาวหรือดวงจันทร์ เป็นเครื่องมือในการทำนายหรือคาดการณ์ล่วงหน้าในโชคชะตาหรือให้ฤกษ์ยาม

ความเชื่อทางก้นพุทธศาสตร์ หมายถึง ความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องกรรม สังสารวัฏ นรก สวรรค์ นิพพาน อาณิสสของการถือศีล การปฏิบัติธรรมและการบวช

บทบาท หมายถึง บทบาทของความเชื่อทางก้นไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์ ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง การสร้างฉากและการสร้างตัวละครในเรื่องพระอภัยมณี

วิธีการในการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะใช้วิธีวิจัย เอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) การศึกษาค้นคว้าจะดำเนินตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อในคัมภีร์ต่าง ๆ จากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา
2. ศึกษาเรื่องพระอภัยมณีอย่างละเอียดโดยรวบรวมและจำแนกความเชื่อออกเป็น 3 ด้าน คือ
 - 2.1 ความเชื่อทางคัมภีร์ไสยศาสตร์
 - 2.2 ความเชื่อทางคัมภีร์โหราศาสตร์
 - 2.3 ความเชื่อทางคัมภีร์พุทธศาสตร์
3. วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อที่มีผลต่อ
 - 3.1 การทำเป็นเรื่อง
 - 3.2 การสร้างฉาก
 - 3.3 การสร้างตัวละคร
4. สรุปและอภิปรายผล

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่มีผู้รู้ผู้สนใจเขียนและศึกษาค้นคว้าไว้นั้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเอกสารอ้างอิงสำหรับเป็นแนวทางการศึกษาค้นคว้ามีดังนี้คือ

ความเชื่อ

มณี พยอมยงค์¹ ได้กล่าวถึงความเชื่อของคนไทยว่า ความเชื่อเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งในคัมภีร์และคัมภีร์ ทำให้เกิดคำสอนขึ้นทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้อปฏิบัติ ความเชื่อจะเป็นพื้นฐานแห่ง

¹มณี พยอมยงค์. "ความเชื่อของคนไทย," คติความเชื่อ. 8 กันยายน

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา ก่อให้เกิดฤทธิ์เกิดพลัง และความเชื่อมั่นทางใจ ผู้เขียน
ได้จำแนกความเชื่อออกเป็น 12 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ + limited
2. ความเชื่อเกี่ยวกับยากฉางบ้าน (---) ความเชื่อเกี่ยวกับผีบ้านผีเรือน
3. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาภ
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितต์ ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม
5. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ✓ ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์
6. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะคนและสัตว์
7. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา
8. ความเชื่อเกี่ยวกับการห้ามมาหาถิ่นและอาชิต
9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
10. ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดและการแก้เคล็ด
11. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาต ภู
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเจตคติเลวร้าย วันดีวันร้าย

วิทยุ จิตต์ธรรม¹ ได้อธิบายความหมายของคำว่า "เชื่อ" ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์
ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจนานนับพัน ๆ ปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์
ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กล่าวอำนาจของสิ่งลึกลับก็จะกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษ
และทำเพื่อเอาใจอำนาจลึกลับนั้นจึงเกิดมีพิธีต่างต่าง ๆ ขึ้น ความเชื่อต่าง ๆ จะเสื่อมไป
เมื่อความเจริญทางวิทยาศาสตร์มาถึงและสามารถพิสูจน์ความจริงให้เห็นได้ ผู้เขียนได้จำแนก
ความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกิดจากความกลัว
2. ความเชื่อเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและอาการสังเกตรวมชาติ
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากฉางบ้าน
4. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์

¹วิทยุ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. 178 หน้า. 2522

5. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง

6. ความเชื่อเกี่ยวกับขาม นิमित

เลขาฯ ๑ เสาวลักษณ์ อนันตศาสน์¹ ได้ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีต่อวิถี เช่น ชึ่งแนวล้อม เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่รุนแรงเก่าและอิทธิพลของความเชื่อต่าง ๆ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของมนุษย์จักเป็นคึกขาวบ้านอย่างหนึ่ง แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ความเชื่อตามธรรมชาติ (Belief) ได้แก่ ความเชื่อทั่วไป เช่น เชื่อว่ามีนรกสวรรค์ ผีสาง เทวดา

2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ (Superstition) ได้แก่ ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว เช่น การเชื่อถือโชคลางต่าง ๆ ความเชื่อในเวทมนตร์คาถา ภูตผีปิศาจ และปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่าง

ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีอยู่มากมายแทบตลอดเรื่อง โดยแยกไว้กว้าง ๆ 5 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อทั่วไป
2. ความเชื่อเกี่ยวกับผีสาง เทวดา
3. ความเชื่อในเรื่องโชคลาง
4. ความเชื่อทางโหราศาสตร์
5. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

5.1 ไสยศาสตร์ประเภทกระทำ คือไสยศาสตร์ที่ใช้เวทมนตร์คาถาไปในทางรุกรานอีกฝ่ายหนึ่งทำให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องมอดเป็นไปอาจเป็นไปในทางดีหรือร้ายก็ได้ มีดังนี้

5.1.1 การทำเสน่ห์ ได้แก่ การใช้คาถาทำให้อีกฝ่ายหนึ่งนิยมหรือหลงรัก

5.1.2 การใช้มนต์เสกเป่าวัตถุ เพื่อช่วยให้เกิดเสน่ห์ ได้แก่ ชีชีงสีปาก หมากเสก น้ำมันจันทร์ น้ำมันพราย

¹เสาวลักษณ์ อนันตศาสน์. วรรณกรรมเอกของไทย. 266 หน้า.

5.1.3 การกระทำคุณ คือการทำความดีต่อสัตว์โดยเสกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
เข้าตัว หรือฝังรูปฝังรอย

5.1.4 การปลุกเสกเพื่อการต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการหรือทำให้เกิด
ผลกำลัง เช่น ปลุกพระ ปลุกผี ปลุกหุ่น

5.1.5 การสะกด คือการกระทำทางไสยศาสตร์โดยการสับลอบบังคับ
ให้หลับโดยอาศัยเวทมนตร์

5.1.6 การสะเคาะ คือการใช้คาถาอาคมทำให้กลอนประตูหรือ
โชกวนหลุดออกมาหรือพ้นจากเครื่องพันธนาการ

5.2 ไสยศาสตร์ประเภทป้องกัน คือไสยศาสตร์ที่ใช้ในการป้องกันหรือใช้ใน
การแก้เมื่อถูกกระทำแล้วก็ได้ มีดังนี้

5.2.1 แคล้วคลาด คือไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาป้องกันเพื่อให้รอดพ้น
อันตราย

5.2.2 อยู่ยงคงกระพัน คือไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาป้องกันตัวเพื่อไม่ให้
ได้รับบาดเจ็บ

5.2.3 ล่องหนหายตัว คือไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาเพื่อไม่ให้ฝ่ายศัตรู
มองเห็นการกระทำอย่างนี้เป็นการลบลบจึงต้องป้องกันไม่ให้ใครรู้เห็น

5.2.4 การเสกเป่า คือไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาเสกเป่า เพื่อให้เกิด
ความปลอตกภัยในกรณีต่าง ๆ เช่น การคลอกนุตร

5.2.5 การใช้อาถรรพณ์ อาถรรพณ์ หมายถึง ของที่ลงเลขยันต์คาถา
แล้วฝังไว้ในดิน ถ้าเป็นอาถรรพณ์สำหรับบ้านเมืองทำไปเพื่อให้เกิดความมั่นคง ไม่ล่มจมหรือ
พังทึนหาย เวลาที่สร้างเมืองจะมีการทำพิธีหลายอย่าง เช่น เอาคนหึ่งเป็นฝูงลงไปในหลุม
เพื่อให้เป็นอารักษ์รักษาเมือง

5.2.6 การใช้เครื่องรางของขลัง คือไสยศาสตร์ที่ใช้คาถาเสก เป่า
เข้าในวัตถุ มีผลทำให้อยู่ยงคงกระพันหรือป้องกันอาชุก

บันทึก ชุนภักดี¹ ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อของคนในอักษรูปไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง สภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ จะมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้าง ความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมกความจำเป็น ไม่มีประโยชน์และความหมายโดยตรงต่อชีวิตปัจจุบัน แต่จะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้คนไทยได้รู้ว่าบรรพบุรุษของเราก็มีเหตุผลไม่ได้เชื่อถือสิ่งซึ่งมองไร้สาระแต่อย่างใด

✓ ไสยศาสตร์

ประจักษ์ ประภาทิพยากร² ศึกษาและค้นคว้าความเชื่อและไสยเวทวิทยาของไทย ไว้หลายด้าน เช่น ด้านไสยศาสตร์ได้แยกคำว่า "เวทมนตร์คาถาอาคม" ไว้ว่าในความหมายเดิมคำว่า เวท คือความรู้ โดยเฉพาะความรู้ในคัมภีร์พระเวท คำว่ามนต์ คือข้อความอันศักดิ์สิทธิ์สำหรับบริกรรมหรือสวดขับ เพื่อบังคับหรืออ้อนวอนสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ปีศาจ เทวดาให้ช่วยเหลือสิ่งที่ตนปรารถนา คำว่าคาถา คือคำประพันธ์ภาษาบาลี หรืออักษรของอินเดียคือ 4 บาท เรียกว่า คาถาหนึ่ง คำว่าอาคม คือเวทมนตร์ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์พระเวท ต่อมาคำว่า "เวทมนตร์คาถาอาคม" มักใช้ปน ๆ กัน มีความหมายเกือบไม่ต่างกัน คือ เป็นคำศักดิ์สิทธิ์และลึกลับ อาจอ่านยวความสำเร็จผลตามประสงค์ของผู้กระทำ 4 คำนี้ แม้ความหมายเดิมจะต่างกันบ้าง แต่เมื่อนำมาใช้เกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ก็มักใช้ปน ๆ กัน เมื่อมีคำกริยาประกอบอยู่ เช่น ร่ายมนต์ สวดมนต์ เป่ามนต์ เสกคาถา เป่าคาถา ลงอาคม ถูอาคม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเครื่องรางของขลัง เสน่ห์ยาแฝด ผงรูปผงรอย วิชาคงทนอาวุธ เช่น คงกระพัน ชาตรี แคล้วคลาด มหาอุก และแสงศร

¹บันทึก ชุนภักดี. การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในลัทธิรักษา. 245 หน้า.

²ประจักษ์ ประภาทิพยากร. ประเพณีและไสยเวทวิทยาในชนร่างขุนแผน. 296 หน้า.

ทัศนีย์ สุจินะพงษ์¹ ได้วิเคราะห์การใช้ไสยศาสตร์ในเรื่องขุนช้างขุนแผน สรุปผล
ได้ว่าเรื่องขุนช้างขุนแผนมีทั้งไสยศาสตร์ขาว (White Magic) คือการใช้ไสยศาสตร์ไปในทาง
ที่มีประโยชน์ เช่น ขจัดปัดเป่าหรือป้องกันอันตราย และไสยศาสตร์ดำ (Black Magic) คือ
การใช้ไสยศาสตร์ไปในทางที่ชั่วร้าย เช่น การทำกฤตยาคุณไสย ทำให้ผู้อื่นได้รับอันตราย
การศึกษาไสยศาสตร์ส่วนใหญ่กระทำกันที่วัด ผู้สอนได้แก่ พระภิกษุ ผู้ได้รับการศึกษาคือ
ผู้ชาย เครื่องมือไสยศาสตร์อาจแสดงในรูปอภิปรัชญา เช่น เวณนทร์คาลา หางวิคฤ เช่น
วานยา ตะกรุด เป็นต้น

* เรไร สิมสุธ² เสนอความรู้ ความเป็นมา อิทธิพลและความสำคัญของไสยศาสตร์
ไทยกล่าวถึงการใช้เวณนทร์คาลาในคันท่าต่าง ๆ เช่น การสะกด สะเทาะ ประสาน กำขัง
แปลงกาย เสน่ห์ ผูกจิต ทำร้าย อิทธิฤทธิ์ พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีดอกหัวใจ ขุนหัว บวงสรวง
สะเทาะเคราะห์ ใ้สรุปอิทธิพลของไสยศาสตร์ไว้ดังนี้

1. ความเชื่อทางไสยศาสตร์มีผลต่อการสร้างสรวงสวรรค์บรรพตของกวีในคันท่าต่าง ๆ
เช่น การทอเป็นเรื่องและการใช้สัญลักษณ์ เป็นต้น
2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมสมัยนั้น พฤติกรรม
ที่เห็นได้ชัดคือ พฤติกรรมในชีวิตประจำวันและยังเป็นบ่อเกิดประเพณีต่าง ๆ เช่น การเกิด
การตาย เป็นต้น

พระยาอนุমানราชชน³ ได้เขียนหนังสือ เรื่องศาสนาเปรียบเทียบ เที่ยบแสดงความรู้เกี่ยวกับ
ลักษณะของไสยศาสตร์ (Magic) รวมทั้งความเชื่อในสิ่งลึกลับ (Superstition) ไว้ว่า
"มาปิก" คือไสยศาสตร์ที่ใช้ความรู้เพื่อบังคับหรือป้องกันสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปตาม
ประสงค์ที่ตนต้องการแยกออกได้เป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่งเป็น เรื่องแก้หรือป้องกันเหตุร้าย
ซึ่งถือว่าเป็นเสนียดจัญไรล่อลวงจนรับไล่สิ่งร้ายซึ่งเข้าใจว่าเป็นผีให้หลาหนีไป ในภาษาอังกฤษ

¹ทัศนีย์ สุจินะพงษ์. การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. 162 หน้า. 25¹⁶

²เรไร สิมสุธ. ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัย ร.ท. โกลินทร์ตอนต้น. 527 หน้า. 25²¹

³พระยาอนุমানราชชน. ศาสนาเปรียบเทียบ. 490 หน้า. 25²⁵

เรียกว่ามายิกขาว (White Magic) อีกอย่างหนึ่งเป็น เรื่องใช้ความรู้มายิกไปทำร้ายคนอื่น เป็นผลให้เกิดความเดือดร้อนเรียกว่ามายิกดำ (Black Magic)

แพทย์ สาริกบุตร¹ ค้นคว้าและรวบรวมเคล็ดลับต่าง ๆ ทางไสยศาสตร์จากหลักวิชา จิตศาสตร์ ไสยศาสตร์ และคัมภีร์โบราณสรุปได้ว่า ไสยศาสตร์เป็นวิทยาการแขนงหนึ่งที่ว่าด้วยการใช้เวทมนตร์คาถา เสกเป่า ทำให้บังเกิดอิทธิฤทธิ์ขึ้น สามารถบันดาลให้เป็นไปตามที่ปรารถนา เคล็ดลับต่าง ๆ เช่น การฝึกกระแสนจิตโดยเพ่งกลืนและวิปัสสนาจนเกิดสมาธิแนกกล้า ก่อสร้างใจ แข็งแกร่ง จะทำให้เวทมนตร์คาถานั้นจริงและศักดิ์สิทธิ์และเน้นว่า "ยันต์" ที่ผ่านการปลุกเสก ด้วยคาถาแล้วจะเป็นของจริงที่สำคัญยิ่งในทางไสยศาสตร์

นอกจากนี้ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่าสิ่งสำคัญยิ่งในการใช้เวทมนตร์คาถาก็คือ "ปราชญ์" หรือ "สมนายใจ" ซึ่งได้มาจากชาตต่าง ๆ ได้แก่ ชาตุนิ น้า ลม และไฟ "ปราชญ์" นอกจาก ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้แล้วยังช่วย รักษาโรคภัยให้แก่ผู้อื่นได้โดยใช้เป็นสิ่งที่ถูกต้องซึ่งเราเรียกว่า "ถ่ายปราชญ์" การเสกหรือการรมน้ำมนต์ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับ "ปราชญ์" หิ้งลัน "ผู้ถ่ายปราชญ์" จะต้องเป็นผู้มีกำลังใจเข้มแข็ง ดวงจิตเป็นสมาธิโดยต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยวและเครื่องยึดเหนี่ยวนี้ ก็คือ "เวทมนตร์คาถา" นั่นเอง

ผู้เขียนได้จำแนกบุคคลที่นับถือเวทมนตร์คาถาออกเป็น 2 จำพวกคือ

1. ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาหรือได้รับการศึกษาน้อย พวกนี้จะเชื่ออย่างที่สุดโดยไม่คำนึงถึงเหตุผลใด ๆ หิ้งลัน
2. ผู้ที่ได้รับการศึกษา พวกนี้จะพิจารณาไตร่ตรองก่อน ต่อเมื่อประจักษ์เหตุผลแล้วจึงจะเชื่อ

ผู้เขียนยังได้เปิดเผยความลึกลับมหัศจรรย์ของการใช้เวทมนตร์คาถาต่าง ๆ ไว้ใน อารมณเวท ภาค 1 เช่น มนต์สะกด คาถาวิฆ्नุ และคาถาขี้ผึ้งสีปาก ที่จะสัมฤทธิ์ผลได้ ต่อเมื่อผู้ใช้นั้นตั้งอยู่ในคุณธรรม ไม่นำไปประทุษร้ายต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แม้นำไปใช้เป็นผลสำเร็จและศักดิ์สิทธิ์จริง แต่แล้วกรรมอันนั้นกลับย้อนเข้าสู่ตัวถึงกับวิกลจริตก็มี ใน อารมณเวท ภาค 2 ได้อธิบายถึงวิชาที่ว่า เป็นที่มาของความจริงแห่งเวทมนตร์คาถาและ

¹แพทย์ สาริกบุตร. เคล็ดลับไสยศาสตร์. 240 หน้า. ๒๕๒๒

ความเอนลับของอำนาจจิต การใช้เวทมนตร์คาถา ผู้ใช้ต้องมีความเชื่อมั่น เพราะความเชื่อมั่นคือพลังของความสำเริงและเกิดความรู้สึกสิทธิ์ คาถาเหล่านี้ได้แก่ คาถาเรียกฝน บังตา ล่องหน แผลงกาย เสกเรือ เสกน้ำมัน และคาถามหาเสน่ห์ และยังได้บอกถึงเคล็ด และหลักสำคัญของการใช้เวทมนตร์คาถาไว้ดังนี้

เคล็ดการใช้เวทมนตร์ มี 2 วิธี คือ

1. กระทำโดยซงถึงตัว (ทั้งระยะชิดและระยะห่าง)
2. กระทำโดยมนโคติ (สร้างมนภาพสมมติขึ้น)

หลักสำคัญของการใช้เวทมนตร์มี 3 ประการ คือ

1. ผู้ที่กระทำ กระทำไปด้วยความสุจริตใจ
2. ผู้ที่กระทำเป็นฝ่ายถูก แต่ไม่ได้รับความเป็นกรรม
3. ผู้ที่ถูกกระทำนั้นไม่มีการป้องกันตัว

โหราศาสตร์

จรัญ พิบูล¹ ได้อธิบายและสรุปความรู้เกี่ยวกับโหราศาสตร์ไทย (ระบบอุจจณี) ว่า โหราศาสตร์เป็นวิชาการแขนงหนึ่งของโลกที่เวียนกันไม่รู้จบ เป็นวิชาสถิติและศิลปะที่ท้ออาศัยความจักเจนเฉพาะตัว โหราศาสตร์ยุคใหม่จึงไม่จำกัดอยู่แค่เพียงสถิติกับศิลปะเท่านั้น แต่มีความลึกซึ้งและใกล้เคียงวิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้าไปทุกที สำหรับโหราศาสตร์ไทยมีหลักเกณฑ์และเค้าโครงผสมกันหลายชาติ เช่น จีน อินเดีย พม่า และมอญ แต่ไทยเรานั้นมีหลักเกณฑ์เป็นของตนเองโดยเฉพาะ และยังกล่าวถึงอิทธิพลของดวงดาว หลักเกณฑ์และวิธีพยากรณ์ตลอดจนโครงสร้างของโหราศาสตร์ไทย ซึ่งประกอบด้วยหลัก 3 ประการ ดังนี้

1. ราศี 12 ราศี
2. ดาวเคราะห์ 8 ดวง
3. ภพหรือเรือนชาตา 12 เรือน

¹จรัญ พิบูล. โหราศาสตร์ไทย. (ระบบอุจจณี) 425 หน้า. ๒๕๒๖

กนก จันทร์ขจร¹ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความรู้พื้นฐานก่อนการศกาว ระบบ สุริยจักรวาล กลุ่มดาว 12 ราศีและกลุ่มดาวบนท้องฟ้าในวรรณคดีไทย อธิบายว่า โหราศาสตร์ จักเป็นวิทยาศาสตร์เทียม (Sham Science) เป็นทั้งศิลป์และสถิติ นักโหราศาสตร์ทำนาย เหตุการณ์และวิถีชีวิตโดยอาศัยรากฐานจากการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และ ดาวเคราะห์ที่โคจรบนท้องฟ้าตามแถบแนวเส้นสุริยวิถี (Ecliptic) และได้แสดงความเห็นว่าควรเลิกเชื่อถือ เรื่องฤกษ์จ้งเชื่อพุทธคำรัสที่ว่า "ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง ดวงดาวจักทำอะไรได้" (เอกโณ อุตุดุสส นกขกุก์ กิ ภิวิสุสนุติ ทารกา)

บอกรข พัทธวิไม² ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเจริญและความเสื่อมของ โหราศาสตร์ในสังคมไทยไว้ในโหราศาสตร์ไทยวิทยาการแห่งความอภัยว่า โหราศาสตร์ เป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของไทย ในรอบเกือบ 800 ปี ทั้งแต่กรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์มี พยานหลักฐานทางประวัติศาสตร์บอกเราว่า วิชาโหราศาสตร์ไทยนั้นมีความแม่นยำเป็นอหจกรย์ สามารถทายเหตุการณ์ได้เหมือนตาเห็นปรากฏว่า มี 3 ครั้งด้วยกัน ครั้งแรกเมื่อจุลศักราช 1005 ปีมะแม เบญจศก ทรงมีรัชกาลพระเจ้าประสาธทอง พระโหราธิบดีทนายว่าเพลิงจะไหม้ พระราชวังและกัไหม้จริง ครั้งที่ 2 พระโหราธิบดีทนายต่อพระพักตร์พระเจ้าอยู่หัวภายใน ชันครอนนั้นเป็นสัตว์ 4 เท้า คือหนู จำนวน 4 ตัว ไก่อ่างถูกทอง ครั้งที่ 3 พระพิณธกรรม พระราชาคณะวัคระซึ่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จันยามทรีเนตรทนายว่าพระยาสินราชเคโช ที่ถูกพม่าจับไปนั้นหนีหลุดออกมาได้สมจริงทั้งคำทายทุกประการ

ผู้เขียนระบุว่าตำราโหราศาสตร์ไทยมีมากมายถึง 153 คัมภีร์ แต่ไม่มีคัมภีร์เล่มไหน ที่จะบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่สมบูรณ์ครบถ้วนไว้เลย ถึงแม้ได้เก็บไปทนายคำอรรถคำแปลที่ยาก แก่การเข้าใจ คัมภีร์ที่ว่าพอมีเหลืออยู่นั้นส่วนมากอาจารย์รุ่นใหม่ที่รูปร่างไม่รูปร่างให้คำอธิบาย เฉอะเพอะติดต่อกันมาจนไม่สามารถจะเอาหลักเกณฑ์อันใดแน่ชัดได้ เก็บไปทนายการตรัสรู้และ เกาเอาเองเสีย เป็นพื้นจนกลายเป็นวิทยาการแห่งความอภัย และเรียกร้องว่าถึงเวลาแล้วที่

¹กนก จันทร์ขจร. คู่มือศกาว. 425 หน้า. 2530

²บอกรข พัทธวิไม. โหราศาสตร์ไทย. วิทยาการแห่งความอภัย, 2521

วงการโหราศาสตร์ไทย เราควรวำดักหรือสังคายนาโหราศาสตร์เสียใหม่ แล้วสร้างหลักเกณฑ์ให้ถูกต้องจริงจังเสียที

ประจักษ์ ประภาทิพยากร¹ รวบรวมความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับความฝันเรื่อง "ทำไมคนเราจึงฝัน" สรุปได้ว่าทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงสาเหตุของความฝันไว้

4 ประการ ดังนี้

1. บุรณิมิต เกิดจากดวงบอกเหตุ
2. จิตนิวรณ์ เกิดจากอารมณ์
3. เทตสังหรณ์ เกิดจากเวททาคสใจ
4. ชาติโชภ เกิดจากชาติทั้ง 4 กำเริบ

ความฝันทางพุทธศาสนาไม่ถือเป็นเรื่องจริงจังนัก ในพระวินัยพุทธานุญาตอุบาสกกล่าวถึงความฝันไว้ว่า เจตนาใด ๆ การกระทำใด ๆ ของคนเราในความฝันนั้นจักเป็นโมฆะทั้งสิ้น เช่น ฝันว่า ได้เสกเมณฑิมาธิแล้วอาบัติเพราะไม่ได้ตั้งใจ

ทางลัทธิโยคะเชื่อว่าเมื่อคนเราหลับจะเป็นระยะที่เจตนา (วิญญาณ) ออกท่องเที่ยว เจตนาออกไปทำอะไรทำให้เราฝันไป ซึ่งตรงกับทางพม่า เมื่อเราหลับ "เลียบยา" จะออกท่องเที่ยว อันเป็นเหตุให้คนเราฝันไป ถ้า "เลียบยา" เข้าวางไม้ไผ่ก็จะทำให้ฝันร้าย

ซิกมันท์ فروยด์ นักจิตวิทยาชาวออสเตรีย แสวงหาลักษณะว่าความฝันคือความปรารถนาที่แท้จริงทางจิตใจ เพราะในความฝันไม่มีสิ่งใดมาถักกันหรือห่วงห้ามเป็นกรอบเหมือนตอนที่ยังอยู่ ความฝันจึงเท่ากับเป็นการชำระล้างความต้องการ ทำให้สมองคลายความเครียดคล้ายกับขยี้ความตึงเครียดนั้นไปได้ และกล่าวว่าขณะที่เราหลับจิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) จะมีบทบาททำให้เราฝัน

เรื่องนี้ผู้เขียนอ้างถึงนายแพทย์เชิธร สิริพานนท์ ได้ปรากฏอยู่ในรายการสุขภาพจิต กล่าวถึงสาเหตุของความฝันไว้ดังนี้

¹ประจักษ์ ประภาทิพยากร. "ทำไมคนเราจึงฝัน," วิทยาสาร. 1 มิถุนายน 2521. หน้า 27 - 30. 2521

1. เกิดจากเหตุภายนอกมากระตุ้นความรู้สึก
2. เกิดจากเหตุภายในมากระตุ้นประสาท
3. เกิดจากเหตุภายในจิตใจโดยตรง

ส่วน พล.ท.หลวงวิจิตรวาทการ แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความฝันไว้ว่า เมื่อมนุษย์ทำกรรมใดไว้กรรมนั้นยังไม่ให้ผลทันทีลงลอยไปมา เจ้าของกรรมย่อมจะมีอยู่ และเจ้าอันนี้เองอาจมาปรากฏเป็นความฝันก็ได้ เจ้ากรรมที่ลงลอยไปมานั้นคงเหมือนคลื่นวิญญู ซึ่งถ้าไปถูกเครื่องรับเข้าที่ไหนก็เข้าไปปรากฏที่นั่นได้ ด้วยเหตุนี้ความฝันของคน ๆ หนึ่ง อาจนอกเหตุการณ์ที่จะมาถึงแก่อีกคนหนึ่งซึ่งไม่ใช่ตัว เองก็ได้

พุทธศาสตร์

พ.อ.ปิ่น มุกขนี¹ ได้ศึกษารวบรวมคำสอนในพุทธศาสนา โดยสรุปว่าพระธรรมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนขยายของมรรค 8 นั้นเอง มรรค 8 นี้ แต่ละข้อยังจำแนกย่อยได้ถึง 84,000 ข้อ และสามารถย่อลงใน "ไตรสิกขา" ได้แก่ 1. สีล เรียกว่า สีลสิกขา 2. สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา 3. ปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา ดังนี้

1. สัมมาวาจา	}	สีลสิกขา
2. สัมมากัมมันตะ		
3. สัมมาอาชีวะ		
4. สัมมาวาชามะ	}	จิตสิกขา
5. สัมมาสติ		
6. สัมมาสมาธิ		
7. สัมมาวิญญู	}	ปัญญาสิกขา
8. สัมมาสังกัปปะ		

¹พ.อ.ปิ่น มุกขนี. พุทธศาสตร์ภาค 1 - 2. 1,006 หน้า. ๒๕๒๕

ฉลาดชาย รมิตานนท์¹ ใ้วิจัยและสรุปประเภทหรือระดับของพุทธศาสนิกชนใน
สังคมไทยไว้ว่า พุทธศาสนาและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ยึดถือและปฏิบัติกันจริง ๆ ในหมู่พุทธศาสนิกชน
ของสังคมไทยมีอยู่ 2 ระดับ คือ

1. พุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัญญา (Orthodox Theravada Buddhism) คือ
แบบที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นศีลธรรม และเป็น "แก่นแท้" ของพระพุทธศาสนา
2. พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เป็นแบบที่สับสนอยู่กับ เวทมนตร์คาถา อิทธิปาฏิหาริย์
บาป บุญ นรก สวรรค์

ผลงานวิจัยระบุว่าจำนวนผู้ที่ยึดถือในข้อ 2 มีมากกว่าข้อแรก พวกที่ 2 นี้เกิดจาก
การผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาที่อิทธิปาฏิหาริย์และความเชื่อในลัทธิผีสง เทพาคาที่เชื่อว่าจะช่วย
แก้ปัญหาทางโลกในชีวิตประจำวันแก่พวกเขาได้

ท.ท.อ.ชลอ อุทกภาชน² ได้ทบทวนปัญหาและข้อสงสัยของนักเรียนโรงเรียน
ศรีเพชรบุรีวิทยา ตามคำขอร้องของ ชิสเตอร์แอนนาวี อธิการของโรงเรียนดังกล่าวไว้ใน
ข้อที่ 2 คือตายแล้วไปอยู่ที่ไหน ข้อที่ 3 สวรรค์มีจริงหรือไม่ ข้อที่ 4 นรกมีจริงหรือไม่ สรุปแล้ว
ได้ความดังนี้

ตามหลักคำสอนในพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ใน "อภิมมกตสังคหะ" เรื่อง "ปัจจุสมุปบาท"
ว่ามนุษย์และสัตว์โลกหากยังมีวิชาคือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในสภาวะชีวิตอันแท้จริงแล้ว
ย่อมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์คือความอยากได้ ความอยากเป็นเหตุให้ยึดมั่นว่าตัวของเราของ
ของเรา ตัวของเราของของเรา เมื่อเกิดความยึดมั่นจึงกล่าวเป็นเหตุให้เกิดกรรมทั้งกรรมดี
และกรรมชั่ว วิบากกรรมนี้เองเป็นเหตุต้องเกิดในภพใหม่ในภพต่าง ๆ เช่น เกิดเป็นมนุษย์
เป็นสัตว์ เป็นเทพ เป็นพรหม เป็นผี เป็นเปรต และเป็นสัตว์นรก ไม่มีที่สิ้นสุดแล้วแต่พลังงาน
ของกรรมดีและกรรมชั่วของแต่ละบุคคล จะส่งไปเกิดในภพใหม่ในสภาวะและในสถานที่ต่าง ๆ
แตกต่างกัน หากฝึกจิตทางสมาธิจนกระทั่งสามัญสำนึกบรรลุดังขึ้น "วิสุทธิจิตขั้นโอรุทธะชั้นสูงสุด"
บุคคลผู้นั้นจะเกิดโอรุทธะชั้นสูงสุดสามารถแยกความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกิเลสให้ขาดจากกัน

¹ฉลาดชาย รมิตานนท์. ปีเจ้านาย. 184 หน้า. 2527

²ท.ท.อ.ชลอ อุทกภาชน. แวนสองจักรวาลภาครวม. 381 หน้า. 2527

โดยเกิดจาก บุคคลผู้นั้นย่อมจะบรรลุดัง "อภิศกต" คือตายแล้วไม่เกิดอีก เรียกว่า บรรลุนิพพาน กระบวนการจักระบบจิตทางสมาธิตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งบรรลุดังจิตชั้นอรหัตต์นั้น เรียกว่า "อภิสกต" ซึ่งไม่มีศาสนาใด ๆ ในโลก สรุปแล้วพระมหากษัตริย์ 16 ชั้น สวรรค์ ชั้นเทพ 6 ชั้น มนุษย์ สัตว์ ๕ ประเภท ตายแล้วต้องเกิดอีก มีพระอรหัตต์เท่านั้นตายแล้วไม่ต้องเกิดอีกต่อไป

คำถามที่ว่า "สวรรค์มีจริงหรือไม่" ผู้เขียนได้ตอบปัญหานี้โดยยกเรื่อง "ปัจจุสมุปบาท" ในพระอภิธรรมมคธสังคหะ และข้อมูลในมหาสังฆาทุสฺสโรในพระพุทธศาสนายอมรับว่า นอกจาก พระอรหัตต์แล้ว พรหม เทพ มนุษย์ สัตว์ ๕ ประเภท เมื่อตายแล้วต้องเกิดใหม่อีก ข้อมูลใน "อภิสกต ๖" คือพุทธพจน์ว่าสาธุสัพพัญญู กล่าวถึงการระลึกชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าได้ หลายร้อยชาติ นอกจากตายและมาเกิดในภพมนุษย์แล้ว พระองค์ยังตรัสว่าอาจจะไปเกิดใน "ภพโอปปาติกะ" หรือ "ภพวิญญู" ต่าง ๆ เช่น ๕ ประเภท สัตว์นรก เทพพรหม เป็นต้น ภพโอปปาติกะนี้เป็นพวกกายทิพย์หรือพวก "อาหิสสมันกาย" ซึ่งไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า ยกเว้นบุคคลที่ฝึกจิตทางสมาธิจนกระทั่งจิตบรรลุดังวิญญู ๖ คือ มีจิตทิพย์ จึงจะสามารถมองเห็น กายของวิญญูในภพโอปปาติกะนี้ได้ มัคนี้ศาสตราจารย์โรเบิร์ต บี. เทกซ์เตอร์ ได้ใช้ เครื่องคอมพิวเตอร์วิจัยพวกภพวิญญูด้วยกาย ตายแล้วมาเกิดในภพนี้ ข้อมูลจากคอมพิวเตอร์ ยืนยันว่า ภพวิญญูของผู้ตายมีอยู่จริง และมีสถานที่ สภาวะแตกต่างกันคือ มีภพ ๕ ภพ เทพ พรหมอยู่จริง

ตามทฤษฎีของพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสวรรค์ในโลภมนุษย์ว่าเป็น "เทวสมมุติ" บุคคล ผู้เกิดมาในตระกูลสูง เช่น พระราชานรหรือมหาเศรษฐี เรียกว่าเป็น "สมมุติเทพ" ย่อมมีฐานะ ความเป็นอยู่ดีกว่ามนุษย์โดยทั่วไป กฎาสถิติก็บังคับจึง เป็นสวรรค์ในโลภมนุษย์

คำถามที่ว่า "นรกมีจริงหรือไม่" ผู้เขียนยืนยันว่ามีจริง นรกคือ สิ่งที่ไม่ดีของพวก ปิชน้ำที่ถูกลงใจถูกลงโทษ ตามข้อมูลในคำสอนพุทธศาสนา (ศาสนาพราหมณ์) กล่าวว่า มนุษย์ เราเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หากผู้ใดก่อกรรมทำชั่วร้ายแรงด้วยลักษณะของกรรมแต่ละชนิดที่แตกต่างกัน เมื่อตายแล้วก็จะถูกลงโทษโดยถูกเทพทูตนำเอาตัวไปลงโทษในนรกตามต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ทำผิดก่อนนรกกรรมหรือกรรมหนัก 4 ประการ เมื่อตายแล้วจะต้องไปเกิดในนรกที่ 6 ชื่อ "มหาวะจีรณ" กรรมร้ายแรง 4 ชนิด คือ

1. ปิณฑาท มาตุณฑาท ฆาตกรรมของตนเอง
2. อรหันตฆาต ฆาตกรรมอรหันต์
3. สังฆฆาต ฆาตกรรมสังฆสมาคม
4. โลภฆาต ฆาตกรรมเพราะโลภ

หลักฐานเหล่านี้ตรงกับข้อมูลของศาสตราจารย์โรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ ในหนังสือชุด Rochter of Gods และ Patterns of Worship ยืนยันว่าในโลกเรามีภพของวิญญาณอยู่จริง นรกก็ย่อมมีจริงด้วยเช่นกัน

ตามทฤษฎีของพุทธศาสนานั้น นรกในโลกมนุษย์ก็มีสภาวะของนรกเช่นเดียวกัน ผู้ที่ทำความชั่วหรือกระทำความผิดมิโทษทางอาญา เมื่อถูกศาลพิพากษาลงโทษให้จำคุกและถูกส่งตัวเข้ารับโทษในคุกก็ย่อมจะต้องได้รับความทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ สภาพนักโทษในคุกย่อมถือได้ว่ากนกรกทั้ง เป็น เมื่อพ้นโทษจากการจองจำบุคคลผู้นั้นก็พ้นจากสภาวะนรก หรือบุคคลบางคนตกอยู่ในสภาวะยากจนข้นแค้น บ่วยเจ็บ ไม่มีอาหารจะกิน ไม่มียารักษาโรค ต้องทนทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส บุคคลเหล่านี้ก็ตกอยู่ในสภาวะของนรกเช่นเดียวกัน

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก¹ ทรงแสดงความมุ่งหมายของการบวชประเภทของผู้นับถือศาสนาของศาสนาพุทธ จอมปลอมและประโยชน์หรืออนิสงส์ของการบวชที่แท้จริงไว้ในเรื่อง "การบวช" สรุปได้ใจความดังนี้ การให้บรรพชาอุปสมบทแก่บุตรนักศึกษาด้วยหวังจะเกาะชายผ้าเหลืองไปสู่สุคติด้วยนั้น เป็นความหวังอย่างเลื่อนลอยที่สุด ถ้าหากจะเป็นได้จริงคงจะไปได้เฉพาะบุตรนักศึกษามัธยม ประพฤติความดีเท่านั้น ส่วนคนยังหนักด้วยบาปอกุศล เป็นน้ำหนักเกินอัตราดวงบุตรนักศึกษาก็ไม่ไปสู่สุคติได้ เพราะการบรรพชาอุปสมบทของบุตรนักศึกษานั้น มิใช่เพียงแปลงเพศจากฆราวาส มาเป็นภิกษุสงฆ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน อบรมกาย วาจา ใจ ตามแนวธรรมวินัยอีกมาก บุญกุศลมิใช่เกิดเพียงแปลงเพศเท่านั้น แต่ต้องเกิดกับกาย วาจา ใจ ที่อบรม ประพฤติปฏิบัติตามแนวธรรมวินัยอย่างถาวรจนจิตประจำอัสสาขสันดานอยู่เป็นปกติ จึงจะเรียกว่า ผู้มีบุญกุศลได้จริง

¹สมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถร). "การบวช," วาทะแห่งวาสน์. 448 หน้า.

ลักษณะของบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนานั้น จำแนกออกได้เป็น 4 จำพวกคือ

1. อุปชีวิกา บวชเพื่อหาเลี้ยงชีพพอสละภรรยา
2. อุปกัฬิกา บวชเพื่อหาของเล่นพอสนุกสนาน เผลอเพลิน
3. อุปมุญิกา บวชด้วยความหลงทางผิดที่ตามประเพณีนิยม
4. อุปนิสฺสรณิกา บวชเพื่อถึงบุญกุศลตลอดถึงมรรคผลนิพพาน

การบวชใน 3 ข้อแรกนั้นเป็นลักษณะที่น่าตำหนิ เพราะเป็นการทำลายความเป็นบรรพชิต เป็นตัวอย่างที่เลว ทำลายศรัทธาของชาวบ้าน บ่อนั่นในกิจวัตร หวังลาภสักการะและความเพลิดเพลิน จึงหมกหมุ่นเจริญในพระพุทธศาสนา เหมือนกาปากหรือเชื้อโรคที่ทำลายและเป็นภัยต่อพระศาสนาอย่างยิ่ง

ส่วนการบวชในข้อที่ 4 เป็นการบวชเพื่อบุญกุศลในธรรมวินัย มุ่งประพฤติปฏิบัติตามแนวพระศาสนาอย่างแท้จริงจึงอบรมตนให้สมบูรณ์ด้วยศีลทั้ง 4 ประการ คือ

1. ปาฏิโมกข์สังวรศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์
2. อินทริยสังวรศีล สำรวมในอินทริยทั้ง 6
3. อาชีวาปาริสุทธิศีล สำรวมในการเลี้ยงชีพ
4. บัณฑิตยวัจจเวกขณศีล ไม่รีไถลคบจัจริย 4 กวักคั่นหา

เช่นนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นบรรพชิตที่งดงาม เป็นศรีแก่พระศาสนา เป็นทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตลอดกาลนาน

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงนิพนธ์เรื่อง "หลักพระพุทธศาสนา" ไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้สรุปได้ว่า บรรดาพระพุทธโฆษาทั้งหลายนั้นแม้จะมากมายเพียงไรก็รวมอยู่ในข้อที่เป็นหลักเป็นประธาน 3 ประการ ดังนี้

1. การไม่ทำบาปทั้งปวง
2. การทำกุศลให้สมบูรณ์
3. การทำจิตใจให้ผ่องใส

คำสอนนี้มุ่งอยู่ที่การกระทำอย่างเกี่ยว เป็นแต่เพียงมุ่งผลต่างกันเท่านั้น ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทั้งหลายพึงตั้งตนตามหลักคำสอนนี้ให้มั่นคง

สุชีพ ปุณฺณานุภาท¹ กล่าวถึงหลักการอย่างย่อของพุทธศาสนาว่า ศาสนานี้ปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก แต่ยอมรับความมีอยู่แห่งเวทกาทั่ว ๆ ไป ว่ามีคิมิขั้ว เห็นถูกเห็นผิด มนุษย์ถ้ามีความรู้ดี ประพฤติดีก็เป็นผู้ประเสริฐกว่าเวทกา ตามหลักพระพุทธศาสนาได้แบ่งเวทกาหรือเทพไว้ 3 ประเภท คือ

1. สมมุติเทพ เทพโดยการสมมุติหรือยกย่อง ได้แก่ สถาบันกษัตริย์
2. อุบัติเทพ เทพโดยกำเนิด ได้แก่ เทพดาจริง ๆ ที่เกิดขึ้น
3. วิสุทธิเทพ เทพโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ คนเรานี้แหละที่มีความบริสุทธิ์

ทางกาย วาจา และใจ เช่น พระอรหันต์และพระพุทธเจ้าจึงเป็นเทพชั้นสูงที่สุดกว่าเทพทุกประเภท

ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นหลักทางพระพุทธศาสนาในข้อที่ว่า มนุษย์ที่ปฏิบัติธรรมจนบรรลุความบริสุทธิ์อย่างสูง คือเป็นพระอรหันต์ที่สูงกว่าเทพทุกประเภท เพราะหมกจากราคะ โทสะ และโมหะ ผู้เลิศที่สุดคือ ผู้ที่เอาชนะกิเลสได้

พล.ท.หลวงวิจิตรวาทการ² ได้จำแนกรวมแสดงข้อคิดเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ไว้ดังนี้ คำว่า "ปาฏิหาริย์" หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นอัศจรรย์ แบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. อิทธิปาฏิหาริย์ คือการแสดงฤทธิ์เดชเป็นอัศจรรย์
2. อาเหสนาปาฏิหาริย์ คือการชักใจคนเป็นอัศจรรย์
3. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือคำสอนเป็นอัศจรรย์

ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าปาฏิหาริย์ทั้ง 3 ประการคงกล่าวต้องนับว่าอนุสาสนีปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์ยิ่งกว่าอย่างอื่น สิ่งประเสริฐที่สุดในองค์พระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่อิทธิปาฏิหาริย์ แท้จริงอิทธิปาฏิหาริย์เป็นแต่เพียงเครื่องมือที่จะทำให้คนยอมแพ้ แต่สิ่งที่จะทำให้พุทธประสงค์สำเร็จได้จริง ๆ นั้นอยู่ที่ "อนุสาสนีปาฏิหาริย์" อย่างไรก็ดีเมื่อถึงคราวจำเป็นจริง ๆ เช่น มีเหตุที่จะมีผลพาทพิงไปถึงความเป็นความตายของพระศาสนาแล้วพระพุทธเจ้าก็ให้ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ปรากฏแก่กาลโลก เช่น เมื่อถึงขั้นประกาศพระศาสนาทรงรู้สึกว่าการบวชอุรุเวสสสะปะลง

¹สุชีพ ปุณฺณานุภาท. ศาสนาเปรียบเทียบ. 490 หน้า. ๒๕๐๖

²พล.ท.หลวงวิจิตรวาทการ. พุทธศาสนากับจิตวิทยา. 237 หน้า. ๒๕๐๖

ไม่ได้ ศาสนาของพระองค์ก็จะประกาศออกไม่ได้ และอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพวกเคียรวินนิคนมาท้าทายในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ทรงเห็นว่า ถ้าไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว พระศาสนาอาจสิ้นสุดลงในครั้งกระนั้นได้ จึงเห็นได้ว่าพระพุทธองค์จะทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

พระศรีลปสุนทรวาทิ¹ ได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับมนต์คาถาเรื่อง "การเสกมนต์" สรุปได้ว่า มนต์คาถาหมายถึง ถ้อยคำสุภาษิต เป็นคำอธิบายธรรมะ คำพรรณนาคุณพระรัตนตรัย ใครใคร่ได้ยินได้ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธา... พุทธมนต์หรือคาถามีธรรมะเป็นสาระ มีความซึ้งความศักดิ์สิทธิ์นั้นเกิดจากคุณธรรมในจิตใจ มีความเชื่อมั่น เป็นกุญแจแห่งความซึ้ง การถือมนต์คาถายึดถือต้องมีศรัทธาเป็นพื้นฐาน ถ้าปราศจากความเชื่อแล้วมนต์คาถาก็ไม่มีความซึ้ง การถือเวทถือมนต์ในพุทธศาสนาจึงมิได้อยู่ที่การท่องคัมภีร์ปาถ แต่ให้ปฏิบัติตามข้อความในมนต์คาถานั้น

ภิกขุปัญญานันทะ² ได้แสดงปรากฏการณ์เรื่อง "ชาวพุทธควรจะเชื่ออย่างไร" สรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนควรเชื่อความลึก ความเห็นที่ตนได้คิดโดยแจ่มแจ้งแล้วจริง ๆ คิดเห็นโดยเข้าใจแจ่มแจ้ง ไม่ใช่เชื่อเพียงเพราะรู้ ไม่ใช่เชื่อเพียงเพราะเข้าใจ แต่เชื่อเพราะเห็นแจ้ง และได้ชี้ให้เห็นว่าชาวพุทธควรเชื่อความพุทธโอวาทที่ทรงสอนทวงถามจะถึงข้อความที่ปรากฏใน "กาลามสูตร" มัชฌิมนิกาย 10 ประการ ดังนี้

1. อย่าเชื่อโดยเขาบอกต่อ ๆ กันมา
2. อย่าเชื่อโดยเขาทำตาม ๆ กันมา
3. อย่าเชื่อโดยเหตุเขาสือกันทั้งบ้านทั้ง เมือง
4. อย่าเชื่อโดยอ้างว่ามันปรากฏอยู่ในคัมภีร์
5. อย่าเชื่อโดยอาการคิดเอาเอง
6. อย่าเชื่อโดยอาการคาดคะเนเอาเอง
7. อย่าเชื่อโดยอาการตรึกเอาตามอาการ

¹พระศรีลปสุนทรวาทิ. พุทธศาสนากับไสยศาสตร์. 344 หน้า. 2518

²ภิกขุปัญญานันทะ. พุทธศาสนากับไสยศาสตร์. 344 หน้า. 2516

บุญมี เมฆางกูร¹ ศึกษาค้นคว้าเรื่องกรรมไว้ใน "อานาการม" สรุปคำว่า "กรรม" ไก่แก่ การกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ หรือ การกระทำคือ ไก่เห็น ไก่ยิน ไก่กลิ่น ไก่ลิ้มรส ไก่สัมผัสทางกายและไก่รู้สึก พระพุทธเจ้า ตรัสว่า เจตนา น้ ภิกขเว กมฺมํ วาหมิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่า "เจตนา" ก็คือ กรรม เจตนาคือความตั้งใจหรือความจงใจ เรื่องของกรรมมีขั้นตอนของการให้ผล เป็นไปด้วยอำนาจของเหตุผลที่จะเอื้อคลึงซึ่งอย่างยิ่ง มิได้อยู่ในอำนาจกลไกของยูไท เมื่อกระทำกรรมลงไปแล้วจะต้องให้ผลอย่างแน่นอนโดยขอเวลาให้เท่านั้น

พ.อ.ปิ่น มุกขนธ์² ไก่กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลหรือประโยชน์ของการรักษาศีล สรุปไ้ว่า การรักษาศีลเป็นการอยู่ในปกติของตนเอง การที่เราอยู่ในความปกติก็เท่ากับอยู่ในความดีนั่นเอง การรักษาศีลนั้นสำเร็จอยู่ที่เจตนาหรือตั้งใจคือ ตั้งใจคงตั้งใจไม่กระทำความชั่ว ผลที่เกิดขึ้นตรงจุดที่เราตั้งใจนั้นแหละจะออกวางใจนั้นให้สะอาดขึ้นทุกครั้งที่ตั้งใจ แม้เพียงขณะจิตก็เกิดผลถึงคนโบราณพบว่า "รักษาศีลไ้ชั่วช้ากับหู ชั่วจู้แลบลิ้น ก็ไ้กอานิสงส์" เวลาพระให้ศีลก็ไ้บอกอานิสงส์ของศีลไ้ว่า

ศีเลน สุคตฺติ ขนฺติ คนดีสุคติไ้ด้วยศีล

ศีเลน โภคสมฺปทา ไ้โภคหริภยไ้ด้วยศีล

ศีเลน นิพฺพุติ ขนฺติ บรรจุนิพพานไ้ด้วยศีล

ในทางสังคม สุขใจ ๆ ของประชาชนไม่มีสุขอื่นยิ่งไปกว่าความสงบ ผู้รักษาศีลเป็นผู้สร้างความสงบให้แก่ตนเอง หมู่ชน ประเทศชาติและโลก ดังนั้นการรักษาศีลจึงเป็นการสร้างความสุขให้แก่พลโลกนั่นเอง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส³ ทรงอรรถาธิบาย "ขันมัสสวานา นิสงส์" ว่า อานิสงส์แห่งการฟังธรรม มี 5 อย่าง คือ

บุญมี เมฆางกูร. ศีลไ้สยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์. 618 หน้า. 2527

2พ.อ.ปิ่น มุกขนธ์. พุทธศาสตร์ภาค 1. 455 หน้า. 2525

3สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท. 96 หน้า.

1. ผู้ฟังธรรมย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
2. สิ่งใดที่เคยฟังแล้วแต่ไม่เข้าใจก็ยอมเข้าใจสิ่งนั้นชัด
3. บรรเทาความสงสัยได้
4. ทำความเห็นในทุกข์ของได้
5. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

บุญมี เมฆางกูร¹ ศึกษาค้นคว้าการเวียนว่ายตายเกิด (จากหนังสืออ่านอาจิต เล่ม 2) แสดงทรรศนะเกี่ยวกับเรื่อง "การเวียนว่ายตายเกิดจริงหรือไม่" ว่าตายแล้วต้องเกิดอีกอย่างแน่นอน ไม่มีสูญ ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนไปหลายภพชาติเช่นนี้ไปตลอด ความจริงข้อนี้มีอยู่ในพระอภิธรรมปิฎก ปริเฉทที่ 1 - 6 ของพระอภิธรรมมคดสังคหะ

พ.อ. ปิ่น มุกขนี² ได้เสนอความรู้ความลึกเกี่ยวกับเรื่องนิพพานไว้ดังนี้ "นิพพาน" หมายถึง ความดับสนิทแห่งกิเลสและกองทุกข์ พุทธภาษิตที่ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขญฺ นิพพานสุขุ อย่างยิ่งนั้น ผู้เขียนได้แสดงข้อคิดที่ว่า "สุขญฺ" แปลว่าหายหรือว่างก็ได้ ดังนั้นนิพพานก็คือการว่างจากเรื่องที่จะทำให้ทุกข์หรือหายจากทุกข์นั่นเอง สรุปแล้วนิพพานหมายถึงความดับสนิทแห่งกิเลสเมื่อหมดกิเลสก็หมดทุกข์สมดังพุทธภาษิตที่ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ พุทธศาสตร์

พุทธศาสนิก³ ได้แสดงปรากฏการณ์เสนอข้อคิดและความรู้เกี่ยวกับไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์ สรุปได้ดังนี้ คำว่า "ไสย" แปลได้ 2 อย่างคือ 1. หลับอยู่ 2. ถือว่า ส่วน "พุทธ" แปลว่าพ้นจากหลับ ไสยศาสตร์จึงตรงกันข้ามกับพุทธศาสตร์ราวกับว่าการนอนหลับกับการตื่นอยู่ ในสมัยโบราณการมีไสยศาสตร์ยัง "ถือว่า" ไม่มีอะไรผิดเห็นยาวเสียเลย ไสยศาสตร์เป็นเรื่องของสัญญาญาณคือ สัญญาญาณความกลัวทำให้ต้องพึ่งไสยศาสตร์ ความเชื่อจึงเป็นรากฐานของไสยศาสตร์ ส่วนพุทธศาสนาเชื่อกับปัญญาและเหตุผล ยอมรับ

¹บุญมี เมฆางกูร. ที่แผ่ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์. 618 หน้า. 2522

²พ.อ. ปิ่น มุกขนี. พุทธศาสตร์ภาค 2. 551 หน้า. 2525

³พุทธศาสนิก. ปรากฏการณ์ธรรม. หนังสือชุด 80 ปี พุทธศาสน, 88 หน้า. 2524

อำนาจแห่งกรรม ชี้ให้เห็นว่าโหราศาสตร์เป็นเรื่องของความเชื่อ อิทธิพลของธรรมชาติคือ
ดวงดาวต่าง ๆ พุทธศาสนาแม้ไม่ปฏิเสธอำนาจธรรมชาติคือดวงดาวต่าง ๆ แต่ก็ชี้ให้เห็นว่า
อำนาจของดวงดาว เป็นเพียงแรงประกอบหรือแรงส่งเท่านั้น ส่วนกรรมเป็นแรงจริง และ
ถือหลักว่าบุญงามยามที่อยู่ใต้การกระทำของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจดวงดาว
และเน้นว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ทุกคนเกี่ยวเนื่องกันได้เท่าที่คนไหนหาเหตุผลได้

พระยาอนุมานราชชน¹ ได้แสดงความเชื่อถือของ คนไทยสมัยก่อนต่อสิ่งที่ไม่มีความ
ได้แก่ ปีสางเหวคาตลอดจน เรื่องนรก สวรรค์ โดยชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาเกิดขึ้นในหมู่ชาวไทย
ที่นับถือปีสางเหวคา แต่พุทธศาสนาไม่เคย เป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิไสยศาสตร์ จนชาติไทยจึงนับถือ
ศาสนาต่าง ๆ ซ้อนกันทุกรูปเจกีย โดยมีปีสางเหวคาเป็นพื้นฐาน ดัดขึ้นไปเป็นไสยศาสตร์ของ
พราหมณ์และฮินดู แล้วจึงนับถือพุทธศาสนาซึ่งเป็นเหมือนยอดของเจกีย ความเชื่อทั้ง 3 ศาสนา
นับถือควบกันไป

พุทธศาสนิก² ได้บรรยายเรื่อง "ความเชื่อสิ่งมวงาย (ลัทธิทกปรมาย) พุทธบริษัท
กับไสยศาสตร์และพุทธศาสนากับไสยศาสตร์" สรุปได้ว่า ความมวงาย ได้แก่ ความกลัวต่อ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์หวาดผวาท่อสิ่งที่ตนมองไม่เห็นหรือเข้าใจไม่ได้ เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลอยู่
เหนือคนและบังคับบัญชาคนอยู่ ทางพุทธศาสนาได้สอนวิธีแก้ไขความมวงายไว้ 10 ประการ
ใน "กาลามสูตร" (ภัททิยสูตร) และชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่เคยสอนอะไรผิด พุทธศาสนิกชน
ก็ไม่ได้เชื่ออะไรตามทันทีหากใช้สติปัญญาของตนเองไตร่ตรองด้วย

ผู้เขียนได้สรุปข้อแตกต่างระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ว่า ไสยศาสตร์แปลว่า
ศาสตร์ที่เกินหรือดีกว่าในบุคคลที่สูงสุดในขณะนั้นมนุษย์ยัง ไม่มีความเจริญ พุทธศาสนาถ้ามองในแง่
ของความเป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์แล้วจะเพ่งมองภายใน มีความประสงค์จะพ้นทุกข์ทางใจ
โดยทำให้กิเลสอันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ให้หมดไป ส่วนไสยศาสตร์จะเพ่งออกไปข้างนอก หวัง
พึ่งสิ่งแวคล้อม เช่น ต้นไม้ ภูเขา ห่องฟ้า เป็นต้น

¹พระยาอนุมานราชชน. การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. 183 หน้า. ๒๕๐๕

²พุทธศาสนิก. พุทธศาสนากับไสยศาสตร์. 344 หน้า. 2518

นอกจากนี้ยังชี้ข้อแตกต่างโดยเห็นว่า ไสยศาสตร์มีรากฐานอยู่บนความเชื่อโดยเอาความเชื่อมาก่อนบัญญัติ ส่วนพุทธศาสนาเอาบัญญัติมาก่อนความเชื่อและเป็นความเชื่อที่ถูกต้องมีเหตุผล ได้แปลคำว่า ไสยว่า หมายถึง คีห์หรือคิกว่า คือคิกว่าสิ่งใด ๆ ในยุคนั้น ซึ่งขาดการศึกษา บัญญัติ และเหตุผล คำว่าคิกว่า หมายถึง คิกว่าถึง 2 ทาง คือ

1. ทางส่วนตัว จะช่วยระงับความชลาครจกความกลัวได้
2. ทางสังคม จะเป็นเครื่องมือสำหรับการปกครองคนในยุคนั้น

การปฏิบัติในทางไสยศาสตร์มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ

1. การถอนวอน
2. การปฏิบัติไปตามความเชื่อ

ส่วนคำว่าพุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่นแฉ้ว ทางพุทธศาสนาจึงไม่มีความกลัว ความเขลา เพราะอาศัยสติปัญญา รู้จักใช้เหตุผล ขอมรับนับถือในอริยสัจ 4 คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางดับทุกข์ ว่าเป็นความจริงอันประเสริฐ

แพทย์ สาริกบุตร¹ ได้แสดงประวัติที่มาและข้อคิดเห็นเกี่ยวกับ เรื่องมนต์และยันต์ ทั้งฝ่ายพราหมณ์และฝ่ายพุทธไว้ว่า เติมทั้งมนต์และยันต์นี้มีประวัติมาจากคัมภีร์พราหมณ์ก่อน สมัยพุทธกาล 5000 ปี คำและข้อความที่ใช้เป็นภาษาของพวกพราหมณ์มาก่อน ต่อมาได้แก่เป็นมนต์ของพระพุทธเจ้าเรียกว่าพระพุทฺธมนต์ นิยมใช้อักษระขอมสำหรับลงเลขยันต์เพราะถือกันว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์ เช่น คาถาของพราหมณ์ขึ้นต้นว่า "โอม" ซึ่งแยกมาจาก

อะ (พระคเวิะ)

อุ (พระวิษณุ)

มะ (พระพรหม)

เมื่อถูกดัดแปลงเป็นพระพุทฺธมนต์คำว่า "โอม" จึงมีความหมายดังนี้

อะ (อรหัน)

อุ (อุกฤษมนม)

มะ (มหาสงฆ)

¹แพทย์ สาริกบุตร. ตำนานคัมภีร์เพ็ชรรัตนมหายันต์. 208 หน้า. ๒๕๒๕

ด้วยเหตุนี้คำว่า "โอม" หรือ "อะ อู มะ" หรือ "มะ อะ อู" จึงเป็นคำศักดิ์สิทธิ์
 ห้างทางไสยศาสตร์ ซึ่งหมายถึงพระผู้เป็นเจ้าทั้ง 3 องค์ และทางพุทธศาสนา หมายถึง แก้ว
 ทั้ง 3 กวง คือดาวที่ไชนันต์และมนต์จึงเป็นสิ่งที่นับถือสืบเนื่องกันมาว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ทั้ง
 ฝ่ายพราหมณ์และฝ่ายพุทธ การศักดิ์เอามนต์พราหมณ์ออกแล้วบรรพบุรุษพุทธชนก็แทนโดยเห็นว่า
 แมนต์พราหมณ์มีอานุภาพมากมายเพียงนี้ พระพุทธชนก็จะมีอานุภาพยิ่งกว่าเพียงไหน การเป่า
 ปลุกเสก ลงเลขยันต์ ในบักนี้เดิมทีก็เป็นลัทธิไสยศาสตร์ของพราหมณ์ ครั้นนาน ๆ เข้าความรู้ลึก
 เกินหายไปชวนให้เห็นเป็นลัทธิพุทธศาสนาไป

ฉันทะ วารมณี¹ ได้เขียนคำขวัญเครื่องรางของขลังกล่าวถึงกำเนิดแห่งเครื่องราง
 ไว้ว่า ในสมัยโบราณก่อนออกสงครามนักบวชจะไปกราบลาขอพรจากพ่อแม่ครูอาจารย์และญาติ
 ผู้ใหญ่ ท่านเหล่านี้ก็จะมอบของที่ระลึกให้ อาจเป็นของจำพวกพืช แร่ หิน วน ไพล ฯลฯ
 เพื่อความมั่นใจแก่ผู้รับ ท่านจึงกระทำสมาธิจิตนำพระพุทธานุภาพ พระธรรมานุภาพ และ
 พระสงฆ์านุภาพบรรจุลงในวัตถุต่าง ๆ ดังกล่าว แล้วอธิษฐานจิตให้สิ่งเหล่านั้นมีอานุภาพ
 คงกระพันชาตรีด้วยวิธีแห่งฉันทะสมาธิ เพื่อช่วยให้ผู้รับมีชัยชนะแก่ข้าศึก ครั้นเวลาว่างเลยมา
 วัตถุเครื่องรางดังกล่าวจึงวิวัฒนาการมาเป็นสิ่งประณีต เช่น ตะกรุด เลื่อยยันต์ ยี่แปะประเจียด
 รูปปฏิมากรรม ฯลฯ ตามอุปเพทย์วิธีของเกจิอาจารย์เป็นค่าน ๆ ไป เครื่องรางเหล่านี้ ได้แก่
 แก้วตาแมว ภูมารถอง ฝักขม เขี้ยวเสือ เขี้ยวหมูหัน เหล็กไหล มีคนมอ หิสมร สายสิญจน์ ฯลฯ
 เครื่องรางเหล่านี้จะให้ผลคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ หรือเป็นเสน่ห์แก่ผู้ใช้ที่ประพฤติดน
 อยู่ในศีลธรรม ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ² ได้จัดทำคู่มือการจำแนกหมวดหมู่ข้อมูล
 ทางวัฒนธรรมค่านต่าง ๆ ไว้ดังนี้

¹ฉันทะ วารมณี. คำขวัญเครื่องรางของขลัง. 247 หน้า. ๒๕๐๒

²สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ รายงานการประชุมปฏิบัติการเพื่อ
 เสริมสร้างระบบข้อมูลทางวัฒนธรรมครั้งที่ ๑. คู่มือการจำแนกหมวดหมู่ข้อมูลทางวัฒนธรรม.
 วันที่ 18 - 21 ธันวาคม ๒๕๒๗. หน้า 13 - 14.

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่าเป็นความจริง การยอมรับ
เช่นว่านี้ อาจจะเกิดขึ้นได้จากสติปัญญา โดยมีเหตุผลหรือ ไม่มีเหตุผลจนเกิดศรัทธาที่แสดงออกมา
เป็นพฤติกรรม

ไสยศาสตร์ คือระบบวิชาความรู้ในลัทธิว่าด้วยเวทมนตร์คาถาที่มีอำนาจลึกลับและ
อยู่เหนือเหตุผล ซึ่งช่วยสร้างความเชื่อมั่นทางจิตใจและสมาธิแก่ผู้ปฏิบัติ

โหราศาสตร์ เป็นวิชาที่ใช้พยากรณ์ผลกรรมของมนุษย์โดยอาศัยดวงดาว ลางสังหรณ์
หรือตัวเลข เป็นเครื่องมือในการทำนายโชคชะตาราศีหรือให้ฤกษ์ยาม

หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยต่างกล่าว ได้ให้ความรู้และแนวคิดในแง่มุมต่าง ๆ
เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์อย่างกว้างขวางเพียงพอที่จะ
สนับสนุนและเอื้ออำนวยในการ "วิเคราะห์ความเชื่อในเรื่องพระอภัยมณี" ให้สำเร็จตาม
ความมุ่งหมายที่ได้วางไว้

บทที่ 2

ความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นวัฒนธรรม ค่านิยม จิตใจอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่นับถือกันมาตั้งแต่สมัย
ดึกดำบรรพ์ และสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมจนถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคต จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องพระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่แล้วพบว่า มีความเชื่อค่านิยม ปรากฏอยู่อย่างมากมายเกือบตลอดเรื่อง ความเชื่อเหล่านี้จำแนกออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อทางค่านิยม ศาสนา ความเชื่อทางค่านิยมโหราศาสตร์ และความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสนา

ความเชื่อทางค่านิยมศาสนา

คนโบราณนับถือศาสนาอย่างฝังลึกในจิตใจ ยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ ศาสนาจึงมีความสำคัญต่อสังคม เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันและเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยดี จากการศึกษารoman เรื่องพระอภัยมณี ผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อทางค่านิยมศาสนา มีอิทธิพลและบทบาทต่อกวีและสังคมไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ในเรื่องนี้ ยังทรงถือว่าศาสนาเป็นศาสนาแขนงหนึ่งที่จำเป็นต้องศึกษาไว้สำหรับป้องกันบ้านเมือง ดังข้อความที่ปรากฏในตอนต้นของเรื่องนี้ว่า ท้าวสุทัศน์กษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์สอนพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ พระราชโอรสทั้งสองพระองค์ว่า ก่อนขึ้นครองราชย์ควรได้ศึกษาวิชาศาสนาไว้สำหรับป้องกันพระนครตามราชประเพณีโบราณเสียก่อนว่า

พ่อจะแจ้งเจ้าจงจำคำโบราณ
ย่อมพากเพียรเรียนศาสนาไว้
ได้ป้องกันอันตรายนักรา

อันชายชาญเรือนกษัตริย์ชดชยา
สิ่งวิเศษสืบเสาะแสวงหา
ตามกษัตริย์ชดชยาอย่างโบราณ
(เล่ม 1 หน้า 1)

ความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีจำแนกออกเป็นข้อย่อยได้ ดังนี้คือ เวทมนตร์คาถา เครื่องรางของขลัง สิ่งมหัศจรรย์ และมีบางทศกัณฐ์ ก็จะกล่าวตามลำดับต่อไปนี้

1. / เวทมนตร์คาถา หรือคาถาอาคม คำเหล่านี้มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ เป็นด้อยค่าอันศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขึ้นสำหรับมริกรรมเสกเป่าตามลัทธิวิธีที่กำหนดไว้ สามารถให้ร้าย หรือดี หรือป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตามคติไสยศาสตร์ให้สำเร็จตามประสงค์ได้ เวทมนตร์คาถาที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี มีดังนี้

✓ 1.1 การแปลงกาย หรือนิมิตกาย หมายถึง การเปลี่ยนสิ่งเดิมให้ผิดแปลกออกไป หรือเปลี่ยนรูปทั้งหมดให้กลายเป็นอีกรูปหนึ่ง โดยอาศัยเวทมนตร์คาถา การแปลงกายที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี ได้แก่ การแปลงกายของนางผีเสื้อ ซึ่งมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ แปลงจากรูปที่อุปโลกน์ให้เป็นรูปที่สวยงาม แปลงจากรูปเดิมให้ใหญ่ขึ้นและแปลงจากรูปเดิมเพียงบางส่วน ดังนี้

การแปลงกายจากรูปอุปโลกน์ให้เป็นรูปที่สวยงาม นางผีเสื้อทำไปเพื่อหวังจะให้พระอภัยมณีหายทกลิงแล้ว และเกิดความพึงพอใจในรูปร่างที่แปลงนั้น นางผีเสื้อคิดว่า ถ้านางมีรูปร่างสวยงามแล้ว การเกี้ยวพาราสีคงจะสำเร็จตามปรารถนา นางจึงอ่านเวทมนตร์แปลงกายเป็นนางมนุษย์ร่างระหง ผิวเนื้อนวลงามทั้งกินรี ทั้งกลอนว่า

ท่อนหัวกล้วน้องนี้มันคง
จำจะแสวงแปลงร่างเป็นนางมนุษย์
เห็นพระองค์ทรงโฉมประโลมลาน
แล้วอ่านเวทเพศย์ก็สูญหาย

ด้วยรูปทรงอุปโลกน์เป็นยักษ์มาร
ให้ปากพูดทรวงทรวงส่งสัญญาณ
จะเกี้ยวพาราสีใครทวยใจจง
สกดร่างกายทั้งกินรี นวลหง

(เล่ม 1 หน้า 14)

การแปลงกายของนางผีเสื้อได้ผลสมความปรารถนา คือนางได้พระอภัยมณีมาเป็นสามีสมใจนึก ฝ่ายพระอภัยมณีอยู่กับนางด้วยความจำเป็นจำใจจนเกิดโอรสสองคนหนึ่งคือ สินสมุทร

องค์อภัยมณีศรีสภา
กับทวยนางอสุรีนิรมิต
ต้องรักใคร่ไปตามขนานกันการ

ทกยาทอญุฑาฆาชาทาน
เป็นคู่ชิตเขยชมสมสมาน
จนนางมารมีบุตรบุรุษชาย
(เล่ม 1 หน้า 125)

นางผีเสื้อพนนิบิตคอยเอาใจพระอภัยมณีเป็นอย่างที่ เมื่อนางออกหา
อาหารและผลไม้ ก่อนเข้าถ้ำที่อาศัยนางได้แปลงกายเป็นนางมนุษย์หน้าตาสะสวย มีเสน่ห์น่ารัก
ถึงกลอนว่า

เห็นหินปิกเปิดประตูหาถ้ำ
วรทกัทรนารีศรีสภา

นิมิตอย่างนางมนุษย์เสน่ห์หา
ลีลามาเข้าห้องเห็นสององค์
(เล่ม 1 หน้า 128)

การใช้เวทมนตร์แปลงกายจึงกล่าวนี้ให้ผลแก่ทั้ง สองฝ่ายไม่เหมือนกัน
กล่าวคือ นางผีเสื้อมีความสมหวังคือ สมรักสมปรารถนาในตัวพระอภัยมณี นับว่าการใช้เวทมนตร์
ของนางได้บรรลุผลสมความมุ่งหมาย แต่ความสุขความสมหวังที่นางได้รับนั้นกลับไม่จีรังยั่งยืน
นางอยู่กินกับพระอภัยมณีเพียง 8 ปีเท่านั้น ก็ต้องจากกันไปและไม่มีโอกาสได้กลับมาพบชีวิต
กันอีกเลย แสดงให้เห็นว่า การใช้เวทมนตร์เพื่อแปลงกายของนางผีเสื้อได้ผลเพียงระยะสั้น ๆ
และไม่สามารถจะผูกมัดจิตใจของพระอภัยมณีให้รักนางไปได้ออก

ส่วนพระอภัยมณีได้ตกอยู่ใต้อำนาจของนางผีเสื้อด้วยความจำเป็นจำใจ
มีความหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลา เพราะรู้อยู่แก่ใจว่านางคือยักษ์ที่แปลงกายมา จึงต้องทนอยู่
กินกับนางโดยไม่มีความรักที่แท้จริงให้นางแต่อย่างใด ดังนั้นพอได้โอกาสพระอภัยมณีจึงหนีนาง
ไปอย่างไม่มีเยื่อใย

การแปลงกายอีกลักษณะหนึ่งได้แก่ การแปลงจากรูปเดิมให้ใหญ่ขึ้น
นางผีเสื้อหาไปเพื่อประโยชน์ในการเดินทางที่ต้องการความรวดเร็วและประหยัดเวลา ดังตอน
ที่นางกำลังไล่ตามพระอภัยมณีและสินสมุทรไปในทะเล ความปกติของนางผีเสื้อมีรูปร่างโตเท่า
ช้าง เมื่อแปลงกายแล้วจะโตเท่าขุนเขา ถึงกลอนว่า

นางผีเสื้อเหือโกรทโลกทะเลสิ่ง
ดูทะเลโครมครามออกตามไป

โตทั้งหนึ่งยุคธรุณุโศ
สมุทรไท้เทพจะลมหลมหลาย
(เล่ม 1 หน้า 134)

พระอรหันต์และสินสมุทรหนีนางผีเสื้อไปได้ 5 วัน นางใช้เวลาเพียง 3 วัน ก็ตาม
ไปทันสินสมุทรที่กลางทะเล ส่วนพระอรหันต์ก็หนีหนีไปก่อนแล้ว นางจึงได้ซักถามสินสมุทร
สินสมุทรไม่เชื่อว่านางเป็นแม่ของตนตามที่นางอ้าง เพราะสินสมุทรเคยเห็นแม่ของตนเป็น
มนุษย์จึงคิดว่านางโกหก นางจึงบอกความจริงให้สินสมุทรทราบว่า เมื่ออยู่ในถ้ำนางก็เป็นมนุษย์
ธรรมดาทั่ว ๆ ไป แต่ถ้ามองครวญขึ้นจําเป็นเหมือนอย่างครั้งนี้ นางจึงต้องแปลงกายให้มี
รูปร่างใหญ่โตผิดไปจากเดิม ดังกลอนว่า

จึงทอผ้าปักโครสรราช
เจ้าแปลงหรือคือนี้แอมารกร
ออกเดินทางอย่างนี้ทองนิมิต
ไม่บ่งว่าอำพรางอย่ากลางแกลง

มิใช่ชาติยักษ์มารชาชุมพร
เมื่อนั่งนอนอยู่ในถ้ำไม่จำแสง
รูปจึงผิดไปกว่าเก่าเจ้าจึงแฉง
แม่แปลงแปลงตัวตามเจ้าจามมา
(เล่ม 1 หน้า 136)

การแปลงกายอีกรูปแบบหนึ่งของนางผีเสื้อ คือการแปลงจากรูปเดิม
เพียงบางส่วนให้ผิดแปลกไป เพื่อต้องการให้มีสายตายาวและแสงสว่างโชติช่วงกุดกวงแก้ว
ช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางในเวลากลางคืน ไ้แก่ ตอนที่นางออกติดตามพระอรหันต์
และสินสมุทรไปในทะเล นางจึงอานเวทมนตร์แปลงกาย ดังนี้

คำวิทลางนางมารอ่านพระเวท
แลเขม้นเห็นไปไวแหวแหว

ให้สองเนตรโชติช่วงกุดกวงแก้ว
อยู่โน้นแล้วดูตามโครมครามไป
(เล่ม 1 หน้า 139)

การแปลงกายอีกท่อนหนึ่งและเป็นตอนสุดท้ายในชีวิตของนางผีเสื้อที่มี
โอกาสใช้เวทมนตร์สั่งการให้วิวารภูกนิปีศาจแปลงกายให้รูปร่างสูงใหญ่กำหัดมิน คือตอนที่

นาง ร่องประกาศไพบีวารม เหล่านั้นเข้าช่วยลอมจับและสกัดการหนีของพระอภัยมณี ซึ่งหนี
ขึ้นไปหลบซ่อนอยู่บนยอดเขา ภูคมีปีศาจจึงแสดงฤทธิ์วิเศษกายด้วยเวทมนตร์ดังนี้

แล้วถูกร่องประกาศปีศาจร้าย
ปีศาจแรงแสดงศักดานุกาฬ

ทั้งภูตพราหมณ์พร้อมเข้าล้อมตัว
นิมิตทั่วทิศกำยำย่ำ
(เล่ม 1 หน้า 189)

1.2 การเรียกลมเรียกฝน การเรียกลมเรียกฝนโดยอาศัยเวทมนตร์คาถา
ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี มี 3 ลักษณะคือ เรียกลม เรียกฝน และเรียกทั้งลมและฝน
มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเรียกลม มีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันดังนี้

เพื่อการเดินทาง การเรียกลมที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกในตอนต้น ของ
เรื่องพระอภัยมณี ได้แก่ การเรียกลมเพื่อให้ประโยชน์ในการเดินทางท่องเที่ยว กระทำโดย
การอ่านเวทมนตร์ ทำให้เกิดลมพัดแล้วแฉ่นเรือเหาะ โดยพราหมณ์สามคนเป็นผู้อ่านเวทมนตร์
เรียกลม หอลมพัดก็แล้วจึงชวนเพื่อนพราหมณ์อีกสองคนนั่งเรือเหาะลอยอย่างสุขสำราญ
ดังกลอนว่า

หอแคะร่มอมทกให้ชายเรา
ออกจากบ้านอ่านมนต์เรียกพระพาย
ถึงทะเลแล่นทรงลงในน้ำ

ขึ้นสำเภายนต์ใหญ่ทั้งใจหมาย
แสนสบายมุกปามขบขัน
เหาะลอยสำเภามหาศาลสินธุ์
(เล่ม 1 หน้า 10)

เพื่อยกพลขึ้นบก การเรียกลมเพื่อยกพลขึ้นบกครั้งนี้ทำโดยการอ่านโอองการ
มนต์ พระอภัยมณีให้พราหมณ์สามคนเป็นผู้ทำพิธี เรียกลมพัดเรือเข้าฝั่ง เมืองสิงหล เพื่อยกพลขึ้นบก
เข้าที่เมืองใหม่ของลังกา เมื่อสามคนอ่านโอองการมนต์จนเกิดลมพัดก็แล้ว พระอภัยมณีจึงสั่งให้
เคลื่อนทัพเรือไปยัง จุกหมายที่กำหนดและยกพลขึ้นบกสำเร็จ ดังนี้

ให้อยู่เป็นครั้งคราวเป็นสัญญา
ร้อง เปรียบกลมสมทพจนจิงหวัก

เจ้าพราหมณ์सानอนำโองการมนต์
ให้กลับพัก เข้าคลังข้างสิงหล
(เล่ม 1 หน้า 492)

เพื่อเคลื่อนทัพ การเปรียบเทียบเพื่อการเคลื่อนทัพครั้งนี้ทำโดยการอ่าน
โองการมนต์ เช่นเดียวกันกับตอนยกพลขึ้นบก ศรีสุวรรณสั่งให้โมรายุกเรือสำเภาแล้วให้
พราหมณ์सानำโองการมนต์จนหมดก็แล้ว กองทัพเรือของศรีสุวรรณก็เคลื่อนเข้าปล้นและ
ปิดกั้นทางทะเลของลังกาสำเร็จ ทั้งกลอนว่า

เราจะยกพวกอ้อมเข้าล้อมหลัง
เห็นทัพพร้อมน้อมคำนับรับอุบาย
ร้อง เปรียบกลมกลมลุ่มลุ่มพยับ
โน่นนั่นหวั่นไหวทางใบกล

แมนแตกพังไพรจะหนีหาย
सानนายพราหมณ์นำโองการมนต์
บักเที่ยวกลับพักมาไกลหล
อัน เรือยนต์เขยื้อนออกเคลื่อนคลา
(เล่ม 1 หน้า 551)

เพื่อโจอมตี การเปรียบเทียบเพื่อประโยชน์ในการโจอมตีข้าศึกซึ่งอยู่ก่อนท้าย
ของเรื่องนี้ทำโดยการอ่านเวทมนตร์ให้เกิดลมพัดแรงแล้วนำกองทัพเรือขึ้นไปเหนือลมระดม
กำลังเข้าโจอมตีฝ่ายข้าศึกได้สะดวก ได้แก่ ตอนที่พระกฤษณะและวลาญกาโอรัสของศรีสุวรรณ
แตกต่างมาทากันต้องมาทำสงครามกัน ฝ่ายพระกฤษณะต้องการเจรจาขอข่าวทศวงศ์คืนจาก
วลาญกา ซึ่งวางอุบายจับตัวไปแต่ถูกปฏิเสธทั้งคู่จึงต้องรบกัน พระกฤษณะจึงสั่งให้ยุधिษฐของ
พราหมณ์सानเป็นผู้อ่านเวทมนตร์เปรียบเทียบ ทอสมทคแรงก็แล้ว กองทัพเรือของพระกฤษณะจึง
แล่นอ้อมไปทางปีกซ้ายและขวาขึ้นไปอยู่เหนือลมแล้วเข้าโจอมตีเนากองทัพเรือของวลาญกา
ได้ด้วยความเสียหาย ทั้งกลอนว่า

พระแค้ ค้าง สังกทลทรม
เคื่อนยุชนั้น ลึกในกิจการ
เปิกมหาว่าโย เทโ ชธาตุ
โทมพยับ เป็นพายุขึ้นมีจุมัน

ให้เตรียมศพครบหัวตัวทหาร
เจ้าพราหมณ์อ่านอาคมเปรียบกลมปล้น
นภากาศวิปริตเห็นนิคณ
ทวนกำปั้นพวกฝรั่งตอยหลังมา

เรือนุทพรหมณีสถาปนากษัตริย์
ขึ้น เหนืออมรมกะเนสัง เสนา
โยนเชื้อไฟใส่สำเภาเก่า
กิดไฟเตลอสภากระโถนระโยง ระยาง

ทำงานลึกลับอันร้ายไปชั่วชวา
มักพางพญาชูปขันน้ำมันยาง
ไหม้เป็นควันทูลงโถงยิงโถงนาง
บ้างจมน้ำจืดสิ้นชั่วลุ่มคว่ำไป
(เล่ม 2 หน้า 445)

การเรียกฝน มีวัตถุประสงคฺ์ต่าง ๆ กันดังนี้

เพื่อบังคับให้ยอมจำนน การเรียกฝนที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกในตอนต้นของเรื่องนี้ เป็นการเรียกเพื่อให้เป็นเครื่องมือบังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมจำนนโดยบังคับกาลให้ฝนตกลงมาอย่างหนักคือ ตอนที่พระอภัยมณีและไพร่พลหนีนางผีเสื้อขึ้นไปอยู่บนยอดเขา เมื่ออันวอนให้พระอภัยมณีลงมาจากยอดเขาไม่สำเร็จ นางผีเสื้อจึงอ่านคาถาพลาหก บังเกิดเมฆฝนพายุฟ้าคะนอง ฝนและลูกเห็บจึงตกกระหน่ำลงมาอย่างหนัก พระอภัยมณีและไพร่พลจะถูกจะทนทานและหมดหนทางที่จะหนี พระองค์จึงคิดสินใจเป่าปี่จนนางผีเสื้อขาดใจตาย ดังกลอนว่า

นางมารอ่านคาถาพลาหก
หึงฟ้าร้องก้องกระหน่ำเสียง กริมครืน
พระอภัยไม่รู้ที่จะคิด
จะหนีนางทางไหนก็ไม่พ้น
ไหนจะถูกลูกเห็บ เฝ้านสาหัส
จึงปรึกษาภัยฝรั่งว่าครั้งนี้

ให้ฝนตกชุกฟ้าไม่ย่ำดิน
นางองค์หนึ่งคงกำลังมณต์
กับลูกศิษย์แสนลำบาก ท้องตากฝน
สุกจะทนฝนชุกมาทุกที
หงส์กษัตริย์สิ้นรักนางยักษ์
จะเป่าปี่ประสานนางให้ว่างวาย
(เล่ม 1 หน้า 189)

เพื่อถอนพิษไฟจากน้ำมันกรก การเรียกฝนเพื่อความมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งได้แก่ การเรียกเพื่อนำมาถอนพิษไฟจากน้ำมันกรก โดยทำพิธีขึงวงสรวงและอ่านเวทมนตร์ก็จะเห็นได้จากตอนที่สินสมุทรและสุกสาครถูกอาวุชฌนิกรหนึ่งของจีนทิ้งชื่อทุริน (น้ำมันไฟ) ในศึกเก้าทัพที่เมืองยลิก ไฟไ้ลูกไหม้ตามทั่วไ้กับบาดเจ็บจนสลบ พวกข้าศึกที่เป็นพทพาสาค่วยกัน อิจฉาจีนทั้งจึงลอบส่งข่าวให้พระอภัยมณีทราบวิธีขับพิษไฟกรกโดยใช้น้ำฝน พระอภัยมณีจึงให้

พราหมณ์सानนเรียกฝนมาช่วย เมื่อทำพิธีวงสรวงอ่านเวทมนตร์แล้ว อากาศเกิดปั่นป่วน
ฟ้าคะนอง เมื่อฝนตกลงมาแล้วจึงนำน้ำฝนนั้นมาสรงให้สินสมุทรและสุทศากร เพื่อถอนพิษไฟ
จากนํ้ามันกรกจนทั้ง สองพระองค์ฟื้นกลับคิดนึกขึ้นมาอีก ดังนี้

ห่าพิธีพิธีวงสรวงพระเวท
พิธีวงร้อง กองกระหมื่นครีมากร
ให้ประคอง สององค์ออกสร้งน้ำ
ถอนนํ้ามันอัน เป็นกรกหมกมลทิน

ศักดาเทศดินฟ้าโกลาหล
เป็นสายฝนชุ่มฟ้าลงมาดิน
ค่อยขึ้นฉ่ำชีวาत्मก้วยชาตุสินธุ
หน่อนรินทรูลึกลูกคึกคัก
(เล่ม 1 หน้า 470)

เพื่อคงทนอาวูช การเรียกฝนอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมีวัตถุประสงค์แตกต่าง
ไปจากลักษณะทั้งกล่าวข้างต้นคือ การเรียกเพื่อให้คงทนอาวูช เมื่อตอนพื้นางอะเวงสั่งให้
กองทัห้เข้าปล้นค่ายนางสุวรรณมาลีที่กรุงลังกาในตอนกลางคืนจนทัห้ของนางสุวรรณมาลี
แตกพ่ายไป พราหมณ์ที่ศวาปโ มกซ์โลกเชษฐ์จึง ร่ายพระเวทเรียกฝนให้ตกลงมาถูกท้องทั่วหนาร
ฝ่ายเมืองผลึกทำให้คงทนอาวูชทันแห่งไม่ท่าย ดังนี้

ฝ่ายทิศาปาโ มกซ์โลกเชษฐ์
ให้ถูกทั่วหัวไปทั้งไพร่พล

ร่ายพระเวทวิหยาเป็นน้ำฝน
ทั่วคงทนแห่งทันไม่รลล
(เล่ม 2 หน้า 186)

เพื่อภัยไฟ การเรียกฝนในลักษณะต่อไปนี้ทำไปเพื่อช่วยในการภัยไฟ และ
ทำให้ข้าศึกรบไม่สะดวกจนถึงทัห้ต้องถอยทัห้โดยวิธีอ่านพระเวทเมื่อครั้งที่ห้สกันอาสามังคลาไป
ชิงโคตรเพชรคืนจาก เมืองการเวกและเขายาญบ้าน เมือง ทิศาปาโ มกซ์โลกเชษฐ์จึงอ่าน
พระเวทเรียกฝนมาภัยไฟและสร้าง ความหนักใจแก่ข้าศึก ฝนได้เทลงมาอย่างหนักจนไฟดับ
ทำให้ฝ่ายข้าศึกได้รับความลำบากและมองไม่เห็นหนทางจึงต้องล่าถอยลงกำบังหนีไป

ฝ่ายทิศาปาโ มกซ์โลกเชษฐ์
ให้ไฟดับล้นคาปประชาชน

อ่านพระเวทวิหยาเป็นน้ำฝน
ทั่วมีกมม ไม่เห็นหนทางในกลางคืน

หังโยชาข้าศึกซึ่งฮักโหม
กัณโณลาลักขณันนัณ

ถูกฝนโหมมเลื้อนน้ำไม่ผ่าน
ให้คนขึ้นแตกพลัดกระจัดกระจาย
(เล่ม 2 หน้า 415)

การเรียกหังลมและฝน มีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันดังนี้

เพื่อทำลายค่ายและขวัญของข้าศึก การเรียกหังลมและฝนให้เกิดขึ้น
พร้อม ๆ กันนี้ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในกัณบุททวิธิ โดยอาศัยการอ่านมนต์เรียกลมฝนเกิดขึ้น
เมื่อครั้งที่พราหมณ์सानนเรียกลมฝนในศึก เก้าทัพ เมื่อसानนอ่านมนต์จบจึงบังเกิดพายุฝนและ
ลูกเห็บ เทกระหน่ำลงมาดลุมค่ายข้าศึกเสียหายอย่างหนัก อากาศหนาวเย็นจนก่อไฟไม่ติดทำให้
ข้าศึกขวัญเสีย ทหารบาดเจ็บล้มตาย และถูกจับเป็นเชลย และพระอภัยมณีเป็นฝ่ายได้ชัยชนะ
จึงกลอนว่า

ฝ่ายมหาสถานพระมณีน้อง
เวลาหกทศโจชเมฆิน

เรียกกำลังลมประสาธหังชาตุสินธุ์
เป็นวารีวันร่วงโรยอยู่ไกลกรรรา

.....

.....

จะก่อไฟไม่ติดติดประหลาด

หังฝนสาธุลูกเห็บใจหาย

ถูกพลับพลาพังทั้งหลาย

หังขอบค่ายถูกลมทวยสมแรง

.....

.....

พระอภัยโคธนะเพราะพระเวท

แสนวิเศษसानนคนขยัน

พังร้างแตกแตกตายเสียหลายพัน

ที่เหลือนั้นจับได้ทั้งไพร่นาย

(เล่ม 1 หน้า 471 - 472)

เพื่อปิดกั้นแค้นข้าศึก การเรียกหังลมและฝน ซึ่งเป็นตอนสุดท้ายของการใช้
ไสยศาสตร์ทำขึ้นเพื่ออ่านวายุประโยชน์ในการเข้ายึดพื้นที่ของข้าศึก โดยอาศัยการอ่าน
เวทมนตร์เกิดขึ้นเมื่อसानนและเพื่อนพราหมณ์อีกสองคนถูกอภัยของทอดใช้มนต์สะกดและจับมัดไว้
ที่ป่าอม พอสว่างมนต์सानนจึงประกอบพิธีอ่านมนต์เรียกลมฝนเกิดพายุและฝนเทลงมาอย่างหนักใน
แคว้นของข้าศึก เกิดความโกลาหลขึ้น พราหมณ์ทั้งสามจึงถือโอกาสนั้นสลับเชิงออกแล้วเข้าแย่ง

อาวชโลฆ่าพันข้าศึก ปนไค้กระหน่ำลงมามาก เหลือที่ข้าศึกจะทนทานไค้ กองทัพพระเอกชัยมณี
ซึ่งอยู่เหนือลมรวจหวั่นอยู่จึงเข้าไล่ฆ่าพันข้าศึกล้มตายแล้ว เข้าโอบล้อมยึด เขาเจ้าประจัญไว้ไค้

ฝ่ายเจ้าพรหมณ์สามคนอยู่บนป้อม
เห็นสว่างทางกรุงธานี
จึงอ่านมนต์ฝนลมระทมพิศ
สถิตหตุกบุกจุลไฉ่คจุลกลี

ทหารล้อมหลับแน่นมาแต่คึก
ว่าข้าศึกมียกมาในราตรี
เป็นเมฆกลักกุ่มมัวหัววิดี
จึงกระปี่พลไพร่เข้าไล่พัน

.....
มันตามจับชัยสนอสนมาม
จึงอ่านมนต์ฝนลมระทมพิศ
พวกสังกาทากลับทัพพล
ค่ายเคยเป็นเห็นเหตุว่าเวหนมทร
ทางทอนพลฝนหนาวพอเข้ากรุง
พลฉีกศึกกล้าพาประจัญ

.....
ไม่แจ้งการข่าวว่าใครมาทางหน้าหลัง
เหลือกำลังทหารจะทนทน
ยิงโหมอีกไล่ล้างมากลางฝน
ทั้งอยู่ทนสมมาไล่ฆ่าพัน
เข้าประจัญกันไค้ทั้งใจหวัง
ยกเข้าทั้งโอบเขาเจ้าประจัญ
(เล่ม 1 หน้า 562 - 563)

1.3 การสะกด คือการบังคับให้หลับโดยอาศัยอำนาจเวหนมทรเนื่องจาก
การสะกดเป็นการลอบกระทำที่ไม่ต้องการให้ใครรู้ จึงนิยมทำการในเวลากลางคืนหรือเวลา
นอนหลับ การสะกดที่ปรากฏในเรื่องพระเอกชัยมณีไค้แก่ การสะกดของอ้ายย่องทอดมนุญย์นิคิย
และเจ้าป้าแห่งกาลวัน การสะกดมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

เพื่อจับมัจฉินเป็นอาหาร อ้ายย่องทอดใช้เวหนมทรสะกดทัศนางละเวง
ที่บริเวณถ้ำกล่าพันในป่ากาลวันในคืนวันหนึ่ง ทหารทอดจนนางยุพาทนกาและนางสุลาสิวัน
พระธิดาเลี้ยงของนางละเวงก็หลับด้วยอำนาจเวหนมทร ยกเว้นนางละเวงเพราะนางมี
การราหูคุ้มกัน อ้ายย่องทอดจึงถือโอกาสนั้นจับมาเหี้ยมรดของนางละเวงกิน เป็นอาหารหมก
กึ่งกลอนว่า

เห็นวณิษา เนื้อ เสือสีห์เหมือนยี่สิบ
 สัตว์จึงสิ้นถิ่นป่ากาลวัน
 เห็นทองไฟไม่เห็นคนด้วยจนจิต
 พอแสงทองมอง เขม้น เห็นอาชา
 ที่เหลือนั้นมันเอาไปให้กับยี่
 ยังเห็นวณิษาจนรอบขอบศิริน
 เทวคาอาเทศให้พบรด
 นางไม่หลับกลับขึ้นพื้นพระกาย
 ชยัปถรรพารานุกูพระหัตถ์
 ไม่เขยื้อนเหมือนหนึ่งปีหึ่งพี่น้อง

คาไมพวิบ เปรี๊ยะบ เหมือนยี่สิบมักกะสัน
 คืนวันนั้นอ้ายของทอดกอดอกเข้ามา
 เทวฤทธิ์วิเศษศักดิ์ช่วยรักษา
 โดมถลาฟากฟ้าแล้วกักกิน
 กินทาศีขักรด เสียบหมกสิ้น
 ค่ายโคกลิ่น เหมือนมุนษย์สุก เสียกาย
 เสกสะกอกกายของ คอยมองหมาย
 เห็นคล้าย คล้าย คล้ายคลา เข้ามามอง
 สะกิดทริศปดูล่องนางหึ่ง สอง
 เหตุด้วยทองมณีสสะกอดหมกทุกคน
 (เล่ม 1 หน้า 528)

เพื่อจับแม่ทัพนายกอง อ้ายของทอดกอดอกนางละเวงจับไค้ค่ายอ่านาของ
 ทรรารานู แล้วแต่งตั้งให้เป็นทหารเอกช่วยชาวท่าสงครามกับฝ่ายพระอภัยมณี อ้ายของทอดไค้
 สะกิดทัพฝ่ายเมืองยลิกที่กำกวดกาล แล้วจับทราหมณ์มรา สามน วิเชียร และสินสมุทร
 กังกลอนว่า

เข้าแฉ่งเงาเป่ามณีสักคนทั้งหลาย
 บ้างล้มหลับหีบ หอกกระบองบิน

 แล่นขึ้นบนหลังพลาวาแม่ทัพ
 ไค้แต่ทราหมณ์สามคนเอาปากกัน

 มองเขม้น เห็นสินสมุทรหลับ
 กุมารขึ้นพื้นชนด้วยมณฑรา

เปรี๊ยะบเหมือนทราษชัศกคาไม่ย่ำยืน
 กุณาคันเกิน เห็นวณิษาเลี้ยวมา

 เห็นทราหมณ์หลับ รวย รึกมิกกระสัน
 บ้าชาวพันผูกตาไปหานาย

 กระโ จน จับยี่สิบแฉ่งทั้งแขนขา
 มันรีบพาออกไปพันพลรบ
 (เล่ม 1 หน้า 559 - 560)

เพื่อชิงตัวคืน นางบุพผาณาและนางสุลาลีวัน ให้อ้ายย่องทอกช่วยกำบัง
ให้แล้วเข้าโจมที่ค่ายข้าศึก นางไคยั้งขมขามค่ายทำให้มันต์ของทศปาโมกข์โลกเชษฐ์เสื่อม
แล้วอ้ายย่องทอกจึงสะกดทัพ ทอข้าศึกหนี นางบุพผาณาและนางสุลาลีวัน จึงเอายาแปดใส่
ปากสินสมุทรและสุกสาครให้ฟื้นแล้วชิงตัวพาออกไปได้ ทั้งนี้

ฝ่ายบุพผาณีสองพี่น้อง
ต่างขึ้นม้าพากันออกนอกกำแพง

ถึงยามสองท้าวฤๅษณ์ขึ้น เบิกแสง
ย่องทอกต่างตัวนำช่วยกำบัง

.....
น้ำวชนูนหญิงขึ้นยิงข้าม
ภูมิเจ้าที่หนีออกนอกพลับพลา
พอเสื่อมมันต์คน เล่น เห็นประหลาด
ย่องทอกเข้าเป่ามันต์กลอุทัย

.....
หลังคาพรหมณ์ไพร่นาย หึงชายขวา
เสียงโศกนาฏของดึกกองไป
เสียงหวีดหวิวคเณียงผาหลังคาไหว
หึงนายไพร่สามทัพหลับ ระเนน

.....
เอายาใส่ให้ยัวของตัวคืน
กลับคลุมคลั่งกึ่ง เกลิมเกลิมสกันซ์
จึงบวคว่าทอกสอกรมือบูด
สุกสาครร้อนใจทั้งไฟกลัมิ

.....
พระหอมขึ้นชาวมุขมทุกมุขม
รู้สึกกลิ่นธูปตาเห็นลาวิน
นางห้ามลูกยลุนบักสะบักหัน
ทวนลีลวันวิ่งมาขึ้นหาชี

.....
แล้วเพียวส่องมองดูความหม่นหมอง
ทลางเลี้ยววงทรงมาเห็นสามี
สะอื้นขึ้นกลืนน้ำนอมารมณรี
เห็นบุพผามาใกล้ก็ใจจริง

.....
ไม่ไหวคิงทอง มันต์สะกดขี่
หนีขยี้บาใส่ค้อยไหวคิง
ให้ขุนขึ้นเขยสกริเพราะยี่สิง
บวาวิ่งตามมาแล้วคว่ำมือ

(เล่ม 2 หน้า 177 - 179)

เพื่อจับมนุษย์และสัตว์กินเป็นอาหาร นางบุพผาณาและนางสุลาลีวัน พูล
เล่าให้นางละเวงทราบว่าที่ถ้ำกล่าพันในป่ากาลวัน เจ้าป่าเทพารักษ์คู่ร้ายมาก ถ้าคนหรือสัตว์

หลงข้ามไปจะถูกเจ้าป่าสะกดให้หลับแล้วจับกิน เป็นอาหารหมคนไม่มีใครกล้าข้ามไปทางนั้น
จึงกลอนว่า

ตำแหน่งนี้มีเจ้าป่าเทพารักษ์
เขาลิงสู้อยู่ในถ้ำกลาฬิน
ผู้ใดมาอารักขลักสะก
จึง เบือก เบิน เว้นว่างหนทางนี้

สิทธิศักดิ์รักษาพนาศันต์
แสนฉกรรจ์กินสัตว์ในป่าที่
กินเสียหมคนมิให้พบหังศพ
มิไคมีผู้ใดเดินไปมา
(เล่ม 1 หน้า 524)

1.4 การเสกเป่า หมายถึงการเสกเวทมนตร์คาถาเพื่อทำให้ศักดิ์สิทธิ์ มี
อำนาจที่จะให้คนหรือโขนได้ การเสกเป่าที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน
ดังต่อไปนี้

เพื่อป้องกันยักษ์หรือภูติปิศาจ ทราบที่เสกด้วยเวทมนตร์คาถาสามารถ
ป้องกันมิให้ยักษ์หรือปิศาจรุกล้ำเข้ามาทำอันตรายได้ ดังเหตุการณ์เมื่อครั้งพระอภัยมณีและสินสมุทร
อาศัยเงื่อนน้ำหนางผีเสื้อ นางจึงไล่ตามไปทันที่ชายหาดเกาะแก้วพิศवार โยคีและบรรดาศิษย์
ได้ช่วยไว้ทัน นางผีเสื้อไม่กล้าเข้าใกล้เพราะโยคีได้เสกทรายโรยไว้ตามแนวชายหาดรอบ ๆ
เกาะ ด้านางถูกทรายที่เสกไว้เมื่อไรก็จะตายทันที จึงกลอนว่า

อันยักษ์ผีสงสมุทรทราบ
เราลงเลขเสกหาไว้สำเร็จ

มาถูกทรายชายหาดก็ขาดใจ
ดังเชือกเพชรภูติปิศาจไม่อาจไถ
(เล่ม 1 หน้า 141)

ทรายที่เสกด้วยเวทมนตร์คาถานี้สามารถขวาง เข้าไล่ศัตรูป้องกันมิให้
เข้ามาทำร้ายได้ด้วย ขณะนั้นนางผีเสื้อยังคงวนเวียนอยู่แถวรอบ ๆ เกาะ หวังที่จะเอาตัว
พระอภัยมณีและสินสมุทรกลับไปให้ได้ โยคีเกรงทั้งสองพระองค์จะ ได้รับความอันตรายจึงเสกทราย
ขวางเข้าใส่นางผีเสื้อราวกับน้ำกระสุน นางกลัวจนตัวสั่น ไม่กล้าขึ้นเกาะ จึงไค้หลบหนี
ลงทะเลไป

แล้วเสกทรายปรายขวางกลางกลืน

ปีเสื้อกั้วตัวสั้นเพียงขรธัย

ทั้งลูกป็นยั้งยักให้ทักษ์

ก็หลบไปตามวนชลธาร

(เล่ม 1 หน้า 144)

เพื่อทำเสน่ห์ ขี้ผึ้งหรือน้ำมันที่ขบวอย่าง เมื่อเสกด้วยเวทมนตร์คาถาแล้ว
ใช้หาปากหรือคิกใส่ผู้หญิง เชื่อกันว่ามีอำนาจทำให้ผู้หญิงหลงรักได้ ทั้งที่พระอภัยมณีเตรียมไว้
หลอ้งใช้กับนางสุวรรณมาลีขณะหนึ่ง เรือมุ่งสู่เมืองฉลิก พระองค์ก็เสกขี้ผึ้งและน้ำมันเตรียมไว้
หาปากและคิกใส่นางสุวรรณมาลี หวังที่จะให้นางหลงรัก แต่พระอภัยมณีไม่มีโอกาสได้ใช้เพราะ
พระองค์ตามหานางสุวรรณมาลีไม่พบ ทั้งนี้

ขี้ผึ้งสีเสกมนต์นบวิกรม

ถ้าเม้นคิกถูกเนื้อแล้วเชื่อได้

แล้วเสกน้ำมันใส่ไปในเล็บ

ผู้หญิงไม่ชวนทำให้ชำเ็จ

(เล่ม 1 หน้า 303)

เพื่อขับไล่นิธิบ เวทมนตร์คาถาเป็นโองการหรือคำศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกยี่ปิศาจ
ชยาคกลัวไม่กล้าเข้ามาทำร้าย ทั้งครั้งหนึ่ง เมื่อสุทสาครเดินทางไปตามหาพระอภัยมณี ได้พบกับ
พวกนิธิบที่เมืองจมนไททะเลแห่งหนึ่ง สุทสาครจวนหมดแรงจึงไต่ขอขจรานระลัดถึงโยคีเกาะแก้ว
พิศดารให้มาช่วย โยคีจึงได้มาปรากฏตัวเสกคาถาขับไล่นิธิบให้หนีไป ทั้งนี้

ทอเสียงกังหวั่งหวางกลางอม

เห็นโยคีชีเมฆมาเสกเวท

ปิศาจจมนหายวันไปกับตา

จึงอาเพศพวกนิธิคาถา

(เล่ม 1 หน้า 356)

เพื่อให้สัตว์หายดุร้าย อำนาจของเวทมนตร์คาถานอกจากจะให้โทษแล้ว
ยังให้คุณได้อีก อาชนันกาลให้สัตว์กลับเป็นมิตรรักหรือนิยมได้ ทั้งเหตุการณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อ
ศรีสุวรรณและสินสมุทรแล่นเรือกลับจากไปเฝ้าท้าวสุทนต์ที่กรุงรัตนวา ไปยังเมืองฉลิกเพื่อช่วย
ปราบศึกเก้าทัพ ขณะจอดเรือพักพลที่เกาะแห่งหนึ่งได้พบสิงโตใหญ่ตัวหนึ่ง ทหารเอาปืนยิง
แต่พลาคมันจึงอาละวาดไล่ทหารลงน้ำ สินสมุทรจึงเข้าปล้ำกับสิงโตแล้วจับปลาเสกด้วย

เวทมนตร์คาถาโยนให้สิงโตและลูกเมียของมันกินจนมันเชื่องและผูกทำร้าย สิ้นสมุทราจึง
เสกน้ำพรมหัวช้างอีกจนมันหมอบลง เลียบมือเลียบเท้า แล้วนำมาใช้เป็นพาหนะทำสงคราม
ถึงกลอนว่า

เชื่อง เต้น เต้น โยน จะโย จนกิด
ลงในน้ำคำไล้จับไก่อปลา
มันกินหมดครสรีนค้อยขึ้นจิก
พระเป่ามนต์ประสมจิตอิศโร
จึงเสกน้ำชำระศีรษะให้
มันลามเลีย เคลือบเคล้าทวย เมามัว

หน่อแก้วทวิขัลลโลกลอกถลา
กลัขึ้นมาเสกทั้งให้สิงโต
มิได้คิดทำร้ายนายโมโห
เรียกสิงโตเข้ามาหาทุกตัว
แล้วลูบไล้สารพางค้ำหางหัว
แต่ละตัวท้าวทวงทวงทวง
(เล่ม 1 หน้า 456)

เพื่อปราบปีศาจ เวทมนตร์คาถาเสกเป่าลงในวัตถุสิ่งของต่าง ๆ
เชื่อกันว่า จะมีอำนาจอิทธิฤทธิ์สามารถปราบทำลายปีศาจได้ทั้ง เหตุการณ์เมื่อครั้งสุกสาคร
เดินทางจากเมืองการเวกไปตามหาพระอรหันต์ที่เมืองยลิก ไก่แก้ว เสน่ห์รูปวาทของนางละเวง
ซึ่งถูกปีศาจเจ้าละมานเข้าสิงอยู่ สุกสาครเสกเวทมนตร์คาถาลงไม้เท้าวิเศษที่พระเจ้าตา
แห่งเกาะแก้วพิศดารมอบให้ แล้วชี้ลงบนรูปวาทนั้น กระดากไถ่ลูกไหมเป็นจุกวูปหายไป ทำให้
ปีศาจเจ้าละมานหวีดร้อง อันตรธานหายไป แล้วพระอรหันต์นำหยาคลั่งเป็นปกติ ถึงกลอนว่า

เสกไม้เท้าทวยสจกกระดาก
แล้วชี้ที่ขี้รายกัวยขนม

เสียงรูปวาทหวีดร้องสยองชน
กระดากไหมเป็นประกายวูปหายไป
(เล่ม 1 หน้า 462)

เพื่อทำลายอาถรรพ์ จากไม้เท้าวิเศษอันเดียวกันของสุกสาครนี้เอง
มีอำนาจอิทธิฤทธิ์สามารถทำลายล้างสิ่งอาถรรพ์ได้อีกด้วย เมื่อสุกสาครเดินทางตามหา
นางเสาวคนธ์ซึ่งหนีการอภิเษกซ่อนเร้นไปในทะเล สุกสาครพบเรืออาถรรพ์ลำหนึ่งซึ่งนาง
เสาวคนธ์ทำหลอกไว้ สุกสาครจึงเสกเวทมนตร์คาถาขี้นิพพานาลงไม้เท้าวิเศษแล้วชี้ลงที่
เรือลำนั้น เกิดเป็นแสงไฟประลัยกัลป์ทำให้เรือลำนั้นหายวับไปกับตา

จึงลงเลขเสก เป่าไม้เท้าทิพย์
ชี้อำเภามาเป็นไฟกลบ

ชื่อมนต์พิหารนาถอาถรรพ์
สำเภานั้นหายวับไปกัฏฐา
(เล่ม 2 หน้า 353)

เพื่อแก้ควันทิน เนื่องจากเวทมนตร์คาถาเป็นโองการหรือถ้อยคำ
อันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเสกเป่าลงส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายจะมีอำนาจบันดาลให้หายมีนเมา
มีกำลังแข็งแรงขึ้นเหมือนเดิม ดังครั้งสุทศสารพบกับมัจฉาในศึกชิงโคตรเพชร สุทศสาร
กระโจนเข้าจับมัจฉา นางสุนี หญิงผู้เฒ่าที่เทพเจ้าส่งมาช่วย เหลือมัจฉาได้กระโดดเข้า
มาช่วย โดยพันควันทินใส่สุทศสารจนมีนเมาและอ่อนกำลังลงจำต้องถอยหนี แล้วเสก
เวทมนตร์คาถาขับไล่ตัวเองจนหายมีนเมา มีกำลังเหมือนเดิม ดังกลอนว่า

ทอนางสุนีมากับเข้าช่วยทัน
เหมือนเพลิงทรายสายรุ่งทูล่งทูล่ง
ทอฟ้าแลบแวบสว่างนางสุนี
สุทศสารร่อนร่ายมนต์เป่า
อิคนี่มีพิษตามพิศมิตา

ทันเป็นควันออกมาจากปากสตรี
สุทศสารอ่อนกำลังถอยหลังหนี
หายจากที่ไปทั้งพระมัจฉา
หายมีนเมา มีกำลังคิดกังขา
มันช่วยพาตัวหนีไปก็จริง
(เล่ม 2 หน้า 468)

เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยรบ และป้องกันตัว เวทมนตร์คาถา
สามารถเสกเข้มให้เป็นนกกการเวกไว้จักศัตรู เสกค่ายเป็นสายกายสิทธิ์ไว้ป้องกันตัว ดังที่
พราหมณ์ศิลาปาโมกข์โลกเชษฐเสกเข้มเป็นนกกการเวกไว้จักพระอภัยมณี ศรีสุวรรณ สินสมุทร
และสุทศสาร ซึ่งถูกเสน่ห์เหมือนยี่สิบในสงครามครั้งใหญ่ นางละเวงหลอให้พระอภัยมณีเป่าปี
สะกดทัพฝ่ายเมืองฉลิกก็ถูกนกกการเวกจนเป่าปีไม่ได้และศิลาปาโมกข์ยังเสกค่ายเป็นสายกายสิทธิ์
แจกทหารไว้ป้องกันตัวอีกด้วย ดังกลอนว่า

แล้วเสก เข้มเล่มใหญ่ให้ใส่ทก
แล้วเสกสายกายสิทธิ์ด้วยฤทธิ

กลายเป็นนกกการเวกคอยจับ
ให้เสนินายใหญ่ทั้งไพร่พล
(เล่ม 2 หน้า 207)

1.5 การทำเสน่ห์ เป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ประเภทกระทำโดยใช้

เวทมนตร์คาถาหรือวัตถุปลุกเสกมาประกอบเป็นเครื่องช่วยให้เกิดเสน่ห์และอาจใช้วิญญาณของมนุษย์หรือสัตว์ร้ายมาบังคับจิตใจให้รักและหลงใหลจนคลุ้มคลั่ง การทำเสน่ห์อาจใช้วิธีคีติใส่ ป้าย หาคม กิม และกิน เป็นต้น ไสยศาสตร์ประเภทนี้มักใช้ไปในทางรุกรานหรือกระทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเพื่อให้ฝ่ายนั้นต้องมัวเมาไปอยู่ในทางดีหรือร้าย เช่น รักนิยมนหรือลุ่มหลงพันเพื่อนจนเสียสติ เมื่อผู้ใดถูกเสน่ห์แล้วก็ทอหาวิธีแก้โดยวิธีไสยศาสตร์เช่นเดียวกัน

การแก้เสน่ห์เป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ประเภทป้องกันหรือแก้ไขเมื่อถูกกระทำ สิ่งที่ทำแก้อาจใช้เวทมนตร์คาถาเสกเป่า หรือใช้วัตถุปลุกเสกช่วยปัดรังควาน ขับไล่ผีศาจหรือเสนียดจัญไรต่าง ๆ ให้พ้นไป เรื่องของเสน่ห์เป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่มีกระบวนการเกี่ยวข้องกับระหว่างบุคคล 3 ฝ่าย คือผู้ทำเสน่ห์ ผู้ถูกทำเสน่ห์และผู้แก้เสน่ห์ เรื่องของการทำเสน่ห์ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีมีวัตถุประสงคดังนี้

1.5.1 เพื่อเป็นอุปมาช่วยบ้านเมือง การทำเสน่ห์แบบนี้หมายถึงการนำเอาวิธีการทำเสน่ห์มาเป็นอุปมาหรือเครื่องมือช่วยเหลือบ้านเมือง ทั้งเหตุการณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อกรุงลงกาทำสงครามกับ เมืองฉลิกจนอุศเรนและเจ้ากรุงลงกาสิ้นพระชนม์ นางละเวงพระราชธิดาได้ครองราชย์แทนจึงคิดจะทำสงครามแก้แค้น โดยมีสังฆราชและบาทหลวงเป็นที่ปรึกษาการ บาทหลวงจึงแนะนำอุปมาให้นางละเวงแก้แค้น เมืองฉลิกโดยใช้ไสยศาสตร์คือ เสน่ห์ยานปักเป็นเครื่องมือ นางจึงส่งพระราชสาส์นพร้อมคำยุบวาทของนางที่ลงเสน่ห์เชิญชวนเจ้าเมืองต่าง ๆ มาช่วยทำสงครามกับ เมืองฉลิก ถ้าใครชนก็จะได้ครองกรุงลงกาและได้นางเป็นพระมเหสีทั้งกลอนว่า

อันคงตรารานุคุณคร
ทุกคาวแดนแสนรักจักไครไค
แม้นไครรักช่วยรอนช่วยรอน
ซึ่งเรียนรู้อยู่สิ่งสงวาส
จำลององค์ลงกระษัตริย์มาคทา
กับรูปวาทราชสาส์นการสรเสริญ

ข้าวจจรเจริญมาเนิ่นนาน
เขียนบอกไปในกระษัตริย์ราชสาส์น
จะเชิญท่านผ่านคองกรุงลงกา
ให้ฉลาดเหลือ เออเหมือนเมษสา
เอาชื่อตราชื่อกรุงจรงพจน์
ไปเที่ยวเชิญท้าวมหาราชมาหนม

ได้ใช้เล่นเช่นเขาวัวสนามศ

เพราะรักยศรักหญิงชวยชิงชัย

(เล่ม 1 หน้า 402)

นางละเวงได้ทำยาแก้พิษที่มาจากพิษของนางที่นาง โขยจ้าง
หญิงที่มีความโลภเห็นแก่เงินคนหนึ่งมาควักตาทำเป็นยงยสมแป้ง และเครื่องหอมแล้ว เสกด้วย
เวทมนตร์คาถา ชายใดที่ถูกเสน่ห์ยาแก้พิษนี้แล้วได้เห็นหน้าก็จะรู้สึกนึกรักและหลง ยิ่งได้ถูกมือ
หรือได้เข้าใกล้ตัวก็จะตกเป็นทาสรักตลอดไป ดังนี้

แล้วจ้างนางโกลนนักหนา มาควักตา

ประสมยาออกเสน่ห์ด้วยเงินกล

.....

เสกสุคนธ์ยาแก้พิษความทุกข์

ยิ่งถูกมือหรือว่าได้เข้าใกล้กาย

.....

แม้นรู้เห็นพักตร์รักไม่หาย

คนนั้นตายด้วยได้เพราะใจรัก

(เล่ม 1 หน้า 403)

นางละเวงได้ส่งพระราชสาส์นพร้อมรูปวาดของนางที่ส่ง เสน่ห์
ยาแก้พิษไปให้เจ้าละมาน เจ้าละมานพอได้เห็นรูปนั้นก็ถึงหลงและกำเริบรักจนชอบ เมื่อเห็นแล้ว
ก็เฝ้าแต่กอดจูปรูปร่างนั้นไม่ยอมให้ห่างองค์ ฤทธิ์ของเสน่ห์ยาแก้พิษทำให้หน้าตาแดงกำ คิ้วคลั่งถึงกับ
ฉีกเสื้อผ้าพระองค์เอง เว้ารอนลึกอยากจะข้ามไปเกาะลังกาหานางละเวงตลอดเวลา ทั้ง
ขอความในกลอนว่า

รับไมตรีคลั่งระทมท้าวกรุง

เห็นงามบุญง่วงขบสยใส

.....

แล้วองค์ท้าวเข้าที่คลั่งระทม

ยิ่งพิศเพ่ง เปล่งปลั่งกำลั่งเซย

แทนที่ซึ่งสั่งวาสนาตามชาติภักษ์

กำเริบ รักปลุกปลอบไม่ตอบคำ

ประหลาดจริงนั่งหมิวไม่ยั้งเขม

พระกอดจูปรูปร่างนั้นรำไป

.....

เอารูปวาดวางเรียงเคียงเขย

พระกรเกลยกอดจูปรูปร่างคล้ำ

ฝีมือหนักแน่นแคลนขำ

เฝ้าสุคร่ำร้องว่าสาแก่ใจ

เดี๋ยวนี้แก้แค้นออกจะบอกให้

ใครใช้ให้ไม่ทุกข์จะสุขแรง

ครั้นรู้สึกนึกขึงแล้วคลั่งอีก
แล้วเคลิ้มเห็นเป็นหยิกท่าพิลึกแพลง

.....
ส่วนองค์ท้าว เจ้าละมานผ่นผ่นกิน
ด้วยเชยรูปรูปสุคนธ์ปณยาแปด

เข้ารักนึกชายเสื้อ เหลือแสง
พระองค์คงกังหนึ่งกำลังงอม

.....
เหมือนจะชินชามฝั่งไปสังกา
เปรียบเหมือนแรกไถ่กลืนดิวิหา
(เล่ม 1 หน้า 406 - 408)

เจ้าละมานอาสนางละเวงออกทัพไปตีเมืองยลิก แก่ท้ายแพ
ถูกจับไปขังไว้ในกรง ทหารเมืองยลิกจึงแอบทิ้งเอารูปวาดของนางละเวงจากเจ้าละมาน
ขณะที่พระองค์หลับอยู่แล้วนำไปถวายพระอภัยมณี ต่อมาเจ้าละมานถูกนำไปปล่อยไว้ที่เกาะ
แห่งหนึ่ง ได้รับความอับยศสลกใจ ทอรู้ว่ารูปนางละเวงหายไปถึงกับร้องไห้ด้วยความเสียกาย
และอาลัยนาง ประกอบกับอดอาหารมาหลายวันจึงสิ้นพระชนม์แล้ววิญญาณของเจ้าละมานจึงเข้าสิง
ในรูปวาดนั้นจนกลายเป็นรูปวาดรกรก ดังนี้

เมื่อทมิฬจิกคิดรำพึงถึงผู้หญิง
เปรียบเหมือนเงาเข้านั่งระวังเวียน

เป็นผีสิงรูปกระตามที่วาดเขียน
ให้พิศเพี้ยนผีพิศเข้าจับตา
(เล่ม 1 หน้า 422)

นับว่าอุบายทำเสน่ห์ของนางละเวงบรรลุลำไ้ เจ้าละมาน
อุ้มหล่นางถึงกับยอมเอาชีวิตเข้าแลกอาสาก็ตกช่วยทำสงครามจนพระองค์ถูกจับเสียพระทัย
สิ้นพระชนม์

ฝ่ายพระอภัยมณีเมื่อได้เห็นรูปวาดของนางละเวงก็หลงรูปนั้น
ทันที ถึงกลอนว่า

พระอภัยไถ่ลวิมลโฉม
ท่องเสน่ห์เลขาภิธาดา

งามประโลมหลงแลดังไข
ด้วยแจ้งใจว่าลูกสาวเจ้าสังกา
(เล่ม 1 หน้า 421)

เมื่อพระอภัยมณีต้อง เสน่ห์รูปนางละเวงนั้นถึงยามหลับก็
หลับใหลไถลที่นอน ยามตื่นก็เฝ้าแต่ชม ยามเสวยก็ไม่ค่อย รวย อคนอนเพราะมัวแต่หลงชมรูป
นั้นจนพระพิศมัยทรง คร่ำครวญว่า

ฝ่ายองค์พระอภัย เจ้าไตรจักร
ถึงยามหลับหลับไวยมิไสยา

.....
ยามเสวย เคียง รอยก็ถอยรศ
กระสันโศก โครครหนักอุรา

ยังหลงรักรูป เสน่ห์ในเลขา
ครั้นเวลาตื่นองค์ก็ทรงชม

.....
ไหนจะอศมรรทมชมเลขา
พระพิศมัยมัวหมองละอองนวล
(เล่ม 1 หน้า 423)

รูปนี้สิ่งนี้แม้นางสุวรรณมาลีจะแอบเอามาติดอย่างไรก็ไม่ช้า
ก็ตัวไม้ก็ส่งเสียงร้อง เอาไปเผาไฟก็กลายกลายเป็นปัสสาวะลุกขึ้นมาหลอกหลอน ให้นำไปโยน
ทิ้งน้ำก็กลายมาหาพระอภัยมณีถึงทำให้กลุ่มคลั่งกัวย่านาจนปัสสาวะปั้งขึ้น ดังนี้

จะเอาไว้อีกฉีกกระตาม
นางสุกแสนแค้นใจเอาไม้ที่

.....
เอาเผาไฟในเตาต้มน้ำชา

.....
แล้วส่งรูปเลขาให้เจ้าโชน

.....
เมื่อถึงขว้างกลางน้ำท่ากระไร

ไม่ช้าก็แตกสลายด้วยฤทธิ์
รูปนารีร้องกรีดนางทวิทวาร

.....
ปัสสาวะลุกขึ้นมาหลอกหลอน

.....
เอาไปโยนเสียที่วนชลสาข

.....
จึงมาไถ่หรือกระตามปัสสาวะ

(เล่ม 1 หน้า 424 - 427)

สุกสาคร เดินทางจาก เมืองการเวก เพื่อตามหาพระอภัยมณี
จนถึง เมืองยลิก พอรู้ว่าพระบิดาถูก เสน่ห์นางละเวงจึงอาสาแก้เสน่ห์ให้ นางสุวรรณมาลีจึงให้

อินสมุทสลักเอารูปอาถรรพณ์นั้นมาให้สุกสาครทำพิธีปลุกความขบไล่เชื้อออกจากร่างพระอภัยมณี
 สุกสาครจึงสำรวมใจภาวนามหานาคเศกไม้เท้าวิเศษแล้วจรกลงที่รูปอาถรรพณ์นั้น เกิดประกาย
 จุกใหม่รูปวาคันนั้นปนวนหายไปทันที ปีศาจหวิคเสียงร้อง สุกสาครจึงที่เข้าจนปีศาจอันครหานหายไป
 พระอภัยมณีจึงรู้สึกตัวหายคลั่ง เป็นปกติ ทั้งข้อความในกลอนว่า

เห็นหลับลอบหมอบ เมียงเข้าเคียงอาสน์	ลัทธิกระคายเลขาเอามาไค้
แล้วคลั่งกลางปรางค์ปราสาทประหลาดใจ	พระหน่อไท่ภาวนามหานาค
เศกไม้เท้าคาบสจรกกระคาย	เสียงรูปวาคันหวิคร้องสยองชน
แล้วซ้ำที่ผีร้ายก็วายชนม์	กระคายนั้นเป็นประกายวนหายไป

.....
 รู้สึกองค์ทรงนั่งกำถันน้อย
 เห็นลูกรักอีกเรศร่วมอารมณ์

.....
 เนตรชม้อยไม่เห็นเหล่าสาวสนม
 มายังค้มพร้อมทั้งหึงอนุชา
 (เล่ม 1 หน้า 462)

1.5.2 เพื่อเป็นอุบายชักนำลึงเข้าศึก หลังจากพระอภัยมณีมีชัยชนะต่อ
 ลึงในศึกเกาะทัพที่เมืองใหม่แล้วจึงยกกองทัพไปที่เมืองใหม่ของลึงอีกเป็นการตอบแทน
 แต่เสียที่ลึงจึงเป่าปี่ห้ามทัพ พระอภัยมณีได้พบและรบกับนางละเวงเป็นครั้งแรก นางละเวง
 รู้ไม่ไ้จึงหนีพระอภัยมณีเข้าลึงกา ทัพเมืองยลึงจึงเข้าล้อมลึงกาไว้ นางละเวงจึงออกอุบาย
 ให้นางบุพผนาก่ออกมาลวงพระอภัยมณีเป่าปี่ คยปากสารและย้าสไบยอมยาแผกมาลวงพระอภัยมณี
 พอทหารนัสนางบุพผนากิจทางพระอภัยมณีขึ้นรถเข้าลึงกาไปหานางละเวง

ขณะนั้นพระอภัยมณีอยู่ในระหว่างสะเคาะเคราะห์ พอได้รับสาร
 และย้าสไบยอมยาแผกของนางละเวงก็โกรธหทัย จึงอ่านสารและคลี่ย้าสไบออกมท้วยความ
 เสนหา เกิดอาการบั่นป่วนกำเริบ รักด้วยฤทธิ์ยาแผกอีก

พระยนิทคลี่ย้ายอมยาแผก
 ประจงจำสำคัญของวิชา

เปรียบเหมือนแรกโคกลิ่นถวิลหา
 พระเชยเข้าหอมทวนให้วนยี่
 (เล่ม 1 หน้า 589)

ศรีสุวรรณและสินสมุทรไต่ยกทัพติดตามพระอภัยมณีจนถึงกรุงลังกา
นางละเวงออกอุบายเชิญศรีสุวรรณและสินสมุทรไปงานเลี้ยงในวัง โดยให้นางรำภาสะหรินาสาร
บอกอาการประชวรของพระอภัยมณีไปทูลให้ศรีสุวรรณและสินสมุทรทราบ นางละเวงก็สอนวิธี
ใช้แป้งม้นท์หอม ทอกไม้เสก และถวายผ้าเช็ดหน้าทีเสกพรหมด้วยเครื่องหอมแก่ศรีสุวรรณ

ศรีสุวรรณพอเห็นหน้านางรำภาสะหรินาสาร และไต่กลิ่นเครื่องหอม
จากยาแพค อำนางม้นท์เข้ากลใจถึงกับตะลึง ยิ่งทำให้รักจนหลงไหล พราหมณ์ท่านเชื่อว่า
ถูกเสน่ห์ยาแพคที่ใช้อำนางม้นท์ ถึงข้อความในกลอนว่า

เครื่องสุคนธ์ม้นท์เสกเขียนเลขของ

ทำเป็นผงลงผ้าเช็ดหน้าवल

.....
หึงหีบหอมของนางเป็นอบาย เอก

.....
ใส่เครื่องเสกผ้าเช็ดหน้าพวงาสก

.....
นางก็ใจไปค่านับที่พลับพลา
ตะลึงจิตพิศศุเป็นครุพัก

.....
พอเห็นหน้านางม้นท์เข้ากลใจ
ยิ่งรักกริรูปทรงจนหลงไหล

.....
เจ้าสาณบนบว้าเป็นยาแพค

.....
มาติดแปกบนทั้งกำลึงยี่
(เล่ม 2 หน้า 39 - 44)

ขณะที่พระอภัยมณี ศรีสุวรรณและสินสมุทรถูกเสน่ห์ของหญิง
ชาววังลังกาจนคลุ้มคลั่งนั้น พราหมณ์ 3 คน จึงไต่ส่งสารไปทูลให้นางสุวรรณมาลีทราบ
นางจึงมีสารให้ลูกสาครไปแก้เสน่ห์ให้ ลูกสาครจึงเหินทางเข้ากรุงลังกาอีกครั้งหนึ่ง แต่
ไม่ทันใดแก้เสน่ห์ลูกสาครก็ถูกนางละเวงออกอุบายให้นางสุลาสินีทำเสน่ห์ โดยให้มายาหญิง
เหินเข้าใกล้ แอ้วแย่งไม้เท้าวิเศษของลูกสาครซึ่งถูกเกาะแก้วพิศสารเสกคาถาลงไว้ ไม่เท่า
จึงกลายเป็นงูโล้นางแล้วเลื้อยหายไป จึงกลอนต่อไปนี้

นางว่าข้าไม่มีตัวท้าวพระที่
เห็นเมืมนึงยิ่งล่อลอมไม้เท้า

จะไม่มีเมียโค่นหรือไม้เสา
ขยับเข้าแย่งยุคพรจุกชิง

เกษะฤทธิสิทธารักหาไม้ม
 ทยาว เพื่อย เลื่อยมาน่ากลัวจริง

ครั้นหญิงใกล้กลับ เบื้องใญ่หญิง
 นางหิวคิวงุ่นวายกลับหาขวัญ
 (เล่ม 2 หน้า 116)

ขณะที่สุกสาครตามหาไม้เท่านั้น นางสุลาสวีนจึงแกล้งเก็บ
 เข้าจนแล้วออกสุกสาครพร้อมกับ เป่ามนต์ไล่จนสุกสาครต้อง เสน่ห์ไปอีกคนหนึ่ง ดังนี้

ทำแกล้ง เก็บ เมินหน้าเหมือนตามัว
 แล้ว เป่ามนต์สนจิตประสิทธิ์ประสาท

เข้าออกตัวพูดไว้ว่าใครขืน
 เลี้ยวสาวาประสิทธิ์โทษไม่ชักขึ้น
 (เล่ม 2 หน้า 117)

การทำเสน่ห์ของนางสุลาสวีน ทำให้สุกสาครร้อนรนด้วย
 ฤทธิมนต์สมกับอำนาจปีเข้ากลใจให้หลงรักนางสุลาสวีน กลิ่นหอมของยาเสน่ห์ทำให้ว้าวหวี
 และใบหน้าแดงกำ มีอาการหลงลืม นึกรักแก่นางสุลาสวีน ถึงกลอนว่า

สุกสาครร้อนจิตด้วยฤทธิมนต์
 นึกหอมกลิ่นจุนเจียวเสียวสยง
 ลืมความรู้ครูสอนแต่ก่อนปาง

หึงปีกลจิตรักให้รักนาง
 พระพิภพทรงคุกคามน้ำฝาง
 ให้รักนางมุตริลาสวีน
 (เล่ม 2 หน้า 118)

เจ้าเมืองการเวกให้ศิลาปาโมกข์โลกเขมรไปช่วยนางสุวรรณมาลี
 คู่กับฝ่ายลังกา พิศาลปาโมกข์ จึงโรมันต์เสกขงและคอกไม้มอบให้สหายนำไปแก้เสน่ห์
 ให้แก่ลี้กษัตริย์ ปรากฏว่าแก้ได้เฉพาะสินสมุทรและสุกสาครเท่านั้น โภยให้ทั้งสองถือขงและ
 คมคอกไม้ พอรุ่งเช้าและไคสิจึงพาตัวออกมาได้ ดังนี้

แม่นถือขงคงหาย เคลื่อนคลายคลั่ง

 เอาพานทอง รองใส่คอกไม้เสก

อย่ารอรังทามานี้มีขมัน

 กสิบเป็นเลขลงอักษรซ่อนใส

ปู่โคมสุมกลืนสิ้นจัญไร

ถึงเจ็บไข้อยสมายไม่ว่าวาว

(เล่ม 2 หน้า 164)

ขณะที่สไลยถวายของและคอกไม้เสกให้พระอภัยมณีนั้น ก็ถูก
นางละเวงแย่งเอาไปหักทำลายเสียก่อน พระอภัยมณีและศรีสุวรรณจึงตกอยู่ในอำนาจรัก
และหลงนาง เหมือนเดิม ทั้งกลอนว่า

เข้าชิงของห้องศพระอภัย

มาหักให้ย่อยยับสาหัสความ

.....
พระกลืนหลงของหักให้รักหญิง

.....
พลอยวาววัง เหมือนแมวนาอกต
(เล่ม 2 หน้า 166)

นางละเวงแค้นใจที่ถูกฝ่ายพิศพาโมกษำ ทามาแก่เสน่ห์
จึงเอาทิวสินสมุทร และสุกสาครกลืนไปได้ นางจึงไต่ขอให้บาทหลวงแก่เวทมนตร์ของพิศพาโมกษำ
บาทหลวงจึงแนะนำให้นางละเวงห้ายาแปดมหาเสน่ห์ โดยเอาโลหิตที่กรีกจากต้นศตริยสมกับน้ำมัน
และขมิ้นเสกด้วยเวทมนตร์คาถาและใช้อ่านาถมีเข้าบังคับให้เกิดกตฤยาคุณไสยยิ่งขึ้น ถ้าใครกิน
ยาแปดกยสมโลหิตนี้แล้วก็จะรักและหลง คนนั้นไปจนตาย อำนาจของเสน่ห์ยาแปดนี้จะทำให้กำเริบ
รักและหลงในรสรากอุจหาภักที่หิวคอยนม ทั้งข้อความที่ปรากฏในกลอนต่อไปนี้

บาทหลวงว่าสาธุสะกู่จะรับ
แก้พวกเขาเล่าไม่ชั่วฉวนตัวก็
จะต้อง เชือกเลือกคอกออกประสม
แม้ใครกินโลหิตไม่คิดกาย
ให้หอมเนื้อเหลืออกซึ่งรสสาก

ให้ตัวกลับมามากไม่หลีกหนี
เราใช้ผีแพะเขาเราก็อาย
กับน้ำมันผืนเสกเมฆฉาย
รักจนตายทั้งชาติไม่คลากคลา
เหมือนเค็กอวยากนมแม่ชะง้าหา
(เล่ม 2 หน้า 175)

บาทหลวงยังไต่หาพิธีลงยันต์ที่พันและลั่นให้แก่นางทั้งสี่ แม้นาง
จะพูดเท็จอย่างไรชายก็จะหลง คารมไปทุกอย่าง ทั้งนี้

ต้องลงยันต์พันล้านให้สิ้น เสร็จ
แล้วเรียกไปในศึกจาริกยันต์

ถึงทุกแห่งก็เห็นจริงทุกสิ่ง สรรพ
ลงยันต์ให้สัตว์ที่ละคน
(เล่ม 2 หน้า 176)

แล้วมาทูลทวงจึงให้นางบุษยาภาและนางสุลาสิวัน พาอำมาตย์ออก
เข้าสะกดทัพนางสุวรรณมาลี ถวายพิลาปโมกข์ แก่ไขไค้ก็ให้นางยิงธนูข้ามค่ายข้าศึกเพื่อระ
อาตรรพีให้มนต์ของพิลาปโมกข์เสื่อม แล้วจึงให้ทรายทัมข้า เมื่อทหารหลับหมดแล้วให้นาง
เอายาแปดกัณฑ์ใส่ปากหาฉิ่งให้สิ้นสมุทรและสุกสาครกิน เมื่อตื่นขึ้นมาก็จะถามนางออกมาเอง
ดังนี้

คำวันนี้บุษยาภาสุลา
ให้มันเข้าเป่ามนต์สะกดทัพ
เอง เป็นหญิงยิงเกาทัณฑ์ชำนาญไป
จึง เอายาหาฉิ่งอำมาตย์สมุทร
ปลุกให้ตื่นกลืนน้ำนมอาคมวัน

จงเอายาพาอำมาตย์ออกออกไป
แม้ไม่หลับพรหมณ์แก้ก็แก้ไข
พอมนต์ไสยเสื่อมหายให้ทรายทัม
กับอำมาตย์สุกสาครทั้งนอนหลับ
จะรักกลับตามมาในราตรี
(เล่ม 2 หน้า 175)

เมื่อถูกนางสุลาสิวันเอายาแปดกัณฑ์และให้กลืนน้ำนมอาคมสมบัตินั้น
รสและกลิ่นหอมของยาเสน่ห์ทำให้สุกสาครกลับคลุ้มคลั่งขึ้นมาอีก พอลืมตาเห็นหน้านางสุลาสิวัน
จึงบ่นว่าเข้าอก นางจึงแกล้งป้องปากสะบัดมือหนี ทำให้สุกสาครร้อนใจทั้งไฟใจ รีบวิ่งขึ้นมากถาม
สุลาสิวันออกไป ดังนี้

เอายาใส่ให้ตัวของตัวตื่น
กลับคลุ้มคลั่งทั้ง เติมเคลิ้มสกด
จึงบ่นว่าเข้าอกสอกล้อมียุค
สุกสาครร้อนใจทั้งไฟกลั

พระหอมขึ้นชวนชุมทุกชุมชน
รู้สึกทนลืมตาเห็นลาว
นางห้ามลูกยอจนปากสะบัดหัน
ถามสิวันวิ่งมาขึ้นหา
(เล่ม 2 หน้า 178)

สินสมุทรถูกนางบุพผาณาเอาขวานผ่าหลังและกลืนน้ำนมสม
 ยาเสน่ห์เข้าไปจึงสะกึ่งขึ้นมีอารมณ์กำเริบ รักและถูกอำนาจบีบเข้าสิง พอเห็นนางบุพผาณา
 เข้ามาใกล้ก็แสนจะดีใจจึงคว้ามือคึง เข้ามามากอดแล้วทอว่านางที่ปล่อยไปให้รอคอย นางแก้ง
 ผลักไสแล้วทั้งสองก็จู่มือกันออกมาชื่นมา

พลาง เลี้ยววงทรงมาเห็นสามี
 สะกึ่งขึ้นกสินน้ำนมอารมณ์ขึ้น
 เห็นบุพผาณาใกล้ก็ใจจริง
 พลางกอดจูบคลำแล้วซ้ำว่า
 นางผลักไสไม่หยุดพระบุคชื้อ

หนีบขี้ยาใส่ค้อยไหวคิง
 ให้จูบขึ้นเขยสกรีเพราะมีสิ่ง
 บวาวิ่งตามมาแล้วคว้ามือ
 ไปไหนมาให้ที่ค้อยน้อยไปหรือ
 แล้วจู่มือกันออกมาชื่นหาชี
 (เล่ม 2 หน้า 179)

ขณะที่กองทัพบ่ายนางสุวรรณมาลีเข้าประชิดกรุงลังกา เกิดการ
 สู้รบกันอย่างหนัก ขณะที่ทั้งสองฝ่ายกำลังชิง ความมีชัยอยู่นั้น ทิศาปาโมกข์ฯ ได้ตั้งพิธีเชิญโยคี
 ผู้เรือง เวทจาก เกาะแก้วพิสดารมาช่วยหย่าทัพและเทศนาโปรดให้ทั้งสองฝ่ายให้เป็นไมตรีกัน
 ได้เกิดพายุฝนตกลงมาถูกทองคำที่ผู้ถูกมนต์อาถรรพ์และเสน่ห์ยาแฝดก็หายเป็นปรกติ แม้ทัพและ
 ไพรพลทั้งสองฝ่ายก็ใจทงการในหัวพระโยคี

จึงจุกเทียนเขียนชื่อพระธานี
 เอาจิตวางทางกลอนวิญญาณ

 บรรดาเหล่าเผ่าพงศ์ คณัษทวี
 เหลิงสว่างทางอุ้น เห็นมุนี
 กับปาโมกข์โลกเชษฐสังเกตแน
 ทั้ง หอกดาบกรรณกับประนมมือ
 ที่ต้องหยุดยกอาวุธฟ้าฝน
 ฝ่ายพวกพระอภัยมณีศรีสุวรรณ

ตั้งพิธีทำสัตย์อธิษฐาน
 ไปถึงท่านโยคีผู้ปรีชา

 มาเย็บค้อยคู่กับ เหล่านางสาวศรี
 พระโยคีนั่งอยู่ในกองไฟฮือ
 คุกรุ่นทั่วทุกทิศทางนับถือ
 ไม่อึ้งอ้ออุบอุบขบขัน
 ก็สร้างมนต์เหมือนก่อนตั้งนอนฝัน
 มาพร้อมกันกรรณกับประนมกร

ทั้งพวกช่างนางละเวงก็เกรงหมก
ทั้งไพร่พลช่วยไม้มวยมรณ

น้อมประณตน์นึ่งวิมลสิงขร
นึ่งสลอนแลกุพระนุญ
(เล่ม 2 หน้า 214)

จึงเห็นได้ว่า การใช้เสน่ห์เป็นอุบายชักกล่าวลึงช้าศึกของ
นางละเวง ครั้งนี้ประสบผลสำเร็จ ปรากฏว่าแม่ทัพนายกองคนสำคัญของฝ่ายข้าศึกต่างก็
สยบแก่นางและบริวารของนางทุกคน แต่เสน่ห์เหล่านี้ โยคีก็สามารถแก้ไขได้

2. เครื่องรางของขลัง หมายถึง สิ่งที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เชื่อกันว่า อาชนบันดาล
ให้สำเร็จได้ทั้งประสงค์ คงกระพันชาตรีและป้องกันอันตรายได้ เครื่องรางของขลังที่ปรากฏ
ในเรื่องพระอภัยมณี 3 อย่าง คือไม้เท้าวิเศษ แก้วตาปีศาจ และถรรพารู ทั้งจะ
กล่าวต่อไปนี้

2.1 ไม้เท้าวิเศษ เป็นไม้เท้าที่ลงอักขรอาคมและปลุกเสกด้วยคาถาที่พระโยคี
เกาะแก้วพิศดารมอบให้แก่สุกาสกรก่อนเดินทางไปตามหาพระอภัยมณี ไม้เท้าวิเศษมีอิทธิฤทธิ์
หลายอย่าง ดังต่อไปนี้

เป็นอาวุธวิเศษ สำหรับติดตัวเหมือนอย่างศรหรือพระขรรค์ สามารถ
ป้องกันอันตราย แคล้วคลาดจากศัตรูราช ชัยไล่น้ำและสิ่งเสียด้านใดๆได้ ทั้งคำบอกเล่าของ
พระโยคีขณะที่ยอมไม้เท้าให้แก่สุกาสกรว่า

พระบอกพลางประทานไม้เท้าพิชัย
สำหรับมือถือไว้อย่าให้ห่าง
ทั้งแคล้วคลาดศาสตราสารพัน

ไปทางนี้ยี่สิบมันตุกัน
เปรียบเหมือนอย่างศรแสงพระแสงขรรค์
ประอาบกันยี่สิบประวางควาน
(พระอภัยมณี เล่ม 1 หน้า 351)

ไช้ปราบยี่สิบ สุกาสกรเดินทางตามหาพระอภัยมณีโดยขี่ม้ามังกร ไปถึง
ทะเลลึกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเมืองจมอยู่ใต้ทะเลเนื่องจากเกิดแผ่นดินถล่ม ผู้คนล้มตาย
กลายเป็นยี่สิบที่ดูร้ายมาก พอสุกาสกรนำเขาไปถูกยี่สิบรุมทำร้ายจึงใช้ไม้เท้าทอสูติจนยี่สิบหัวขาด

ลงเป็นอันมาก จึงถูกเพื่อนของผีดิบรุมจะจับกินเป็นอาหาร สุกสาครใช้ไม้เท้าที่ต่อสู้ด้วย
ความกล้าหาญ

เจ้าประทุมกำแพงตะแคงคว่ำ
เป็นเงาเงาเข้ากลุ่มรุมราวี
ถูกเนื้อตัวหัวขากกลางกลากเกลื่อน
บางอย่ากินดินแสบแปดแปดมา

อยู่ในน้ำเก่าแก่เห็นแค่นี้
กุมารที่ด้วยไม้เท้าพระเจ้าตา
ยังพวกเพื่อนคึกคักมาหนักหนา
กุมารกลากลอกกลับ เข้ารับ
(เล่ม 1 หน้า 356)

ไข่มุกม้ามังกร เมื่อซีเปลือยหลอกยลีสุกสาครตกเหวแล้ว จึงถือไม้เท้า
เดินลงจากเขาตรงไปยังม้ามังกร ทอซีเปลือยเงื้อมไม้เท้าม้ามังกร ก็ก้มหัวลงด้วยความกลัว เมื่อ
ซีเปลือยแกว่งไม้เท้าม้ามังกรก็กลัวแพยสิ้นสติ ยอมให้ซีและปฏิบัติตามที่ซีเปลือยสั่ง

ซีเปลือยไถ้ไม้เท้าของคารวส
ทรงมาหาทาสีด้วยดีใจ
.....
จนซีเปลือยเหนื่อยแรงแกว่งไม้เท้า
ท้องความใจมิได้ชักหยด

แกถือจกจ้อง เกลือกเป็นโศ
แกเงื้อมไม้เท้ากลัวหัวลง
.....
ความกลัวราวกับจะขึ้นสิ้นสังขาร
ซีคารวสสองคู่ของไว
(เล่ม 1 หน้า 360)

ชายเสื้อคางคาว สุกสาครพร้อมด้วยเสาวคนธ์และหัลไชย เดินทางจาก
เมืองการเวกตามหาพระอภัยมณีต่อเรือแล่นไปถึง เกาะแห่งหนึ่งชื่อ เกาะกาวัน ถูกฝูงผีเสื้อคางคาว
รุมทำร้ายและโฉบเอาตัวเสาวคนธ์และหัลไชยไป สุกสาครจึงมีม้ามังกรเข้าต่อสู้ด้วยไม้เท้าวิเศษ
โดยภาวนาหมันทำให้ไม้เท้าเกิดอหิฤทธิศมคังกริหหฤทธิถูกผีเสื้อคางคาวร่วงจากกาย
กลากเกลื่อนที่รอกคากก็บินหนีไป ช่วยชีวิตเสาวคนธ์และหัลไชยไว้ได้ ทั้งข้อความว่า

เสียงว่าวุ่นผ่นออกมานอกห้อง
สุกสาครวิ่งนอกทกพระทัย

มันโฉบสองอนุชาพาไป
ฉวยไถ้ไม้เท้าโลกระลอกมา

ขึ้นขึ้นหลังมังก รกัถอนถึ
 โลยี่เลื้อเงื่อไม้เท้าของเจ้าตา
 มั่นกลับกลุ่มมุนหับพระกับรบ
 หังทัวปิกฉีกตายมันวาววาว
 หวคไม้เท้าทวยสคังกร รกทวิธ
 ยี่เลื้อ ร่ายววยปราวไม้เท้าทนทน

ลงน้ำรืบทามตึกกนิษฐา
 ร่องเหวว่าสีกเท้าไรก์ไม่วาง
 หังม้าชบโชนกคัสสะกัหาง
 พระสูฬางภาวนามหานนท์
 พอญกนิกายชาคกลางกลางหน
 กางหังคนเสียสิ้นแล้วบินไป
 (เล่ม 1 หน้า 436)

สังหารข้าศึก สุกสาครเดินทางตามหาพระอภัยมณีไปจนถึงเมืองยลิก
 ขณะนั้นที่หอสาของนางละเวงยกเข้าที่เมืองยลิกถึงเก้าทัพ สุกสาครจึงช่วยนางสุวรรณมาลี
 สู้ศึกอย่างนักรบ ผู้กล้าหาญโดยชีม้ามังกรเข้าที่ข้าศึกฟาคพันควยไม้เท้าจนข้าศึกร่างซาคเหมือน
 ถูกคมอาวุธล้มตายลงเป็นอันมาก ดังนี้

พระหนอนาถาของทรงสินท
 ไม้เท้าฟาคซาคสับันทั้งพันพอน

ควมม้ารบนายทหารชาญสมร
 ม้ามังกรรกัถตายลงกายกอง
 (เล่ม 1 หน้า 450)

สุกสาครใช้ไม้เท้าวิเศษเป็นอาวุธสังหารศัตรูในการทำสงครามกับ
 ฝ่ายลังกาอีกสองครั้ง ครั้งแรกช่วยหัสไชยที่ค่าย เมืองลังกาเป็นการแก้แค้นที่มังกลาไปตีและ
 เผาเมืองการเวก โดยชีม้ามังกรเข้าสู่และหวคควยไม้เท้าอย่างรวดเร็วจนข้าศึกสยบและ
 ล้มตายเป็นจำนวนมาก ดังกลอนว่า

ถ่วงไม้เท้านำหวคเร็วรกรบ
 ถูกไพร่นายทวยสลับเลือกชบชอน

ข้าศึกหลบล้มทับสลับสลอน
 ม้ามังกรศึกกัฟาคพัคตาย
 (เล่ม 2 หน้า 461)

ครั้งที่สองก็สู้รบกับมังกลา หัสกัน และวายุพัฒน์ ซึ่งเป็นพระอนุชา
 โอโรส และนัคตาของสุกสาครเองที่กรุงลังกา สุกสาครชีม้ามังกรเข้าทอสูและฟาคพันควย
 ไม้เท้าจนข้าศึกร้องควยความเจ็บปวดและล้มตายเกลื่อนสนามรบ ดังนี้

แล้วรับมาดาโถมเข้าโถมจับ
พระพันฟ้กกลาตกลื่อนลงกลางทาง

ฝรั่งรับภสัฏกคยชัชขวาง
บ้างทาบบ้างควางล้มเลือกชนม
(เล่ม 2 หน้า 468, 470)

แก่เสน่ห์ พระอภัยมณีถูกเสน่ห์หลงรูปวาคีสิงของนางละเวงจนคลุ้มคลั่ง
เสียสติ สุกสาครอาสานางสุวรรณมาลีเข้าแก้เสน่ห์หักวังวานให้ โดยเสกคาถาสงไม้เท้าวิเศษ
แล้วจกของทรงรูปวาคีนั้น เกิดประกายลูกไฟน้อยอย่างรวกเร็ว ปีกาจอหักร่องน้ำของชน สุกสาคร
จึงใช้ไม้เท้าที่เข้าจนปีกาจอหักทรานหายไป แล้วพระอภัยมณีหายเป็นปกติ จึงกลอนว่า

เสกไม้เท้าทาบสจกกระคาย
แล้วเข้าที่ผีร้ายก็วายชนม์
สองกษัตริย์พิศนาเห็นปรากฏ

เสียงรูปวาคีหักร่องสยของชน
กระคายเป็นประกายบุบหายไป
คงจะปลุกเปลี่ยนวิบัติบัดใหม่
(เล่ม 1 หน้า 461 - 462)

ท่าลาย อาถรรพ์ นางเสาวคนธ์หนีลงเรือไม่ยอมเข้าอภิเษกกับสุกสาคร
แค้นใจที่สุกสาครไปหลงเสน่ห์นางสุชาลีวัน สุกสาครจึงมานั่งรอกติดตามพบเรือสำเภาน้ำซึ่ง
นางเสาวคนธ์เสกดวงไว้แล่นอยู่ข้างหน้า ครั้นตามไปทันเรือนั้นหายตัวกลับแล่นไปอยู่ข้างหลัง
จึงรู้ว่า เป็นเรือผีอาถรรพ์ หลอกให้หลงตามอยู่ 3 วัน สุกสาครจึงเสกไม้เท้าวิเศษทาบมนต์
ชื่อมนต์พิพทรรณเข้าไปถึงเรือนั้น เกิดเป็นไฟมรลย์กลับแล้วเรืออาถรรพ์นั้นก็หายตัวไปกับตา
จึงขอความว่า

เห็นลิบลับตบตาข้างหน้าลับ
เอะฉิกที่ผีหลอกคอกกระมัง
จึงลงเลขเสกเข้าไม้เท้าพิพ
ชีสำเภาน้ำไปเป็นไฟกลับ

ครั้นเหวี่ยงกลับแลเข้ามาเห็นข้างหลัง
ให้หลงทั้งติดตามถึงสามวัน
ชื่อมนต์พิพทรรณแก้อาถรรพ์
สำเภานั้นหายตัวไปกับตา
(เล่ม 2 หน้า 353)

2.2 แก้วตาผีเสื้อ เป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่งที่ได้มาจากแก้วตาของผีเสื้อ ค้างคาวยักษ์ตัวหนึ่ง มีลักษณะกลมใสสีเขียวสลักรูปหัวคนมีประกายแสง เปล่งปลั่งประจักษ์แสงสว่าง ผีเสื้อ ค้างคาวตัวนี้ถูกสุกสาครบังคับด้วยเกาทัณฑ์และถูกฟ้าผ่าซ้ำจนหัวขาดที่บริเวณเกาะกาวัน เทวคาแปลงกายมาบอกให้สุกสาครควักเอาแก้วตาเก็บไว้เป็นเครื่องรางของขลัง สุกสาครจึงควักเอาแก้วตาทั้งสองข้างส่งให้ช่างทำสร้อยทองประดับเพชรร้อยผูกข้อมือให้แก่เสาวคนธ์และหัสไชยไว้เป็นเครื่องป้องกันตัว ถ้าเก็บไว้กับตัวจะมีพลังกำลัง ถ้าจับศัตรูกำลังของศัตรูจะอ่อนลง สามารถป้องกันอันตรายได้ทั้งคงทนอายุยืนยาว ทั้งกลอนว่า

จึงคว่ำแก้ววาทาหึงขวาย
บังเกิดแรงแข็งแกร่งทั้งคงทน

ไปกันกายสารพัดไม่ชักสน
ถ้าจับคนเข่าก็อ่อนหย่อนกำลัง
(เล่ม 1 หน้า 436)

แก้วตาผีเสื้อ มีคุณวิเศษต่าง ๆ ดังต่อไปนี้
เป็นของกายสิทธิ์ แก้วตาผีเสื้อเป็นเครื่องรางที่มีฤทธิ์เดชต่าง ๆ อยู่ในตัว ถ้าถือติดตัวเวลาสู้รบจะทำให้หนทางต่อสู้ศัตรารวบรวม สุกสาครจึงมอบสิ่งนี้ให้แก่เสาวคนธ์และหัสไชย สองกุมารจึงน้อมรับไว้ด้วยความยินดี

พระยี่นแก้ววาทาหายักษ์
กายสิทธิ์ฤทธิ์รณทั้งพินพิน

ให้น้องรักสององค์ด้วยสงสาร
สองกุมารอัญชลีด้วยศรัทธา
(เล่ม 1 หน้า 437)

ทำให้มีพลัง ของขลังชนิดนี้ถ้าเก็บไว้กับตัวจะมีพลังอย่างมหาศาล สามารถยกของหนัก ๆ เช่น ครกเหล็กได้ หัสไชยอยากพิสูจน์ว่าแก้วตาผีเสื้อมีฤทธาภาพอย่างไร จึงออกมาขยกรกเหล็กขนาดใหญ่ ปรากฏว่ายกขึ้นได้อย่างง่ายดาย

พระอนุชาว่ามัจฉาอย่างไร
ออกจากห้องสองยกครกเหล็กใหญ่

ฉันจะใคร่รู้เล่นให้เห็นฤทธิ์
เอาขึ้นไคร้ไม่ยากแต่สัณนิษ
(เล่ม 1 หน้า 428)

ทำให้ศัตรูอ่อนกำลังลง ฤทธิ์เดชอย่างหนึ่งของแก้วตาปีศาจคือทำให้ผู้ใด
มีกำลัง เหนือศัตรู ดังครั้งหนึ่ง เมื่อเจ้าละวาทอาสานางละเวงยกทัพมาตีเมืองยลิกในสงคราม
เก้าทัพ หัสไชยไต่ออกสู้รบ เจ้าละวาทพลากท่าทักม้า หัสไชยจึงกระโดดเข้าปล้ำสู้อย่างอาเจนาญ
และทำให้เจ้าละวาทอ่อนกำลังลงสู้ไม่ไหว กระจกหนีไป หัสไชยจึงควมม้าเข้าที่จนชาศึกล้มตาย
แตกกระจายไป

นอกมัทรีบัสไห้ไชยก็ไล่ซ้ำ
ด้วยฤทธิ์แก้วแววตากลาราช รอน
ทอวางมือ รื้อแรงทะแกลงลูก
กระชั้นม้าพาไพร่เข้าไล่ตี

โคกลองปล้ำ เจ้าละวาทพาค่ายศร
จับผู้ใดให้อ่อนหึ่งอินทรีย์
หะสิ่งหลุกแล่นโลก กระจกหนี
ทวโยธิ์แตกตายก กระจายไป
(เล่ม 1 หน้า 453)

ทำให้แคว้นคลาจากอาวู คุณวิเศษอีกประการหนึ่งของแก้วตาปีศาจคือ
ทำให้ผู้ใดสิ่งนี้ไว้กับตัวแล้วคลาจากสัตว์ต่าง ๆ ได้ ดังเหตุการณ์ครั้งหนึ่งในศึกเก้าทัพ
แม่ทัพอาสาคนหนึ่งชื่อจันทัง ใช้อาวุธชนิดหนึ่งคือ หุกัน (น้ำมันไฟ) หรือไฟกรรณกับสินสมุทรและ
สุกสาคร ทั้งสององค์ถูกไฟกรรณสนบ ศรีสุวรรณเข้าสกัดไว้ด้วยกระบองย้งทองดอยร่น พอที่
เสาวคนธ์และหัสไชยยิงเกาทัณฑ์สกัดกั้นไว้ จันทังจึงพาค่ายน้ำมันไฟ แต่ไม่ถูกตัวเพราะ
อิทธิฤทธิ์ของแก้วตาปีศาจคุ้มกันไว้ ดังนี้

พอพี่น้องมัทรีบัสสกัดกัน
มันพาคไฟไม่ทองหึ่งสองรา

ยิงเกาทัณฑ์ถูก ระคอนคังก่อนนา
ด้วยฤทธิ์แก้วแววตาภิษากาย
(เล่ม 1 หน้า 468)

2.3 การราหู เป็นตราแผ่นดินของกรุงลังกาที่เหวภาควายไว้ตั้งแต่ครั้ง เมื่อ
สร้างเมือง เป็นแก้ววิเศษมีแสงประกายแวววาว สามารถเปลี่ยนเป็นสีต่าง ๆ ได้ตามเวลา
ในหนึ่งวัน กันฝนและปรัอากาศได้ ใช้เป็นอาวุธและเครื่องป้องกันตัวได้ นับเป็นเครื่องราง
ที่แปลกประหลาดชนิดหนึ่ง ถึงข้อความที่ปรากฏในกลอนดังนี้

ประการหนึ่งซึ่งตราพระราช
เป็นคราแก้วแววเวียนวิเชียรพราย
ครั้นแค้นแข็งแสงชาวอุทรวาทร้อย
ครั้นคำช่วงทองแดงแสงประเทือง
แม่เกินหน่นกไม่ถูกทอง
ไม่หนาวร้อนอ่อนอุณละมุนละไม

เป็นของคู่ชาติยาเหวอดวาย
แต่เข้าสายสีรุ่งกรุงเรือง
ครั้นบายคล้อยเคลือบสีมณีเหลือง
อร่ามเรืองระสมิเหมือนสีไฟ
เอาไวห้อยห้อยแห่งตำแหน่งไหน
ถ้าซึ่งชัยแคว้วคลาซึ่งศาสตรา
(เล่ม 1 หน้า 396)

การราหุมีคุณวิเศษต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ป้องกันเสียงปี การราหุมีศักดานุภาพสามารถป้องกันเสียงปี
ไม่ให้ง่วงหลับได้ ดังเมื่อครั้งที่พระอภัยมณีพนางละเวง เป็นครั้งแรกในสนามรบที่
เมืองใหม่ของลังกา พระองค์ได้เป่าปี่ห้ามทัพขึ้น ทหารพากันหลับหมดแค้นางละเวงกับม้าทรง
ไม่ได้หลับ เพราะการราหุคุ้มกันไว้ ดังนี้

สำเนียงดังวังเวงเพลงสังวาส
ยังแต่นางพลางสลอระทโจ
.....
แล้วโฉมยงลงจากรถที่นั่ง
เคาะครามาไม่หลับกลับหะยาน

คุณาสนอนหลับสลอ
จะเรียกใครก็ไม่ตื่นไม่ตื่นกาย
.....
ขึ้นทรงหลังม้าทพหลหาญ
นางควมบ่านมาทางช้างกำแพง
(เล่ม 1 หน้า 498)

ป้องกันมนต์สะกด การราหุยังมีอำนาจสามารถป้องกันมนต์ที่เสกสะกด
ได้อีกด้วย ดังเช่นครั้งหนึ่ง อ้ายย่องทอดมนต์ข่มขึงใจมนต์สะกดทัพของนางละเวงที่ดักล่าพัน
เพื่อจะขโมยม้าไปกินเป็นอาหาร ทหารรวมทั้งนางบุพผางาและสุลาสิวันพระธิดาเลี้ยงหลับกันหมด
ยกเว้นนางละเวง เพราะมีการราหุคุ้มกัน ดังกลอนว่า

เหวคาอาเทศให้พบรถ
นางไม่หลับกลับตื่นเห็นพระกาย

เสกสะกดกายของ คอบมองหมาย
เห็นกลับคลายคลิบคลาเข้ามามอง

ขยับทรารานูคู่พระหัตถ์
ไม่เขยื้อนเหมือนหนึ่งมีทั้งพี่น้อง

สะกิดศรีสปลุกสิ่งนางทั้ง สอง
เหตุควยทองมณฑ์สะกิดหมกทุกคน
(เล่ม 1 หน้า 528)

ใช้เป็นอาวุธต่อสู้ศัตรู แสงกายสิทธิ์ของทรารานูมีอำนาจสามารถ
ทำให้ศัตรูได้รับความเจ็บปวดถึงสอปลิด นางสะเวงรู้ว่าอายุของทอดเข้ามาสะกิดหักแล้ว
ขโมยมาของนางไปกินหมดจึงไต่ต่อสู้กัน นางจึงแกว่งทรารานูใช้แสงฟาดถูกหัวของอายุของทอด
สอปลิดแล้วจับมันมาเป็นทหารรับใช้แทนม้าที่มันกิน ดังนี้

เอาตราแกว่งแสงสว่างเหมือนอย่างเทียน	จนจวนเจียนจึงฟาดปรายประกาย
ถูกทรงหัวมองอายุของทอด	ปวดคอหลุดล่อนไม่รู้หาย
หกล้มนิ่ง สอปลิด เหมือนศพตาย	มณฑ์ก็คลายคนขึ้นขึ้นทักใจ

.....
เวนแตกทรารานูสู้ไม่ได้
ไต่ลักม้าเข้ากินเสียสิ้นกาย

.....
ทันจับไว้วันนี้ไม่หนีหาย
ให้โฉมฉายใช้เข้าอย่างพาสี
(เล่ม 1 หน้า 529)

ใช้เป็นโคมไฟส่องทางในเวลากลางคืน ความวิเศษพิสดารของทรารานู
อย่างหนึ่งคือ มีประกายแสงโชติช่วงในตัวเองคงแสงขาว สามารถใช้เป็นโคมไฟส่องทางใน
เวลากลางคืนได้ เมื่อครั้งนางสะเวงควมมาหนีพระอภัยมณีในสงครามที่เมืองใหม่ไปถึงลำธาร
แห่งหนึ่งบริเวณเขาอังกาศในคืนวันหนึ่ง นางจึงใช้แสงของทรารานูส่องทางเพื่อหาที่พักนอน
ดังกลอนว่า

เอาแก้วทรารานูขึ้นชูช่วง
เพี้ยวส่องกู่ภาสิดาแสง

โชติคงดวงขาวสว่างกระจ่างแสง
เห็นตำแหน่งหนึ่งเลื่อนเคียงสบาย
(เล่ม 1 หน้า 508)

ใช้ปรางค์และปักธงควาน ทรารามมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถปราบ

ภูตผีและปักธงควานได้ ทั้งที่บาทหลวงและโพนางยุพายกาและสุลาสิวัน นำนางละเวงเดินทาง
ผ่านป่ากาลวันเพื่อให้นางได้ใช้ทรารามและบุญญาภพปรางค์มีสัจจะและปักธงควานให้หายแพ
บารมีของนาง ทั้งข้อความว่า

ซึ่งให้ข้าพาทระองค์มาทรงนี้
ขอบุญญาอาณุภาพช่วยปราบมาร
อันคงทรารามคุณศรัทธา
ถึงมีสัจจะปักธงควานไม่ทันท

เหตุด้วยผีร้ายแรงกำแหงหาญ
ให้สำราญรติยาประชาชน
คุ้มจิ้งหวัดแค้นแค้นแสนสิงหล
ยอมแพยลวาสนาขามมี
(เล่ม 1 หน้า 525)

ใช้ป้องกันภัยพิบัติของสังคม เนื่องจากทรารามเป็นตราที่เทวดา

มอบถวายให้เป็นตราแผ่นดินของสงกาก็เป็นตราที่ศักดิ์สิทธิ์มีอหิทธิฤทธิ์สามารถ
คุ้มครองป้องกันอันตรายให้แก่ชาวสงกาก็ได้ ทั้งที่นางละเวงได้มอบราชสมบัติให้มังคลา
ราชโอรสพร้อมด้วยทรารามไว้คุ้มครองบ้านเมืองและชีวิตของชาวสงกาทั้งหมด ทั้งกลอนว่า

เราครองวังสงกามาช้านาน
ให้ทรงทรารามคุ้มทวีป

จะแ่งงานอภิเษกเอกเฮอร์ส
รักษาพิภพไว้รุ่งสิ้นทั้งหมด
(เล่ม 2 หน้า 392)

3. สิ่งมหัศจรรย์ หมายถึง สิ่งแปลกประหลาด น่าพิศวง เหนือ และเหลือเชื่อ
จนยากที่จะเข้าใจได้ จึงนับเป็นความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์แขนงหนึ่ง สิ่งมหัศจรรย์ใน
ลักษณะดังกล่าวที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี มี 3 อย่าง คือ ศพนางผีเสื้อ จินตนิมิต และ
โคตรเพชร ทั้งจะกล่าวตามลำดับต่อไปนี้

3.1 ศพนางผีเสื้อ วรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณีได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ
ศพของนางผีเสื้อไว้ชัดเจนว่า เมื่อพระอภัยมณีเป่าปี่จนนางผีเสื้อซาใจตาย แล้วศพนั้นก็กลายเป็น
เป็นหิน แล้วจึงพาไพร่พลลงมาจากเขาเพื่อปลงศพนาง พระอภัยมณีเข้าไปมาศพแล้วคว่ำควาย
กันแสงจนสลบแล้วฟื้น พอถึงรุ่งเช้าศพซึ่งกลายเป็นหินนั้นก็มีน้ำซึ่งมีสีขาวคล้ายน้ำนมไหลออกมา

จากปาก สร้างความประหลาดใจให้แก่ทุกคน พระอภัยมณีหนึ่งชื่อมหัศจรรย์และให้พระอภัยมณี
 เคารพทูลถวายเสีย พระองค์จึงให้จัดการตามนั้น พอที่มีเวลาแปลงร่างเป็นชายชรามาห้าม
 ไว้ว่า ถ้าเณศพนางจะเกิดวิบัติถึงแก่ความตายทุกคน ชายชราคนนั้นได้ทูลขอสงฆ์และ
 เล่าประวัติความเป็นมาของศพนางนี้เสียให้พระอภัยมณีฟังว่า นับตั้งแต่โลกมีกำเนิดมา
 นางนี้เสียก็ถือกำเนิดมาเป็นหินอาศัยอยู่ใต้มหาสมุทร นางได้พรมาจากพระนางลักษมีชยา
 พระนารายณ์ ถอดดวงใจฝากไว้ในแท่งศิลาแล้วนางขึ้นจากฝั่ง ไปสู้รบกับพระเพลิงที่เชิงเขา
 แห่งหนึ่ง ถูกไฟกรรเควเผาไหม้จนร่างเป็นเถ้าธุลีแต่ดวงใจยังไม่ดับสลาย กลับลายไปเกิดเป็น
 ปิศาจสิงอยู่ในก้อนหิน พอถูกไอน้ำไอน้ำไอน้ำ ก้อนหินนั้นก็งอกออกมาเป็นร่างของนางนี้เสียสมุทร
 มีอุทธานุภาพมาก ยิ่งถูกแสงอาทิตย์ก็ยิ่งมีฤทธิ์แรงกล้ายิ่งกว่าภูผาใด ๆ ครองความเป็นใหญ่
 ในน่านน้ำอโนมมาน ใครกล้าก็ไม่ตาย เสียงปี่ที่ให้นางสิ้นใจแล้วกลายเป็นหินนั้นก็เพราะว่า
 นางซำซาซำและซำซำ ถ้าเณศพนาง ๆ ก็จะมีขึ้นมาจับมนุษย์กินเป็นอาหาร จะฆ่า
 อย่างไรก็ไม่ตาย ทั้งนี้เพราะนางมีกำเนิดมาหลายครั้งหลายหนนั่นเอง พอเมื่อเกิดไฟประลัยโลก
 ขึ้นนั้นแหละนางถึงจะตาย ส่วนน้ำสีขาวซึ่งไหลออกมาจากปากของนางนั้น ถ้าใครได้ดื่มก็จะมีความดัง
 อันเกรียงไกรปราศจากโรคภัยเบียดเบียน แล้วมีสิ่งซึ่งสรรพเทวราชในร่างของชายชราหนีหายไป
 พระอภัยมณีและไพร่พลได้ฟังแล้วก็ดีใจพากันดื่มดื่มน้ำนั้นจึงเกิดกำลังและสดชื่นทุกใจดื่มดื่มน้ำอมฤต
 ทั้งคำกลอนว่า

โอ ใจชัยแสงแจ่มกระจ่าง
 เห็นศพซากรากลสัสมรณา
 มีน้ำขาวราวกับน้ำตาลโตนก
 พระศุนางพลางตามทวงพลไกร
 คนทั้งร้อยพลอยว่าน่าประหลาด
 ยังไม่ตายกลายแปลงแปลงอินทรี
 บ้างว่าเป็นปราชญ์วิเวก
 แท้ว่าพระอภัยนามชื่อมหัศจรรย์
 อันอัศจรรย์ เป็นกา รบลาญพิภพ

ส่องสว่างกลางทะเลพระเวหา
 เป็นศิลาอันน่าประหลาดใจ
 ออกจากโอษฐ์นางมารเหมือนธารไหล
 เทุ่ใจศพนางเป็นอย่างนี้
 หรือปิศาจเสีย เป็นเชื้อผี
 หรือของที่อยู่ในนาง เป็นอย่างไร
 ผู้วิเศษใส่ศิลาเข้ามาแก้ไข
 นั้นทูลว่าถ้าจะใคร่ให้นายแคลง
 เอาเณศพญานาคให้สิ้นที่กินแทน

ถึงยักษ์ร้ายกายสิทธิ์ฤทธิณ รง
พงศ์กษัตริย์ศรีสทอบว่าชอบอยู่
คำวิภาษทางใจพวกไพร่พล
ฝ่ายจีนจามพราหมณ์แฉกเหียวแบกไม้
บ้างก็คโมโย่แฉวจะแฉดะก็

พอไค่ปิ่นเสียง ระฆังข้างหลังเขา
กูสรพทางกว้างกายแก่ชรา
ทรงเสื้อโชมพิศตรานุ่งผ้าขาว
ถือไม้เท้า เนาวรัตน์หักชนบก
ว่ากูราสามีนางผีเสื้อ
อย่าเฒ่าศพนางยักษ์ควยอัคคี

พระอภัยไถ่พิงยังฉงน
จึงปราศรัยไต่ถามความมูราณ
ข้าเห็นนางวางวายกลายเป็นหิน
ห้ามห้ามว่าข้านี้จะมีภัย

ฝ่ายมิ่งขลุ่ยสรเทวราช
เป็นเรื่องลึกลับความร่ำรอนันต์
นางผีเสื้อ เมื่อแต่ก่อนเป็นกอนหิน
นางอสูรชาติก่อนไค่พรชัย
แล้วขึ้นจากปากฝั่งมหรณพ
ท่องไฟกรหมกใหม่ทั้งกายา
กับดวงใจไม่กับไปกลับชาติ
ถูกไอน้ำฆ่าไค่ไธแค้นดิน
เป็นหน้าตาชาแข็งอันแรงฤทธิ์
นับอนันต์วันคืนไค่ฉนปี
ขึ้นทองแสงพระอาทิตย์ยิ่งฤทธิ์กล้า

พระเพลิงแดงฤทธิณลายุไม่ทานทน
จะใคร่รู้ที่ร้ายให้หายฉงน
ช่วยกันชนพื้นมาอย่าช้าที่
มากองไว้อ้างเขาจะเผาผี
ช่วยกันสี่ไฟกลางกลางศิลา ฯ
เห็นผู้เฒ่าออกจากชะวากผา
แต่ผิวหน้านั้นละม้ายคล้ายทหารก
ฉมไนยว้าย้อยสยายประปรายปรก
ทำเค็งกงันมาแล้วพาที่
เป็นหน่อเนื้อกษัตริย์ชาติราชสีห์
ภัยจะมีถึงกายให้วายปราณ
นิคณณผู้เฒ่าเห็นหัวหนวย
ขอเชิญท่านชี้แจงให้แจ้งใจ
จึงจะเฒ่าเขาให้สิ้นที่สงสัย
เหตุไฉนจะนั้นหน่อข้าขอฟัง ฯ
จึงประกาศเล่าตามเนื้อความหลัง
แต่ครั้งทั้งฟ้าทะเลเมรุไกร
อยู่กระสินธุ์สมุทรมหาศาลาไหล
ถอดดวงใจปากแฉงแห่งศิลา
ไปถูกรบกับพระเพลิงที่เชิงผา
ยังแควว่าอาญอสุรินทร์
เป็นปีศาจสังหารอยู่ก่อนหิน
บันดาลหินนั้นในงอกออกทุกที่
กัวยพรอศรรักษ์พระลัคนมี
จึงเป็นผีเสื้อสมุทรบุคทะยาน
ปราบปรามรรคาพวกพวกปีศาจจ้าวอาจนาย

ไต้เป็นใหญ่ในแม่น้ำอินมาน
ซึ่ง เป้าปี่ยี่เสื่อ เนื้อ เป็นหิน
มัน เป้าปี่ยี่เสื่อ กว้าง ขากุไฟ
ถึง ข้างกันดิน ไต้ก็ไม่มีมวย
ทอ เหล็กกาฬผดุงพิภพ สกล
อันวาริที่ไหลออกจากปาก
ไครกินน้ำกำลัง จะเกรียงไกร
อัน เราหรือคือมิ่งขลังชร
ทอลันคำร่าพันจ่านรจา
ฝ่ายพระองค์ ทรงศักดิ์ประจักษ์เหตุ
จึง เสวยวาริด้วยทีใจ
เกิดกำลังทั้งน้ำสุรามฤตย์
ครั้นเสร็จสรรพกษัตริย์ทาพล

ไครล้างผดุงชีวันไม่มรรลย
เพราะสุดสิ้นวายุฮาไปไหล
จะสิ้นโลกินมนุษย์บุดูชน
เพราะเหตุด้วยกำเนิดเกิดหลายหน
จึงสิ้นชนม์ชีวนิคาลัย
คือแรง รามสขานเหมือนธารไหล
ทั้งโรรษมิได้มีมาพิทา
มาช่วยสอนด้วยสงสารพยานักหนา
รูปขราร่างกายก็หายไป
ซึ่ง เทเวศร์มอกแจ้งแฉงใจ
ทั้งพวกไพร่พลอยกินสิ้นทุกคน
มาเจือจิตเยือกเย็นทุกเส้นขน
ขึ้นอยู่บนเงื่อมเขาลำเนาเนิน
(เล่ม 1 หน้า 192 - 194)

3.2 กิดนันทน์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าต้นสุธา สิ่งประหลาดนี้ในรอนหนึ่งพันปี
จะบุตขึ้นมากครั้งหนึ่ง ในขณะที่บุตนั้นแผ่นดินจะลั่นสั่นสะเทือนไปทั้งป่า กิดนันทน์มีขนาดเท่า
น้ำเต้าทอง สีเหลืองมีกลิ่นหอม ถ้าใครไต่ปี่โลกจะมีกำลัง ผิวพรรณผุดผ่อง และอายุยืน
กิดนันทน์ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีมีว่า นางละเวงหนีพระอภัยมณีใน
สงครามที่เมืองใหม่ หลงเข้าไปในป่ากาลวันและค้างคืนที่นั่นหนึ่งคืน พอรุ่งเช้า นางไต่พบกับ
เหตุการณ์และสิ่งแปลกประหลาดที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน นั่นคือ เกิดแผ่นดินลั่นสั่นสะเทือนไปทั้งป่า
ทันใดนั้น เกิดเสียงก้องกึ่งแล้วมีวัตถุประหลาดอย่างหนึ่งโผล่เต้าน้ำเต้าทองสีเหลืองและสูงงอมหล่น
ลงที่พื้น ส่งกลิ่นหอมไปทั่วบริเวณ ด้วยความอยากรู้อยากเห็นจึงใช้มีดผ่าดูเป็น 2 ซีก และเห็นไส้ใน
สีแดง นางลองชิมก็ชิมรสหวานหอมอร่อย ทำให้ชุ่มคอและหายหิว เกิดกำลังขึ้นมาอย่างประหลาด
นางผ่านเสวยแล้วแบ่งให้ม้าของนางกิน ม้าก็มีกำลังและคึกคักผิดปกติ ที่เหลืออีกซีกหนึ่ง
นางห่อเก็บไว้แล้วขึ้นมาเตรียมออกเดินทาง สัตว์ป่าพอได้กลิ่นหอมของวัตถุนั้นก็วิ่งตามนางไป
ห่าง ๆ ไม่กล้าเข้าใกล้เพราะกลัวอำนาจของทราราม

ทันใดนั้นก็มิชยชรร่างพิการ ซึ่งมีกายครึ่งซีก เฉพาะด้านขวา

(เทพารักษ์จำแลง) ปรากฏทิวมนชะง่อนเขาร่องหักนางและขอบึงวิฤตประหลาดนั้นก็บัง
ก่อนที่นางจะให้นางไคซอ ร้องไห้ชยชราคนนั้นเล่าประวัติความเป็นมาของวิฤตประหลาดนั้น
แล้วเทพารักษ์จึงเล่าให้ฟังว่า วิฤตประหลาดนั้นเรียกว่า คินถัน หรือต้นสุชา ถึงพันปีจะ
บุคขึ้นมากครั้งหนึ่งพร้อมกับเสียงลั่นสนั่นสะเทือนของแผ่นดิน บรรดาปวงสัตว์พอลึกกลิ่นหอมของ
คินถันจะเข้าแย่งกันกินอย่างเอร็ดอร่อยแล้วจะเกิดกำลังและกำจัดโรคภัยได้ ถ้ามนุษย์กิน
ก็จะสกปรก อายุนับปีพรวนยุคของ ไม่รู้จักแก่ ตัวผู้เล่าเองถูกพระอิศวรสาปไว้ ถ้าไคกิน
คินถันนี้เมื่อใดร่างกายก็จะหายพิการเป็นปกติ นางจึงปานคินถันนางไว้นั้นกินไม่แล้วบนบาน
ขอให้เทวดาช่วยบอกทางไปยังกรุงลังกาด้วย เทพารักษ์บอกว่าที่นางหลงมาทางนี้นางจะมีโชค
ปราบศัตรูให้หายแพ้และจะไคพบกับบาทหลวงบีไป พอพูดเสร็จก็สำแดงแสงฤทธิ์ควาคล่องตัว
ให้หนีไป แล้วเทพารักษ์และคินถันก็หายวับไปกับตา ดังกลอนว่า

พอลไคกินคินถัน เสียงครื้นครื้น
ประเดี๋ยวหนึ่งถึง สะดุ้งดังตุงลง
เหลืออร่ามงามหอมระรื่น
สงสัยนักซึกก็ค้อออกกิริยอลง
นางชิมรู้ว้าโอหารส
ทั้งหอมหวานชวนเสียวมีเวี้ยวแรงแ
พอมามิงว้างมาแล้วปาก
มัลลาล่องลง เรืองเริงสำราญ
ยังเหลืออีกซึกเสียวไม่เหี้ยวแรงแ
ขึ้นทรงนั่งหลังกมาแล้วคลาไคล
ทั้งเนื้อ เบื่อเลื้อสิงห์กระตึงดิกล
บ้างแลพบหลยตัวควยกลสัตว์รา

พอลเห็นคนบนชะง่อนสิงชรเขา
นางวันฉลามไคกินคินสำคัญ

สะเทือนพื้นภูษาป่าระหง
กลิ้งอยู่ตรงหน้าเท่านั้น เท้าทอง
คุสกขึ้นชูสีไม่มีสอง
ซึกเป็นสองซึกใส่ข้างในแคง
เหลือกำหนดในมนุษย์สุกแสง
ที่คอแห้วหยาบสยาบนาน
รู้ว่าอยากอื่นให้มาเป็นอาหาร
นางนั่งปานขึ้นชิมจนอิ่มใจ
ห่อกระเปาะมานมไม่หวั่นไหว
พอสัตว์ไพรรู้อึงคะนิงมา
หม่อมฤคแรคควายทั้งซ้ายขวา
บ้างวิ่งมาวิ่งไปออกไคชวน
ร้องว่าเรารักษาพนาสันต์
ไม่แบ่งบันให้เราย่าง เป็นอย่างไร

นางแลอยู่เข้าน เขาเขียว
 จึงรักตามตามแคงไม่แจ้งใจ
 อันของก็มีรสไม่หมกกลิ่น
 แก่ทรายแพรงแจ้งความตามสำเนา
 / ฝ่ายอารักษ์ศักดิ์สิทธิ์สถิตสถาน
 ลุกนั้นหรือชื่อว่านพพระธรณี
 ฝูงสัตว์ไพรไคยินทั้งกลิ่นหอม
 กวายนวนเป็นเห็นประเสริฐ เกิดกำลัง
 อายุยืนชื่นชุ่มเป็นหนุ่มสาว
 ถึงแก่เขาเขาเรือนสามร้อยปี
 ทั้งเนื้อหอมกล่อมกลิ่นระรินริน
 เราไคยล้นกินถนุให้ขวัญจวน
 ให้อยู่เฝ้าเขาอังกาศชาครังชึก
 ท่อไคยกินถนุนั้น เมื่อวันไร

นางทราบความตามกรรมที่รำเล่า
 วางไว้นกนไคยไคยาร
 ซึ่งพระทรงคัจฉานนั้น
 ขาหลงทางกลางป่าพนาลี

ฝ่ายเทพยครันสขยที่กลับตาม
 ซึ่งโคมยงหลงทางกลางไพร
 จงรีบรักคักทางไปข้างเขา
 ทั้งจะประพรมโปปาลี
 ทอเสร็จคำสำแดงแฉลงอำนาจ
 แล้วกลับกลายหายวับไปลับตา

เป็นซีกเสี้ยวแต่ข้างขวาน่าสงสัย
 ห่านชื่อไรร้องทักรู้จักเรา
 จะให้กินไคยอยู่ท่านผู้เฒ่า
 ก่อนเกิดเราก็จะให้เป็นไรมี ฯ
 จึงแจ้งการกับวันฉามารศรี
 ถึงพันปียุคขึ้นเหมือนเป็นทั้ง
 มาพร้อมเพรียงจะกินถวิลหวัง
 ก่าจกทั้งโรคาไม่รำคิ

ปีวนั้นราวกับทองลของศรี
 ก็ไม่มีมัวหมองลของนวล
 เป็นที่ชื่นเชยบุรุษสุกสงวน
 กวายนพระระชีศวรเทอสาไป
 สุกจะหลีกเสี่ยงกรรมจะหาใจ
 จึงจะไคยเต็มกายสมนายน

จึงหยิบเอาต้นสุทธาออกมาปาน
 แลว่าท่านเทวกาไคยราณี
 ข้ายอนต้นพันทุกซ์เป็นสุชี
 ท่านช่วยชิมรคาให้คลาไคล ฯ
 จึงบอกความเคลือบแฝงแฉลงไซ
 เพราจะไคยพบลาภปรายไพร
 จะพบชาวบ้านป่าพนาลี
 จงพาไคยไคยตามสงคา
 ก่อนทวาคเสื่อสิ่งหมิ่นพิสา
 ต้นสุทธาที่ถวาก็หายไป ฯ

3.3 โคตรเพชร หมายถึง เหม้าเพชรเม็ดมณีมา โคชนาคเท่าทอกบุญนาง
 อยู่ที่เขาโคตรเพชรภูพานหลวงของกรุงลังกา เป็นสิ่งวิเศษคู่บ้านคู่เมืองนำความเจริญมั่งคั่ง
 มาสู่ชาวลังกาทั้งแต่โบราณกาล โคตรเพชรนี้จะเกิดขึ้นเอง ถ้าเก็บไว้ในชอกหินจะงอกออกเป็น
 อัญมณีเม็ดน้อยใหญ่ มีแสงและสีแพรวพราวกลายเป็น เนาวรัตน์ที่สวยงามยิ่ง นับเป็นสิ่งมหัศจรรย์
 อย่างหนึ่งที่มีความแปลกประหลาดอย่างน่าพิศวงที่ทุกครั้งที่มีการชุกดอนโคตรเพชรหรือนำ
 โคตรเพชรเม็ดนี้ไปฝังใหม่จะเกิดแผ่นดินไหว สั่นสะเทือนไปทั่วเกาะลังกา สร้างความหวั่นกลัว
 ให้แก่ชาวเมืองและบรรดาสัตว์เป็นอันมาก เรื่องราวของโคตรเพชรที่ปรากฏในเรื่อง
 พระอภัยมณี มีดังนี้

การชุกดอน / เมื่อสงครามใหญ่สงบลงนางละเวงได้เชิญภักขิรีทั้งหมด
 เสกเจ้าเมืองลังกาและหาเจ้าชมภูพานหลวง นางเสาวคนธ์จึงถือโอกาสนั้นทูลขอโคตรเพชร
 ซึ่งเป็นของวิเศษคู่เมืองลังกา นางละเวงก็ประทานให้ นางเสาวคนธ์จึงลงมือชุกแล้วดอน
 จนโคตรเพชรหลุดออกมา ก็เกิดเห่กมหัสจรรย์แผ่นดินไหว สั่นสะเทือนไปทั่วทวีปลังกา บรรดา
 ผู้คนและฝูงสัตว์แตกตื่นตกใจกลัวความกลัว

นางเสาวคนธ์คนเพชรพบ เกร็งงอก
 ค่อยสั่นคลอนดอนหลุกหลากสุดใจ
 ทวีปวังลังกาสุฐานยอน
 หุกแถวทางหว่างถนนผู้คนยอน
 ชาวบ้านช่องห้องทลาควังกลากเคลื่อน
 กุบันป่วนหวนเหียนอยู่เวียนวัง

คู่กึ่งทอกบุญนางไม่สงสัย
 แผ่นดินไหวเลื่อนลั่นเสียงครื้นครื้น
 เหมือนจะคลอนโคลงคว้าน้ำเป็นคลื่น
 ถลาสิ้นลมลูกสนุกรริง
 บ้างโศกเพื่อนขุนวายหึงชายหญิง
 หึงสัตว์สิงว้างยืนอยู่ครื้นเครง
 (เล่ม 2 หน้า 233)

พระอภัยมณีซึ่งไม่สันหัดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ทอขอสงสัยของนางละเวง
 เกี่ยวกับเหตุการณ์แปลกประหลาดในครั้งนี้ว่า เป็นนิมิตหมายอันดี พระเกียรติยศจะปรากฏ
 แด่ไพศาล บานเมืองจะร่มเย็นเป็นสุข

เหตุใดในหัวหั้นเป็นฉันนี้
พระอภัยไม่สู้รู้ตำรา
มาชมเทวีจเพชร รมิลแน้นคินโหว
ไม่วุ่นวายร้าย รองคอกน้องรัก

ไม่เคยมีมาแต่หลังให้ทั้งชา
จึงตรัสว่าวันนี้ถูกฉันนัก
เพราะจะได้ปรากฏเป็นยศศักดิ์
ทั้งไตรจักรจะเป็นสุขสนุกสบาย
(เล่ม 2 หน้า 234)

นางละเวงยังไม่หายสงสัยจึงรับสั่งให้นางรำภาสะหรีไปทอดถามเรื่องนี้
ต่อสังฆราช ๆ จึงขยับถามดูตามโคลงแล้วทูลว่า สาเหตุที่แน้นคินโหว เพราะมีหญิงคนหนึ่ง
ได้นำโคลนเพชรออกจากเมืองไป อันโคลนเพชรนี้เปรียบเสมือนหัวใจเมืองลังกาเป็นของคู่บ้าน
คู่เมือง ถ้าไปตกอยู่ที่ไหนที่นั่นจะมีแต่ความมั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ ถ้าเก็บไว้ในชอกหิน
ก็จะงอกออกมาเป็นเม็กน้อยใหญ่ มีสีสนับและแสงแพรวพราวเป็นเนาวรัตน์ที่สวยงาม ส่วน
เมืองลังกา ก็จะพบกับความลำบากเดือดร้อน ท่อไปข้างหน้าโอรสของนางละเวงจะจึง
กลับคืนมาได้ ขอให้รีบนำกลับมาไว้อย่างเร็ว

ดูขยับถามตามตำราไตรทศ
โคลกว่านารีจะหนีไป
มันให้เขาเอาไปเสียไคแล้ว
มันมีครุฑตำรากาลเม็ก
แม่ใส่ไว้ในศิลาจำบอก
จะบริบูรณ์สมบัติไม่ชักเคือง
แต่ลูกมันนั้นประเสริฐเกิดมาเล่า
จะทองชาดญาพิวงศพงศ์ประยูร
ไปบอกเล่าเจ้ามิ่งหมายพิงยัว
เร่งรำลึกตรึกตรองคืนของดี

ยัง เป็นทุกข์ที่ว่าสุธาโหว
เอาหัวใจเมืองออกนอกบุญรินทร์
ที่เป็นแก้วก็จะเรศไม่เกิดเกรง
เอาโคลนเพชรไปสำหรับประทับเมือง
เป็นเพชรรองแวววาวเขียวขาวเหลือง
แต่พวกเมืองลังกาจะอาดูร
จะกลับเอามาไคยังไม่สูญ
เพราะเค้ามูลแม่เพชรเทวีจมณี
ไม่รอกตัวเช่นบารุงซึ่งกรุงศรี
มาไว้ที่ลังกาให้ดาว
(เล่ม 2 หน้า 241 - 242)

ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของโคตรเพชรมหัศจรรย์

นางพราหมณ์ ภรรยาของทศกัณฐ์แห่งเมืองการเวกเคยเล่าให้นาวเสาวคนธ์ ฟังก่อนจะเข้าไปชมอุทยานหลวงของนางละเวงว่า ถ้าใครได้โคตรเพชรไปครอบครองก็จะมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วทิศ ถ้าเก็บรักษาไว้ในชอกหินก็จะงอกออกมาอีกมากมายถือเป็นของวิเศษคู่แผ่นดิน

แม้จะไต่ไปค่ายจะช่วยนะ

อันเพชรก็มีอยู่คู่แผ่นดิน

อยู่กลางโซ่โคตรเทร็จเป็นเพชรเอก

แนบเขาให้ไต่มาแล้วอย่ากลัว

เอาไปใส่ในภูเขามือเรานั้น

เป็นเพชรงอกออกเหมือนดังว่ารังแตน

อย่าเก็บแกะเพชร รอกอยู่นอกหิน

เป็นมวกหินหุ้มพอกทั้งคอกบัว

สีเหมือนเมฆหมอกหมกสกลัว

จะลือทั่วไท่ห้าวทุกท้าวแทน

จะเกิดพรหมเพชรสำหรับประทับแหวน

สำหรับแผ่นดินเมืองไคเลื่องลือ

(เล่ม 2 หน้า 230)

การฝัง เมื่อมีงศาโล อรชของนางละเวงทำสงครามกับเมือง

การเวกซึ่งโคตรเพชรคืนมาได้แล้วนำไปฝังไว้ในวัง เกิดเหตุการณ์ประหลาดเหมือนตอนชุกตอน ครั้งแรกนานถึง 3 วัน จนเกิดเป็นควันไฟมีคมไปทั่วทุกทิศ

ฝ่ายมนตร์ที่ทั่วไปรคธิดาโคตรเพชร

ลอบฝังแก้วแล้วออกมาเวลานั้น

ตลอดทั้งวังเวียงเพียงจะคว่ำ

ตึกเรือนโรงแจ้งเงงโกลงเคลงคลอน

คุ้มไม้ไกวกวักสยโปก

ฝุ่นนกหกตกไพบินไปมา

ทะเลลึกครึกครื้นเป็นคลื่นคลั่ง

ชายหญิงยืนขึ้นก็ล้มทองกมกลาน

ถึงสามวันนั้นจึงดับแผ่นดินไหว

ต่างสงสัยไม่รู้ที่จะร้าย

พวแก้วเงงไปถึงวังนรังสรรค์

แผ่นดินลั่นครืนครึกสะท้าน

อีเล็งน้ำเป็นละลอกกระดอนกระดอน

สะท้อนสะท้อนทั่วทั้งเกาะลังกา

เขยื้อนโยกยอนทุกต้นรุกข

ช้างม้าอาลัมลูกทะลุกกลาน

กระพยับพุ่มพาทเสียงฉาดฉาน

ต่างเขซาชวนทรงไม้ตรงกาย

เป็นควันไฟมีคมอยู่จนสาย

ทั้งหญิงชายโจะกันจวนรรา

(เล่ม 2 หน้า 420)

นางละเวงส่งสับเหตุนการณประหาวคณนี้จึงเสด็จไปถามสังฆราชด้วยพระองค์เอง
สังฆราชจึงแก่งทำนายนางพระอภัยมณีจะเสด็จจากกรุงรัตนมานาง จึงทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้น
แล้วนางก็จะทรงครรภ์เร็ว ๆ นี้ นางละเวงรู้สึกจะอายจึงลาถ้อยวัง ให้นางบุพผาณทำนายนเหตุนการณนี้
นางจึงพูดว่าเป็นนางรายจะเกิดสงครามอีกทั้งข้อความในกลอนว่า

คิดถึงกลางนางนิกเกรงกลัวใหญ่
เรียกว่านางบุพผาณลือวัน
แล้วทรีถามถามนางว่าดางเกิด
นางบุพผาณทำนายนกับประลัย
ชาติทั้งสิ้นสุภาพเรียกว่าขวัน
แม่ชาติสิ้นนัยกับอัศจรรย์
ซึ่งกินไหวในท่าราไม่ผดุก
ชาจันขมตามท่าราจอาจ

จะรบทุงกรุงไกรโศสวรบ
มาเคียงมจรจณนางที่ข้างใน
จะประเสริฐหรือว่าเห็นเป็นโฉน
คืออมไถนน้ำเป็นสำคัญ
จะชื่นชื่นใจทั้งโศสวรบ
จะมีอันทรายทั่วทุกทั่วคน
จะเกิดบุพผาณนาโกลาณ
ทั้งแค้นปีเถาะเป็นเคราะห์ครัน
(เล่ม 2 หน้า 421)

4. นิสาบเหวกา

4.1 นิสาบ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพกลับ มองไม่เห็นตัวตน แต่อาจจะ
ปรากฏเมื่อเมื่อกวทันให้เห็นใคอาจให้คนหรือให้โทษให้ทั้งสองอย่าง นิสาบจึงมีทั้งฝ่ายดีและร้าย
เรื่องราวเกี่ยวกับนิสาบที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีมีดังต่อไปนี้

นิทราย หมายถึง นิสาบพวกหนึ่ง เชื่อกันว่าเป็นผีผู้หญิง และเกิดที่ตายทั้งกลม
มักอาศัยอยู่ในทะเลและมหาสมุทรทั่วไป ในเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่พูดถึงนิทรายไว้ว่าเป็นนิวารของ
นางผีเสื้อสมุทรมีจำนวนนักพันนักหมื่น ชอบแอบลี้แล้นตามลอบหลอนหาอาหารเรือที่สัญจรไปมา เมื่อครั้ง
ที่พระอภัยมณีและสินสมุทรหนีนางผีเสื้อไปกลางทะเลนั้น นางไคร้จึงเรียกนิทราย ซึ่งเป็นนิวารให้ไล่ตาม
จับพระอภัยมณีและสินสมุทร นิทรายเหล่านั้นก็คุ้ยค้นจากทะเลแอบลี้แล้นเลือกเอาอย่างนากลิ้ว บังเกิดเสียง
โครมครวไปตามคลื่นทั้งทะเลจะฉวยหลาย ทั้งนี้

อันนางยักษ์จักขุเสมอทิพย์
 คุโกลนจักกลั่นสิ้นแทนทาว
 หวกปีทรายสายสมุหรูปขึ้นสิ้น
 เสียงโศกกรรมกรรมกลั่นเป็นหมื่นพัน

เห็นลิลลิลแล่นไปใบชาชา
 ร้องเรียกบ่าวบอกความตามให้ทัน
 บ้างแลลั่นเหลืออกทาดลาดลั่น
 ทะเลอันกว้างจะลุ่มลุ่มหลาย
 (เล่ม 1 หน้า 485)

ยิตย โดยทั่วไป หมายถึง ยี่ที่ยังไม่ได้เอา ยิตยที่สุนทรภู่กล่าวถึงใน
 เรื่องพระอภัยมณีมีลักษณะดังกล่าวนี้ เนื่องจาก เป็นพวกที่มาจากชาวเมืองที่จนน้ำตาย
 อย่างกะทันหันอย่างที่เราเรียกว่ายิตย โหงมิธยคุราย จำแลงกายแล้วจับผู้คนที่ยังจรไปมากินเป็น
 อาหาร เมื่อสุกสาคูเดินทางตามหาพระอภัยมณีได้พบกับพวกยิตยที่เมืองจมน้ำทะเลแห่งหนึ่ง
 เกิดเสียที่จวนจะจมน้ำจึงไต่ชิงฐานระลึกลงโยคี ๆ จึงชี้เมฆเหาะมาช่วย แสกลาดารับไต่
 จนพวกยิตยหนีไปหมดแล้วโยคีก็เล่าเรื่องความเป็นมาของเรื่องยิตยให้ฟังว่า เกิมพิริเวณนั้น
 เป็นเมืองของท้าวภักกาทีละพิงศาสนาจึงเกิดอาเพศแผ่นดินกล่มผู้คนจมน้ำตายนับจำนวน ร้อยล้าน
 ไครพลักหลง เข้าไปจะถูกจับกินหมด โยคีจึงขอให้สุกสาคูรีบหนีออกพิริเวณนั้นไปโดยเร็ว
 ทั้งกลอนว่า

โยคีผู้เฒ่าจึงเล่าเรื่อง
 เพราะทรากพระโศกมจึงจมไป
 เมื่อแรกล่มสมเพชพวกมนุษย์
 พลไพร่ไม่น้อยลี้ภัยร้อยล้าน
 แม่นเรือซัทพลัดเข้ามาเหล่านี้
 ออย่ารอ รังบึงอาจจจะพลาดพลอง

นี่คือเมืองท้าวภักกาภาษาไสย
 เห็นแก่ใบเสมายูษฐานาน
 มาน้วยมุกมรณาหนักหนาหลาน
 ออกอาหารหิวตายจึงร้ายแรง
 เป็นเหยื่อยิตยพวกมันลวนชันแข็ง
 ออกก่าแพงไปเสียเจียวประเทียวันนี้
 (เล่ม 1 หน้า 356)

ยิดักกล่าวพัน หมายถึง ยี่ร้ายจำพวกหนึ่ง มีฤทธิ์แรงกล้าแห่งหาญคอยรังควาน
 ผู้คนที่สัญจรไปมาพิริเวณดังกล่าวพันในป่ากลางวัน เมื่อครั้งนางละเวงแตกทัพหนีพระอภัยมณีไปนั้น
 นางบุษยามดาแล นางสุลาสิวันแนะนำให้นางเสด็จยุดยิดักกล่าวพันตามคำแนะนำของบาทหลวงบีไป

(พระบาลี) ทั้งนี้เพื่อจะให้นางละเวงมีโอกาสรักภรรยานุปรายทั้งข้าศึกและพวกผี เป็นการเพิ่มบุญญาอาณูภาพยิ่งขึ้น เมื่อนางละเวงเสด็จไปถึงปากถ้ำผีได้ตกพื้นวิ่งหนีไปหมดเพราะกลัวอำนาจของภรรยานุ ครั้นข้อความว่า

ประการหนึ่งซึ่งจะมาในป่านี้
ว่าโณมยงนง เข้าว้าแค้นกิน
แม้นละไว้ให้ผีอยู่ที่ถ้ำ
ให้ชี้นำถ้ำใหญ่ยกไปทาม

.....

ถึงปากถ้ำกล่าวพันเห็นควนทุ่ง
เสียง ครึกครื้นตื่นแสบทอ้งแยงย้าย

พระบาลีสอนสั่งหวังถวิล
พบโพธิ์นัยนัยช่วยปราชญ์ปราช
มันจะพาเบียดเบียนเป็น เลี่ยนหนาม
ช่วยปราชญ์ปราชญ์พาผีให้หนีไป

.....

เป็นผู้นำพวกผีวิ่งหนีหาย
ไม่กล้ากร ร่ายกลั้วครวญารมี
(เล่ม 1 หน้า 530)

ปิศาจ หมายถึง ผีจำพวกหนึ่ง เป็นวิญญาณของบุคคลที่ตายที่ตายผิดธรรมดา โดยอาการร้ายและรุนแรง เช่น ถูกฆ่าตาย ตกน้ำตาย เนื่องจากการตายที่วิญญาณออกจากร่างอย่างกะทันหัน วิญญาณจึงเหียววนเวียนอยู่รอบหลอกหลอนปรากฏตัวให้เห็นได้ เรื่องของปิศาจนี้ เทพย์ สาริกบุตร¹ ได้เขียนไว้ในแคลิคลัมไฮศาสตร์ว่า เมื่อร่างกายเกิดอาการตกตัวขึ้นโดยกะทันหัน เช่น ถูกฆ่าตายหรือตายเนื่องจากอุบัติเหตุอย่างที่เราเรียกว่าตายโหง่นั้น การตายเช่นนี้ เจกภูท (วิญญาณ) ไม่มีเวลารูตัวมาก่อน เมื่อร่างกายเกิดอาการตกตัวโดยฉับพลัน เจกภูทจึงต้องออกจากร่างไปเหียววนเวียนอยู่ บางทีก็มาปรากฏตัวให้เห็นดังที่เรียกกันว่า ปิศาจ เราจึงมักได้ยินกันว่าคนที่ตายโหง่นั้นเป็นผีที่คู่มาก

เมื่อพิจารณาถึงอาการตายของตัวละครที่สุนทรภู่ได้กล่าวไว้ในพระอภัยมณีนั้น จะเห็นได้ว่ามีตัวละครหลายตัวมีลักษณะที่ตายโหงและเป็นปิศาจ เช่น นางผีเสื้อ ท้าวสีลราช อุษเรน และอิเรน ดังต่อไปนี้

¹ เทพย์ สาริกบุตร. แคลิคลัมไฮศาสตร์. 240 หน้า.

ปี่สาขางูยี่เสื่อ นางยี่เสื่อถูกพระอมัยมณีใช้อำนาจของเสียงปี่
สังหารจนนางชากใจกาย วิญญาณจึงกลายเป็นปี่สาขางูยี่เสื่อที่ติดอยู่กับความห่วงหาอาลัยพระอมัยมณี
ถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระอมัยมณีเป่าปี่สะกดคนางยี่เสื่อจนชากใจกายแล้วพระองค์ก็ตกค้างอยู่
บนเกาะแห่งนั้นจนกระทั่งอุศเรนซึ่งเป็นคู่หมั้นของนางสุวรรณมาลีได้แล่นเรือออกตามหานางไปพบ
พระอมัยมณีและไทรพลจึงแวะกับไถ่เรือกรรเชียงเพื่อจะไปขึ้นเรือกำปั่นใหญ่ ปรากฏว่าเรือ
ติดเกยขึ้น ทหารจะลากอุศเรนเชือกชากอย่างไรก็ไม่เขยื้อน ทั้งนี้เพราะปี่สาขางูยี่เสื่อถูกไว้
ที่ราชนมเฒ่าคนหนึ่งจึงหลอแนะให้พระอมัยมณีเข้าไปชมอาศพนางเสียก่อนเรือจึงจะแล่นไปได้ ทั้งนี้

อุศเรนเกณฑ์ไพร่ไถ่เรือจาก
เหตุทั้งนี้ยี่เสื่อพี่รรลัย
สองกษัตริย์ก็รู้ตามความดี
ภาพราชนมเฒ่ารู้ความตามตำรา
ขอพระองค์จงเสกจันทรบันได
ให้ไฉนนางอุศเรนพรสิ้นอาลัย

อุศเรนชากเชือกชากไม่หวั่นไหว
บันทาลให้เรือถึงกังกรังครา
ใบเรือเราจึงมาติดนิคณิกหนา
จึงทูลว่ายี่เสื่อผูกเรือไว้
กลับไปสั่งสารภีที่ทักขณ
ก็จะไต่ไปผายหายรำคาญ
(เล่ม 1 หน้า 253)

แล้วพระอมัยมณีและไทรพลจึงไปลาศพนาง เรือจึงแล่นออกไปได้

อย่างสะดวก

พระอมัยมณีรับสั่งชาวลังกา
ไม่ชักของลงน้ำถึงกำปั่น
ทั้งพันลำกำปั่นเป็นหลั่นลอย

จึงเลยสาขายี่เสื่อลงเรือน้อย
เป็นสำคัญยิ่งรับให้กลับถอย
ทอข่ายคล้องเรือขึ้นทั้งคลื่นคลาญ
(เล่ม 1 หน้า 254)

ปี่สาขากุศเรน อุศเรนแพ้สงครามถูกพระอมัยมณีจับเป็นเชลยและถูก
นางวาสิสนมของพระอมัยมณีทูลจาเภาะเบียบเหยียดหยามไต่กับความอับอายและกัณฑ์จนกระอัก
เลือดออกแตกตายกลายเป็นวิญญาณอาชวาทกลับมาทวงฆ่าล้างแค้นนางวาสิ ทั้งกลอนต่อไปนี้

ชักชะงาก รากเลือกเป็นลิ่มลิ่ม
เป็นวันพุซุค เรนถึงเวรทวย

.....

ฝ่ายวาสิปีศาจเข้ากรากเกรี้ยว
สะกุกันสิ้นแรงทะแกลงนอน

.....

ชั้นชาชาพาหนีเข้าคแล้ว
ขอทัพสูญหลาฟาละของ
ซึ่งฝึกหลังทั้งแถมมาเป็นชาพา
พอชาค้ำว่านางวาสิ

ถึงปัจฉิมชีวาตมก็ชาทนาย
ปีศาจร้าย ร้องกองทองพระโรง

.....

มันยึกเหนียวหน้าหลังนั่ง สลอน
สะอื้นอ่อนอ่อนอารมณ์ค่อย สมประที

.....

จะคลากแคล้วมิไค้อยูชูลอง
กมกิริยีสองพระองค์ ค้อยู่งที่
อย่ากริ้วกรากไปรทเกล้าช่วยเผายี
ร้องหวัคทีก็เขียวกินก็สิ้นใจ

(เล่ม 1 หน้า 390 - 391)

ปีศาจเจ้ามณ เจ้ามณอาสนางละเวงไปพบถูกพระอภัยมณี
สะกุก้วยเพื่องปีและจับไปเป็นเชลย แล้วถูกนำไปปล่อยเกาะไค้กับความอภัยศรอมพระทัยและ
ออกข่าวจนสิ้นชีพ วิญญาณจึงกลายเป็นปีศาจเข้าสิงรูปวากของนางละเวง สำแดงฤทธิ์เดชต่าง ๆ
ให้พระอภัยมณีคลุ้มคลั่ง เพราะรูปอาถรรพ์เพื่อหวังจะแก้แค้นรูปนี้แม้นางสุวรรณมาลีจะฉีกทำลาย
อย่างไรก็ไม่ขาด เอาไม้ที่ส่งเสียงร้อง ทั้งข้อความในกลอนต่อไปนี้

จะเอาไวโยอีกฉีกกระตาม
นางสุกแสนแค้นใจเอาไม้ตี

ไม่ยักชาคณาสักฉีก้วยฤทธิ์ดี
รูปนางวีร้องกริณางหวิควาง
(เล่ม 1 หน้า 424)

เมื่อนำไปเผาไฟก็กลายเป็นปีศาจไล่หลอกลอนนางสนม

เอาเผาไฟในเตาต้มน้ำชา
ทุทะคอกหลอกเหล่าสาวสนม

ปีศาจกล้ำกลั้วลูกชิ้นลูกคลี
บ้างหลอมเกลือกกลืนบางวังหนี
(เล่ม 1 หน้า 424)

จำ ชอนนำไปทิ้งน้ำก็กลับมาหาท ะอมยมีฉีก

เห็นสวมสอตกกระทกที่วาครูป
เมื่อทั้งขว้างกลางน้ำหักระไร

ท่างก็ลุ่มอกว่าน่าสง สัย
จึงมาไก่อวีก ระกานปีศาจมี
(เล่ม 1 หน้า 427)

ปีศาจท้าวสิลราช ท้าวสิลราชอื่นชีพเนื่องจากนางมีเสื้อลมเรือ
จนเรือแตกทำให้พระองค์จมน้ำและลมจับตายกลายเป็นปีศาจที่อาฆาตแค้นท ะอมยมีที่ไม่รู้จัก
งอนง้อภักดีต่อพระองค์ ก็จะเห็นจากตอนที่นางสุวรรณมาลีทำพิธีลงผีเพื่อเชิญวิญญาณเข้าร่างทรง
ของท้าวแมนเพื่อไต่ถามเรื่องราวที่ท ะอมยมีหลง เสน่ห์รูปผีสิงจนบ้าคลั่งเสียสติ และแล้วปีศาจ
ท้าวสิลราชจึงเข้าประหารร่างทรงแสดงตนให้รู้จัก และว่าจะหายแค้นก็ต่อเมื่อไก่ออนวอนขอชีวิต
โดยการบนและแก้บนด้วยหุ่นกระบอก โขน ละคร และมอญรำเป็นเวลาถึง 7 วัน ถ้าแมนไม่ทำตาม
จะหักคอให้ตาย ทั้งข้อความในกลอนว่า

อิท้าวแมนแสนรู้ว่ากูนี้
คือองค์ท้าวเจ้านครนันทอนไร
.....
อิท้าวแมนแสนฉลาดท้าวท้าว
แม้นงอนง้อขอชีวาจะกาญ
สักใจวันนั้นแหละยายจะหายแค้น
จะหักคอฆาตท้าวท้าว

มิใช่ผีโป่งป่นมาแต่ไหน
ท ะอมยไม่มาง้ออุทอคา
.....
ขายขี้มาทรวงเหนียวจะเจียวตุณ
เร่งบนหุ่นโขนละครทั้งมอญรำ
ถ้ามาทรมันมิบนอยู่จนคำ
พอสิ้นคำทาล้มไม่สมประที
(เล่ม 1 หน้า 429)

ปีศาจอิเรน อิเรนแม่ทัพผู้กล้าหาญของนางละเวงได้สู้รบกับอินสมุท
ที่คานคอง ทาล ถูกข้าศึกกุมขังด้วย ฆนอการสาหัสหนีไม่รอดจึงขอยอมตกตักที่จะให้ข้าศึกจับตัว
จึงสั่งให้ขันทั้งลูกน้องตักศิระทัวเอง เมื่อมิให้ใครจำได้ วิญญาณจึงกลายเป็นปีศาจที่ดุร้าย เมื่อ
ครั้งหนึ่งนางรำภาสะหรือลูกสาวของอิ เรนกับศรีสุวรรณท้าวท้าวที่เข้าประหารนางจวนเสียทีแก่

ศรีสุวรรณ ปิศาจของอิเรนจึงได้ปรากฏร่าง เป็นผีห้าวชาตวิญญูเจ้าคำมิกหนีสำแดงเดช เข้าช่วย
ลูกสาวขับไล่ศรีสุวรรณเกลียดหนีด้วยความตกใจกลัว

พอลังเปรี้ยงเสียงดัง สะกุงหวาก
ทำสิ่งทั้งปวงเหวี่ยงหัวไม่มี
พระตกใจไกรธะของรับรอม
ปิศาจหายกายสิ้นให้กรันคร้าม
ฝ่ายรำภาสะหรีเห็นผีพ่อ
โอ้บิดามาช่วยลูกชิงชัย

เห็นปิศาจสูงเจ้าคำมิกหนี
กษัตริย์ศรีสุวรรณจึงมียิงตาม
พอลานพพอลพอลมาล้นหลาม
ไม่คิดตามท่อนทัพรีบกลับ
น้ำตาหลอหลังตกชกชกไหล
เหลืออาลัยแลล้วยวิญญา
(เล่ม 1 หน้า 554)

4.2 เทวคา หมายถึง พวกที่มีกายทิพย์ (โอปปาติกะ) ที่มองไม่เห็นตัวตน
เช่นเดียวกับพวกผีแต่อาจปรากฏตัวให้เห็นได้ เทวคาถือว่าเป็นชาวสวรรค์มีฤทธิ์ คาทิพย์ และ
กินอาหารทิพย์ มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย มักให้ลูกมากกว่าให้โทษ และคอยให้ความช่วยเหลือ
มนุษย์และสัตว์ทั่วไป เรื่องราวของเทวคาที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีมีดังต่อไปนี้

ปู่เจ้าเข้าครี เป็นเทพารักษ์ซึ่งสถิตอยู่ที่เขาศรีวิชัยกลางสมุทร
แห่งหนึ่ง มีหน้าที่ดูแลรักษาบริเวณเกาะ ขณะนั้นเรือของท้าวสีราชนถูกพายุพัดลงทางแล่นผ่านมา
ทหารจึงทูลแนะนำให้พระองค์ตั้งเครื่องสังเวยเทวคาให้มารับเครื่อง เช่น เพื่อจะถามเส้นทางกลับเมือง
ปู่เจ้าเทพารักษ์จึงได้เข้ามาประทับร่างของชววันายคนหนึ่ง แล้วถามถึงความประสงค์ที่เชิญให้ลงมา
คนคนหนึ่งจึงขอให้เทพารักษ์บอกเส้นทางกลับเมืองดังให้ด้วย เทพารักษ์ก็รับคำและขอให้
รีบออกไปจากบริเวณนั้น โดยเร็วเพราะเป็นดินแดนของฝูงพญานาคจะมีอันตราย ดังนี้

ฝ่ายปู่เจ้าท้าวเธอเผยอหน้า
แล้ววาทปู่เจ้าเข้าครี
ปรอทแรมเหล็กก็มีมาก
ฝูงนาคมาอาศัยด้วยไกลครุฑ
จงถอยกลับคืนไปพิศอีสาน

นั่งหลับตาเชื่อมขมคัมภีร์
ทะเลนี้มีไซ้แค้นแค้นมนุษย์
ชื่อว่านาควาวิณสินธุ์สมุทร
ถ้ายังนบูกที่นี่จะมีภัย
จะพบพญานาคเข่นช้าง เทพไสย

จึงชักถามความประสงค์จ้านงใน

จงรีบไปเดี๋ยวจ้เราจะลา

(เล่ม 1 หน้า 154)

มิ่งขลังขรเทวราช เป็นเทพารักษ์ประจำหุบเขาบนเกาะที่นางผีเสื้อ
สิ้นใจ เมื่อพระอมัยมณีจะเผาศพนางผีเสื้อตามคำแนะนำของพรหมมณเฑียรชัย มิ่งขลังขรเทวราช
ได้มาปรากฏร่างโศภนแปลงกายเป็นชายชรา มีผิวหน้าเหมือนเก็กพาดก นุ่งหม้อขาว ผมหยาบยาว
ปรกหน้า ถือไม้เท้าและพัดขนนก ออกมาห้ามพระอมัยมณีไม่ให้เผาศพนางผีเสื้อเพราะเกรงว่า
จะเกิดอันตราย โดยเล่าว่าที่นางสิ้นใจแล้วกลายเป็นหินนั้นเพราะนางชกชกชก จึงมีน้ำไหล
ออกมาจากปาก ถ้าเผาศพนาง วิญญาณจะกลายเป็นปีศาจลุกขึ้นมาไล่จับมนุษย์กินเป็นอาหาร จะทำ
อย่างไรนางก็ไม่ตาย เพราะนางมีกำเนิดมาหลายหน ต่อเมื่อเกิดไฟประลัยกัลป์ล้างโลกนั้นแหละ
นางถึงจะตาย แล้วเทพารักษ์ก็หายตัวไป ทั้งข้อความในกลอนต่อไปนี้

ทอไคบินเสียง ระฆังข้างหลังเขา
ดูสรรพทางค์ร่างกายแก่ชรา
ทรงเสื้อโสมทึบทรนงค์นางสาว
ถือไม้เท้าเนาวรัตน์หักขนนก
ว่าทุราสามีนางผีเสื้อ
อย่าเผาศพนางยักษ์กัวยชคคิ

.....

ซึ่ง เป่าปี่ผีเสื้อเนื้อเป็นหิน
มันเผาจี๋ผีศาจกัวยชคคิ
ถึงฆ่าพันฉัณโคกก็ไม่ตาย
ก่อเพลิงแพ้วลัญพิกพจปสก

.....

อันเราหรือคือมิ่งขลังขร
หอลิ้นคำรำพันจ้านบรรจ

เห็นผู้เข้จากออกจากชะวากเขา
แต่ผิวหน้านั้นระฆังคล้ายพาดก
ผมนั้นยาวย่อยสลายประปรายปรก
ทำเค็งกงันมาแล้วพาที่
เป็นหน่อเนื้อกัมภีร์ชาติราชสีห์
ภัยจะมีถึงกายให้วายุปรก

.....

เพราะสุกสิ้นวายุอาไปไหล
จะคืนโลกันมนุษย์ปู้ดชน
เพราะเหตุกัวยกำเนิดเกิดหลายหน
จึงสิ้นชนม์ชีวนิคาลัย

.....

มาช่วยสอนกัวยสงสารทนายนักหนา
รูปชราร่างกายก็หายไป
(เล่ม 1 หน้า 193)

เหวตากะกาวัน เป็นเพทาร์ก้องค์หนึ่งที่อยู่บนเกาะกาวัน มีความเมตตาและหวังดีต่อผู้ที่สัญจรผ่านไปมา เมื่อสุกสาครพร้อมด้วยเสาวคนธ์และหัสไชย แล่นเรือตามหาพระอรหันต์มาน ไปที่เกาะนี้ก็สู้รบกับพวกผีเสื้อค่างควายักษ์และมีชัยชนะเตรียมจะ ออกเรือเดินทาง เหวตาจึงบันดาลให้เกิดฟ้าผ่าลงที่หัวเรือแล้วแปลงร่างเป็นชายที่หวังดีเดินถือ ขวานผ่านมาทางหน้าเรือ ขอร้องสุกสาครอย่าเพ่รีบเดินทาง เหวตาจะให้ลาก โขยณะให้ สุกสาคร ข่าผีเสื้อค่างควายักษ์หัวหน้าซึ่งร้ายมนต์กำบังตนอยู่ในถ้ำ แก้วตาของมันจะเป็นเครื่องราง อย่างวิเศษสำหรับป้องกันตัว เมื่อขีทางบอกที่ซ่อนตัวของผีเสื้อค่างควายักษ์แล้ว เหวตาที่จำแลงกาย ก็หายตัวไป สุกสาครไค้ยังมีเสื้อค่างควายักษ์เกาทัณฑ์และเหวตาบันดาลให้ฟ้าผ่าซ้ำจนถึงแก่ ความตาย สุกสาครจึงควักเอาแก้วตาของมันมอบให้แก่เสาวคนธ์และหัสไชยไว้เป็นเครื่องราง สำหรับป้องกันตัว ทั้งข้อความในกลอนว่า

ตอนสมอขอใบขึ้นไ้สรวก
ทออากาศฟากเปรี้ยวเสียงสุณี
แล้วร้องว่าอย่าเพ่อไปจะไค้อาณ

.....

สมคะเนเหวตาพาขึ้นเกาะ
ถึงปากถ้ำอาลาสุกสาคร

.....

จึงคว่ำแก้วแววตาทั้งขวาว
บังเกิดแรงแข็งแกร่งทั้งคงทน

.....

พระย่นแก้วแววตามหาภัย
กายสิทธิ์ฤทธิ์รณทั้งทนทาน

.....

เป็นแสงรุ่งพรายประกายแก้ว
พิศเพ่งแปลงปลั่งคู่คงคา

จะรีบออกนาวาทากันหนี

เห็นคนถือขวานผ่านหน้าเรือ
ช่วยกันปราบอสูรพวกผีเสื้อ

.....

ข้ามละเมาะเขาเขินเป็นสิงขร
ขึ้นแปงนั่งบั๊งชะง่อนก้อนศิลา

.....

ไปกันกายสารทักไม่ชักสน
ถ้าจับคนเข้าถ้ำอ่อนหย่อนกำจ้ง

.....

ไ้หนองรักสององค์ควยสงสาร
สองกุมารอัญชลีด้วยทักใจ

.....

ควาวแววกลมเกลียวบ้างเขี้ยวขาว
สมที่ท้าวเทวาเชื่อว่าดี

(เล่ม 1 หน้า 436 - 437)

พระกาล เป็นเทวดาองค์หนึ่งมีอิทธิฤทธิ์เป็นที่เกรงขามของพวกภูติผีปีศาจ เป็นที่เคารพนับถือและช่วยทุกข์เข็ญให้แก่ชาวสังกาส เมื่อครั้งนางละเวง เดินทาง ไปถึง ต้ากล่าพัน ไ้ใช้ทรรพรูปราชนิจนแทกหนีไปแล้วนาง เกรงว่าพวกผีจะกลั้บมารังควานรบกวนอีก นางจึงสั่งให้ทั้งศาลบวงสรวง เทวดากว่ยเครื่อง เช่นธัญ เชิญ เทวดาเจ้าอิ้งศาลไว้คอยช่วยปรานีและกับทุกข์เข็ญแผ่นดิน นางละเวงพร้อมด้วยนางบุพผาณาและนางสุลาสวีนไ้ร่ำดววย เมื่อนางละเวง จุกเหียนเวียนรอบและเข้าไปกราบศาลนั้น พ้าไ้ค่น่าลงมาในบริเวณที่ช้เกิดเป็นสำแสงพุ่งลงมา กลางศาล แล้วพระกาลก็ปรากฏร่างไ้เห็นมีลักษณะคล้ายพญาวานรกายสีแคงทั้งแคงครั้ง ออกมารับเครื่องสังเวย รับว่าจะช่วยปรานีและกับทุกข์เข็ญของแผ่นดิน ขอไ้ให้นางละเวง จักร่ำดววยทุกปี ถ้าละเลยจะมือน้กรวย พระกาลจึงอวยพรไ้นางแล้วหายท่วไป ทั้งกลอนว่า

แล้วพ่อนรำคำน้บอภิวาท
ไ้จุกเหียนเวียนน้ให้เป็นโกลา
เป็นแสงรุ่งท่งสว่างขึ้นกลางศาล
รับสังเวย เนยนมขนมบ้ง
ครันอ้มหน้าอ้นวยอวยสรวท
อันเชกแคว้นแค้นป้าพนาคอน
ท่อน้งน้จึงมารำ เป็นคำน้บ
แม้น้ไม่ว่าสาณญจะอน้กรวย

สุราสาทเช่นดววย ห้งช่ายชวา
ทอเสียงฟ้าฟากเปรื่องกระเทื่องท่ง
เห็นพระกาลกายแคงท่งแคงครั้ง
ห้งหน้าทงลัษณาเหมือนวานร
นางกษัตริย์จิงสุโสโสมสร
จะท้อมรอนรับปรานีให้บวยควย
จะคอยรับเครื่องสังเวย เช่นเคยดววย
แล้วก็หายสูญว้บไปกัทยา
(เลม 1 หน้า 532)

ความเชื่อทางค่านโหราศาสตร์

คนไทยนอกจากนับถือลัทธิผีสง เทวดาและไสยศาสตร์แล้ว ยังเชื่อถือโหราศาสตร์ ไม่น้อยไปกว่าสองลัทธิดังกล่าว ความเชื่ออย่างนี้มีมาแต่อดีตและอิทธิพลต่อสังคมไทยทั้งแก่คึก จนถึงปัจจุบันและคงส่งผลต่อไปในอนาคตอีกด้วย ความเชื่อถือในโหราศาสตร์ที่ปรากฏในเรื่อง พระอภัยมณีมีหลายอย่าง ไ้แก่ ลางบอกเหตุ การจับยาม กวชชะตา ความฝันและการสะเคาะเคราะห์ ทั้งจะไ้กล่าวตามลำดับต่อไปนี้

1. ลางบอกเหตุ หมายถึง สิ่งที่ปรากฏให้เห็นเพื่อจะบอกว่ามีเหตุการณ์ผิดปกติเกิดขึ้นในปัจจุบันหรืออนาคต มักบอกเหตุร้ายมากกว่าเหตุดี ในเรื่องพระอภัยมณีมีลางบอกเหตุหลายลักษณะ เช่น ลางบอกเหตุที่เกิดขึ้นกับร่างกาย วัตถุ วัตถุสิ่งของ และปรากฏการณ์ธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

1.1 ลางบอกเหตุที่เกิดขึ้นกับร่างกาย

เขม่นตา เป็นอาการที่กล้ามเนื้อบริเวณตากระตุกเต้นขึ้นเอง เบา ๆ แม้เกิดกับผู้ใดก็ตามคติโบราณถือว่าเป็นลางบอกว่าจะเกิดเหตุร้ายขึ้นกับชีวิตหนึ่งหรือคนใกล้ชิด ดังเหตุการณ์ก่อนหนึ่งในเรื่องพระอภัยมณีว่า ขณะที่สินสมุทรคุมกองทัพเรือเข้าที่ค่ายเมือง รมจักรนั้นได้สู้รบกับศรีสุวรรณ ทยทั้งคู่ไม่รู้ว่าเป็นอาหลานกัน ฝ่ายนางสุวรรณมาลีซึ่งรักสินสมุทรเหมือนลูกกำลังคอยสินสมุทรอยู่บนเรือนนอกฝั่งด้วยความเป็นห่วง ในขณะที่สู้รบกันอยู่นั้นได้เกิดลางเขม่นขึ้นที่ตาของนางดังกลอนว่า

ส่วนสุวรรณมาลีศรีสวัสดิ์

กำสรดเศร้าเข้าเย็นเขม่นตา

หรือเสียหทัยปรางแก่ชาน

จนพลบค่ำซ้ำโศกสลอใจ

คอยกษัตริย์ทรงยศไกรสา

โอดอุยหทัยขวางเป็นอย่าไร

อนาถนึ่ง คอยละห้อยให้

อยู่แต่ในแท่นสถิตพิทวาร

(เล่ม 1 หน้า 230)

เหตุการณ์นี้ได้เกิดขึ้นจริง สินสมุทรได้สู้รบกับศรีสุวรรณจนถูกหอกเกือบจะไล่ฆ่าตาย พอรู้ว่าเป็นอาหลานกันก็เลิกรบแล้วสินสมุทรก็พาศรีสุวรรณไปพบนางสุวรรณมาลีแล้วเล่าเหตุการณ์ให้นางฟังว่า

ฉันออกไปไต่ขึ้น รมพบพระอา

แล้วบอกแม่แต่ตนจนไค้กลั

เจียนจะฆ่ากันม้วยลงด้วยกัน

เกี้ยวนี้อำมหิตกับระหม่อมฉัน

(เล่ม 1 หน้า 230)

1.2 ลางบอกเหตุที่เกี่ยวข้องวัตถุสิ่งของ

ของชัยหัก ของชัย เป็นของซึ่ง เป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะเป็นของประจำ กองทัพที่มีความสำคัญยิ่ง ถือว่าเป็นมิ่งขวัญและสิริมงคลที่จะนำชัยชนะมาสู่กองทัพ ถ้าของนี้ หักลง เมื่อใดจะทวยหาเหตุใดก็ตามถือว่าจะ เกิดความพ่ายแพ้แก่กองทัพ ดังเช่นครั้งหนึ่ง เจ้ากรุงลังกา ยกกองทัพเรือไปตีเมืองยลโก โดยให้อุศเรนพระราชโอรสเป็นทัพหน้า แยกกองลง ข้าราชการกองเรือถูกปิดล้อม อุศเรนถูกฝ่ายพระอภัยมณีจับได้เป็นเหตุให้ของชัยหักทลายลง เป็นลางบอกเหตุแห่งความพ่ายแพ้ ดังกลอนว่า

ฝ่ายลูกท้าวเจ้าลังกาองหน้านั้น
เมื่อเสียทัพชัยปางเป็นลางลง

ตามกำปั่นไปทวย เริงละเลิงหลง
เผชิญของชัยปักนั้นหักทลาย
(เล่ม 1 หน้า 386)

เหตุร้ายก็เกิดกับกองทัพเรืออุศเรนจริง ทหารเรือชาวเมืองยลโกจึง ปีนใหญ่จมนเรืออุศเรน อุศเรนสอและถูกพระอภัยมณีจับได้ ดังกลอนว่า

ถูกท่ายแตกแยกโยรว่าหนัก
จะปึกแตกแกล้งไขก็ไม่ฟัง
ทั้งอุชฌกูฏหนึ่งท่วมถึงท่าย
ทอล่าพระอภัยเข้าไปเคียด
จึงให้คนบนเรือลงไปรับ
อุศเรนเอนซบสอไป

ทะเลล้นล้นคว่ำบ้นน้ำซัง
อำพันมั่งอุศเรนก็เอนเอียง
คนลงว่าชนน้ำเรียกกันเพรียกเสียง
จำสำเนียงอุศเรนได้ใจ
อุ้มประคองประคองพาขึ้นมาได้
พระอภัยเข้าประคองของน้ำตา
(เล่ม 1 หน้า 386)

1.3 ลางบอกเหตุที่เกี่ยวข้องสัตว์

เหยี่ยวเจียวนก สัตว์ที่มีอำนาจดุร้ายเช่นเหยี่ยวเข้าเจียวและจิกกินก จนได้กับบาคเจ้าและถึงตาย เช่นนี้เชื่อกันว่าจะ เป็นลางร้ายแก่ผู้ที่ได้พบกับ เหตุการณ์นั้น ดัง เหตุการณ์ครั้ง หนึ่งก่อนที่ศรีสุวรรณและสินสมุทรจะยกทัพเข้าตีคานเขาเจ้าประจัญบานสู่

กรุงลังกาเพื่อตามหาพระอภัยมณีนั้น นางรำภาสะหรีและนางบุพผาณาซึ่งได้รับบัญชาจาก
นางละเวงให้มารักษาค่านั่ง รอเหตุการณ์อยู่ในพลับพลา เห็นเหยี่ยวตัวหนึ่ง เจียวนกตกมา
ตายท่อน้ำ ถือว่าเป็นลางบอกเหตุว่านางจะหายแพ้ในการรบ จึงกลอนว่า

ฝ่ายบุพผาณารำภาสะหรี	นั่งอยู่ที่พลับพลาเวลาสาย
พอเห็นเหยี่ยวเจียวนกมาตกตาย	เป็นลางร้ายจับตามตำรา
ก็รู้ว่าข้าศึกจะอีกหาญ	มาตีถ้ำไค้แท่นหนักหนา
จึงว่ากรรมเอ๋ยกรรมที่รำภา	ศึกจะมาแน่นอนแล้ววันนี้
	(เล่ม 1 หน้า 608)

ในที่สุดเหตุการณ์ก็เป็นไปตามนั้นทุกประการ หัตถ์ของนางทั้งสองท่านทน
ไม่ไหว ต้องเสียด้านแตกหนีเข้ากรุงลังกาไป

ฝ่ายบุพผาณารำภาสะหรี	ทำกันหนีเพลิงอ้อมมาล้อมขวาง
พระหน่อไท่โลลัศศักดิ์ทาง	ทั้งสองนางหนีต่อมาหอรบ
.....	
ฝ่ายปรีดิ์ทั้งหลายหนีทรายพลั	แตกกระຈักกระຈายทั้งนายไพร่
พวกกองทัพรบพันไห้บรรลั	ที่หนีไค้ไปยังเมืองลังกา
	(เล่ม 1 หน้า 611)

1.4 ลางบอกเหตุเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ลมแฉก เป็นลมพายุที่พัดแรงจึก มีความร้อนปะจุจเปลวไฟและทำลาย
ล้างทุกสิ่งที่ย่านไป เกิดขึ้นเมื่อไค้เป็นลางบอกเหตุแห่งความหายนะ

สายรุ้งพาด เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน
แล้วหายวับไปทันที นับเป็นลางร้ายอย่างหนึ่ง

เหตุการณ์ทั้งสองอย่างนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกัน เมื่อเกิดลมแฉกขึ้นและ
พอลมแฉกหยุดพัดแล้วสายรุ้งก็ปรากฏขึ้นชั่วแวบหนึ่งก็หายไค้ คงเหตุการณ์ทอนหนึ่งขณะที่กองทั
ศรีสุวรรณและสินสมุทรพักพลอยู่ในป่าเตรียมจะเข้าตีกรุงลังกานั้นไค้เกิดลมแฉกพัดกระหน่ำทำไค้

ของชัยสามทัพหักทึ้งลง พอลมพายุก็เกิดสาย รุ้งพุ่งเป็นลำลงกลางค่ายแล้วหายวับไปทันที โบราณ
ถือว่าเป็นลางบอกเหตุร้าย ทั้งข้อความว่า

ฝ่าย กองทัพยังอยู่ในป่า
พอลมแรง แกร่งเร็ว เหมือนเปลวไฟ
แล้วหอบหวนป่วนปั่นเป็นควันกลุ่ม
พอลมหายสาย รุ้งก็พุ่งตรง
จอมกษัตริย์อีกอันให้หัวเหวี่ยง
ให้เปลี่ยนทรงคันธงขึ้นทันใจ
พอสามทหารหมดตามหลังมาพร้อม
จอมกษัตริย์ก็ตรัสถามตามสงก

ทางตรวจตราเตรียมกันอยู่ตัววันไหว
หักของชัยสามทัพหักทึ้งลง
ดวงคลุ้มเวียนวุ่นทั้งป่วนผอง
จำเพาะลงกลางค่ายแล้วหายไป
ทั้งหมอนาถนึกทรมันให้หัวเหวี่ยง
แล้วรีบไปตีเข้าพระเจ้ายา
ประณตอมหนึ่งฝ่ายทั้งซ้ายขวา
โชนมาเป็นลางขึ้นอย่างนี้
(เล่ม 2 หน้า 17)

พราหมณ์คนหนึ่งรู้ว่าปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นลางร้ายสำหรับความพ่ายแพ้
แก่กองทัพ แต่ไม่กล้ากราบทูลจึงแกล้งทำนายว่าเป็นนิมิตดีจะมีชัยในการรบ ทั้งกลอนว่า

เจ้าพราหมณ์รู้อยู่ว่าร้ายแกล้งทายกลับ
ซึ่งเสาชิงยุทธนาเคยราวี
จะสำเร็จเสร็จสงขที่รบพุ่ง
ซึ่งสายรุ้งพุ่งท่งพร่างสว่างไป
เป็นนิมิตกฤษฎาอาานุภาพ
เชิญพระองค์ทรงครีดำริความ

กิตติศัพท์สรรเสริญเจริญศรี
ท่ายุทธินัยทุกทัพชัย
เหมือนอย่างมุงม้นคงไม่สงสัย
พระโคขุนเมืองรุ่งเรืองงาม
จะเกิดลาภปราย เกียรติที่สืบนาม
ทำสงครามคราวนี้ให้ชัย
(เล่ม 2 หน้า 17)

แต่ที่จริง เหตุการณ์อย่างนี้ไม่เป็นมงคลแก่กองทัพแต่อย่างใดเลย ของชัย
สามทัพหักทึ้งน่าจะหมายถึง แพ้ทัพทั้งสามคือพระอภัยมณี ศรีสุวรรณ และอินสมุทระพบกับความ
พ่ายแพ้ ซึ่งขณะนั้นพระอภัยมณีถูกเสน่ห์ลุ่มหลงนางละเวงอยู่ในกรุงลังกาคอนต้นนั้นแล้ว ส่วน
ศรีสุวรรณก็จะถูกเสน่ห์นางรำภาสะหรี อินสมุทระจะถูกเสน่ห์นางยุพาผกาตามไปอีก 2 องค์

ถึงแม้แม่ทัพทั้งสามจะไม่แพ้รบโดยตรง แต่ก็ไปพ่าย รักษิงชาวลังกา มีแต่ความอับยศและ
เสื่อมศักดิ์ศรีหน้าความยุ่งยากมาสู่ฝ่ายตนในภายหลัง ทั้งคำกลอนว่า

พระบิฑุรงค์หลง เพลงระเวงน้อย
โอรสหลงองค์บุพการี
หึงน้ำพญาสารทักเขาจักป้อน
เหมือนสามองค์หลงเชิง เริงคะนอง

.....

เกี่ยวนี้เราเจ้านายก็กลายกลับ
เราทั้งหลายนายไพร่เหมือนไฟเผา

พระน้องพลอย รักว่าภาพลับตาฝัน
เหมือนช้างมันหมอมะโลงโยง เข้าช่อง
จึงลืมนอนกองป่าทุ่งนาหนอง
ไม่จากห้องห่านเหเสนหัตใน

.....

ไปศึกกับเสียในวังสิ้นทั้งสาม
มีแต่ความร้อนรุ่มมาทุกที
(เล่ม 2 หน้า 68)

อุกฉวยาทก อุกฉวยาทก จากท้องฟ้าเวลากลางคืน ถือว่าเป็นนางจะเกิด
เหตุนั้นในไม้ชา

การทางขึ้น โบราณถือว่าถ้าการทางขึ้น ณ เมืองใดจะเป็นนางบอก
จะเกิดเหตุนั้น ณ เมืองนั้น

ทั้งอุกฉวยาทกและการทางขึ้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่าง ต่อเนื่อง
ก่อนที่มัจฉาจะชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองการเวกได้เกิดอาเพศขึ้นหลายอย่าง ล้วนเป็นนาง
บอกเหตุแก่เมืองการเวก เช่น บ้านเมืองเจียนสงบจนน่ากลัว กลางวันมีหมอกควัน เกิดเสียง
ฟ้าสั่น กาสั่งเสียงร้อง ท้องฟ้าเหลือง กลางคืนมีการทางขึ้นและอุกฉวยาทกจากกลางเมือง
จึงกลอนว่า

สังคีลพิณทาทย์ ระนาดฆ้อง
ครั้นกลางวันครั้นมัวหัวนารี
อากาศนั้นครั้นครั้นเหมือนปืนกอง
อุกฉวยาทกพุ่งแสงรุ่งเรือง

สยดสยอง เย็นเย็บ เย็นบกรุงศรี
กลางคืนมีการทาง เป็นนางเมือง
กากร้อง เอวาท้องฟ้าเหลือง
ทกกลาง เมืองมีนางต่างต่างกัน
(เล่ม 2 หน้า 407)

นางคังกล่าวนี้ก็ เป็นจริง ทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาว่า ได้เกิด สงครามชิงโคตรเพชรขึ้นโดย มังคลาให้วายุพัฒน์ และหัสกันยกทัพเจ้าศีและเขามาเมืองการเวก กังกลอนว่า

ทอดหน้ามาถึงวัง ไม่ยิ่งหยุค
ทักลองศึกกรีกกรีนป็นประกาย

ขึ้นฝั่งจุกเพลิงไหม้เหมือนใจหมาย
พังทลายศึกก้วนเขม่านเมือง
(เล่ม 2 หน้า 413)

ขณะนั้นหัสไชยกำลังรีบเดินทางจากเมืองชลีกลับมาป้องกันเมือง ส่วนสุกสาคร ออกติดตามเสาวคนธ์ซึ่งหนีการอภิเษกยังกลับมาไม่ถึงการเวก ท้าวสุริโยทัยเจ้าเมืองไค้มีสารไปถึงนางสุวรรณมาลี มังคลาจึงให้วายุพัฒน์และหัสกันรื้อรถกลย่อนไปจับนางสุวรรณมาลีและพระธิดา ผาแผกไปขังไว้

สองนักกาคณาไคลขึ้นไปเฝ้า
เหมือนเขามาเมือง เรื่องหลังอื่นทั้งนั้น

กราบทูลเจ้าลังกาณราชวรค์
ไค้สุวรรณมาลีบุตรมา
(เล่ม 2 หน้า 439)

มังคลาให้วายุคายยกทัพไปเมืองรมจักรจับท้าวทศวงศ์และพระมเหสี ไปขังไว้เช่นกัน ดังนี้

แล้วเชิญองค์ทรงศักดิ์กับอัครราช
ลงกำปั่นฉันทองกลอง ระคม

ประยูรญาติวงศ์ท้าวสาสนม
ชาวเมืองรมจักรตื่นเสียงครึกกรีก
(เล่ม 2 หน้า 421)

เหตุการณ์ดังกล่าวถือว่ารุนแรงและเลื่อมเสียอริสริยอย่างยิ่ง นับเป็น เรื่องเลวร้ายที่เกิดขึ้นตามลางบอกเหตุนั้นทุกประการ

แผนหินไหว เนื่องจากการบังโคตรเพชร อันเป็นสิ่งวิเศษมหัศจรรย์

คู่บ้านคู่เมืองของลังกามา ถ้ามีการจุกดอนหรือผังจะเกิดเหตุประหลาด แผนหินจะไหว ทิศทอกัน 3 วัน 3 คืน เป็นลางบอกเหตุว่าจะเกิดสงครามขึ้นในกรุงลังกา ทั้งเหตุการณ์ก่อนหนึ่ง

ว่า ขณะที่มิ่งคลาสั่งให้ฝั่งโคตรเพชรที่ซึ่งมาไถ่นั้น ได้เกิดเหตุมหัศจรรย์แผ่นดินไหวทั่วกรุงลังกา เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ทะเลมันปั่น อากาศวิปริตมีลมวิ ผู่นและฝูงสัตว์แตกตื่นตกใจ นางละเวง เห็นเป็นลางจึงเรียกนางรำภาสะหรือนางบุพผกา และนางสุลาสิวัน มาทำนาย เหตุการณ์ นางบุพผกาทำนายว่าจะเกิดสงครามในกรุงลังกา

ซึ่งแผ่นดินไหวในตำราไมยสาธก
ชาชัยยามทำนายทำนายจาง

จะเกิดทุกข์ทมนานไกลหล
ทั้งแผ่นดินใหญ่เป็นเคราะห์หนัก
(เล่ม 2 หน้า 421)

เหตุร้ายนี้ก็ได้เกิดขึ้นจริงตามลางที่ปรากฏนั้น ทั้งหัสไชย และสุทสาคร ไต่ยกกองทัพออกจากการเวกไปล้างแค้นมิ่งคลาถึงกรุงลังกา

จะกล่าวกลับทัพสุทสาครไว้
เห็นเพลิงไหม้ไฟกุ่มกุ่มวาย
ทวกลโยชาการเวกที่วายน้ำ
รู้กระแสน้ำพาพระหัสไชย
พระทรงหลังมังกรขึ้นก่อนทัพ
แฉะเขม่น เห็นพระอนุชา

ถึงทวีปลังกาเวลาสาย
เรือหลายล่นลอยล่นรอบไฟ
กับขึ้นล่นเอาแจ้งแดงโช
กับทรงไปเข้าฝั่งเกาะลังกา
กับควมชัยโชนโชนมฤดา
เข้ารบราฟรังกลุ่มทะลุมบอน
(เล่ม 2 หน้า 461)

คาวกาโลจรรเข้าใกล้โลก เรื่องของคาวบงทองฟ้าโบราณเชื่อว่ามียุทธิพล ต่อสรรพสิ่งบนพื้นโลก อาชนันดาลให้เกิดภัยธรรมชาติหรือโรคระบาดได้ ความเชื่อนี้คงมียุทธิพล ต่อคนไทยสมัยสุโขทัย ท่านจึงได้นำเอาความเชื่อนี้แทรกลงไว้ในเรื่องพระอภัยมณี ทั้งข้อความ ตอนหนึ่งว่า ขณะที่นางสุวรรณาสีวัน เรือตามหาพระอภัยมณีคืนวันหนึ่ง นางได้ชวนสินสมุทรและ อรุณศรีสมิขมาต่าง ๆ บนท้องฟ้า นางได้อธิบายให้สองกุมารฟังว่า คาวบงคอง เช่น คาวกา ถ้าโลจรรมาใกล้โลกจะเกิดโรคระบาด คือโรคห่านหรือหิวาตกโรค ทำให้ผู้คนล้มตาย เป็นจำนวนมาก ถึงกลอนว่า

มั่นคงความไว้วางใจในมนุษย์

จะม้วยมฤตมรณาคังหาโง

(เล่ม 1 หน้า 258)

แม้เหตุการณ์เช่นนี้จะไม่ได้เกิดขึ้นในเรื่องพระอภัยมณีขณะนั้น ในสมัย
ของสุนทรภู่ก็ได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นจริง ๆ ถึง 2 ครั้ง คือในรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2362) และ
รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2392) สุนทรภู่คงจะจำเหตุการณ์เหล่านั้นได้ แล้วนำมาบันทึกไว้ในงานเขียน
ของท่าน

อีกตอนหนึ่งที่สุนทรภู่กล่าวถึงความเชื่อที่เกี่ยวข้องอหิวาตกโรคไว้ในเรื่อง
พระอภัยมณีว่า เมื่อสี เปลือยเข้าเมืองการเวกก็หลอกชาวเมืองว่า จะเกิดโรคห่าลงกินเมือง
ผู้คนจะล้มตาย ตนเองเป็นผู้วิเศษจะมาประหม่นน้ำมนต์ให้ ชาวเมืองก็หลงเชื่อและรับน้ำมนต์
จากสี เปลือย ทั้งข้อความว่า

กัณฑ์นี้ยี่ห่ามันล้าหนุ

ให้รากพันคนตายฉิบหายไป

แม้นกลัวตายชยหญิงอย่าปิ้งช้า

กูจึงจะประพราภัยน้ำมนต์

.....

ฝ่ายเสนาพานิมนต์ผู้วิเศษ

ประมน้ำมนต์คนหัวฟัดหญิงชาย

จะเกิดการโกลาโรคาไซ้

จงบอกให้กันรู้ทุกผู้คน

จงออกมาวิ่งขางกลางถนน

ให้รอกพันความตายฉวยใจ

.....

ไปรอบเซกขอบบุรินทร์สิ้นทั้งหลาย

เข้าทางท้ายวังวามกลางวัน

(เล่ม 1 หน้า 362)

2. การขี้ยาม คือวิธีขู่ข่มขูยามของโหร โดยอาศัยวิธีนับยามแล้วทำนายโชครະตา
หรือเหตุการณ์ว่าดีหรือร้ายประการใด ในเรื่องพระอภัยมณีกล่าวถึงการขี้ยามในเหตุการณ์
ต่าง ๆ กัน เพื่อจุดประสงค์ดังนี้

เพื่อค้นหา

การขี้ยามที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกในตอนต้นของเรื่องนี่ก็คือ

การขี้ยามเพื่อค้นหาคนหาย ดังเหตุการณ์ตอนหนึ่งว่า เมื่อพราหมณ์โมรา สาณ และวิเชียร
ช่วยปลอบใจศรีสุวรรณให้นายเสร์โศกถึงพระอภัยมณีซึ่งถูกนางผีเสื้อลักพาไป พราหมณ์สาณ
ซึ่งมีความรู้ทางโหราศาสตร์จึง ขี้ยามสามตาควบกับกาไร้มันจนทาลาเข้าช่วยพบ ทารกตัว

จึงทูลว่าพระอรหันต์ถูกผู้หนึ่งคนหนึ่งลักพาตัวไปเลี้ยงดูอุปถัมภ์อยู่อย่างสบาย พอหมดเคราะห์
ก็จะไปพบกันอีก คงกลอนว่า

เจ้าसानนคนฉลาดเฉลียว

พี่ไ้ครูรู้เรียนตำรา

แล้วนับนิ้วนับนิ้วทั้งสี่

ทั้งลมจันทกาลาพยากรณ์

อย่ากรวดดูคร่ำคร่าถึงพระที่

เขาอุปถัมภ์คำช้อยสบาย

พ่อคิดชอบอย่างนี้ที่หนักหนา

จะจ้ำยยามสามตาให้แน่นนอน

ตามลัทธิเรียนรู้อีกครูสอน

เห็นแน่นนอนแม่นยำแล้วผ่านาย

มีสรีรพาไปคงใจหมาย

พอเคราะห์คลาย เห็นจะพบประสมกัน

(เล่ม 1 หน้า 20)

เหตุการณ์นี้เป็นจริงทั้งคำพยากรณ์ นับว่าทนายได้ถูกต้องแม่นยำ นางผีเสื้อก็
แปลงกายเป็นนางมนุษย์ที่มีรูปสวย หอาอาหารผลไม้และปรนนิบัติพระอรหันต์อย่างมีความสุข
คงกลอนว่า

นางผีเสื้อเมื่อได้ประสมสอง

ประคองคอยปรนนิบัติเข้าพิศ

ครั้งรุ่งร่านางไปในไพรสนต์

จะนั่งนอนนอนตามความสบาย

ก็จะลองลอยฟ้าในราศี

อยู่ข้างที่แผ่นผาศิลาลัย

เที่ยวเก็บผลพฤกษามาถวาย

นิมิตกายรูปร่างสำอางตา

(เล่ม 1 หน้า 18)

ที่พยากรณ์ว่าพอหมดเคราะห์แล้ว ศรีสุวรรณและพระอรหันต์ก็จะไปพบกันอีกครั้ง เป็น
ความจริงตามนั้นอีกเช่นกัน ดังนี้

ศรีสุวรรณธัญชีพระที่เจ้า

จะกลั่นกลั่นฝันใจก็ไม่ห่าง

พลางประณตพรทศพระเชษฐา

เที่ยวติดตามถามข่าวก็เปล่าตา

กำสรกเศร้าโศกคิดถึงความหลัง

พระชนนีนโหลหลังลงพรังพราย

น้องนี้กว่าสิ้นบุญจะสูญหาย

หากหลานชายขึ้นแจ้งจึงแจ้งใจ

(เล่ม 1 หน้า 270)

เพื่อตรวจสอบเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น การใช้วิธีขบามตรวจสอบเหตุการณ์
ถูกเงินอันน่าที่เห็นระหัดใจไค้กระทำขึ้นครั้งแรกที่เกาะแก้วพิศดาร บ่ายวันหนึ่งขณะที่โยคีและ
สาธุศษย์นั่งอยู่บนเกาะแก้วพิศดารไค้ยินเสียงคลื่นซัดมาที่หน้าผาฝั่ง ๆ ที่ขณะนั้นลมสงบ โยคีจึงไค้
ขบามดูที่ภูวามวงปีเสื้อสมุทรกำลังไค้ตามจับชายผู้สูงศักดิ์คนหนึ่งตรงมาที่เกาะนั้น จึงกลอนว่า

ทอบาย เบียง เสียงคลื่นกังกรันกริก
กรันกลมก็ไมพัดสงคคี
แล้วบอกศษย์ซึ่งนั่งอยู่ทั้งหลาย
ปีเสื้อน้ำท่าฤทธิพิศคามมา

อีกทีกมาข้างหน้าคีรีศรี
พระโยคีขบามตามตำรา
วันนี้ขามีศักดิ์จักมาหา
เสียงขลาเลื่อนลิ้นสนั่นกัง
(เล่ม 1 หน้า 140)

คำพยากรณ์ของโยคีแม่นยำตรงกับเหตุการณ์ทุกอย่าง นางปีเสื้อกำลังไค้ตามจับ
พระอภัยมณี แต่พระโยคีผู้เรืองเวทย์ช่วยไว้ทัน จึงกลอนว่า

พระอภัยมณีเห็นปีเสื้อ
ยักมกระโ จมโถมจับแพะอับจน
เข้าถึงที่ปีเสื้อก็ถึงท้าย
ทอโยคีมีคาถาลงมาขึ้น

ความกลัวเหลือว้ายคว้างอยู่กลางหน
พอเห็นคนอยู่ที่หาคทวาคกริน
กระชั้นฉวยปีกเสื้อเกลือกเข้าขึ้น
ปีเสื้อที่ทัวลั่นขยับยัง
(เล่ม 1 หน้า 140)

เพื่อตรวจดูชะตากรรม ท้าวสิธราชเจ้าเมืองฉลิกทานางสุวรรณาสีพระธิดา
ไปเที่ยวทะเลเพื่อสะเคาะเคราะห์ที่นางไค้ฝันร้ายไป เรือพระที่นั่งของพระองค์ถูกพายุพัด
พลัดหายไป นางมณฑาพระมเหสีจึงให้ไพร่ขบามพยากรณ์ว่าพระองค์จะเป็นประการไค้บ้าง

โหรคานับขบามตามสังเกต
ท่องตำราวิชาวยชีวี

วันศุกร์เศษเสาร์สถิตถึงคฤถิ
แต่สตรียะไค้มาแต่ชานาน
(เล่ม 1 หน้า 155)

การขั้บยามพยทรรค์ครั้งนั้นนับว่าแม่นย่ำและเป็นไปจริงตามคำทำนายทุกอย่าง
เรือท้าวสิริราช ถูกนางผีเสื้อสมุทรและพระองค์ไค้สิ้นพระชนม์ ส่วนนางสุวรรณมาลี สิ้นสมุทรช่วย
ชีวิตไว้ได้

อันองค์ท้าวเจ้ามิ่งเมืองผลิก

สิ้นสมุทรสุก ภัทระธิดา

พอกกลีกลมซั้กับสังขาร

เอาใ้เฒ่าเฒ่าว่าวสายสินธุ

(เล่ม 1 หน้า 186)

เหตุการณ์อันระทึกใจอีกตอนหนึ่งที่เกิดขึ้นในทะเลลึกที่ทองอาศัยการขั้บยามของ
โหรคือ สงครามที่เมืองใหม่ใกล้ชายทะเล พระอภัยมณีเป็นฝ่ายชนะศึกแต่ทองเป็นพทช์วิตกถึง
สิ้นสมุทรซึ่งถูกยิงจนที่สะคือทะเล โหรขั้บยามก็รู้ว่าไม่ตาย จะรอดชีวิตกลับมาได้ ถึงกลอนว่า

โหรรับขั้บยามตามสัง เกท

จึงทูลความตามตำรับ ไม่กลับกลาย

.....

ครั้นน้ำลงตรงออกไปนอกอ่าว

ลงมาได้ในวันพรุ่งนี้

พิเคราะห์เหตุหารุขไม่สูญหาย

ยังไม่ตายแต่ว่ายทล่ำวากครัน

.....

เวลาเช้าน้ำขึ้นจะคืนที่

ถ้าแม้นมิเหมือนสัญญาให้ช้ากัน

(เล่ม 1 หน้า 486)

เหตุการณ์ไ้เป็นจริงตามคำพยากรณ์ สิ้นสมุทรรอดชีวิตกลับมาโดยอาศัย เวทมนตร์
ปลุกท้าวให้คงทนอาวรุช ทั้งนี้

เมื่อทกน้ำคำพลม สบมิ่ง

ทอน้ำขึ้นคลื่นคลั่งประดังกัน

เข้าเกยหาดซาตุลุมระคมทอง

พอดแก่ถูกปลุกชีวิตด้วยฤทธา

จึงจมคั้งคั้งไปจนไ้กลับ

ให้กายนั้นขึ้นยังฝั่งคงคา

ทกถึงห้องนาสิกพลิกยว

ยังแก้สวักล้าลับพันชั้นยืนดู

(เล่ม 1 หน้า 487)

เพื่อตรวจดูความปลอดภัย นางเงือกกำลังเจ็บท้องจะคลอดบุตร โยคีเป็นห่วง
จึงเข้าไปดูแล้วจับยามสามตาถูกใจว่า จวนจะคลอดอยู่แล้ว และทำนายว่าเป็นช่วงเวลา
ที่ปลอดภัยทั้งแม่และลูก

แล้วจับยามสามตาทำนายปลอดภัย

จวนจะคลอดแล้วละหาสิกาเอ๋ย

(เล่ม 1 หน้า 346)

เพื่อหาสาเหตุแผ่นดินไหว เนื่องจากเกิดแผ่นดินไหวในลังกา นางละเวงจึงให้
นางรำทาสะหรีไปทอดถามสังฆราชถึงสาเหตุที่แผ่นดินไหว สังฆราชจึงจับยามแล้วทำนายว่า มีสทรี
คนหนึ่งนำเอาโคตร เพชรออกจากกรุงลังกาไปแผ่นดินจึงไหว

ดูจับยามตามตำราไตรคาบูก

ยังเป็นทุกข์ที่ว่าสุชาไหว

โศลกว่านารีจะหนีไป

เอาหัวใจเมืองออกนอกนรินทร์

(เล่ม 2 หน้า 241)

เหตุการณ์ก็เป็นจริงตามคำพยากรณ์ทุกอย่าง ทอสงกรรมใหญ่สงม นางละเวงได้
เชิญภักขีทั้งหมดเข้าเมือง แล้วไปชมสวนที่เขาคโคตรเพชร ซึ่งมีเพชรนิลจินดาเกิดขึ้นเอง
นางเสาวคนธ์จึงถือโอกาสนั้นขอโคตรเพชรจากนางละเวง นางก็ยินยอมให้ ขณะที่นางเสาวคนธ์
ถอนโคตรเพชรนั้นก็เกิดเหตุมหัศจรรย์แผ่นดินไหวทั้งเกาะลังกา ถึงกลอนว่า

นางเสาวคนธ์คันเพชรพบเทวีจึงออก

คู่กิ่งดอกนุชมงไม่สงสัย

ก่อนสิ้นคลอนดอนหลุกหลากสุกใจ

แผ่นดินไหวเลื่อนสั่นเสียงครื้นครื้น

ทวีปวังลังกาสุชาหยอน

เหมือนจะคลอนโคลงคว้าน้ำเป็นคลื่น

ทุกแถวทางหว่างถนนผู้คนยืน

ถลาสิ้นลมลูกสนุกจริง

(เล่ม 2 หน้า 233)

เพื่อค้นหาสาเหตุที่เกี่ยวกับเสียงร้องของสัตว์ ความปกติสัตว์ทั่วไปจะพักผ่อน
หลับนอนตอนกลางคืนเหมือนมนุษย์ แต่ถ้าฝูงสัตว์ส่งเสียงร้องขึ้นพร้อม ๆ กัน ในยามค่ำคืน บ่อม
แสงถึงสิ่งผิดปกติจะเกิดขึ้น โบราณถือว่าเป็นลางบอกเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งเหตุการณ์ที่ว่า
วันหนึ่งขณะที่บาทหลวงมิไปแห่งบ้านลิกคาร์นาพร้อมด้วยสาวศิษย์กำลังนั่งคุกเข่า บาทหลวงเห็นการ
เจ้าเมืองลังกาพบกับเจ้าเมืองฉลักเข้าร่วมชากุกันก็ทราบความจึงบอกแก่เหล่าศิษย์ว่า พระอภัยมณี
และนางละเวงจะไถ่รับและรักกัน พอพูดจบก็เกิดเหตุวิปริตขึ้น ฝูงม้า ลา กา อูฐ แดกขึ้นและส่งเสียง
ร้องขึ้นพร้อมกัน จึงขบขันคิดว่าฝูงสัตว์เหล่านี้คอยทูลรับนางละเวง ซึ่งจะเดินทางมาถึงในเย็น
วันรุ่งขึ้น และจะมีโจรตามมาทวง ขอให้ชาวบ้านช่วยป้องกันนางละเวงให้ปลอดภัย ทั้งกลอนว่า

พอซาคำว่าว่าฝูงกาขึ้น
ทั้งอูฐลาม้าร้องของสาเนียง
จึงขบขันตามทำรภาษาสัตว์
จึงบอกเจ้าชาวป่าพนาลัย
ซึ่งสัตว์ร้องทูลตามตามทำกับ
ท่งนี้เย็นเห็นลูกสาวเจ้าลังกา
ในทำราวว่าโจรตามมาทวง
ไต่อาศัยในแผ่นดินทำกินขบข

ในกลางคืนบอกข่าวกระสาเสียง
เห็นผิดเขียงอย่างแท่ก่อนร้อนระไร
ทวยเจนจึกแจ้งเหตุชั่วเพทไสย
หวังจะให้แจ้งจิตในกิจจา
มันคอยรับเจ้าแผ่นดินดิวิหา
จะเข้ามาข้านี้เพราะมิทนาย
ทวนจงช่วยป้องกันให้มันตาย
ทั้งหญิงชายฉลองคุณอย่าสูญใจ
(เล่ม 1 หน้า 512)

การทำนายครั้งนี้แม่นยำมาก เหตุการณ์เป็นไปตามนั้นทุกประการ ดังนี้

นางกษัตริย์กวักแกว่งพระแสงสุ
ลงรวนเรเห็นพลวัน
แล้วเลี้ยวกลับรับม้าจะลาหนี
นางสุทนต์พลางมากลางไพร
.....
พอเห็นคนกลืนเกลื่อนมากลางป่า

ถูกต้องหมู่โจรป่าแพนอาสัญ
นางข้าพันฟาคตายกระเจาไป
มันตามตีตกพันเสียงหวั่นไหว
พวกโจรไล่หลวมทางมากลางแปลง
.....
ชีมัลลาโล่ทว่าคฤหาสน์

บ้างร้องท้าวอาชน้ำใจทาด
แล้วรบกุนทุมนั้นเข้าพันฟาด
แล้วกลับมามาทางทิศกลางไพร
เสด็จไปให้สำราญผ่านสมมติ
ซึ่งโจรไพรไพรไพรจะรับรบ

มาลอมท่านเจ้าสุธาไว้ว่าไร
โจรวินาศหนีกระเจายหิ้งนายไพร
ท่ากรวยไหวว่าพระองค์ทรงพิภพ
คึกคักเจ้าเล็กให้ศึกสงบ
แล้วนอนบนคอกสลับกับบัญชา
(เล่ม 1 หน้า 514)

เมื่อวิเคราะห์เหตุการณ์ทั้งหมดแล้วจะเห็นว่า การจับยามและพยากรณ์นั้นถูกต้องแม่นยำสมเหตุสมผลน่าเชื่อถือ ที่มา ลา อูฐ ส่งเสียงร้องแสดงการทอนรับนางละเวงก็มีเหตุผลน่าสมจริง เพราะว่าสัตว์เหล่านี้เป็นพาหนะที่มีความผูกพันกับกองทัพล่วง คงหมายถึง ชาวบ้านลี้ภัยความนำ ผู้ภักดีที่ช่วยป้องกันโจรให้นางละเวง ส่วนการส่งเสียงร้องในเวลากลางคืนแสดงถึงนางบอกเหตุร้าย ซึ่งน่าจะหมายถึงโจร และนางละเวงก็ได้สู้รบกับพวกโจรป่าในจริงตามคำทำนายนั้นทุกประการ

3. ดวงชะตา หมายถึง รูปแบบของ ภาสที่บอกดาวพระเคราะห์เคลื่อนถึงราศีนั้น ๆ ในเวลาเกิดของ คนหรือเวลาสร้างสิ่งสำคัญ ซึ่งโหราโคคำนวณไว้ โดยแบ่งออกเป็น 12 ราศีเรียกสั้น ๆ ว่า ดวง

ตามหลักโหราศาสตร์ เชื่อกันว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ย่อมตกอยู่ใต้อิทธิพลของดวงดาวบนท้องฟ้าทั้งสิ้น อานาจของดวงดาวจะบันดาลให้เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ กัน โน้ตทั้งดีและร้ายตามดวงชะตาของแต่ละคน ซึ่งไม่เหมือนกันในเรื่องพระภักดิ์มีกล่าวถึงดวงชะตาในลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

ดวงเบญจเพส หรือวัยเบญจเพส หมายถึง วัยที่มีอายุย่างเข้าสู่เบญจเพสคือ 25 ปี โบราณเชื่อกันว่า โหราศาสตร์ว่าเป็นวัยที่จะมีเคราะห์ร้าย จะได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ ถึงเหตุการณ์ตอนหนึ่งว่า ศรีสุวรรณเชื่อนางสุวรรณมาลีกับสินสมุทรเข้าเมือง มจกักร ท้าวทศวงศ์เจ้าเมืองแปลกใจที่สินสมุทรพูดว่านางสุวรรณมาลีเป็นมารดาของตนทั้ง ๆ ที่หน้าตาขงสาว พระองค์จึงไต่ถามอายุของนาง นางสุวรรณมาลีจึงแกล้งพูดว่านางเข้าวัยเบญจเพสเป็นระยะที่ดาวอังคารเข้าดาวเสาร์วัย ดวงจึงไม่ดีต้องระหกระเหินพลัดพรากจากภักศกา ถึงกลอนว่า

ชนชาชาติสิบสี่แสน

อังคารเช้าเสาร์กับแพะยบ เป็น

เบญจเทศจึงท่องทระหกระเหิน

ให้เบญจพราหมณ์ลัทธิพระภิกษุ

(เล่ม 1 หน้า 283)

ถึงแม้ว่านางสุวรรณมาลีจะหูลเห็จ เพราะตอนนั้นยังไม่ได้อภิเษกกับพระอภัยมณี แต่เหตุการณ์ที่นางเล่าถวายน่าเชื่อได้ว่าเคราะห์กรรมที่นางได้รับอยู่ขณะนั้น เกิดจากวัยเบญจเทศจริง นางท่องหลักพราหมณ์ ทระหกระหาญมากเหล่านี้คืออิทธิพลของความเชื่อเรื่องดวงที่สุนทรภู่ได้สอดแทรกไว้ในเรื่องนี้

ความเชื่อเรื่องเบญจเทศอีกตอนหนึ่งซึ่งปรากฏในตอนท้ายของเรื่อง ได้แก่ ตอนที่นางเสาวคนธ์ปลอมเป็นชายชื่อพระอัคคีหนีออกจากเมืองการเวก ไม่ยอมอภิเษกกับสุกสาคร เกิดอาพาธฉับพลันอะไรก็ไม่หาย ทวดที่เลี้ยงเชื่อในโหราศาสตร์ลงความเห็นว่างานอยู่ในวัยเบญจเทศ ทวดพระเคราะห์ต่าง ๆ อยู่ในตำแหน่งราศีที่ไม่ดี ทนควรรลาลึกซึ้งแล้วหาพิธีสะเดาะเคราะห์ก็จะหายจากโรคร้าย

จะกล่าวพระอัคคีนารีราช

ให้โหยหิวหวัดล้มเจ็บใจ

เสวยยาสารพิศจักษุถวาย

ที่เลี้ยงน้อมพร้อมหน้าปรึกษา

เป็นคราวเคราะห์เพราะว่าพระราหู

อังคารถึงซึ่งพฤหัสบดี

จึงลืกลาพราตไพลลกลเปลี่ยน

จะเชือกแพะแกะสะเดาะพระเคราะห์ร้าย

แต่อาพาธพิศจักษุมองไม่บ่งไซ

สะอึกไอให้สะอื้นทุกคืนวัน

ไม่เหือกหายคลายโรคร้าย สกสสัย

ด้วยพระชนชาติสิบห้าปี

มาสมสู่สุริยาในราศี

ตกต้องที่ข้างฉันทันต์อันตราย

ได้แต่งเครื่องพลีกรรมทำถวาย

ให้เคลื่อนคลายหายโรคร้าย โสกลินโรคร้าย

(เล่ม 2 หน้า 356)

นางเสาวคนธ์ก็ได้ลาพราตแล้วตั้งพิธีบวงสรวงเทวดาด้วยเครื่องเซ่น มี แพะ แกะ ไก่ คอกไม้รูปเขียน อาการของโรคร้าย อ้วนท้วนผิวพรรณดีและสวยได้เป็นปกติ พฤติการทั้งหลายนี้ก็ เป็นไปตามความเชื่อข้างต้นนั้นทุกประการ ดังกลอนว่า

นาง เชื้อคำตำราจึงลาพรท
ทั้งบวงสรวงดวงชะตาสุราลัย
คอยหั่นองค์ทรงเสวยนมเนยหอม
ที่เลี้ยงเหล่าสาวสุรางค์นางกำนัล

ทรงเครื่องยศอย่างพราหมณ์ตามวิสัย
ให้เชือกตะแคงไถหัวเทวัญ
หยาบไม่ยอมฉิวฉวีเป็นสีสัน
คอยป้องกันห้ามมิให้ใครเข้ามา
(เล่ม 2 หน้า 356)

ทองสมหงส์ คำว่า สมหงส์ แปลว่า การร่วมวงศ์หรือตระกูลกัน ทองสมหงส์ หมายถึง ดวงชะตาของชายหญิงที่โหรนำเอาวัน เดือน ปีเกิดของทั้งสองฝ่ายมาคำนวณดูว่า เหมาะสมหรือคู่ควรที่จะเป็นคู่ครองกันหรือไม่เพียงใด ทั้งนี้ท้าวสุริยพิทยไธสหาปาโมกข์โลกเชษฐ์ ทราบดูดวงชะตาของสุกสาครและเสาวคนธ์ว่าดวงจะสมหงส์กันหรือไม่ ทิศาปาโมกข์ฯ ทราบดวง ดูแล้วว่าดวงสมหงส์กันดี

ช่วยดูที่ท้องทั้งสององค์
ฝ่ายทิศาปาโมกข์โลกเชษฐ์
สังเกตุขานนามนางค์เป็นทางใน

จะสืบวงศ์ไถ่ร้างหรืออย่างไร
ทรงไตรเพทพิทยาภาษาไสย
เห็นจะได้คืนคงสืบพงศ์พันธุ์
(เล่ม 2 หน้า 144)

ทองทก มนุษย์ไม่ว่าเจ้าหรือไพร่ย่อมมีทุกข์สุขสลับกันไปทั้ง เช่นดวงชะตาของ พระอภัยมณี พระองค์หลงรูปนางละเวง ซึ่งเกิดจากอำนาจของปีศาจเจ้าลมหานเข้าสิง มีอาการ คลุ้มคลั่ง เสียสติ นางมณฑาและนางสุวรรณมาลี จึงให้โหรพยากรณ์ดวงชะตาของพระอภัยมณีดู ก็รู้ว่าถูกผีของศักรุกระทำเพื่อหวังจะให้เสียโฉมรูปสมบัติ แต่ก็ไม่ร้ายแรงถึงแก่ชีวิตเพราะจะมี พระประยูรญาติช่วยไว้ ดังนี้

ต่างทูลความแกล้งไม่แจ้งใจ
พฤชาเข้าเอาประนินหินออกคลี
ราหูเสาร์เข้ารวมจวบจำเพาะ
ท้องตำราว่าผีไพร่ร้าย

แล้วสั่งให้โหรชำระคุพระเคราะห์
ทั้งเดือนปีลงเลขโปกเปกเปาะ
เป็นพระเคราะห์คราร้ายจึงหายทูล
ท้าวเนวรายหวังจะให้เสียโฉมรูป

แต่ไม่ม้วยด้วยพระวงศ์พงศ์ประยูร

จะเพิ่มพูนอ่อนปรนให้พันนัย

(เล่ม 1 หน้า 428)

พระอภัยมณีหลงรูปผีสิงของนางละเวงจนเสียสติ รูปอาถรรพ์นี้แม้จะนำไปทิ้งน้ำ
ยังกลับมาสัก แคงฤทธิ์กับพระอภัยมณีอีก

เห็นสวมนสอตกกระตามหัวารูป

ต่างก็อุบบอกว่าน่าสงสัย

เมื่อทิ้งขว้างกลางน้ำท่ากระไร

จึงมาไต่หรือกระตามีสาจะมี

(เล่ม 1 หน้า 427)

ในที่สุกก็มีพระประยูรญาติคือ สุกสาครราชโอรสของพระอภัยมณีมาช่วยปราบผี
แก้เสน่ห์รูปนางละเวงจนพระอภัยมณีหายคลั่ง

เสกไม้เท้ากายสจกกระตาม

เสียง รูปวาทวิกรังสยของชน

แล้วข้าทีปี่ร้ายก็วายชนม์

กระตามันเป็นเฝ ระกายขุบหายไ

(เล่ม 1 หน้า 462)

อีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงดวงชะตาตกในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือทาบแล้วกลับขึ้น
ทีหลัง คือ ตอนที่ท้าวสุริยไทยให้สาปโมกษฯ ทราบถึงดวงชะตาของสุกสาครและเสาวคนธ์ เมื่อ
ทราวจุณแล้วพบว่าปีนาคดวงชะตาทั้งสององค์จะตกต้องพลัดจากถิ่นฐานตกกระถาล่าบาก ในที่สุดก็จะ
ได้มาอภิเษกครอง เมืองคัวยกัน

กูราศีปีหน้าชะตาตก

จะกระถากกระถำระสำระสาย

จึงหลอความตามตำราพิชิตาหาย

พระเคราะห์ร้ายครั้งนี้ทั้งพี่น้อง

จึงเบียดเบียนห่างให้ร้างเวก

ประตกประตกเคื่นหนทองหม่นหมอง

เมื่อปลายมือรื้อกระเบื้องจะเรืองรอง

จะได้ครอบครองสุวิวงศ์สมบัติพัน

(เล่ม 2 หน้า 144)

คำทำนายนี้ก็จริงทุกอย่าง นางเสาวคนธ์พร้อมด้วยสิงโต หานะคู่ใจและทหาร
หญิงจำนวนหนึ่งแอบลงเรือหนีการอภิเษกกับสุทศกรด้วยรังเกียจที่ไม่อยากมีสามีร่วมกับหญิง
ชาวลังกา ดังกลอนว่า

สลักในไม้ซ้าพ้อคำพลบ

กับทวงหญิงสิงห์ทรงของนางคราญ

คอยหลักหลบลงปราสาทราชฐาน

ออกไปชานชาาทะเลงเภตรา

(เล่ม 2 หน้า 291)

ฝ่ายสุทศกรรู้ตัวว่าเป็นต้นเหตุให้เสาวคนธ์ต้องหนีไปก็อาสาทำสุริโยทัยและ
นางจันทวดีออกติดตามจนกว่าจะพบ

พลอยพระน้องของชัคของพลัทธิราท

ขอกราบบังคมลาฝ่ายคุณ

จะลำบากทางทะเลระเหเรห

ไปตามจนจะไคพบประสมกัน

(เล่ม 2 หน้า 295)

ในที่สุดทั้งคู่ก็ไคพบกันแล้ว เดินทางกลับเมือง ทอสงกรรมสงบไคอภิเษกครอง
กรุงลังกา

ฝ่ายองค์อัครราชาเมืองการเวก

ด้วยเป็นที่พิษาให้ถาวร

ขออภิเษกเสาวคนธ์วิมลสมร

ครอบนครเขตปรัญอยู่ลังกา

(เล่ม 2 หน้า 562)

กวางไม่ดึงฆาต คนโบราณเชื่อว่า "ไม่ถึงที่ก็ไม่ท่ายวายชีวาว่าคม ไครพิฆาตเช่นฆ่า
มีอาสัญ" คตินี้เราจะเชื่อไดไค คนเรายังไม่ถึงที่ท่ายท่ายอย่างไรรู้ไม่ท่าย ยิง เป็นคนดีถึงจะตกน้ำ
ก็ไมไหลตกไฟก็ไม่ไหม้ ดังเช่น เรื่องราวของนางสุวรรณมาลีว่า อูสเรนแล่นเรือออกติดตามหา
นางสุวรรณมาลีคนนั้นไคพบพระอมัยณีกกลางทางจึงแวะรับให้ไคยสารเรือมาและไคตามถึง
ชะทการรมของนางสุวรรณมาลีตอนที่นางยี่เลื้อยเรือท่ายสภาราษ พระอมัยณียิ่งแวะให้ตามไค
ไคจริงทูลว่าทวงของนางยังไมถึง ฆาตจะมีคนช่วยชีวิไคไค ถ้าตามไปก็จะพบกัน

โหรกับ จักรยานตามโลก
ลงเลขลับขั้วโลยั้งไม่ทลาย
พระนุกรีมีผู้จะชวย
อยู่ทางทิศอีสานสำราญใจ

อุษาโยคยามจันทร์เจ็ดขึ้นฉาย
จึงทูลหาว่าข้าเห็นไม่เป็นไร
ไม่มอควมบรมณาอย่าสงสัย
แน้นตามไปก็จะพบประสมกัน
(เล่ม 1 หน้า 253)

โหรเมืองฉงกาทพยากรณ์ได้อย่างแม่นยำ ขณะที่นางปีศาจล่องเรือสำราญนั้น
สินสมุทรได้ช่วยชีวิตนางสุวรรณมาลีไว้ได้

สินสมุทรสุกฤทษะธิดา

เอาใ้เข้าแบกกว่าสายสินธุ
(เล่ม 1 หน้า 186)

ส่วนอุศเรนเมื่อตามไปพบกองเรือสินสมุทรก็เฝ้าเฝ้าขอ กับตัวนางสุวรรณมาลี
ไปอภิเษก แต่สินสมุทรไม่ยอมคืนให้จึงโต้แย้งกันขึ้น อุศเรนแค้นสินสมุทรจับตัวพาไปพบ
นางสุวรรณมาลี สวมกับคำทำนาย แต่เป็นการพบในลักษณะอัปยศและสิ้นหวัง คิดจะฆ่าตัวตาย

อุศเรนเด่นโฉมโฉมจะม้วย
ถึงเรือใหญ่ให้พุ่งจูงขึ้นมา
ค่อยค่อยว่าฆ่าเสียเด็กหรือคะ
แล้วโถมยงสงสารรำคาญใจ

ทหารฉวยจุกกายทั้งชายชาว
ทรงไปหาชนปิตัวยติใจ
นางว่าพระบิดาจะว่าไ้
จะกูไม่เก็บเนตรเวทนา
(เล่ม 1 หน้า 285)

บางคนมีเคราะห์ร้ายแรงถึงกับชะตาขาด อาจเสียชีวิตได้ แต่ถ้าทำพิธีสะเดาะเคราะห์
จะปลอดภัยหรืออาจมีคนรับเคราะห์แทนได้ ถึงดวงชะตาของพระอภัยมณี พระองค์ก็ฝันร้ายไปโหร
ทำนายว่าชะตาจะขาดใน 3 วัน ทองจากราชสมบัติถูกพาตัวไปกักขังไว้เหมือนพระราชนัดดาไม่ยกราพ
จับไปขังไว้ใ้ยามาคาล และจะมีผู้ชวยมาตายแทน ขอให้คนเป่าปี่ ให้รักษาศีลทั้งศาลขวงสรวง
สะเดาะเคราะห์และสรงน้ำมูรธา ชะตาดีก็จะขึ้น ทั้งข้อความว่า

ในสามวันชั้นนาคะทาส
ที่ทรงปี่สีง่อกเป็นเหตุเค็ม
ขอหักหนามถ่านเกลี้ยงยาเป่าปี่
เพราะหนีร้ายคล้ายพระรามตามสีกา
แต่มีชายตายแทนเป็นแม่มนั้น
จงอยู่ในไสยาสมาทาน

จะร่างราชสมบัติถึรเจนิม
จะแรกเริ่มร้ายก็ให้มีมา
ภยจะมีแม่มนั้นแทนหนักหนา
ไมยราพณ์ทางไปไว้ไขว้ทาง
พระเคราะห์นั้นถึงชาติอย่าอาจหาญ
จะทั้งศาลบวงสรวงดวงชะตา
(เล่ม 1 หน้า 586)

พระอรทัยมิได้ปฏิบัติตามที่ หรพุดแนะนำ เพราะถูกเสน่ห์จากสไบย้อมยาแปดของ นางละเวง ซึ่งมอบให้นางบุษยาภามาหลอกลวง และหลงกลนางบุษยาภากลอกให้เป่าปี่จนทหาร หลับหมด เว้นพรรคพวกของนางที่เตรียมป้องกันเสียปี่ไว้ก่อน นางให้พระอรทัยเป่าเครื่องทรง ออกปลอมเป็นหญิง โดยใช้ชุดของนางแทนแล้วพาพระองค์ไปหานางละเวงที่กรุงลังกา

ที่ว่าพระอรทัยถูกหญิงชิงตัวไปก็จริงทั้งคำทำนายข้างต้น และที่มีชายมาตายแทนนั้น ก็เป็นความจริงอีก นางรำภาสะหรีให้อ้ายย่องทอดจับทหารเมืองฉลิกคนหนึ่งที่มีหน้าตาคล้ายพระอรทัย มาฆ่าแล้วเอาเครื่องทรงของพระอรทัยแต่งศพนั้นแทนเพื่อลวงให้ใคร ๆ รู้ว่าพระอรทัยสิ้นพระชนม์ แล้วจะโก่เลิกหักกลับไปแทนายของทหารบุษยาภาก็หลอกลวงกับศรีสุวรรณว่าศพนั้นเป็นทหารลูกน้องของ เขาเอง ทั้งข้อความที่ปรากฏในกลอนดังนี้

ฝ่ายเสปี่ที่เป็นนายคนตายนั้น
ทูลสนองกษัตริย์ขึ้นมุกโก
บ่าวของชาวนาสมาคล้ายพระที่
ซึ่งขุนนางทางเขมมเห็นสำคัญ
เอาหัวผีที่ลบล้างนั้นมาทอ
แต่เครื่องทรงนั้นขององค์พร อรทัย
เจ้าพรหมเห็นว่าเข้าไค้ตาย เหมือนหมายแม่มน
ซึ่งเครื่องใช้ไว้กับชายวายชีวิ

เห็นสำคัญแขนงนั้นมิได้
นี้มีไซ้เขมรอาญาจาลย์
เป็นไผ่ที่แขนขวามันอาลัย
สารพันเพ่งพิศยิ่งมิคไป
ไค้แต่คอแต่คนนั้นมิใช่
เหตุไฉนจึง เป็นไปเช่นนั้น
เขาตายแทนจึงพบแต่ศพผี
เห็นท่วงที่ถ่ายเทท่า เล่ห์กล

พิเคราะห์กฎหมายในยเห็นไม่มาย
พระทรงทั้งยังไม่วายคล้ายกังวาล

จะไปช่วยพวกผู้หนึ่ง เมืองสิงหล
จึงว่าทูลการศึกนี้ลึกซึ้ง
(เล่ม 1 หน้า 612)

4. ความฝัน หมายถึง อาการที่เจตนา (วิญญาณ) ของเราได้พบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นเรื่องราวในขณะที่หลับ ที่บางรายบ้างอย่างที่เราเรียกว่าฝันดีและฝันร้าย ทั้งที่ทุกคนเคยฝันมาแล้ว ในเรื่องพระอภัยมณีวิไลกล่าวถึงความฝันของตัวละครไว้มากมายหลายลักษณะ มีทั้งฝันดีและฝันร้าย หรือทั้งสองอย่างปนกัน เมื่อฝันแล้วก็มักจะให้โทษหรือมีความรู้ทางโหราศาสตร์เป็นผู้ทำนาย เหตุการณ์ให้ บางทีก็อ่านจากตำราเขาเองบ้าง ลักษณะของความฝันที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี มีดังนี้

ฝันดี หมายถึง ความฝันที่บอกเหตุล่วงหน้าไปในทางดี มีนิมิตหมายที่เป็นมงคล เช่น ได้แก้วแหวนเงินทอง ได้คุ้ม กินของประหลาด งูหรือนาครัก เป็นต้น ฝันดีมีหลายลักษณะดังนี้

ฝันรัก ความฝันชนิดนี้มักเกิดขึ้นกับหนุ่มสาวที่กำลังมีความรักหรือหมั้นรัก มักจะมี สัตว์บางชนิด เช่น งูหรือนาคเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กอดรัก หรือปรากฏตัวให้เห็น ก็เชื่อกันว่า จะพบเนื้อคู่และสมหวังในความรัก ดังเช่น นางเกษราพระธิดาท้าวทศวงศ์เจ้าเมืองมัจฉิรฝันว่า พญานาคเข้ามารักนาง

ฉันเห็นว่าวาสุกรีอันเกรียงไกร
เกี่ยวกระหวัดรักรอบอุราทอง
ให้ร้อนรุ่มกลุ้มจิตพิศมุนขงค

เข้ามาในแท่นสุวรรณฉัตรบรรจง
ฉันว่าร้องอยู่บนเตียงจนเสียงหลง
หมายความว่าปลงชีวานิคาสัย
(เล่ม 1 หน้า 33)

นางจึงให้พี่เลี้ยงห่านาย แต่พี่เลี้ยงไม่ยอมห่านาย กลับหยิบตำราทำนายฝันให้นาง
อ่านเอง จึงรู้ว่าจะได้พบเนื้อคู่ที่มีบุญญาพูนภาพ

บุพผิงทรงอ่านอักษรภสสัน
แมนชบถักครีไครในนิมิต

มีสำคัญว่าบุญกุศล
จะได้ชมสมสนิพเสนา

แมนงูร้ายฝ่ายคูภิมยา

วาสนาทั้งเพื่องเรื่องเจริญ
(เล่ม 1 หน้า 33)

ทำร่าหานายฉนี้ทำนยไว้อย่างแม่นยำ นางได้พบกับเนื้อคู่จริงคือ ศรีสุวรรณ
และไต่อกิเชกกันในเวลาต่อมา

ทอเนตรน่องทอง เนตรนอกนัยทริย
องค์ระทายชวยเงินสะเห็นใจ

.....

กรุงกมัทรีศรีสุวาทกับข้าเฝ้า
จะเนกราชบุทรีกับศรีสุวรรณ

หวนประทักษิณากิจกสิทสงสัย
แฝงตนไม่เมียงชม้อยคอยชวยทา

.....

อันตัวเรานกขราเกือบอาสัญ
ให้ครองชีพเสมาพาราเรา
(เล่ม 1 หน้า 46, 115)

ฝันไปแก้ว ถ้าฝันได้แก้วแหวนเงินทอง ตามคำทำนายว่าจะเกิดสิริมงคลแก่ผู้ฝันเอง
หรือบุคคลใกล้ชิด ทั้งเช่น ท้าวสุริโยทัย เจ้าเมืองการเวกฝันว่ามีแร้งแดงตัวหนึ่งชนเสียนมิกลิ้นเหม็น
ได้คายแก้วมينا แล้วแร้งหายไปแล้วแต่แก้ว พระองค์ทรงคว่ำไว้แล้วส่งให้นางเสาวคนธ์พระธิดา

ฝันว่าแร้งแดงหัวหิ้งตัวมัน
มันคายแก้วแล้วมิกลิ้นกลบ
ครั้นแร้งหายทรายช่วงทองวิเชียร
แล้วเคลื่อนคล้อยลอยร่อนเราซ่อนไค

แต่ชนนั้นเสียนโสนกุโกรันเกรียน
เหม็นเหมือนศพซากหินให้กลิ่นเหียน
สว่างเวียนวงรอบขอบบุรี
เอาส่งให้แกธิดามารศรี
(เล่ม 1 หน้า 361)

โหรทำนายว่าจะมีคนร้ายฉ้อเหตุและชักนำกุมารเข้ามาในเมืองในไม่ช้าและกุมารนี้
จะเป็นคู่ครองของพระธิดาทอไป

ซึ่งแร้งสาบคายแก้วมาแล้วหาย
จะนำหน้าพากุมารอนชวยชัย

คือคนร้ายรูปจวิฑิตวิสัย
เข้ามาในนคราไม่ช้านัก

ซึ่งได้แก้แล้วประทานขิดการาช

จะสั่งวาสนีวงศ์คำรงค์ศักดิ์

(เล่ม 1 หน้า 362)

คำทำนายของโหรเป็นจริงทุกอย่าง สุกสาครเดินทางเข้าเมืองการเวกเพื่อไปตาม
เอาไม้เท้าคืนจากชีเปลือย สุกสาครไต่หูล เล่าเหตุการณ์ที่ถูกชีเปลือยหลอกฉกขโมยให้
เจ้าเมืองการเวกทรงทราบ ท้าวสุริโยทัยและนางจันทิมาซึ่งสารสุกสาครและรับไว้เป็นโอรส
เรียนเล่นกับเสาวคนธ์มีไต่หางเหมือนคู่สร้างคู่สม

สองกษัตริย์ศรีสวัสดิ์อำพรพรหม

แล้วจะมอบขอบ เซกนิเวศวัง

.....

พระหน่อหยอพลอย เพลินเจริญจิต

จะไปไหนไปค้ำยันจ่านรจา

หน่อกษัตริย์หัตตะโอรสหักขาง

กระบวนศึกฝึกฝนชนกฤษ

ไม่หมายลบหลู่ลูกจะปลูกฝัง

ให้เหมือนกิ่งทองจิตของนิกร

.....

กษัตริย์หญิงมิ่งมิตรนิกร

เสียงจะจำจ้อแจ่มไม่แจ่มอน

เป็นคู่สร้างเรียนรูเป็นครูสอน

ทางราชูรอนเรียนครูใหญ่ครบ

(เล่ม 1 หน้า 376)

ณกลืนดาวจระเข้ นับเป็นความฝันที่แปลกประหลาด มีนิมิตหมายมาจากของสูง
บนท้องฟ้าแสดงว่าผู้ฝันจะได้สิ่งสูงค่ามาเติมบุญบารมีทั้งเรื่อง ราวของนางละเวงทอนใกล้จะถึงครม
นางฝันว่าไคกลืนดาวจระเข้

พอฝนตกทกหาเวลานั้น

เคลิ้มระบับหลับไหลมิไครตื่น

สบกำลังตั้งครมกันางวันฉ่ำ

ฝันว่ากลืนดาวจระเข้ในเวหา

(เล่ม 2 หน้า 152)

พระอภัยมณีทำนายว่านางกำลังตั้งครมและจะได้ออรสุปงาม

พระแยมสรวลชวนขึ้นรับสำราญ

เตรียมมีภูทองไว้เด็กเจ้า

เยวมาลัยมีทองแล้วน้องรัก

ที่เลี้ยง เหล่านางนมให้สมศักดิ์

ถูกผู้ชาย สายใจวิไลลักษณ์

อย่าเป็นพัทลุงเป็นหน้าทุกจากัน
(เล่ม 2 หน้า 152)

นางบุษยามาท่านขานว่านางจะตั้ง ครรภ์และไต่โอรสสืบพงศ์พันธุ์

ซึ่งชมชื่นกลิ่นคาวระเซ้นั้น
ได้ปรากฏยศของพงศ์ประยูร

จะทรงครรภ์สืบเป็นบดินทร์สุร
ไต่เพิ่มบุญวิญญูในโลก
(เล่ม 2 หน้า 154)

คำทำนายของพระอภัยมณีและนางบุษยามาเป็นความจริง นางละเวงไต่
พระราชโอรสพระนามว่ามังคลา

อันโฉมขององค์ละเวงวิมลาราช
เป็นชายเชิดเลศลักษณะทักทรา
ผิวฉวีสีสังข์สำอางอ่อน
ทูลชมว่าอำไพวิไลทรง

คลอกหมอนากเมื่อวันเข้าพรรษา
เหมือนนิคายะหนึ่งหลอหลอองค์
เหมือนมารภรรยาเทศเนกรชนง
มาทูลรงค์ให้ชื่อพระมังคลา
(เล่ม 2 หน้า 370)

ความฝันต่อไปนี้ เป็นความฝันประหลาดที่เกิดขึ้นกับบิราภางละเวงในเวลา
ไล่เลี่ยกันส่วนมาจากนิมิตเบื้องบนคือ สายฟ้าเกิดฟ้าผ่าทอนใกล้รุ่งทำให้ง่วงของนางสิ้นสะเพื่อน
และนางเหล่านั้นฝันประหลาดต่าง ๆ กัน ดังนี้

ฝันกลิ่นชวานฟ้า นางรำภาสะหรีฝันว่าพอฟ้าผ่าแล้ว มีชวานคล้ายแก้วลอยมา
เข้าปากแล้วนางกลิ่นเข้าไป

นางรำภาว่าหมอนฉันฝันประหลาด
แต่ชวานฟ้ามาเหมือนแก้ววิบแววไว

ว่าฟ้าผ่าคเปรื่องเปรี้ยงวังเวียงไหว
วางเข้าในปากกลิ่นพอกันนอน

ฝันเกลียวเมฆพุ่งเข้าทอง นางบุษยามาฝันว่าเมฆเป็นเกลียวมีควมทองคล้าย
สายรุ้งพุ่งเข้าทองนาง

นางยุทาวาหม่อนฉันทน์เห็น
เหมือนสาย รุ้งทุ่งลงทรวงอุทร

ว่าเมฆเป็นเกลียวกลีบมีศรีพอง
พอกันนอนนีกอนาถประหลาดใจ

ฝันกลิ่นกินแผ่นดิน นางสุลาสวณฝันว่าไค้อาปาทกลิ่นกินแผ่นดิน ท้องว่าชนน้ำ
จนสำคัญน้ำ ดังนี้

สุลาสวณว่าหม่อนฉันทน์เห็น
ท้องว่าชนน้ำสำคัญกระดูกอีก

ว่าอาปาทกลิ่นกินแผ่นดินเสียไค้
กินทกใจก็พองแสงตะวัน
(เล่ม 2 หน้า 154)

นางหึงสามไค้เล่าความฝันให้นางละเวงฟัง นางละเวงจึงทำนายว่านางเหล่านี้
จะถึงกรรมร่วมกันกับนาง

ฝ่ายโคมยงองค์วิธาสุดาศกับ
จึงว่าเจ้าเหล่านี้จะมีกรรม

รู้ทำ กับ เรื่องทนายทำนายฝัน
ช่างพร้อมกันกับข้าพเจ้า
(เล่ม 1 หน้า 154)

คำทำนายฝันของนางละเวงก็เป็นจริงตามนั้นทุกอย่าง

จะกล่าวเรื่องเมืองสังกาทกตฝรั่ง
หึงว่านางยุทาสวลี
ทางครองกรรมกันทศสัจจิต
ทุกเข้าคำคร่ำครวญวิญจวนใจ

นิเวศน์วังนางวิธาสาวศรี
ทั้งแต่มีดวงสัททองทัพไป
ภัยจากมิตรมัวหมองไม่ยอมใส
จนกรรมไค้สืบเตือนไม่เคลื่อนคลา
(เล่ม 1 หน้า 270)

ฝันร้าย หมายถึง ความฝันที่ออกเหตุล่วงหน้าไปในทางร้าย เป็นลางบอกเหตุที่
ไม่เป็นมงคล เช่น ฝันถูกควักดวงตา ถูกไฟคลอกอาวู และถูกสัตว์ร้ายไล่กัดแซนซาซาก เป็นต้น
ฝันร้ายมีหลายลักษณะ ดังนี้

ปิ่นถูกควักดวงตา ปิ่นมักถูกคนอื่นทำร้ายร่างกายแล้วควักดวงตาไป ดังเช่น
นางผีเสื้อฝันว่าเหวคาเหาะมาทำหลาย ถ้าเขาทำร้ายนางแล้วควักเอาดวงตาไป

หอม้อยหลังกลับจิตนิมิตฝัน
มาสังหารดวงตา ระบายเป็น
แล้วอารักษ์ควักดวงเอาดวง เนตร

ว่าเหวญอยู่ที่เกาะนั้นเหาะเหิน
แกว่งพะเนิ่นพูนนางแพ้วางวาย
ผ่าแคงเคชเหาะกลับไปล้นหาย
(เล่ม 1 หน้า 129)

นางผีเสื้อจึงให้พระอภัยมณีช่วยทำนายให้ พระอภัยมณีเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะ
หนีนางจึงแก่งทำนายว่าฝันร้ายแรงมาก เหวคา ก็คือ มัจจุราชที่จะมาเอาชีวิตร่าง ขอให้นาง
ไปรักษาที่เชิงเขาเป็นเวลา 3 วัน จึงจะรอดตาย นางຍักษิ์ก็ยอมทำตาม

ทอไข้องล่องลวงทุกยามเลห์
จึงกล่าวแก่งแสวงเสเทพุบาย
อันเหวญนั้นคือมัจจุราช
แล้วเสแสวงแก่งหาขี้น้ำทา

.....
ให้ไปอยู่เดี่ยวที่หินเขา
ถวนสามคืนสามวันจะพ้นกา

สมคะเนจะไ้ไปทั้งใจหมาย
เจ้าฝันร้ายนักนองท่องทำรา
จะหมายมากเอาชีวิตรักษา
อนิจจาใจหายเจียวสหายใจ

.....
แล้วคร่ำวอกปลากระยหาร
ให้สำราญรอกขหายสหายใจ
(เล่ม 1 หน้า 129 - 130)

เหตุการณ์ก็เป็นจริงตามคำทำนายทุกอย่าง ขณะที่นางผีเสื้อไม่อยู่ พระอภัยมณี
สั่งให้ลิงสมุทรหลักประตูถ้ำออกแล้วอาศัยเงือกน้ำพากันหนีนางผีเสื้อไป

ให้ลูก ภัยลักแผ่นศิลาล้ม
เลียบธิดาศนาทราขายคงคา

.....

ชนอารมณ์รีบออกนอกภูเขา
แลธลาล้วนคลื่นเสียงครื้นโครม

.....

พงศ์นักขัตยิภัสชวนสินสมุทร
พระทรงบำเรอแก่นางวิไล

สอนให้บุตรขอขมาขอขมา
พระหน่อไทรขอขมาขึ้นนาง
(เล่ม 1 หน้า 130 - 131)

การที่ถูกและฉวีหนีไปเช่นนี้ เหมือนหนึ่งนางผีเสื้อไค้สูญเสียดวงตาทั้งสองข้างไป
ตามความฝันที่เป็นลานั้นทุกประการ

ฝันร้ายที่ถูกเหวคาควักดวงตาอีกตอนหนึ่ง ได้แก่ ความฝันที่เกิดขึ้นกับนางละเว
นางฝันว่าหลังจากไค้กลืนดาวจระเข้เข้าไปแล้ว มีเหวคาองค์หนึ่งถือสายฟ้าเหาะมาฟาดนาง
ร้อนเหมือนอย่างไฟ แล้วควักดวงตาทั้งสองข้างจนเลือกตาไหล

มีเหตุพลันเสด็จระเห็จมา
แล้วก็ควักจักษุทั้งสองสิ้น

ถือสายฟ้าฟาดนางเหมือนอย่างไฟ
ไม่เห็นคินเห็นฟ้าเลือกตาไหล
(เล่ม 2 หน้า 153)

นางละเวให้นางบุพผาณาท่านชายฝันให้ นางทำนายว่าจะเกิดสงครามใหญ่ภายใน
15 วัน จะทำให้นางต้องพลัดพรากจากรัก

ซึ่งอาภักษ์ควักเนตรนั้นใหญ่ใหญ่
เป็นเหตุใหญ่ไฟจะมีมา

จะจำให้ห่างเหินเสนา
กำหนดไว้ในสิบห้าวัน
(เล่ม 2 หน้า 154)

เหตุการณ์ก็ได้เกิดขึ้นจริงดังที่นางบุพผาณาท่านชาย นางสุวรรณมาลีและพันธุมิ
จากเมืองรมจักรและการเวกไค้ยกทัพเข้าตีกรุงลังกา พระอภัยมณีและนางละเวออกพบเป็น
ศึกทะลุมบอนจนทั้งคู่พลัดหลงกับพระอภัยมณี จึงเป่าปี่เรียกหานางละเว

แม่วอฉานาวิศรีสวัสดิ์
น้ำค้างย้อยพรอยพรรมพรมไฟ

จะทราบพลัดไพร่พลไปไหน
จะหนาวในทรงนั่งจนหมองนวล
(เล่ม 2 หน้า 203)

ผู้ถูกตัดมือชาก ผู้เป็นหญิงถูกผู้หญิงด้วยกันทำร้ายร่างกาย ใช้อาวุธฟันจนมือชาก
ทั้งสองข้าง ทั้งความฝันของนางสุวรรณมาลีว่า นางฝันเห็นเคื่อนหงายกลายเป็นเพลิงมาเผานาง
แล้วมีหญิงคนหนึ่งถืออาวุธมาตัดมือสองข้างของนางชาก พอมีชายเหาะมาจากทิศประจิมเอา
น้ำมันมาทำให้ ความเจ็บปวดก็หาย และยังให้น้ำพิทัยดื่มจนรู้สึกตัว

นางครวญคร่ำรำลึกจนคิดขึ้น
ว่าเคื่อนหงายกลายเป็นเพลิง
แล้วสตรีมีศัสตราวิ้งมาตัด
ความเจ็บแสบแทบไม่รอกจะวอดวาย
เอาน้ำมันมาให้ใส่เป็นชวก
แล้วช้ำยับยิบพิทรสให้ชกชิม

หลับลง คืนวันนั้นให้ฝัน เห็น
มาคิดเป็น เพลิง ร้อนเผากราย
ทั้งสองหัตถ์นางนาถนั้นชากหาย
ทอมีชายเหาะมาแต่ปรางิม
ที่เจ็บปวดหาย เห็นเป็นมัจฉิม
นางกลืนน้ำมันดื่มน้ำองค
(เล่ม 2 หน้า 69)

นางสุวรรณมาลีให้พรทำนายเทพการว่าปรากฏในคำพยากรณ์ว่าฝันอย่างนี้จะมีหญิง
มาชิงคู่ เคื่อนหงายกลายเป็นเพลิง หมายถึง บุคเชื้อจะเกิดสงคราม ที่มือชากหมายถึง คนรัก
จะถูกพรากตัวไป แล้วเหวคาจะให้ชายชรามาช่วย เมื่อได้คัมภีร์น้ำมันดื่มน้ำองคก็จะสำเร็จ

ท่องคำรว่าหญิงช่วงชิงคู่
ซึ่งเคื่อนหงายกลายเป็นอัคคี
จะเกิดความลบลูกถึงบุคเชื้อ
ซึ่งหัตถ์ชากญาติที่รักร่วมพระชนม์
ซึ่งมีผู้รู้วิชาซึ่งอารักษ์
อันกลืนน้ำมันดื่มน้ำองค

ไปเป็นชู้เขยชมประสมศรี
ท่องอินทรีย์สาขสมรให้รอนร
ให้จำเป็นรวนเรระเหระเห
จะมีคนเขามาพรากให้จากไป
จะช่วยชักชวนแก้มาแก้ไข
ก็จะได้เสร็จสมนิมยนิ
(เล่ม 2 หน้า 69)

เทพการได้เป็นไปตามคำทำนายนั้นทุกประการ ขณะนั้นทั้งพระอภัยมณี ศรีสุวรรณ
และอินสมุทรถูกเสน่ห์ของพวกผู้หญิงในวังลังกา เท่ากับถูกชิง คู่กันเป็นสาเหตุนำไปสู่สงคราม
ทั้งข้อความที่ทราบมณ 3 คน ส่งสารไปทูลให้นางสุวรรณมาลีทรงทราบ ทั้งนี้

เกียวนี่เราเจ้านายก็ถวายกฐน
เราทั้งหลายนายไพร่เหมือนไพลาม
จะบอกข่าวราวเรื่องไปเมืองฉลิก

ไปติดกับเสียในวังสิ้นทั้งสาม
มีแต่ความร้อนรุ่มมาทุกที
ให้รู้สีกองศักรวมเหลือ
(เล่ม 2 หน้า 68)

นางสุวรรณมาลีแค้นเคืองเป็นที่สุด จำจะต้องทำสงครามชิงตัวคืนให้ได้ จึงส่งข่าว
ให้พันมิตรมรรจักรและการเวกยกทัพไปช่วยฉลิมลังกา

นางฟังเรื่อง เคืองชกให้อีกอัน
โมโหหนึ่งวังมั่งคั่งสุ่มไฟ
อยู่ที่มีอู่หญิงชิงกันเกี้ยว
ประเทียวนี่อื้อร้างชาวลังกา
ชิชะพระอนุชาที่นำแค้น
ยังสอนหลานหวานเครื่อเอาเชื่องค
คำวิพลางนางว่ากับข้าเฝ้า
จำจะตามข้ามฝั่งไปลังกา
แล้วก็ให้ใหญ่วิรมจักร
เร่งชำระพระที่นั่ง เรือมังกร
ทอป้องกันอันตรายทั้งชายขวา
สั่งเสด็จสรรพหีบมานมัญชฌัง

น้ำเนตรนั้นครั้นจะล้นก็ขึ้นไหล
ยิ่งแค้นใจอินสมุทรเหมือนบุกร
ยังโกรธเกรี้ยวกริ้วกรากไม่ปรารถนา
มันชักพาเอาไปติดกับมิทุรงค์
ทำหุ้มแน่นลงเชิงละเลิงหลง
จะบอกกองศักราศึกษา
พระยานเกล้ากลักราชศาสนา
ให้เรือไซ้ไปหาสุกสาคร
แจ้งพระอัศวินความตามอักษร
กับเรือจรเจ็กลำเป็นกำลัง
เป็นกองหน้าป้องกันทั้งกองหลัง
เหมือนจะคลั่งเป้น้ำเพราะสาม
(เล่ม 2 หน้า 71)

การรบดำเนินไปอย่างดุเดือด ทหารทั้งสองฝ่ายมากเจ็บและล้มตายเป็นจำนวนมาก
ในที่สุดพิศบาโมกข์โลกเชษฐ์ได้ตั้งพิธีเชิญโยคีเกาะแก้วพิสดารมาช่วยห้ามทัพยุติสงครามเป็น
ไมตรีกัน ดังนี้

จึงจุกเทียนเขียนชื่อพระธานี
เอาจิตวางทางกลืนอัญญา

ทั้งพิธีทำสัตย์อธิษฐาน
ไปถึงท่านโยคีผู้ปรีชา
(เล่ม 2 หน้า 207)

ฝ่ายกษัตริย์ชัตติยาสิบห้ากษัตริย์
ไปรทปริทษาว่าให้เป็นไมตรี
แล้วองค์พระอรุณจึงให้สัตย์
จะปกครองสองนางด้วยทางธรรม
สุมาลีศรีสวัสดิ์ให้สัตย์บ้าง
จะรักใคร่ให้เหมือนญาติไม้อคลาคลาย
ฝ่ายละเวง เกรงกราบไม่หยาบหยาม
จะคู่ซ้อถือสัตย์สวัสดิ์
พระโยคีปริทษาว่าสาธุ
แล้วเคลื่อนคลายหายวับไปฉับไว
คนทั้งสิ้นยินดีเป็นที่ยิ่ง
พวกกองทัพบกฝรั่ง เมืองลังกา

ทางจอมทัพก็สาธุสละพระธานี
ข้าเห็นดีพร้อมพรักจะรักกัน
ไม้อของชัตติง เคียดเคียด เคียดฉันท
จนถึงวันเวลาชีวิตราว
ไม้อกรรณางฝรั่งขึ้นดังหลาย
ขอถวายสัจจาเหมือนพาทิ
ข้าสิ้นความแค้นพระสมเเหล
หมายเหมือนที่ร่วมครรภจันทรลย์
สืบอายุยืนของสงไชย
อโณทัยใสสว่างกระจ่างตา
หึงชายหญิงพร้อมอยู่ทีภูษา
ทางทุกจำปาศักดิ์ เป็นไมตรี
(เล่ม 2 หน้า 216)

ฝันทั้งร้ายและดี หมายถึง ความฝันที่นอกเหนือจากในทำนองตอนฝันร้าย
แต่ตอนปลายก็ มีลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

ฝันไปเที่ยวทะเลได้แก้ว ความฝันที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน 2 ลักษณะต่อไปนี้ เป็น
ความฝันของนางสุวรรณมาลี ฝันว่าได้ไปเที่ยวทะเลเห็นดวงแก้วลอยสว่างอยู่กลางเกาะ นาง
ก็เหาะไปคว้าเอามาได้ พอสะกิดขึ้นดวงแก้วนั้นก็หายไป นางจึงร้องไห้ด้วยความเสียกาย

ปัจจุบันนี้ ไก่ขันนางบรรทม
เห็นดวงแก้วแวววาวอยู่กลางเกาะ
สะกิดขึ้นพื้นกายสหายไป

ฝันว่าได้ไปชมชลาลัย
นางก็เหาะลอยลิบไปหยิบได้
เสียน้ำใจจางล้นทุกวันคืน
(เล่ม 1 หน้า 149)

โนรห่านายว่าฝันนี้ร้ายก็กำลังกัน ที่ฝันว่าได้ไปเที่ยวทะเล นางจะต้องพลัดพราก
จากบ้านเมือง ที่ไ้ดวงแก้วหมายถึง นางจะได้คู่ครอง เป็นจอมกษัตริย์

โหรารับจับยามตามโฉลก
ลงกระดานหารคูณแล้วทูลถวาย
ฝันว่าได้ไปทะเลเที่ยวเร่ร่อน
แล้วขึ้นเกาะเหาะเหินเจริญศรี
ซึ่งอยู่ช่วงทองแก้วแว้วสว่าง
จะโคชมสมสองครองบุรี

อุษายศยามจันทร์เจ็ดชั้นฉาย
คึกกับร้ายราวครึ่งก่ำกึ่งกัน
จำจะจรจากไกลไอศวรรย์
จะลือลั่นโลกาทั้งธานี
คือคู่สร้างพระธิดามารศรี
เป็นโมลีโลกาสถาพร
(เล่ม 1 หน้า 150)

คำพยากรณ์นี้เป็นความจริงทุกอย่าง ท้าวสิลราชเจ้าเมืองฉลิกได้พานางสุวรรณมาลี
พระธิดาไปเที่ยวทะเลเป็นถาวรสะเคาะเคราะห์ ฝันางฝันไป เกิดพายุใหญ่พัดเรือพระที่นั่งทำให้
หลงทางกันกับ เรือบวรา

แต่ลำทรงหลงอ่าวถ้ำออกนอก
ออกน้ำเชี่ยวเคียวโคกลิงโลกลี
ถึงเจ้าวันเจ็ดคืนเป็นคลื่นคลั่ง
จนพันแค้นแน่นคินสิ้นสายตา
พระบุตรที่เลี้ยงสาวสนม
สะอื้นรำจำจีจี้โร

ทอง ระลอกลมแฉกก็พลองไหล
พายุใหญ่ที่ถึงกะบังมา
เรือที่มั่งชกไปไกลหนกหนา
ไม่รู้ว่าจะไปหนตำบลใด
กางขมขมิโสกาน้ำตาไหล
ภูกระนี้ที่ไหนใครจะมา
(เล่ม 1 หน้า 153)

ฝ่ายสาวเภาเหล่าทวาทตามเสด็จ
คลื่นลมหายสายสว่างกระจ่างตา
ไม่เห็นเรือลำทรงทงศกษัตริย์
ทูลโณมยองค์อัครเทวี

คลื่นถึงเจ้าวันคืนคลื่นหนกหนา
เที่ยวเล่นหากันไขว่โนนที่
ก็ก้าวตักข้ามคุ้งเข้ากรุงศรี
ว่าบุตรกรรณกษัตริย์นั้นพลัดไป
(เล่ม 1 หน้า 155)

นางสุวรรณหมาลีและพระอภัยได้พบกันครั้งแรกที่เกาะแก้วพิสดาร ต่อมาได้รักกัน
และในที่สุดก็ได้อภิเษกครอง เมืองสมจริงถึงคำพยากรณ์ทุกประการ

พระอภัยไกรราชาภิเษก

กับองค์เอกอัครเสนาบดี

ทั่วประเทศเขตแดนแสนอุดม

เสวยสมบัติสมายมาหลายเดือน

(เล่ม 1 หน้า 339)

เป็นไฟไหม้ป่ามาตึกหลังค้ำบ้านแล้วไ้แก้ว ความฝันดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นกับศรีสุวรรณหมาลีว่า
ไฟไหม้ป่าแล้วลามมาตึกหลังค้ำบ้าน จึงออกไปดับไฟจนถูกไฟคลอก พระอภัยมณีมาช่วยดับและประทาน
ทองแก้วให้

เราฝันเห็นว่าไฟไหม้ไหม้ป่า

ตึกหลังค้ำบ้านของห้องสนาม

เราออกไปดับไฟแล้วกลับมาน

มาตึกตามเนื้อหัวออกทั่วไป

แล้วว่าองค์ทรงเดชพระเชษฐา

เสด็จมาช่วยระงับกับเสียไ้

แล้วประทานทองแก้วอันแว้วไว

เราจับไว้ชมขึ้นทองที่นอน

(เล่ม 1 หน้า 210)

โหราทำนายว่าไฟไหม้ไฟนั้นแสดงว่าจะเกิดสงคราม ที่พระอภัยมณีมาช่วยดับไฟและ
ประทานทองแก้วให้นั้น ศรีสุวรรณหมาลีจะสิ้นเคราะห์หนีเคราะห์ภูมิลำเนาข้าศึก ทั้งจะไ้ข้าวคราว
พระอภัยมณีด้วย

ซึ่งพระองค์ทรงสุบินว่าเพลิงไหม้

จะเกิดภัยรุมทึ้งถึงกรุงศรี

พระเชษฐาจะมาช่วยดับอัคคี

ไฟไหม้แสงสว่างกระจ่างตา

จะสิ้นเคราะห์ที่เพราะองค์พระทรงเดช

ทั้งจะแจ้งแห่งเหตุพระเชษฐา

ข้างกันร้ายปลายก็มีศักรา

เรื่องเขลาไชยะชนะมาร

(เล่ม 1 หน้า 210)

เหตุการณ์ได้เกิดขึ้นจริงตามที่ในพยากรณ์ไว้ทุกอย่าง สันสมุททาทองหัทธเรื่อ
เข้าตีค่าย เมือง รมจักร ศรีสุวรรณเข้าใจว่าเป็นหัทธาวุธเพนยกมาแก้กันจึงนำดาบสังออกป้องกัน

ศรีสุวรรณจรรโลง เฉลิมภ
หัทธาวุธ เพนเพนมาหรือว่าใคร
จึงตรัสสั่ง เสนให้หัทธ
เราจะไปรบแซกให้แตกพัง

ให้ปรารภร้อนจิตคิดสงสัย
จำจะไปรบ รองลงกำลัง
ให้เสร็จสรรพชายชวาทันหน้าหลัง
พระศรีสั่ง เสร็จสรรพกลับมณเฑียร
(เล่ม 1 หน้า 218)

ศรีสุวรรณรบกับสันสมุททาทองเกิดเพลิงพล่าเกือบถูกสันสมุททาทองฆ่า พอรู้ว่าเป็นอาหลาน
กันก็หยุดรบ ศรีสุวรรณสิ้นเคราะห์ ทางก็ถามข่าวคราวของพระอภัยมณี ซึ่งพลัดกันมานาน

สันสมุททาทอง คลองอิกาท
ละอน่อนอนว่าขอภัย
ก่อนนั้นเกล้าเล่าเรื่องจริงเหตุ
เพียวตามศิกพระนิคามาชานาน
หัวประเทศเขตรอบแซกฝรั่ง
หลกแตกจนจบแล้วขอพิทักษ์

เข้าออกมาทพระเจ้าน้ำตาไหล
พระอย่าไค่ถือโทษจงไปรพบาน
ว่าทรงเดช เป็นอาช่าเป็นหลาน
ไม่พบพานภูวนาดประหลาดนัก
จนกระทั่งทะเลม รมจักร
ละอันฮักหวนคิกถึงพิคา
(เล่ม 1 หน้า 225)

ณ ปีกกลายเป็นมังกรและนาคกักแซกตัวเองซากแล้วพระโยคีมาช่วยชีวิตให้ ถ้าณว่า
ถูกสัตว์ร้าย เช่น นาคหรือมังกรกัดแซกแซกซาก ถือว่าความร้ายแรงมาก ถึงที่พระอภัยมณีเห็นว่า
ปีที่เคยเป่าไค่กลายเป็นมังกรและนาคหลายตัวมารุมกัดแซกและซากกระดูกกระเด็น แล้วหนีเข้าถ้ำซึ่ง
มีคมองไม่เห็นอะไรพอสิ้นใจแล้วมีพระโยคีมาช่วยชีวิตให้ฟื้น

ณว่าปีที่เราเป่าแก่มาก่อน
เข้ามารุมขบคอกเราอควาย
แต่ตัวเราเข้าไปอยู่ในถ้ำ

เป็นมังกรกับนาคมากมาย
ยังแตกายกมามาซากกระดูกกระเด็น
จะคลาคล่าไปข้างไหนก็ไม่เห็น

พระโยคีมหาคงคาเย็น

ชวนให้เป็นคนสิ้นพ้อหทัย

(เล่ม 1 หน้า 585)

พราหมณ์सानท้านายว่าพื้นาคและมังกรมากก็นั้นจะมีหญิงมารุมรัก จนพระองค์
หลงใหลถึงกับละทิ้งราชสมบัติ โดยมิหญิงมาหึงตัวไป พยายามเมืองมีคมีเพราะพระองค์
หึงทุกข์ไปเข้าไสย ส่วนโยคีที่หึงชีวิตให้พื้นนั้นคือผู้ทรงศีลจะมาช่วยและจะได้ครองราชย์เป็น
จอมกษัตริย์

อันผู้ชวน รอนมังกรกลุ่ม
จะพลัดพรากจากตระกูลประยูรวงศ์
ซึ่งมีกลิ่นกินห้ามหาสมุทร
อันโยคีที่ให้พื้นไซอื่นไกล
จะช่วยให้ชีวิตวิเศษอนุภาพ
สืบกษัตริย์อภิเภา เป็นเอกองค์

หญิงจะรุมรักใครให้ให้หลง
แก่พระองค์นั้นว่าหญิงจะชิงไป
จะหึงทุกข์ทวาวนาภาษาไสย
คือผู้ใหญ่อยู่ในศีลชินวงศ์
ให้เกิดลาภอันล้นสมประสงค์
พระญาติวงศ์ทั้งพร้อมเป็นจอมเงิน
(เล่ม 1 หน้า 586)

ความผิดก็เป็นจริงตามคำทำนายนั้นทุกประการ นางละเวงวางแผนให้นางบุษยามา
อุบายให้พระอภัยเป่าปี่จนहारหลับ แล้วให้พระอภัยมณีปลอมตัวเป็นหญิง แล้วนางนำตัวไปพบ
นางละเวงที่วังลังกา

ขอผ่านเกล้าเป่าปี่ขึ้นที่หัตถ์
จะอาสาพาไปเข้าในวัง

ให้คนหลับสิ้นสมอารมณ์หวัง
ตามไปลังกาอยู่เป็นคู่ครอง
(เล่ม 1 หน้า 592)

พระอภัยมณีหลงเสน่ห์นางละเวง รวมทั้งศรีสุวรรณและสินสมุทรก็ถูกเสน่ห์ของ
หญิงชาวลังกาในเวลาต่อมาจนลืมบ้านเมืองและประยูรวงศ์ วิชาปรีชา มกษัตริย์ จึงหาวิธีเชิญพระโยคี
เกาะแก้วพิสดารมาช่วยยุติศึกมฤคโยคีและวิชาปรีชา มกษัตริย์ จึงได้มาปรากฏตัวอยู่กลางแสงสว่าง
และบันดาลให้ฝนตกลงมาถูกตัวแม่ทัพนายกองที่ถูกเสน่ห์ยาแฝดก็หายคลังเป็นปกติ ถึงกลอนว่า

บรรดาเหล่าเจ้าพงศ์กษัตริย์
 เพลิงสว่างต่างอุ้มเห็นมณี
 กับปาโมกข์โลกเชษฐ์สังเกศ
 หึงหอกขวกรวยกัมประนมมือ
 ที่ทองถูกหยุกยาถูกฟ้าฝน
 ฝ่ายพวกพระอรหันต์ศรีสุวรรณ
 หึงหอกข้างนางละเวงก็เกรงหมก
 หึงไพร่พลฝนช่วยไม้มวยมรณ

มาเยียบยักอยู่กับ เหล่านางสาวศรี
 พระโยคีนั่งอยู่ในกองไฟ
 คุกรุ่นทพทพทางนับถือ
 ไม่อิงอ้ออุบอิบอุบขึ้น
 ก็สร้างมณต์เหมือนก่อนคังนอนฝัน
 มาพร้อมกันกรวยกัมประนมกร
 น้อมประณตน์นึ่งวันสิงขร
 นึ่งสลอนแลดูพระมณี
 (เล่ม 2 หน้า 214)

พระอรหันต์สาม ไม่ครอง ภักครอง ราชย์อย่างมีความสุขกับนางสุวรรณมาลีและ
 นางละเวง เหมือนอย่างเดิม สมดังคำพยากรณ์นั้นทุกประการ

ฝ่ายพระองค์ทรงโฉมประโลมสวาท
 สืบความทันหันหลังที่คลั่งไคล้
 ซึ่งขุนน้องสององค์คำรัก
 จะรักน้องสองเจ้าให้เท่ากัน

ครั้นปีศาจสร้างองค์ขึ้นหลงใหล
 ไปรทปราศรัยสองนางด้วยทางธรรม
 ไห้ฉันทพิภพที่ทั้งไถไปสรวรค์
 เหมือนร่วมครรภักครองสัจย์ปฏิญาณ
 (เล่ม 2 หน้า 217)

ฝันว่ายนน้ำทะเลและถูกงูรักจมน้ำแล้วแม่และพระโยคีมาช่วย สุกสาครฝันว่าได้
 ว่ายน้ำทะเลแล้วสู้กับงูใหญ่ถูกรักจมน้ำทะเล พอถูกขึ้นแม่มีใจจำใจให้ผม พระโยคีก็มาช่วยแก้ไข
 บากแผลให้ ดังนี้

สุกสาครนอนวันนั้นก็ฝันร้าย
 ไม่เห็นดวงดวงชีวันจะบรรจบ
 มันกอดเกี่ยวเกลียวกลมจมสมุทร
 แต่พอแม่มีใจจำใจมาทัน

ว่าลงว่ายกลางมหาสมุทร
 ประยูรใหญ่ถูกขึ้นทมิฬไถกัน
 หะลึ่งถูกเพียงชีวาจะอาสัญ
 ไค้คัมถันกลักลั่นค่อยขึ้นใจ

พระโยคีที่เป็นครูมาอยู่ด้วย

ที่เจ็บป่วยมากแทบทนแก้ไข

(เล่ม 2 หน้า 79)

โหรทำนายว่าวันน้ำในทะเลจะพัดถล่มฐาน ที่งูรักษาก็จะไต่พญาคูณ ร้ายจะกลายเป็นที่มีความเจริญรุ่งเรืองในราชสมบัติ

ฝันว่าร้ายสายสมุทรรจนสุกแรง

จะพัดถล่มลงดินฐานร่ำคาญเคือง

ซึ่งงูรักษาก็จะพญาคูณ

ไต่สมสู่กับสตรีฉวีเหลือง

ข้างกันร้ายปล่อยมือรื้อประเทือง

จะรุ่งเรืองฤทธิรงค์สืบวงศ์วาน

(เล่ม 2 หน้า 80)

เหตุการณ์ก็เป็นจริงตามคำพยากรณ์นั้นทุกประการ สุกสาครต้องเดินทางจากการเวกไปช่วยแก้เสน่ห์ให้พระอภัย ศรีสุวรรณ และสินสมุทร ที่ลังกาตามคำสั่งของนางสุวรรณมาลี

จงทาสองน้องรักรีบไปช่วย

อย่าเข้าค่ายพวกฝรั่งนะฟังสอน

สนองบาทราชกาทรพระมารดา

คุณน้าหน้าหลังระวังภัย

พระบิดาอาที่เจ้าคืนัก

เข้ามรรภักภักคิยอีกไม่ไหว

เกียวนี่เจ้าเล่าที่รุ่นเหมือนพุนไฟ

จะไปใกล้กินคำพ้อร่ำคาญ

อย่าค้ำปั้งรังจะหลังทลาค

หักให้ขาดความรักหักประหาร

ช่วยชีวิตมิตรวงศ์ทั้งวงศ์วาน

สำเริงการแล้วก็พากันมาเมือง

(เล่ม 2 หน้า 75)

ในที่สุดสุกสาครก็ไต่พญาคูณ นางสุลาอีวันทำเสน่ห์ตามอุบายของนางละเวง สุกสาครทั้งรักและหลงนางสุลาอีวัน

อันเรื่องราวคราวสุกสาครคลั่ง

ช่วยกำลังโลภก็เป็นวิสัย

ถึงนักสิทธิ์ฤทธิรงค์ทั้งทรงไทร

เข้าเคียงใกล้โลภก็แล้วมีพัน

(เล่ม 2 หน้า 121)

ฉันจะเซ้เหราโลกัแล้วมีญาติมาช่วย ท้าวสุริโยทัยฉันว่าถูกจะเซ้เหราโลกั
จึงหนีลุยโคลนไปตกน้ำแล้วคำหนีไป โอรรสธิดาเข้ามาช่วยฉันจะเซ้เหราแล้วอุ้มพระองค์ขึ้น
ประทัมบนพระแท่น

คืนหนึ่ง เจ้าทหารนิทรหลับ
ว่าจะเซ้เหราโลมาพัน
ความเจ็บปวดควายถึงพระกลิ้งล้ม
พอสองหนอวรนารถานุทรี
แล้วอุ้มองค์ทรง เกษ เกศกษัตริย์
พระทรง เกษ เรืองจำรัสชัชวาล

ให้ข้าพวกับวันจิตนิมิตฉัน
เข้าค่ายขึ้นชมกักฟ้าคหะ
ลุยเล่นคมตกน้ำแล้วคำหนี
โลมาที่เหราทุมภาพาล
ขึ้นแท่นรัตนวงษาทุกอาหาร
พอเสียงขานร้อง รุ่งสะก้ององค์
(เล่ม 2 หน้า 408)

ทศปาโมกข์โลกเชษฐทำนายว่า จะเซ้เหราหมายถึง ข้าศึกในเคื่อนสี่จะมีเหตุร้าย
หลายอย่าง แต่โอรรสธิดาจะปราบไว้ช่วยเพิ่มพูนเดชานุภาพของพระองค์ยิ่ง ๆ ขึ้น

อันจะเซ้เหราคือข้าศึก
แก่น่อนนารถานุทรีเป็นที่รัก
ให้พระองค์ทรงมหาอนุภาพ
ช้างต้นร้ายปลายมือกลบร้อน

จะเหิมฮึกให้พระลศเสียบศศกั
จะพร้อมพรักหักหาญบลาญไพร
โค่ปราบปราบปรบนักสูงศักดิ์ศรี
ในเคื่อนสี่นี้แหละร้ายหลายประการ
(เล่ม 2 หน้า 408)

เหตุการณ์ได้เป็นจริงตามคำพยากรณ์ของโหร มังคลาให้ข้าพวกับและหัลกันยกทัพ
ไปชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองการเวก ข้าศึกเข้าเผาเมือง ผู้คนและสัตว์ล้มตายและถูกจับเป็น
เชลยเป็นจำนวนมาก

พอทัพหน้ามาถึงยังไม่ยังหยุด
ตั้งสองศึกกรีกครันเป็นประกาย
.....

ขึ้นฝั่งจุกเพลิงไหม้เหมือนใจหมาย
พังหลายศึกกว่านเผาบ้านเมือง
.....

คลื่นเพลิงไหม้ไล่ฆ่าประชากรหมู
เข้าล้อมวังทั้งทวารพาลทุกจา
คลื่นเข้าเผ้าชาวบุรีทอเบี๋ม
ไปซุกเขาเอาเพชรแก้วเก็บไป

ทวยวินาศนับหมื่นถูกเป็นดา
ว่าศิลาถักเพชรแก้วเก็บไว้
พวกฝรั่งบ้านทานไม่ไหว
จับพวกไพร่หญิงชายไปหลายพัน
(เล่ม 2 หน้า 426)

หัสไชยโอรสท้าวสุริโยทัยขณะนั้นอยู่ที่ปลัดทอนไ้ข้าศึก เขาเมืองก็แสนพวกลังกา
รับทูลลา นางสุวรรณมาลีไปการเวกสู้รบกับวายุพัทธน์และหัสกัน

พระหัสไชยให้แสนแสนฝรั่ง
มันลิกนักจก ลาไปธานี
.....
ประหานโหมไปรบเกล้าด้วย เบาจิต
ซึ่งน้อยหน้าวายุพัทธน์หัสกัน
ไปกำจิกศักรที่ภูหมื่น
แต่ยังเขี้ยวเล้าก็ทราบเคยปราบปราม

ถวายเป็นมงคลพระมหาลี
ยกไปตีตักศิระะเลียบประจาน
.....
มิได้คิดเห็นเหตุร้าย เขกฉันท
กระหม่อมฉันจะขอทอสงคราม
ให้สู้สิ้นตัววายุพัทธน์
มันชวนลามแล้วก็ไม่ไว้ชีวิต
(เล่ม 2 หน้า 432)

ทอนสุกท้ายของคำพยากรณ์ปรากฏว่าสุกสาครและนางเสาวคนธ์ได้ยกทัพไปช่วย
หัสไชยทำสงครามล้างแค้นพวกลังกาให้ท้าวสุริโยทัยได้อย่างสาสม ทั้งข้อความว่า

จะกล่าวกลับทัพสุกสาครรับ
เห็นเพลิงไหม้ไฟถุนกู่นวายุ
พวกโยชการเวกที่วายน้ำ
รู้กระแสน้ำว่าพระหัสไชย
พระทรงหลังมังกรขึ้นก่อนทัพ
แลเขม้นเห็นพระอนุชา

ถึงทวีปลังกาเวลาสาย
เรือหลายล่มลอยลำนรอยไฟ
รับขึ้นลำเล่าแจ้งแถลงไข
รีบตรงไปเข้าฝั่งเกาะลังกา
รับความรบโจนโจนโถมถลา
เข้ารบราฆ่าฟันกลุ่มทะลุมบอน

แกลงไม่ให้น่านาวหวก เร็วรวกรบ
ถูกไพร่นายตายสลับ เลือกขบซอน
พวกโยชการเวกเอกอัมพัย
กลับโหล่ร้นสีนใจหังไพร่นาย

ข้าศึกหลบล้มทัพสลับสลอน
ม้ามังกรก็คึกคักฟากพักตาย
เห็นหนอนาถนิกสำเร็จเหนือยเห็นคหาย
หังชวาชัยแพรทซอนเข้ารอนราย
(เล่ม 2 หน้า 461)

ถ้าจะสรุปเรื่องของความฝันที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี พอสรุปได้ 3 ลักษณะ คือ
ฝันดี ฝันร้าย และฝันทั้งร้ายและดี ถ้าจะจัดความฝันที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีจะพบว่า
สาเหตุมาจากคติทางพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่า

สาเหตุของความฝันตามคติทางพระพุทธศาสนาแบ่งไว้ 4 อย่าง ดังนี้

1. เกิดจากกลางบอเหตุ (บุรพนิมิต)
2. เกิดจากอารมณ์ (จิตนิर्वณ)
3. เกิดจากเวทกาคลใจ (เพทสังหรณ์)
4. เกิดจากธาตุทั้ง 4 กว่เวบ (ธาตุโชก)

ถ้าจะจัดความฝัน ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีตามสาเหตุทางคติพระพุทธศาสนาแล้ว
อาจกล่าวได้ว่า ความฝันที่เกิดจากกลางบอเหตุมีมากที่สุด เช่น ความฝันของนางผีเสื้อและ
นางละเวงฝันถูกเหวศาควักดวงคำ ความฝันของนางสุวรรณมาลีฝันได้ไปเที่ยวทะเลและฝันถูก
ภูผิงใจฮ้อวชัศมีฮ้อชากทั้งสองข้าง ศรีสุวรรณฝันไฟไหม้บ้านและตัวเอง พระอภัยมณีฝันถูกมังกร
และนาคกักแซนชาก สุกสาครฝันวายน้ำทะเลและถูกงูใหญ่ร้กจมน้ำ และท้าวสุริโยทัยฝันถูกจระเข้
เหวราไล่กัด เหล่านี้นับเป็นความฝันที่เกิดจากกลางบอเหตุทั้งสิ้น

นอกจากนี้พบว่ามีความผันเกิดจากอารมณ์ต่าง เช่น ความผันของนางเกษรา และ
 สุกสาคร ซึ่งผันถูกถูกรัก เชื่อกันว่าจะไต่เนื้อคู่ ซึ่งเป็นธรรมชาติของหนุ่มสาววัยรุ่นที่กำลังจะมี
 ความรัก จิตย่อมประหวัดถึงสิ่งเหล่านี้ตามอารมณ์ผวน ส่วนความผันของสุกสาครที่ถูกงูใหญ่
 รักจนจนมน้ำนั้น เชื่อกันว่าคนรัก (นางสุลาสิวัน) จะชักนำให้พบกับความเกือกร้อนและเป็นทุกข์
 ก็สมจริงตาม เหตุการณ์ในห้อง เรื่องนั้นทุกอย่าง ส่วนความผันนอกนั้นไม่ปรากฏชัดว่าเกิดจาก
 สาเหตุใด

5. การสะเคาะเคราะห์ เคราะห์ หมายถึง สิ่งที่น่ากลัวมาให้โดยไม่ได้คาดหมาย
 มักนิยมใช้ไปในทางไม่ดี เช่น มีเคราะห์ หรือพาคเคราะห์ คำว่า สะเคาะ แปลว่า ทำให้หลุด
 ทำให้หมดไป การสะเคาะเคราะห์จึงหมายถึง การทำให้พ้นเคราะห์นั้นเอง

คำว่า เคราะห์ หมายถึง กว้าง 9 ดวง ซึ่งรวมเรียกว่า ความพเคราะห์¹
 คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู และเกตุ คนโบราณถือว่าดาวเหล่านี้
 เป็นเทวดาและเทวดาเหล่านี้ยอมเข้าเสวยอาบุญบุคคลทุกคนตามเวลาต่าง ๆ กัน บุคคลผู้นั้น
 เรียกว่า เจ้าชากา การที่เทวดาเข้าเสวยอาบุญนั้น ย่อมมีทั้งคุณและโทษแก่เจ้าชากา ถ้าเจ้าชากา
 รู้สึกว่าเป็นโทษก็ต้องทำพิธีสะเคาะเคราะห์เสีย โทษทั้งหลาย เช่น ความเจ็บไข้ได้ทุกข์จะได้
 หมดไป การสะเคาะเคราะห์ที่ปรากฏในพระอภัยมณีมีสาเหตุต่าง ๆ กันคือ สะเคาะเคราะห์
 เนื่องจากฝันร้าย กลัวภัยธรรมชาติ และความเจ็บป่วย ดังต่อไปนี้

5.1 การสะเคาะเคราะห์เนื่องจากฝันร้าย คนโบราณเชื่อว่าถ้าใครฝันร้าย
 เหตุร้ายอาจจะเกิดขึ้นกับคนนั้นได้กับอันตราย และความเกือกร้อนต่าง ๆ ดังนั้นถ้าใครฝันร้าย
 ก็จะต้องทำพิธีสะเคาะเคราะห์จึงจะพ้นอันตรายได้ดังที่นางผีเสื้อฝันร้ายว่าถูกเทวดาทำร้าย
 ร่างกาย โดยควักดวงตาทั้งสองข้าง พระอภัยมณีเกลี้ยห่านายพลอกให้นางทำพิธีสะเคาะเคราะห์
 โดยออกอาหารและรักษาคือที่เชิงเขาเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เพื่ออ่อนวอนขอชีวิตต่อเทวดาก็จะ
 พ้นเคราะห์อันตราย แม้จะถูกหลอกนางก็เชื่อและยอมปฏิบัติตาม การสะเคาะเคราะห์ของ
 นางผีเสื้อจึงไม่มีพิธีรีตองอะไรมากไปกว่าการออกอาหารและรักษาคือเพียง 3 วันเท่านั้น

¹ เจื้อ สตะเวทิน. คู่มือพระอภัยมณี เล่ม 2. 140 หน้า.

นี่จะใคร่สะเคาะพระเคราะห์เจ้า
เหมือนงอนง้อขอชีวิตแก่เทวัญ

.....

ให้ไปอยู่เกี่ยวฟืนเขา

ถวนสามคืนสามวันจะขึ้นศาล

พอมรรเทาโทษที่อาสัญ

กลัวแต่ขวัญ เนตรที่จะมีท่า

.....

แล้วออกข้าวอกปลากระษاطر

ให้สำราญรอกตาขสหายใจ

(เล่ม 1 หน้า 129)

พระอภัยมณีนั้นร้ายว่ามีที่เคย เป้าไถ่กลายเป็นมังกรและนาคมารุมกัดมือและเท้าจากจนสิ้นพระชนม์ พราหมณ์สามคนทำนายว่าฝันร้ายแรงมาก ชะตาจะขาดภายใน 3 วัน ขอให้ทำพิธีสะเคาะเคราะห์โดยทั้งศาลป้องกันเสนียดจัญไรแก้ทั้งแปดทิศ พร้อมเครื่องเซ่นสุรวงสังเวช ใช้น้ำพรอย่างตี 8 สี่ ปูชอนกันบนบรรจรณ์ให้พระอภัยมณีบรรทมแล้ว พราหมณ์สามคนอาคมกลัศคัมย์พาพวยสะเคาะเคราะห์และโหมกลมถวาย ใช้ธูปธูปรายณ์ปักรั้วความ แล้วใช้แพรที่รองขนอนนั้นผูกเป็นหุ่นยนต์เสกด้วยคาถาให้เป็นเหมือนหนึ่งสิ่งที่มีชีวิตซึ่ง สมมุติว่าเป็นคนชรพม์มาจับ เอาพระเคราะห์เหาะไป พระอภัยมณีจึงคอยหายจากอาการกระวนกระวาย ถึงข้อความในกลอนดังนี้

ฝ่ายเจ้าพราหมณ์สามคนมณฑะจก

กันยาแปดแปดทิศพิศการ

เอาพรอย่างอย่างตีแปดสี่ชอน

แล้วอาคมมนต์สะเคาะสคัมย์พาพวย

ผ้าแพรสี่ที่รองขนอนนั้น

เป็นคนชรพม์กับเคราะห์แล้วเหาะไป

จึงรีบจิกแจงสั่งให้ทั้งศาล

มาแต่งการช่างขึ้นตั้งพิธีราย

บนบรรจรณ์ให้บรรทมโหมกลมถวาย

ขนาวาธูปรายณ์ปักรั้วจกภัย

เอาผูกพันภาพยนต์ด้วยมนต์ไสย

พระอภัยคอยหายกระวนกระวาย

(เล่ม 1 หน้า 586)

นางละเวงฝันร้ายว่าเหวคาเหาะเอาสายฟ้าฟาดและควักจิกหูทั้งสองข้าง ของนาง นางอุทานว่าทำนายว่าจะต้องจากรัก และเป็นเหตุให้เกิดสงครามใหญ่ จำเป็นจะต้องสะเคาะเคราะห์ โดยทั้งศาลรอบ ๆ พระราชวังประทับด้วยฉัตรธง แต่งเครื่องสังเวชคาวหวาน

บุรุษเวทศา มีพญู แพะ แกะ โค สิงโต ควาย และนมเนย บิดประทุเมืองทั้งแปดทิศห้ามคน
เข้าออก นางละเวงทองสมათานศีล ศักยภาพและกิเลสเป็นเวลา 7 วัน ดังนี้

นางบุพผาภาทูลแดลง
ประทุทั้งแปดทิศให้ปิดไว้
ในเจ็ดวันนั้นพระองค์จงทรงศีล
สังเวทให้ทั่วเทวโลกา

.....

ประทุรอบฆ้องวงให้ทั้งศาล
สุกรแพะแพะโคสิงโตควาย

จะทองแดงปัทมสีคัมภีร์ไสย
อย่าให้ใครเข้าออกนอกกิจจา
ศักให้สิ้นพญาทปารพณา
ให้รักษาสะเคาะพระเคราะห์นันท

.....

เครื่องควาหวานนมเนยสังเวทดา
ล้มถวายกว่าจะเสร็จถึงเจ็ดวัน
(เล่ม 2 หน้า 154)

ท้าวสุริโยทัย เจ้าเมืองการเวกฝันร้ายจะถูกจรเข้าเฝ้าไล่กัดไกร้กับบาทเจ็บ
พรหมณ์พิศพาโมกข์โลกเชษฐทำนายว่าจะเกิดสงครามใหญ่และเหตุการณ์ร้ายแรงหลายอย่าง
เช่นไฟไหม้วัง ผู้คนและสัตว์จะล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงต้องสะเคาะพระเคราะห์ โดยทั้งศาล
รอบเมืองทั้ง 8 ทิศ ปักฉัตรธงที่ประทุเมือง ที่เช้าศึกจะยกมา รอบ ๆ กำแพงวังให้ฝังอาถรรพ
กันมิให้ไฟไหม้วัง และลงยันต์มิให้ป้องกันเป็นและขนุ พร้อมทั้งสะเคาะเคราะห์เมืองโดยการทั้ง
บายศรีและเครื่องสังเวทควาหวานมีทมนางและนมเนย แล้วจุกฐูปเทียนเวียนรอบศาลบุรุษเวทศา
ท้าวสุริโยทัยต้องสมათานศีลและสรงน้ำมนต์ก็จะพ้นเคราะห์ ดังกลอนว่า

ฝ่ายป้า โมกข์โลกเชษฐ์พระเวทชลัง
ริมรอบวังฝังอาถรรพ์เกลื้อชันญู
แล้วลงยันต์กันเป็นขนุแขลง
เสกสะเคาะเคราะห์เมืองเครื่องสูงบัง
แล้วปักธงหน้าป ระทุศักรูเข้า
จุกฐูปเทียนเวียนรอบแล้วนอนนม

จึงให้ทั้งศาลสถิตแปดทิศา
เพลิงไหม้มามิให้ไหม้ถึงในวัง
ข้ามกำแพงมิให้พันด้วยมนต์ขลัง
บายศรีทั้งสัง เวยนนม เนยควม
ให้มัว เมามึนค ลุ่มลุ่มทลน
กว่าจะควม เจ็ดวันป้องกันภัย

ทั้งท่านครูบู่กับองคฺพระทรงยศ
สรงสะเคาะเคาะเห่หัวเจ้ากรุงไกร

เสกน้ำกลศสังข์สุคนธ์ด้วยมนต์ไสย
ทั้งอยู่ในศีลสัตย์สวัสดิ
(เล่ม 2 หน้า 410)

5.2 การสะเคาะเคาะเห่เนื่องจากกสวัชัยขรรพชชาติ คนโบราณมีความกลัว
ในอำนาจลึกลับที่อาจบันดาลให้เกิดแผ่นดินไหวหรือภูเขาไฟระเบิดเมื่อเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว
ก็ให้โหรเป็นผู้ทำนาย ถ้าโหรทำนายว่าจะเกิดภัยพิบัติเกิดก่อนจะต้องสะเคาะเคาะเห่ให้ประมุข
และบ้านเมืองจึงจะพ้นอันตรายก็จะทำพิธีสะเคาะเคาะเห่ไปพร้อม ๆ กัน ทั้งยังมีกล่าวสงคราม
จึงโคตรเพชรคืนจากเมืองการเวกแล้วให้อำมาตย์นำไปฝังไว้ที่อุทยานกรุงลังกา ขณะที่ฝังนั้นเกิด
แผ่นดินไหวอยู่ 3 วัน นางบุพผาภากำหนดว่าจะเกิดสงครามใหญ่ จึงทูลให้นางละเวงทำพิธี
สะเคาะเคาะเห่โดยทั้งศาลรอบเมือง จักเครื่องเช่นสรวงสังเวทเวทคาทั้ง 12 ราศี บูชา
เทพเจ้าแห่งดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นการสะเคาะเคาะเห่พื้นเมือง รวมทั้งนางละเวงและ
อำมาตย์ราษฎร ให้สมาทานศีล บริโภคแต่ผักและถั่ว งา คัดกิเลสโลภหลงและประเวณีเป็นเวลา
1 ปี ก็จะพ้นเคราะห์ ทั้งข้อความในกลอน ดังนี้

นางบุพผาว่าคำกับระงับเหตุ
ให้ไพร่ฟ้าข้าเฝ้าทั้งทั่วไท
ปลูกศาล รอบขอบจังหวัดทั้งปวงพลี
คัตโลภโมหะละเมียด
ไหว้ลมไฟไหว้ธาไหวฟ้าดิน

ภูมิประเทศอันแปรจะแก้ไข
ทั้งอยู่ในศีลสัตย์สวัสดิ
คนกาลิลอยสะเคาะเคาะเห่ทุกวัน
กินแต่ถั่วถั่วงาภักษาศิล
ถ้วนมีหนึ่งจึงจะสิ้นมลทินภัย
(เล่ม 2 หน้า 421)

5.3 การสะเคาะเคาะเห่เนื่องจากความเจ็บป่วย คนโบราณเชื่อว่าวิชัยเบญจเพส
จะมีเคราะห์ทำให้เจ็บป่วยได้ ถ้าได้สะเคาะเคาะเห่ก็จะหาย เมื่อครั้งที่นางเสาวคนธ์ได้ปลอมตัว
เป็นดาบสีนีนการอภิเษกกับสุกสาครโขนนั้นอายุได้ 25 ปี ซึ่งเป็นวิชัยเบญจเพส กวชชะตาอยู่ใน
ราศีมีเคราะห์อันตราย ทำให้เจ็บป่วยบ่อย ๆ จะฉินยาอะไรก็ไม่ทุเลา ทวดนางที่เลี้ยงจึงทูล
แนะนำให้ทำพิธีสะเคาะเคาะเห่โดยสีกี่แล้วทั้งศาลถวายเครื่อง เช่น เทวคาถาวยแพะ แกะ ก็จะ
พ้นเคราะห์ ดังนี้

เสวยยาสารพักจิตถวาย	ไม่เหือกหนายคลายโรคลิไศศัลย์
ที่เลี้ยงน้อมพร้อมหน้าปรึกษา	ถวายพระขันขันธ์สิบห้าปี
เป็นคราวเคราะห์เพราะว่าพระราหู	มาสมสู่สุริยาในราศี
อังคารถึงซึ่งพญหัตถี	ตกท้องที่ช้างฉัททันต์อันทราย :
จงลิกหาลาพรดให้ปลุกเปเลื่อง	ไค้แกงเครื่องพลีกรรมห้าถวาย
จะเชือกแพะแกะสะเคาะพระเคราะห์ร้าย	ให้เคลื่อนคลายหายโรคลิ้นโรคนัย

(เล่ม 2 หน้า 356)

ความเชื่อทางานพุทธศาสตร์

ความเชื่อทางานพุทธศาสตร์ ความเชื่อกันต่าง ๆ ที่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณี นอกจากความเชื่อทางานไสยศาสตร์และานโหราศาสตร์แล้วยังมีความเชื่อทางานพุทธศาสตร์แทรกอยู่อย่างมากมาย ความเชื่อเหล่านี้ได้แก่ เรื่องกรรม วิญญาณ นรก สวรรค์ นิพพาน และอันสงส์ของการบวช มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เรื่องกรรม คำว่า กรรม¹ ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดีหรือความชั่วก็ตาม นับเป็นกรรมทั้งสิ้น และยังหมายถึงกรรมประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้นด้วย ผู้วิจัยพบว่าสุนทรภู่ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมต่าง ๆ ไว้ในเรื่องพระอภัยมณีหลายแห่ง เมื่อวิเคราะห์แล้วจำแนกออกได้

2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ กรรม และวิบากกรรม ดังนี้

1.1 กรรม ในวรรณคดีเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นความหมายของกรรมว่า เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดทุกข์และสุขสืบกันไป กรรมที่ให้สุขเป็นกรรมดี และกรรมที่ให้ทุกข์เป็นกรรมชั่ว ซึ่งปรากฏอยู่หลายตอน

ตอนต้นกล่าวถึงกรรมดีและกรรมชั่วของสามภรรยาว่า ถ้าเป็นกรรมดีที่หญิงชายเคยรวมทำกันมาก่อนจะทำให้ชีวิตของการครองรักครองเรือนมีความสุข ครองคู่อยู่ด้วยกันไปตลอด

¹ พระราชนิพนธ์. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลธรรม, หน้า 297.

อย่างราบรื่น ถ้าเป็นกรรมชั่วจะทำให้ท้องพลัดพรากหรือแยกจากกัน และกรรมชั่วนั้นจะปรากฏก็ต่อเมื่อกรรมนั้นหนักหนา ซึ่งเห็นได้จากคำกล่าวของโยคีที่กล่าวสอนนางมี เสือทองพระอภัยมณีและสินสมุทร หนีนางไปว่า

ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมทำให้
เห็นมิไถ่ไปอยู่เป็นคู่เชย

จึงสิ้นบุญวาสนาสีกาเอ๋ย
ควยสองเคยปลุกเลี้ยงกันเพียงนั้น
(เล่ม 1 หน้า 143)

อีกตอนหนึ่งซึ่งให้เห็นว่ากรรมที่ทำให้สามีภรรยาต้องแยกหรือร้างจากกันเป็นกรรมชั่ว คือตอนที่พระอภัยมณีขอมาศนางมี เสือ พระอภัยมณีกล่าวว่า เพราะกรรมทำให้ท้องจากกัน ชาติหน้าขอให้โคพบกันอีกว่า

อันชาตินี้มีกรรมจำนิรา

เมื่อชาติหน้าขอให้พบประสมกัน
(เล่ม 1 หน้า 190)

ตอนโจรสลัดวงลามกพิฆาตมีภานางสุวรรณมาลี แสดงให้เห็นกรรมอีกลักษณะ หนึ่งว่าหญิงใดถูกชายวงลามเป็นเพราะกรรมชั่วของหญิงนั้น ดังคำกล่าวของนางสุวรรณมาลีตอนที่สินสมุทร เข้าไปปลอบใจไถถามเมื่อนางคิดจะฆ่าตัวตายเพราะอับอายที่ถูกโจรสลัดวงลาม ดังนี้

ละอุนกลางทางวานิจจาเอ๋ย
แม้มีกรรมจำตาบวชวัน

พอละเลยมารคาให้อาสัญ
นางก้มกันแสงกำสรดสลใจ
(เล่ม 1 หน้า 202)

เหตุการณ์ต่อมาที่เกิดขึ้นกับนางสุวรรณมาลีแสดงให้เห็นว่า กรรมชั่วย่อมนำความทุกข์ เกิดกรรมมาสู่ตัวผู้กระทำเสมอ ทั้งนี้นางสุวรรณมาลีได้รับความอับอายขายหน้าเนื่องจากนางเข้าใจว่า พระอภัยมณีไม่รักนางจริง ยอมให้นางไปอภิเษกกับอุศเรน นางจึงอยากจะฆ่าตัวตาย โค้งำพันกับสินสมุทรว่า

กรรมของแม่แน่นแล้วลูกแก้วเอ๋ย
เขาเลื่องลือออดองถึงเพียงนี้

ไม่ควร เลยสาร หักจะมีศีล
ตายเสียดีกว่าอยู่รับอุปมา
(เล่ม 1 หน้า 273)

เรื่องนั้นนอกจากสะท้อนกรรมในลักษณะดังกล่าวแล้วยังชี้ให้เห็นการหาทางออกของ
ผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์เพราะกรรมของตน โดยเฉพาะหญิงสาวบริสุทธิ์คือ การฆ่าตัวตาย ซึ่งเห็นได้จาก
พฤติกรรมของนางสุวรรณมาลีดังกล่าว แทนที่จะทำอะไรสำเร็จ ยังต้องประสบกับความทุกข์อันเนื่องมาจาก
กรรมของทนต์อีกหลายทนต์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านางยังไม่สิ้นกรรม

ตอนต่อมาที่แสดงให้เห็นการหาทางออกเพื่อจะไถ่กลับทุกข์จากเคราะห์กรรมของ
หญิงสาวเมื่อมีชายมาหมายปองจะแต่งงานด้วยแทนไม่อยากจะแต่ง ทางออกนั้นก็คือ การออกบวช นาง
สุวรรณมาลีจึงตัดสินใจเลือกทางออกจากวงจรกรรมดังกล่าวว่า

ควยบนตัวกลัวกรรมจำจะบวช
สนองคุณพูลกร ะหม่อมจอมประชา

ถือศีลสวดมนต์อยู่ทุกนา
ตามประสานารี เป็นชีโพร
(เล่ม 1 หน้า 314)

ในที่สุดนางสุวรรณมาลีก็หนีไม่พ้นเพราะนางเองก็รักใคร่พระเอกยิ่งมาก่อน นางจึง
สืบทอดมาอีกเชกกับพระเอกยั้ง และกรรมซึ่งนำทุกข์มาให้นางในฐานะภรรยาที่เกิดขึ้น ซึ่งวรรณกรรมได้
แสดงให้เห็นกรรมของหญิงที่เป็นภรรยาไว้อย่างชัดเจน โดยที่นางสุวรรณมาลีได้ควนออกมาเมื่อนาง
ตามพระเอกยั้งไปเมืองลังกา

สุดจะชินกลืนกลืนทันอุรา

ทรงโศกากรรมเอ๋ยไม่เคยเป็น
(เล่ม 2 หน้า 128)

นางสุวรรณมาลีได้ทักท้วงท้าวพระเอกยั้งที่ไปหลงนางละเวงว่าถ้าพระองค์ไม่คิด
จะชุบเลี้ยงเหมือนอย่างเคยแล้ว นางก็จะขอลาตายไปนั้นแล้วสิ้นกรรมเสียที ขออย่าได้เห็นแบบ
เขาระเบยให้ทุกข์ทรมานต่อไปอีกเลย

เคยฟังพุทธทศกร ะหม่อมเหมือนนักรแก้ว
จะสุทธาภิไธยเป็นขึงเวรกรรม

ไม่เลี้ยงแล้วใครจะชุนอุปถัมภ์
แถมยาฆ่าแมลงเหม็นให้เจ็บใจ
(เล่ม 2 หน้า 129)

ทางออกของนางสุวรรณมาลีคือความตาย แสดงให้เห็นว่ากรรมใดก็ตามที่น่าทุกข์
มาให้เป็นสิ่งที่น่ากลัวสร้างความปวดร้าวให้จนแทบจะทนไม่ได้ เหตุการณ์ตอนนั้นชี้ให้เห็นว่าการที่สาม
ไม่มีหญิงอื่นนั้นนับเป็นกรรมอันหนักของภรรยา

เมื่อตระหนักถึงผลของกรรมทำให้คนไม่ยากประพฤติกกรรมอีกต่อไป อยากหาทางออก
ทั้งนั้นถ้ามีใครมาแนะนำหรือให้แนวทางก็จะกระทำทันที ถึงแม้จะได้จากพฤติกรรมของนางละเวงเมื่อ
ได้ฟังคำสอนของโยคีว่า

นักบริหารมาปญญการุญไปรัก

อย่าถือโทษบาปกรรมที่ทำชั่ว
(เล่ม 2 หน้า 216)

อีกทัศนะหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องกรรมที่ปรากฏในพระอภัยมณีนั้นก็คือ กรรมของบุคคล
ย่อมส่งผลให้แก่ผู้ใกล้ชิด แม้บางคนเหล่านั้นจะไม่ได้กระทำความกรรมนั้นก็ตาม ดังปรากฏตอนที่นางมณฑา
ทราบข่าว ท้าวสีราชนและนางสุวรรณมาลีและข้าราชการบริพารถูกพายุพัดหายสาบสูญไปจึงเป็นทุกข์ถึงวล
กรรมของนางมณฑาคือ ความทุกข์เดือดร้อน ถึงคำประพันธ์ว่า

ว่าแล้วกรรมเอ๋ยกรรมทำฉันใด

จึงจะใคร่ความตามพระองค์
(เล่ม 1 หน้า 155)

นอกจากแสดงให้เห็นว่ากรรมชั่วเป็นความทุกข์เดือดร้อนแล้ว วรรณกรรมยังชี้
ให้เห็นการกระทำอันเรียกว่ากรรมชั่วไว้อีกลักษณะหนึ่งก็คือ การชกน ดังที่สุคนธ์สารขรรค์ท้าวสุริโยทัย
ไม่ให้ประหารชีวิตพี่เลี้ยง ถ้าทำไปกลัวจะไ้รับความเดือดร้อนไม่มีที่สุดสุดว่า

จะฆ่าพี่มันก็ชั่วเป็นกรรมไป

ทองเวียนวายเวทนายูษานาน
(เล่ม 1 หน้า 372)

วรรณกรรมยังสะท้อนให้เห็นกรรมอีกแบบหนึ่งเรียกว่า กรรมต่อเนื่อง เป็นกรรมที่คนหนึ่งเลยยังไม่พบคนใดอีกคนหนึ่งก็ได้รับกรรมอย่างเดียวกันนั้นเข้าอีก ดังที่สันสกฤตเป็นทฤษฏีว่าศรีสุวรรณจะมีกรรมเหมือนพระอภัยมณีว่า

สันสกฤตทุกฝั่งเห็นสิ่งชั่ว
พระนิทุงส์หลงคลั่งอยู่วังใน

จึงว่ากรรมเอ๋ยกรรมจะทำไฉน
พระจะไปเข้าของเป็นสองโรง
(เล่ม 2 หน้า 42)

ตอนสุดท้ายของเรื่องได้กล่าวถึงกรรมชั่วอันเป็นอนันตริยกรรมนั้นก็คือ การทอสูหว่านบิคารมการดาบถือว่าเป็นกรรมหนักที่สุด กรรมประเภทนี้ปรากฏให้เห็นในคำพูดของยูวีเศษคนหนึ่งซึ่งเป็นพี่ภริยาของมังคลาเพื่อเตือนสติมังคลาไม่ให้รบพุ่งต่อสู้กับบิคารมการดาบเพราะเป็นกรรมหนัก

จะรบพุ่งมุ่งหมายทำลายล้าง
ทุกแวนแควนแค้นกินจะนิหน้า

นิคเียงอย่างควรจำบาปกรรมหนา
เมื่อกษัตริย์เหมือนทรยศ
(เล่ม 2 หน้า 517)

1.2 วิบากกรรม หมายถึงผลของกรรมกระทำของบุคคลทำกรรมใดไว้ กรรมนั้นจะตามสนองหรือให้ผลแก่ผู้นั้นอย่างไรก็ไม่มีผิด ทุกคนจึงมีวิบากกรรมเป็นของตัวเอง ในวรรณกรรมเรื่องนั้นสะท้อนให้เห็นวิบากกรรมไว้มากมายและกล่าวถึงวิบากกรรมว่าเป็นกรรมเก่าแต่อดีต บางครั้งก็ไม่เน้นให้เห็นว่าเป็นอดีต เพียงแต่กล่าวขึ้นมาว่าเป็นเพราะกรรมจึงต้องมันเป็นไปเช่นนั้นเช่นนั้น แต่ส่วนใหญ่จะกล่าวว่าเป็นผลของกรรมหรือกรรมในอดีต ดังจะได้อธิบายให้เห็นชัดดังต่อไปนี้

การกล่าวถึงวิบากกรรมเป็นเคราะห์กรรมที่ทำให้ตัวละครมีพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเห็นได้ชัดในตอนต้นเรื่องกล่าวถึงพระอภัยมณีและศรีสุวรรณไปเรียนวิชาที่ซัดกับพระราชนัดดาของพระราชาจึงขับออกจากเมือง ศรีสุวรรณเศร้าโศกเสียใจมาก พระอภัยมณีจึงปลอมพระอนุชาให้เข้มแข็ง โดยกล่าวว่า เหตุที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะเคราะห์กรรมของตนมันดาลให้เป็นไป ดังนั้น

พระเชษฐาเป็นกรรมแล้วน้องเอ๋ย

อย่าอยู่เลยเรามาไปโทษนาง
(เล่ม 1 หน้า 8)

วิบากกรรมในตอนต่อมาแสดงให้เห็นในลักษณะว่า บุคคลย่อมจะหลีกเลี่ยงวิบากกรรมของตนไม่พ้น ถึงแม้จะเห็นได้จากการที่พระอภัยมณีจำต้องหันหน้าสู้กับนางผีเสื้อเมื่อไม่สามารถจะหลบหนีนางไค คำพูดของพระอภัยมณีที่พูดกับพ่อแม่ของนางเงือกจึงสะท้อนให้เห็นการโผล่ของกรรม ดังกลอนว่า

จะไปไหนไม่พ้นผีเสื้อน้ำ
หนาส่งเราเข้าที่เกาะละเมาวนิ

วิบากกรรมจะสู้เป็นผี
แล้วรีบหนีไปในน้ำเตล้าทั้ง
(เล่ม 1 หน้า 131)

วิบากกรรมของพระอภัยมณียังไม่หมดสิ้น เห็นได้จากตอนที่โยคีท่านายเหตุการณ์ล่วงหน้าให้พระอภัยมณีก่อนที่จะเดินทางออกจากเกาะแก้วพิศดารว่าจะต้องตกกระถ้ำลำบากอย่างแสนสวหัส เพราะเคราะห์กรรมที่ไคทำมา เมื่อหมดกรรมแล้วก็จะสบายในภายหลังว่า

อันเส้นทางกลางน้ำจะลำบาก
ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมกระทำมา

ท้องพิศดารยากแค้นถึงแสนสา
จะได้ยากสุขสบายเมื่อปลายมือ
(เล่ม 1 หน้า 170)

ในตอนต่อมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า วิบากกรรมนั้นคือ ผลกรรมที่ไคทำมา และบุคคลจะต้องยอมรับผลแห่งกรรมนั้นโดยไม่มีข้อยกเว้น แม้ว่าจะลำบากยากเข็ญสักเพียงใดก็ตาม ถึงแม้ว่าพระอภัยมณีกล่าวถึงวิบากกรรมของพระองค์ตนกล่าวอ้างนางเงือกก่อนเดินทางกลับบ้านเมืองว่า

อย่าทุกข์ทรมานมองเลยนองแฉว
จะยากเย็นเป็นตาวยาวชีวิต

ตกยากแล้วเหลือจะรักซึ่งศกิศรี
ตามแท้ที่ผลกรรมไคทำมา
(เล่ม 1 หน้า 176)

จะเห็นว่าวรรณกรรมได้เป็นผลของกรรมที่ทำมาว่าเป็นวิบากกรรมดังตอนที่กล่าวมานั้นเน้นคำว่าไคทำมา ซึ่งก็หมายถึงกรรมในอภิปันตนเอง

วรรณกรรมสะท้อนวิบากกรรมให้เห็นได้ชัดขึ้นไปอีกเห็นได้จากตอนพระอภัยมณีเรือแตกหนีนางผีเสื้อไปอาศัยอยู่บนเกาะแก้วพิศดาร ไคกล่าวถึงวิบากกรรมว่าเป็นเคราะห์กรรมที่ไคสร้างมาแต่ปางหลังหรือในอภิตของตนเอง โดยเน้นคำว่า "เนื้อเคราะห์กรรม" เป็นข้อคิดที่สุนทรภู่

ต้องการชี้ให้เห็นว่าเมื่อตกทุกข์ได้ยากถึงปานนั้นเท่ากับเป็นการเสวยผลกรรมอย่างเต็มที่ ดังที่
พระอภิธรรมว่าพึงว่า

โอ้ตัวเราเล่ามาคางอยู่กลางเกาะ

นี่เนื้อเกาะหกรมสร้างแต่ปางหลัง

(เล่ม 1 หน้า 250)

วิบากกรรมของบุคคลบางทีไหนล้นไม่หมดในชาตินี้เขาจะต้องเสวยกรรมต่อไปอีก
ถึงพระอภิธรรมยังไม่สิ้นกรรมของครูสักเมื่อหน่ายในราชสมบัติลงทว่า ชีวิตเท่าที่ผ่านมานี้แต่ความ
วิบัติหลักพราก ตกทุกข์ได้ยากอย่างแสนสาหัส ทั้งนี้เป็นเพราะวิบากกรรมที่พระองค์ยังเสวยไม่หมด
ถึงคำกล่าวอาถรรพณ์นางสุวรรณมาลีและนางละเวงก่อนไปบวชว่า

เราจะไปในอรณัญญมรรพ
ควยชาตินี้วิบัติให้หลักพราก

รักษาพรหมจรรย์มรรพ
เหลือวิบากยากแค้นนั้นแสนสา

(เล่ม 2 หน้า 567)

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์อีกหลายตอนที่เกี่ยวกับตัวละครอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็น
วิบากกรรม ดังจะยกกล่าวต่อไป

ศรีสุวรรณพานางสุวรรณมาลีและสินสมุทร เขาเฝ้าท้าวทศวงศ์ พระราชบิดา
นางเกษรา นางสุวรรณมาลีทูลเจ้าถึงเหตุการณ์ตอนเรือแตกของทศระกำลำบากแสดงให้เห็นวิบากกรรม
ว่า กรรมย่อมส่งผลใหญ่กระหำทั้งบุญและบาป ถ้าเป็นบุญเมื่อกรรมที่ส่งผล เทวดาก็ให้พร ถ้าเป็นบาป
กรรมชั่วส่งผลก็มักเป็นโทษ เป็นความทุกข์ทรมาน ดังปรากฏในคำกล่าวของท้าวทศวงศ์ทูลถามนางสุวรรณมาลีว่า

จริงนะแม่แต่โบราณท่านย่อมว่า
เทพไทให้คุณแล้วบุญมี

เทวดาก็ให้ทุกข์จุกจะหนี
สุกแต่บุญกรรมใดทำมา

(เล่ม 1 หน้า 239)

ควยเหตุนี้วิบากกรรมจึงเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางหรือวิถีชีวิตของคนให้ได้รับทุกข์สุข
หรือให้พบและพรางจากกัน ดังปรากฏในสารของนางเกษราที่ไปถึงศรีสุวรรณ นางคร่ำครวญถึงทุกข์และ
และความในใจของนางเมื่อนางรู้ว่าศรีสุวรรณจะต้องจากนางไป ถึงกลอนว่า

โคตบสารการรักประจักษ์ใจ

จะจำไกลเนตรน้องเพราะกองกรรม

(เล่ม 1 หน้า 69)

ในตอนนี้สุนทรภู่ใช้คำว่า "กองกรรม" ทำให้มองได้ว่าผู้แต่งต้องการเน้นเรื่อง
วิบากว่า เป็นกรรมที่สั่งสมเอาไว้ตลอด

นางเกษราภีเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่สะท้อนคำกล่าวที่ว่าวิบากกรรมเป็นสิ่ง
หลีกเลี่ยงไม่พ้น ดังนั้นการยอมไช้กรรมจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุด ก็จะเห็นได้จากคำกล่าวของนางเมื่อนาง
รู้ว่า ศรีสุวรรณหลงนางรำภาสะหรี นางกล่าวกับนางสุวรรณมาลีว่าถ้าศรีสุวรรณไม่รักนาง นางจะยอมเป็น
ทาสนางรำภาสะหรีไปจนตาย เพราะถือว่าเป็นวิบากกรรมของนางเอง ดังกลอนว่า

แม่ไม่เลี้ยงเลี้ยงองค์พระทรงศักดิ์

จะสมัครอยู่เป็นข้าเหมือนทาสี

วิบากกรรมถึงรำภาจะคำที่

ก็ทนที่เถิดสุทนไปจนตาย

(เล่ม 2 หน้า 168)

นางเสาวคนธ์ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่มีพฤติกรรมสะท้อนให้เห็นวิบากกรรมที่ส่งผลให้เกิด
การพลัดพราก ดังปรากฏในตอนต้นางหนีการอภิเษกกับสุกสาคร เพราะสุกสาครไปหลงเสน่ห์นางสุสาธิตวัน
นางจึงครวญออกมาว่า

ไอยามแม่แก่จะแลลับ

มิได้กลับพานพบประสมเห็น

วิบากกรรมจำพรากกระตาคกระเด็น

จะบวชเป็นความสัสสุ่อกออม

(เล่ม 2 หน้า 304)

ความคิดของนางเสาวคนธ์สะท้อนให้เห็นว่า การที่จะให้กรรมส่งผลแก่ตนเอง
น้อยลงหรือเบาบางลงคือการทำทานให้บริสุทธิ์ นางจึงคิดจะบวช

การชกใช้วิบากกรรมยังปรากฏอีกตอนหนึ่งเมื่อนางละเวงแตกทัพหนีพร้อกับแม่
เกินทางไปถึงเขาอังกาศ ได้พบชายชราว่างพิการคนหนึ่ง มีรูปร่างเฉพาะครึ่งชกด้านขวา ชายผู้นี้
เล่าให้นางฟังว่าถูกพระอิศวรสาปไว้ จึงต้องหนีกรรมสละจะหลีกเลี่ยงได้ต้องเสวยกรรมนี้มาตลอด
จึงใคร่ขอให้นางแบ่งดินถินให้ตนกินบ้าง ถ้าได้กินแล้ว ร่างพิการก็จะหายเป็นปกติพ้นจากวิบากกรรม
ดังกลอนว่า

เราโคกลั่นคินถันให้รัญจน
ให้ยูเฝ้าเราอังกาชาครังชก
โคกลั่นคินถันเมื่อวันไร

ถวายพระอิศวร เธอสาปไว้
สุดจะหลีกเลยกรรมจะทำไฉน
จึงจะโคเต็มกายสลายนาน
(เล่ม 1 หน้า 509)

เหตุการณ์ตอนนั้นสะท้อนเรื่องวิบากกรรมว่า บุคคลใดก็ตามที่ประพฤติดังเกิน
ผู้สูงด้วยคุณวิเศษ วิษุติ และชาติวิเศษ ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมโดยผู้สูงด้วยวิเศษทั้งกล่าวมันทาลให้เกิดกับ
ตนได้ แต่อย่างไรก็ตามวิบากกรรมก็หมดไปโดยปกติของผู้นั้นโดยไม่มีเงื่อนไขของกรรมกระทำเพื่อลบล้าง
วิบากกรรมของตนเอง ดังพฤติกรรมของชายพิการทั้งกล่าวมานี้

การแสดงวิบากกรรมอีกลักษณะหนึ่งคือ การกระทำที่สร้างความทุกข์ทรมานในฐานะ
พ่อแม่ลูก ที่มีเชื้อชาติต่างกัน ผลแห่งการกระทำหรือผลของกรรมในลักษณะนี้ทำให้ของพลัดพรากกัน
จะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพระอภัยมณี นางเงือก และสุกาสกร ทั้งสามของพลัดพรากจากกันไป
เพราะวิบากกรรม ทั้งคำพูดของนางเงือกที่กล่าวกับสุกาสกร เมื่อสุกาสกร ลาทางไปตามหาพระอภัยมณีว่า

ในชาตินี้วิบากจะจากกัน

เพราะทางพันผูกเพศสังเวชใจ
(เล่ม 1 หน้า 347)

วิบากกรรมที่สุกาสกรได้รับ นอกจากจะพลัดพรากจากนิคมารคาแล้ว ยังถูก
กลั่นแกล้งปองร้ายจากชีเปลือยอีก แต่สุกาสกรก็ไม่คิดหาความ วิบากกรรมในตอนนั้นกล่าวไว้ชัดเจนว่า
เป็นอดีตกรรมหรือกรรมเก่า ดังกลอนว่า

ว่าขอโทษไปรคอย่าให้ชาติ
ไม่พ้นหัตถ์นินทาพยายาม

เหตุทั้งนี้เพราะว่ากรรมกระทำไว้
นึกว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
(เล่ม 1 หน้า 327)

ข้อความนี้นอกจากจะแสดงวิบากกรรมแล้วยังแสดงให้เห็นการยอมรับเรื่อง
วิบากกรรมและแสดงให้เห็นการอโหสิกรรมด้วย

เห็นได้ว่าสุนทรภู่ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับวิบากกรรมว่าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น จะต้องให้ผลแก่บุรุษทำเสมอและบุรุษเข็ญยังไค้เน้นถึงการแสวงอำนาจการให้ผลของวิบากกรรม พร้อมทั้งการออกจากวิบากกรรมนั้น ๆ ด้วย

วรรณกรรมเรื่องนี้จึงได้สะท้อนให้เห็นกรรมดีและกรรมชั่ว ถ้าเป็นกรรมดีกรรมก็สนองบุรุษทำให้ได้ยศถาบรรดาศักดิ์มีความสุข ถ้าเป็นกรรมชั่ว บุรุษนั้นก็หาทางออกหรือวิธีแก้โดยอาศัยหลักกรรม ในพระพุทธศาสนา มาช่วยชดเชยและทางออกวิธีสุดท้ายก็คือการบวชนั่นเอง

2. วัฏสงสาร หรือสังสารวัฏ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก เรื่องของวัฏสงสาร และเรื่องของการเป็นภพแห่งธรรมชาติ¹ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยากที่จะแยกออกจากกันได้ กล่าวคือ กิเลสเป็นต้นเหตุให้เกิดกรรม เมื่อมีกรรมก็ต้องมีวิบากหรือผลของกรรมที่บางชั่วบ้าง ซึ่งตัววิบากนั้นเองจะก่อให้เกิดกิเลสต่อไปอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นกิเลสจึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดวัฏสงสาร หมุนเวียนตลอดไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ชาวพุทธจึงเชื่อเรื่องวัฏสงสารว่าตายแล้วจะท่องเที่ยวเกิดอีก สุนทรภู่กล่าวถึงวัฏสงสารไว้ในเรื่องพระอภัยมณีหลายแห่ง โดยผ่านตัวละครหลายตัวและใช้คำว่า ชาติก่อน ปางหลัง ชาตินี้ ชาติหน้า และทุก ๆ ชาติ เหล่านี้แสดงถึงความเชื่อในเรื่องวัฏสงสาร คำดังกล่าวนี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันถึงวัฏสงสารว่าตายแล้วจะท่องเที่ยวเกิดอีกอย่างแน่นอน เรื่องวัฏสงสารปรากฏอยู่หลายตอน ดังนี้

ตอนต้น วรรณกรรมได้สะท้อนวัฏสงสารเกี่ยวกับอดีตชาติหรือชาติก่อนไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในคำกล่าวยอมรับในเรื่องนี้ของศรีสุวรรณ เมื่อพระองค์พบนางเกษราครั้งแรก ก็รู้สึกน่ารัก และหลงนางขึ้นมาทันที คงเป็นเพราะนางและพระองค์เคยเป็นเณรหรือคู่สร้างคู่สมกันมาแต่ปางก่อน หรือปางหลัง จึงมีความรู้สึกรักนางอย่างจับใจ ดังคำประพันธ์ว่า

ด้วยคู่สร้างปางหลังแล้วอย่างนั้น

พอเห็นกันก็ให้คิดพิสมัย

จึงลืมมองคนหลังและละสิ่งไป

เหมือนนางในคฤหาสน์มาคืน

(เล่ม 1 หน้า 46)

¹วศิน อินทสระ. หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด. หน้าคำชี้แจง ข.

นอกจากคติชาติหรือชาติก่อนแล้ว วรรณกรรมยังสะท้อนให้เห็นว่ามีทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และทุก ๆ ชาติ ดังปรากฏในคำรำพันของศรีสุวรรณวิทกาทาพทวงศจะไม่ยอมยกนางเกษราให้ ดังนี้

เหลือกำลังจะประดังฤทัยไป

พี่จำไกลกลอยสวาทในชาตินี้

เมื่อชาติหน้าอย่าให้แคล้วกับแก้ว เนตร

ให้ก่อคเกษราชมประสมศรี

เป็นมนุษย์ครุฑทวารสุกรี

ขอให้พิศวาสทุกชาติไป

(เล่ม 1 หน้า 98)

นอกจากเรื่องชาติแล้ววรรณกรรมยังได้กล่าวถึงเรื่องภัวไวกวญ โดยกล่าวถึงภูมิของมนุษย์ และสัตว์เทวเจ้านไว้อย่างชัดเจน เห็นได้จากคำอธิบายของศรีสุวรรณถึงกล่าวข้างต้นว่า "เป็นมนุษย์ ครุฑทวารสุกรี"

วรรณกรรมยังสะท้อนเรื่องชาติหน้าไว้อีกเห็นได้จากคำรำพันถึงโชคชะตาของพระเอกยณณ์ เมื่อครั้งหนึ่งนางผีเสื้อขนไปอาศัยอยู่บนเกาะแก้วพิสดารว่าชาติหน้าขออย่าให้อำภัพเหมือนชาตินี้

เราเกิดมาอำภัพอัปภาคย์

ทองหลัดพรากจากนคร จนอ่อนนุ

จะถือคำธรรมชัณฐ์สักพันญ

ให้คำฐาติหน้าอย่าเช่นนี้

(เล่ม 1 หน้า 160)

อีกตอนหนึ่งที่วรรณกรรมกล่าวถึงชาติหน้า ก็จะได้เห็นได้จากคำของนางเงือกขอร้องไห้โยคี ช่วยเลี้ยงดูสุตสาศรไบนางทวย ก่อนสุตสาศรไปอยู่กับโยคีนางกล่าวว่า

ไปชาติหน้ามาเกิดกับบอแก้ว

อย่าห่างແเหเส้นหาจนอาลัย

(เล่ม 1 หน้า 347)

เรื่องชาตินี้และทุก ๆ ชาติ วรรณกรรมยังได้บันทึกไว้เป็นหลักฐานเห็นได้จากคำพูดของ นางเงือกที่ส่งความสุตสาศรไปถึงพระเอกยณณ์ว่าชาตินี้นางคงไม่มีโอกาสพบพระองค์อีกแล้ว จะขอเป็น ข้ามาทพระองค์ไปทุก ๆ ชาติ ว่า

ว่าชาตินี้มิไต่ปะกับพระองค์

ขอตำร ร่องบาททุกชาติไป

(เล่ม 1 หน้า 355)

วรรณกรรมไค้สะท้อนให้เห็นเรื่องวิญสงสารไว้โดยตรงและชี้ให้เห็นวิธีทำให้พ้นจาก
สงสาร ดังปรากฏในคำกราบทูลของสุทศากร ขอร้องไม่ให้ท้าวสุริโยทัยประหารชีวิตเสียเลย เกรง
จะเป็นบาปกรรมสนองกันไปมาไม่มีที่สิ้นสุด สุทศากรไต่บวชแล้วทั้งกายและใจ หวังจะไค้ศรีสุเพื่อ
ช่วยตนเองและผู้อื่นให้พ้นจากวิญสงสารว่า

ไม่หุนหันฉันทพยามา
จะหาพันธมิตรเป็นกรรมไป
รูปบวชกายหมายใจจะไค้ศรีสุ

นึกว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
ทองเวียนวายเวทนายูชานาน
ช่วยส่งสัสทวิสัยให้พ้นจนสงสาร
(เล่ม 1 หน้า 372)

คำกราบทูลของสุทศากรจึงกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชาติก่อนประกอบกรรมไม่ดีไว้ จะ
ต้องมีทุกข์ในชาตินี้

เรื่องของชาติก่อนยังปรากฏในคำกล่าวของโยคีเมื่อเทศน์สอนกองทัพอเมืองลังกาและ
เมืองฉลิให้ยุติสงครามเป็นไมตรีกัน ขอให้เลิกโกรธและเลิกพยายามกันเสีย ที่เกิดยุคเข็ญอย่าโทษใคร
ถือว่าเป็นกรรมเก่าในชาติก่อน ดังคำประพันธ์ว่า

อย่าโกรธซึ่งหึงสาพยามา
เหมือนคุมวงกงเกวียนวนเวียนไป

นึกว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
อย่าโทษใครนี้เพราะกรรมจึงจำเป็น
(เล่ม 2 หน้า 215)

วรรณกรรมยังไค้สะท้อนการพ้นจากวิญสงสาร โดยการออกบวชเพื่อหลีกเลี่ยงโลกียวิสัย
หวังให้หลุดพ้นจากวิญสงสาร เห็นได้จากคำพูดของนางเสาวคนธ์ เมื่อตอนปลอมตัวเป็นภานีอัคนีอำลา
ชาวเมืองวาหุโลมเพื่อไปบำเพ็ญพรตว่า

รูปขอลาว่าโหมโหมชาววัง
เที่ยวหลีกบ่วงหวงสัตว์ตักสงสาร

กลับไปยังฝั่งทะเลลงเกศรา
ไปวิมานเมืองสวรรค์ให้บรรชา
(เล่ม 2 หน้า 364)

เรื่องของชาติและภพ วรรณกรรมได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน เรื่องชาติได้กล่าวถึงทุก ๆ ชาติ เรื่องของภพได้กล่าวถึงภพของสัตว์ไตรภพ เช่น มัจฉา ภูมรา และราชสีห์ เห็นได้จากคำมั่นสัญญาของ พระอภัยมณีที่ให้อีกนางละเวงว่า

ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร
แม่เกิดในไท่ฟ้าสุธาร
แม่เนื้อเย็นเป็นหางมหรพ
แม่เป็นมัวตัวที่เป็นภูมรา
เจ้าเป็นถ้ำอำไพขอให้พี่
จะทักตามหาวางนวลละออง

ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
ขอพบพานพิศวาสไม่คลาดคลา
พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
เชยผกาโกสุมปทุมทอง
เป็นราชสีห์สมสู่เป็นคู่สอง
เป็นผู้ครองพิภพทุกชาติไป
(เล่ม 2 หน้า 9)

เรื่องเกี่ยวกับชาติคือ ชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งเป็นวงวัฏจักรปรากฏอยู่ในคำกล่าวของ พระอภัยมณีตอนกล่าวลานางสุวรรณมาลีและนางละเวงไปบวชตลอดชีวิต หวังว่าบุญกุศลคงคลี่ให้ชาติหน้า ออายเป็นเหมือนเช่นชาตินี้

เราจะไปในอรุณบุบผารพ
ถวายชาตินันท์ให้พลัดพราก
จะสืบสร้างทางกุศลผลลา

รักษาศร ทรมนจรยรมรพา
เหลือวิบากยากแค้นให้แสนสา
เมื่อชาติหน้าอย่าให้เป็นเหมือนเช่นนี้
(เล่ม 2 หน้า 567)

เห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นเรื่องวัฏสงสารคือ การเวียนว่ายตายเกิด หมุนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุดทำให้เห็นว่าชาติก่อนชาติหน้า ชาตินี้ และทุก ๆ ชาติ รวมทั้งเรื่องของภพ กล่าวถึงภพมนุษย์ และภพของสัตว์ไตรภพไว้ด้วย ตอนท้ายได้แสดงวิสัยทัศน์สงสารให้พ้นจากวัฏสงสารด้วยการออกบวชตลอดชีวิต

3. นรกสวรรค์ เรื่องนรกสวรรค์มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนไทยเป็นอันมากโดยเชื่อว่า "นรก" เป็น แดนหรือภูมิที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษที่ ภูมินี้ ส่วน "สวรรค์" เป็น แดนที่เต็มไปด้วยความสุขหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทวโลก หรือโลกของ

เทวทูตหรือชาวสวรรค์ เป็นพวกที่มีทิพย์ตาทิพย์ และเสวยอาหารทิพย์ เป็นภพของผู้นับอารมณ์อันเลิศ
มีแต่ความสุขสำราญ

วรรณกรรมสะท้อนความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ไว้มากมายหลายแห่งโดยผ่านตัวละครที่สำคัญ ๆ
ให้เป็นผู้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้น แม้แต่โคลงนิยายถึงสภาพของนรกสวรรค์อย่างละเอียด
เพียงแต่เอ่ยชื่อแล้วก็นอกเพียงว่า ถ้าใครทำบาปทำชั่วก็จะตกนรก ถ้าทำดีเป็นบุญเป็นกุศลก็จะขึ้นสวรรค์
นรกสวรรค์จะอยู่สภาพเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ทั้งนี้

3.1 นรก ในวรรณคดีเรื่องนั้น หมายถึง ภพภูมิหนึ่งที่มีแต่ความทุกข์ทรมานเดือดร้อน
เป็นแดนของคนบาปชั่วที่จะลงไปเกิดและเสวยกรรมพินัน เห็นได้จากคำกล่าวของโยคีกล่าววชิรภาพ
นางมีเชื้อที่หาว่าท่านเป็นคนโกงไม่ทั้งอยู่ในศีลสัจยาวา

พระโยคีขึ้นหน้าอาอุเหม
เพราะหลงมัวเมาเฝ้าทะโกรง

ยังไ้วเวุ่นวายอิตายโง
ว่ากูโกงมึงก็ตกนรกเอง
(เล่ม 1 หน้า 142)

เรื่องนรกนี้ วรรณกรรมยังสะท้อนให้เห็นนรกภูมิหนึ่งซึ่งเชื่อกันว่าเป็นชุมทลที่สุด
สำหรับลงโทษสัตว์ที่มีบาปหนักที่สุด เรียกว่า อเวจี ดังปรากฏในคำพูดของพระอภัยมณีกล่าวสอนนางมีเชื้อ
ให้เลิกจองเวรพระองค์เสียหันไปรักษาศีล อย่างหลงมัวเมาคิดแต่จะฆ่าทำลายกัน เพราะการฆ่ากันเป็นบาป
หายไปจะตกนรกอเวจีว่า

อย่าลุ่มหลงจงอุทิศสำหรับรักษาศีล
อย่าฆ่าสัตว์ตัดชีวิตคึกคอบาย

ให้เพิ่มบุญไปตั้งใจหมาย
จะจำตายตกนรกอเวจี
(เล่ม 1 หน้า 189)

วรรณกรรมสะท้อนสภาพของนรกให้มึลักษณะเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อชี้ให้เห็น
โทษของการทำผิดศีลธรรม เห็นได้จากคำพูดของโยคีเทศน์สอนกองทัพเมืองลังกาและเมืองมลิโกให้ยุติสงคราม
เป็นไมตรีกัน ด้วยเห็นว่าศึกครั้งนี้เป็นทั้งศึกรักและศึกรบ ผิดทั้งคัลโลกและคัลธรรม จึงได้นำเอาศีลห้า
มาสอนโดยเฉพาะศีลข้อที่สามคือ เว้นจากการลวงละเมิดสิ่งผิดนรกใครหวงแทน ถ้าใครละเมิดศีลข้อนี้
หายไปจะตกนรกอเวจี ดังกลอนว่า

หนึ่งห้าห้าเขาเลาสามก

จะตายทกกระทะอเวจี

(เล่ม 2 หน้า 214)

วรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า นรกเป็นภูมิที่ไม่มีความเจริญ มีแต่ความเสื่อม ความทุกข์ทรมานเคียดกรอน เรื่องนรกจึงมีอิทธิพลต่อผู้แต่งและผู้อ่านเชื่อว่านรกอยู่จริง

3.2 สวรรค์ ในเรื่องนี้หมายถึงแทนแทนแห่งความร่มเย็นและความสุขสันต์บรรพชาของเหล่าเทวดาผู้เสวยทิพย์สมบัติ เรื่องสวรรค์ปรากฏอยู่ในพระอภัยมณีหลายตอน ตอนต้นปรากฏในคำพูดของโศภิตที่เทศน์สอนนางผีเสื้อให้เลิกตามจองเวรพระอภัยมณีเสีย ถ้านางยังมีโทษก็จะเป็นักเลศตักทั่วไป จนกระทั่งตาย ขอให้นางระงับและเชื่อฟังคำสอน นางก็จะไปเสวยสุขในสวรรค์ว่า

อย่าควรคิดคิดตามทวยความโทษ

จะเป็นโทษกับสีกาเมื่ออาสัญ

จงยับยั้งฟังคำอุปราชัน

ไปสวรรค์นฤพานสำราญใจ

(เล่ม 1 หน้า 143)

วรรณกรรมเรื่องนี้ได้สะท้อนเรื่องวิมานสวรรค์ไว้อีกหลายตอน ดังจะเห็นได้จากคำพูดของพระอภัยมณี ซึ่งบวชแล้วได้เทศน์สอนนางผีเสื้อว่าที่พระองค์บวชที่หวังที่จะไปวิมานสวรรค์ว่า

อันตัวของอาตมาและสาธุศิษย์

ก็ไม่คิดคั่นประเทศเขตสถาน

จะจำศีลภาวนาสมาทาน

หมายวิมานเมืองสวรรค์จนบรรลัย

(เล่ม 1 หน้า 189)

เมื่อนางผีเสื้อตายพระอภัยมณีเข้าไปมาศพอไถ่ขันฐานอุทิศส่วนบุญกุศลที่ไถ่บวชช่วยส่งวิญญาณให้นางไปสู่สวรรค์ ดังคำประพันธ์ว่า

พี่แบ่งบุญบวรพรตอุทิศให้

เจ้าจงไปสู่สวรรค์ให้บรรพชา

(เล่ม 1 หน้า 191)

สวรรค์เป็นแดนแห่งความสุขสำราญของผู้นับถือประกอบแต่กรรมดี เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าคนที่มีเมตตาธรรมอย่างนางสุวรรณมาลีเมื่อตายแล้วก็ควรไปสู่สวรรค์ เห็นได้จากคำพูดลาตายที่นางฝากสินสมุทร ไปทูลพระอภัยมณีว่า

พูดแถลงแจ้งการขวนขวาย

มังคมลาลู่สู่สวรรค์ไล

(เล่ม 1 หน้า 202)

เรื่องของสวรรค์ วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นว่า อานิสงส์ของการบวชชวณำ
วิญญูญมืพระคุณ เช่น บิคารมารคาไปสู่สวรรค์ได้ เห็นได้จากคำพูดของนางสุวรรณมาลีที่พูดพร ะมาคา
ถึงสาเหตุนางบวช

เอาการบุญหลดลารักษากิจ

ไปรกระบิคาให้ไปสวรรค์

(เล่ม 1 หน้า 314)

วิญจะไปสู่สวรรค์จะทองไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ซึ่งศีลจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม
นุยกการกระทำทั้งถาวร เห็นได้จากคำสอนของโศก

ซึ่งจะกลับกับรอนไผ่นอนเย็น

ก็ทองเป็นไมตรีปรานีกัน

จงฟังคำจำศีลให้สิ้นชาติ

ไม่แคล้วคลาดจะไปนาคิณามันสวรรค์

(เล่ม 2 หน้า 215)

ประการที่สอง นอกจากรักษาศีลแล้ว ยังจะต้องทำบุญให้ทานประกอบกันไปด้วย
จึงจะเอื้ออำนวยนำไปสู่สวรรค์เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว

จงปรองคองครองสัจกับปัญญา

ถือศีลทานเอื้อค้อยาหมายทำร้ายกัน

ทั้งชาติเมธีไม่ทุกขรอน

เมื่อมัวมรณก็จะไค้ไปสวรรค์

(เล่ม 2 หน้า 215)

เรื่องสวรรค์และศีลหาเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ศีลหาเป็นปัจจัย
เบื้องต้นที่จะนำไปสู่สวรรค์ (ศีเลน สุกติ ญนติ) วรรณกรรมเรื่องนี้ได้สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงดังกล่าว
ทั้งเห็นได้จากคำสอนของนางเสาวคนธ์ที่ปลอมเป็นฤาษีอัคริณสอนชาวเมืองว่าทุโลมถึงนี้

แล้วองค์พระอัครมุนีพรท
ผู้ไท้ทั้งหมดยกมือปลุกปลอง

บอกกำหนดศีลห้าอันสงัด
บุญจะส่งไปสวรรค์ชั้นวิมาน
(เล่ม 2 หน้า 308)

หนทางไปสู่สวรรค์ นอกจากรักษาศีลห้าให้ครบอย่างเคร่งครัดแล้ว นางยังชี้แจง
ให้ชาวเมืองเข้าใจด้วยว่า นางไม่ต้องการสมบัติใด ๆ อีกจึงปฏิเสธที่จะรับราชสมบัติที่ชาวเมืองยกให้
ครอบครอง พยายามที่จะตัดกิเลสให้บรรลุโสดาบัน มุ่งสู่สวรรค์วิมาน ทั้งกลอนว่า

พระคาบสอคมพริ้มพระโอษฐ์
ไม้นิยมสมบัติกษัตรา

ภปรายไปรคว่าเราชาตปรารถนา
หมายโสดาแทนสวรรค์ชั้นวิมาน
(เล่ม 2 หน้า 325)

ตอนสุดท้ายนางเสาวคนธ์พูดถึงหนทางไปสู่สวรรค์ก็จะต้องสามารถตัดกิเลสได้
ไม่มีความห่วงใยในร้าวาสวียัยก็จะพ้นจากวัฏสงสารลงนไปวิมานสวรรค์ได้ ทั้งข้อความว่า

รูปขอลาวาใหม่โยมชาววัง
เที่ยวหลักบ่วงหวดสัศทุกสังสาร

กลับไปยังฝั่งทะเลลงเกศรา
ไปวิมานเมืองสวรรค์ให้พรษา
(เล่ม 2 หน้า 364)

จึงเห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์ว่าเป็นแดนแห่ง
บรมสุขที่ใคร ๆ ก็ปรารถนาจะไปและมีอิทธิพลต่อผู้แต่งและผู้อ่านว่าสวรรค์คงมีอยู่จริง เช่นเดียวกับนรก

4. นิพพาน คำว่านิพพาน¹ ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม หมายถึง สภาพที่
ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว เป็นภาวะที่เป็นสุขสูงสุดเพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นนิสสภาพที่สมบูรณ์ ในเรื่อง
พระอภัยมณี ผู้วิจัยพบว่า กล่าวถึงนิพพานไวหลายตอน โดยย่นทวนละครทาง ๆ ให้แสดงทัศนะเรื่องนี้ไว้
เป็นแนวเดียวกันว่า นิพพานเป็นภาวะของความสุขสงบอย่างแท้จริงและนิรันดร์ ดังต่อไปนี้

¹ พระราชวรมุนี. พจนานุกรมพุทธศาสน์. ฉบับประมวลธรรม, หน้า 76.

บรรณกรวรรณกรรมโกส๊ะทอนให้เห็นเรื่องนิพพานว่าเป็นภาวะที่มีความสุขสำราญที่ใคร ๆ
ก็ปรารถนา—เห็นได้จากคำพูดของโยคีที่สอนนางมีเสื่อว่าอย่าโกรธและอาฆาตพระอภัยมณีต่อไปอีกเลย
จะเป็นเมตตินึกตัวไปจนตาย ถ้านางเชื่อตามคำสอนก็จะไปสวรรค์และถึงนิพพาน (นฤพาน) ทั้ง
คำประพันธ์ว่า

อยู่ควรระวังติดตามด้วยความโกรธ
จงยับยั้งฟังคำปร่ำพัน

จะเป็นโทษกับสีกาเมื่ออาศัย
ไปสวรรค์นฤพานสำราญใจ
(เล่ม 1 หน้า 143)

นิพพานเป็นยอดปรารถนาอันสูงสุดของชาวพุทธ ผู้ที่จะเข้าถึงภาวะนี้จะต้องรักษาศีล
ปฏิบัติธรรมและสั่งสมบารมีให้ครบถ้วนก็จะบรรลุถึงนิพพานได้ เห็นได้จากคำกล่าวของพระอภัยมณีเมื่อ
ครั้งที่ขอให้โยคีบวชในวา

จะขอบวชบรรพชารักษากิจ
พอสมสร้างทางธรรมสามะกึ่งสี่

อยู่เป็นศิษย์ในสำนักสักทักฟัง
ให้ถึงพระนิพพานสำราญใจ
(เล่ม 1 หน้า 160)

บรรณกรวรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้นักบวชนอกพุทธศาสนาอย่างซีเปลือยก็ไปฝันไป
นิพพาน เห็นได้จากคำกล่าวของซีเปลือยที่หลอกให้สุกสาครหลงเชื่อว่าตนเป็นนักบวชแห่งศีล สละโลกีย์
ไม่สนใจโยคีกับร่างกายและเครื่องนุ่งห่มซึ่งเป็นเพียงสิ่งสมมุติ จึงมุ่งแต่ถือศีลคึกคักหวังจะไปนิพพาน
(ศิลาโมกข์) ว่า

เราถือศีลจินตนาศิลาโมกข์
บังเกิดเบญจขันธ์มาฉันทใจ

สละโลกรูปนามตามวิสัย
ก็ทิ้งไว้เช่นนั้นจึงฉันท
(เล่ม 1 หน้า 359)

บรรณกรวรรณกรรมเสนอวิธีเดินทางไปสู่นิพพานไว้ 2 ประการ ประการแรกท่องจำจติกเลศค้นหา
ให้ได้เสียก่อน เพราะสิ่งนี้เป็นต้นเหตุให้มานเมืองเกิดทุกข์และมีความหายนะ เห็นได้จากคำพูดของโยคี
เทศน์สอนกองทัพอเมืองลังกาและเมืองฉลิกให้ยุติสงครามว่า

ความตายหนึ่งทั้งให้เป็นประธาน
ซึ่งบ้านเมืองเคื่องเข็ดถึงเช่นนี้

หวังนิพพานพ้นทุกข์สุขสบาย
เพราะโลกีย์พันหาหาวิมหาย
(เล่ม 2 หน้า 214)

ประการที่สอง นอกจากทำจกิลเลศทั้งกล่าวแล้ว ยังจะต้องสร้างคุณธรรมขึ้นมาเสริมอีก
2 ข้อ คือสัจจะและขันติ ถ้าใครมีและรักษาไว้มั่นคงแล้วก็จะเข้าถึงนิพพาน มีความสุขสำราญ ถึงข้อความว่า

ใครสักขีหรือต่อมมันในขันติ

จะถึงที่พระนิพพานสำราญใจ
(เล่ม 2 หน้า 214)

วรรณกรรมไทยสะท้อนให้เห็นการ เข้าสู่นิพพาน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันทั้งสองตอนจากคำพูดของ
นางเสาวคนธ์ ซึ่งปลอมเป็นภานี้อันสอนชาวเมืองวาสุโลม ให้รักษาศีล ทำบุญให้ทาน ปฏิบัติธรรม
ประกอบกรรมดี จนถึงขั้นอธิษฐานที่จะ เข้าสู่นิพพาน ทีเดียว

อันกุศลผลลาอาณิสสงส์

จะชวนส่งเป็นสมบัติพิสดาน

ใคร ถือธรรมจำศีลอธิษฐาน

ถึงนิพพานพ้นสวัสดิ์คืออยู่ตรา

.....

.....

แล้วองค์คณินผู้มีพรต

บอกกำหนดศีลหาอาณิสสงส์

ผู้ใดฟังทั้งหมดเมื่อปลงปลง

บุญจะส่งขึ้นสวรรค์ชั้นวิมาน

ไม่มีโรคโศกทุกข์กินสุกดิบ

เสวยทิพย์โอชารักษาอาหาร

อุทิศสร้างทางกุศลผลทาน

ถึงนิพพานผาสุกไปทุกวัน

(เล่ม 2 หน้า 307 - 308)

วรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณีสะท้อนเรื่องนิพพานให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นิพพานเป็น
ยอดปรารถนาของพุทธศาสนิกชนทุกคน เพราะเป็นภาวะที่ให้ความสุขอย่างแท้จริง การจะไปสู่จุดนี้ได้
จะต้องรักษาศีล ทำบุญให้ทาน ปฏิบัติธรรม ประกอบกรรมดีให้บริบูรณ์ ถ้าทำใดสิ่งนี้ก็จะเข้าสู่นิพพาน
เสวยวิมุตติสุขชั้นวิมาน

5. อานิสงส์ของการบวช คำว่า "บวช" มาจากศัพท์ว่า "ปวช" แปลว่า เว้นตัว คือจะเว้นจากความชั่วทั้งปวง¹ การบวชจึงหมายถึงการเว้นจากการประพฤติดังฆราวาส เว้นจากสิ่งผิดๆ เว้นจากการบวชตามความหมายเดิมหมายถึงการกระทำนิทานให้แจ้ง คือดับทุกข์ทั้งปวงได้สิ้นเชิง โดยอาศัยศีล สมาธิและปัญญา เป้าหมายมุ่งไปสู่เป้าหมายอันสูงสุดนั้น การบวชที่ถูกต้องอย่างแท้จริงนั้นคือการบวชทั้งกายและใจ ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติอย่างจริงจัง ยอมไต่รับผลอันดีงามที่มอบสนองแก่ผู้ปฏิบัติเอง ผลแห่งบุญหรือกุศลกรรมเหล่านั้นเรียกว่าอานิสงส์ ฉะนั้นเมื่อบวชแล้วของรักหาศีล ปฏิบัติธรรม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ของใจก็จะเกิดอานิสงส์แก่บวชและแผ่ไปยังพ่อแม่และญาติมิตรด้วย สุนทรภู่กล่าวถึงการบวชไว้ในเรื่องพระอภัยมณีหลายตอนและชี้ให้เห็นการบวชตอนนั้น ๆ ว่ามีความมุ่งหมายและเกิดอานิสงส์อย่างไร ดังต่อไปนี้

ตอนที่ วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่าเมื่อบวชแล้ว สามารถรักษาศีลให้ครบและเคร่งครัด ปฏิบัติธรรมและบำเพ็ญการมีให้ครบถ้วน 30 ประการ (สมถังสปรามิ) จะมีอานุภาพทั้งเกิดอานิสงส์กลบมันกาลให้บรรลุนิพพานและช่วยส่งผลไปยังชาติหน้าด้วย ความอาภัพอัปภาคย์ขออย่าให้เกิดขึ้นเหมือนอย่างชาตินี้ก็ เห็นได้จากคำพูดของพระอภัยมณีถึงความปรารถนาไว้ ขอให้โยคีช่วยบวชให้ว่า

เราเกิดมาอาภัพอัปภาคย์

จะถือศีลธรรมชั้นสูงสักหน่อย

นักศรัทธาภิกษุสงฆ์สำเร็จกิจ

ชวนลูกยามาบังพานโยคี

จะขอบวชบรรพชารักษากิจ

พอสมสร้างทางธรรมล้วนะกิจ

ท่องหลักพรากจากนคร จนอ่อนนุ

ให้คำชู้ชาติหน้าอย่าเช่นนี้

จนอาภัพอยู่หัยไรศมิ

อันรู้สึเลาความตามคำนึง

อยู่เป็นศิษย์ในสำนักสักพักฟัง

ไหลถึงพระนิพพานสำเร็จใจ

(เล่ม 1 หน้า 160)

การบวชของตัวละครสำคัญอีกตัวหนึ่งคือนางสุวรรณมาลี วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่าบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศล สมองคุณให้ผู้มีพระคุณ อานิสงส์ของการบวชจะช่วยกลบมันกาลให้วิญญานของผู้ที่

¹ ธรรมรักษา. บวช. หน้า 1.

ลวงลับไปสู่สรวงสวรรค์ได้ เห็นได้จากคำกราบทูลของนางที่บอกสาเหตุการบวชของนางให้พระมารดาทราบ

เอาการบุญคุณลาภภักทิจ
นางนึ่งนึ่งกรีกความเห็นงามครัน
ถวายบนทั่วกลักรรรมจำจะบวช
สนองคุณพุทธระหม่อมจอมประชา

โปรกพระนิศาให้ไปสรวง
อภิวันท์ชนนชีลา
ถือศีลสาวกอุปัฏฐา
ทนมประสานวีเป็นชีไท
(เล่ม 1 หน้า 314)

แม้ว่าการบวชของนางครั้งนี้เจตนาจะหลีกเลี่ยงการอภิเษกกับพรอภัยนั้นก็ตาม แต่จากคำพูดของนางเองก็เป็นเครื่องยืนยันว่า บวชเพื่อแสดงความกตัญญูทเวที่สนองคุณผู้มีพระคุณ อันสิ่งของการบวชจะช่วยคลี่คลายความทุกข์ได้ไปแล้วสู่สรวงสวรรค์

วรรณกรรมโคสสะท้อนให้เห็นอีกว่า บวชแล้วแบ่งบุญคุณของการบวชให้แก่มารดาด้วยเชื่อว่า อันสิ่งของการบวชจะทำให้มารดาได้มียศเมื่อใดเห็นชายนาเหลืองของลูก เห็นได้จากคำพูดของสุกสาคร ตอนไปลานางเงือกเพื่อไปตามหาพรอภัยนั้น ดังข้อความในคำประพันธ์ว่า

แล้วว่าฉันบรรพชาว่าฉัน

ให้กุศลชนนึ่งหนักหนา
(เล่ม 1 หน้า 353)

แม้การบวชของสุกสาครจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความปลอตกภัยในการเดินทาง ป้องกันอันตรายจากคนร้าย และนี้สร้างขวัญ แต่เจตนาแท้จริงที่แบ่งบุญให้เพื่อแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อผู้มีพระคุณ แบ่งบุญคุณอุทิศให้แก่มารดา ดังคำยืนยันของสุกสาครดังกล่าว

ตอนท้าย วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่าทางออกหรือทางแก้ไขของผู้ที่เบียดเบียนหรือเบียดเบียนวิสัยคือการออกบวช เหมือนอย่างพรอภัยซึ่งบวชเป็นครั้งที่ 2 พระองค์เห็นว่าชีวิตที่ขมขื่นมีแต่ความวิบัติพิลึกพรากเพิ่มไปด้วยโศกและความยุ่งยากจากทั้งสิกรักและสิกรบ ทำให้เบียดเบียนราชสมบัติ จึงตัดสินใจหนีออกบวชตลอดชีวิต เห็นได้จากคำพูดของพระองค์ตอนที่กล่าวลา นางสุวรรณาดีและนางละเวงว่า

เราจะไปในอรธัญมรรพ
 กวชาทินันตวิทีโหฬรคพราก
 จะสืบสร้างทางกุศลผลลลลา

รักษาพรตพรหมจริยมรรพชา
 เหลือวิบากยากแค้นนั้นแสนสา
 เมื่อชาติหน้าอย่าให้เป็นเหมือนเช่นนี้
 (เล่ม 2 หน้า 567)

ส่วนนางสุวรรณมาลีและนางละเวง เห็นพระเอกกับมเหสีออกบวชเช่นนั้นก็เกิดศรัทธาเป็นใน
 ขออนุญาตบวชตาม พระเอกกับมเหสีก็อนุโมทนาด้วย ทั้งคำพูดของนางว่า

ทางหลวงว่าชาชอรับมรรพชิต

พอเป็นศิษย์สามภักดิ์สมัครหมาย
 (เล่ม 2 หน้า 568)

การบวชเป็นพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าทั้งผู้บวชและบิณฑบาต ญาติมิตร ได้ประกอบ
 กรรมดีร่วมกัน ผู้บวชเมื่ออยู่ในสมณเพศก็ต้องรักษาศีลและปฏิบัติตามพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด ส่วน
 บิณฑบาตญาติมิตรก็พลอยปลื้มปิติอนุโมทนาตามไปด้วย ทำให้เกิดกรรมารมทั้งสองฝ่าย จึงเห็นได้ว่า
 การบวชทำให้คนประกอบกรรมดี โอบอ้อมกุศลเป็นอันสงสยตอบสนองทั้งผู้บวชเองและบุคคลใกล้ชิด ทั้งที่
ชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้วไปสู่สุคติโดยทั่วกัน

วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อหมกการดำเนินเรื่อง การสร้างฉากและการสร้างตัวละคร

เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องพระอภัยมณีโดยละเอียดแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อทางศาสนา ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อคนไทยในสมัยสุโขทัยเป็นอย่างมาก ท่านจึงกล่าวถึงความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ในเรื่องพระอภัยมณีอย่างมาก และได้นำมาเป็นเทคนิคในการดำเนินเรื่อง สร้างฉากและสร้างตัวละคร ความเชื่อที่นำมาเป็นเทคนิคในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ จะช่วยให้เรื่องสนุกสนาน สมจริง และเพิ่มรสชาติให้กับเรื่อง ทำให้เรื่องพระอภัยมณีน่าอ่าน น่าติดตามยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์บทบาทของความเชื่อในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นหมกการดำเนินเรื่อง การสร้างฉากและการสร้างตัวละครตามลำดับดังต่อไปนี้

บทบาทของความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์หมกการดำเนินเรื่อง

สุนทรภู่มีความสามารถเป็นเลิศในการสร้างวรรณกรรม โดยอาศัยความรู้ความชำนาญและจินตนาการ ผสมกับศิลปะทางร้อยกรองอันยอดเยี่ยม เลือกเฟ้นเอาความเชื่อที่เหมาะสมมาเป็นเทคนิคหรือกลวิธีในการดำเนินเรื่อง เพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี สมเหตุสมผล ทำให้เรื่องสนุกสนานน่าอ่านยิ่งขึ้น ดังจะยกเอาความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์มาสนับสนุนให้เห็นจริงดังต่อไปนี้

1. การใช้เวทมนตร์ เวทย์มนต์เรียกลมเรียกฝน สุนทรภู่นำเอาเวทมนตร์ เวทย์มนต์เรียกมาเป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องเพื่อให้เรื่องดำเนินไปตามทิศทางที่ต้องการในลักษณะที่แตกต่างกันโดยกำหนดให้ตัวละครต่าง ๆ เป็นผู้ใช้เวทมนตร์ เวทย์มนต์เรียกลมเรียกฝน ดังนี้

1.1 การใช้เวทมนตร์ เวทย์มนต์เรียกลมเรียกฝน ในตอนต้นของเรื่องนั้นสุนทรภู่วิเคราะห์โดยอาศัยมนต์เรียกลมมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินเรื่องเพื่อให้เรื่องดำเนินไปแบบเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนโดยกำหนดให้พราหมณ์สามคนใช้มนต์เรียกลม พอลมพัดก็แล้วสามพรหมพร้อมด้วยเพื่อนพราหมณ์อีกสองคน คือโมราและวิเชียร ไค้เงี้ยวเรือท้องทะเลจนกระทั่งได้ไปพบและรู้จักกับพระอภัยมณีและศรีสุวรรณพี่ชายทะเลแห่งหนึ่ง ดังนี้

พอแควมลมตกหยายเขา
ออกจกขานอาณนตเรือกพระพาย
ถึงทะเลแล่นตรงลงในน้ำ

ขึ้นสำเภายนต์ใหญ่ตั้งใจหมาย
แสนสมายมุกปามามนดิน
เที่ยวลอยลำเลมมหาธาตสินธุ
(เล่ม 1 หน้า 10)

สุนทรภู่ต้องการให้เรื่องดำเนินไปตามทิศทางที่ได้วางโครงเรื่องไว้ จึงได้ใช้
มนต์เรียกมณีโหลมหัต เมื่อลมพัดเรือก็แล่นได้ ทำให้พระราชนัดสามคน มีโอกาสได้พบและเป็นเพื่อนกับ
พระอภัยมณีและศรีสุวรรณ ทอมักก็ท่องเที่ยวจากกันและกลับมาพบกันอีกเช่นนี้ ทำให้เรื่องดำเนินไปสะดวก
กว้างขวางและพิสดารยิ่งขึ้น จึงเห็นได้ว่าการที่สุนทรภู่นำเอามนต์เรียกมณีโหลมาเป็นกลวิธีดำเนินเรื่อง
จะช่วยทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยความสมเหตุสมผล เป็นที่พอใจของผู้อ่าน

1.2 การใช้มนต์เรียกฝนเพื่อบังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมจำนน การใช้มนต์เรียกฝนเริ่มมี
บทบาทเด่นชัดยิ่งขึ้น เมื่อสุนทรภู่ได้นำเอามาใช้ในเหตุการณ์ที่ตนเสนอระทึกใจที่สุดตอนหนึ่ง โดยให้
นางผีเสื้อเป็นผู้อ่านคาถาเรียกฝน เมื่อเกิดภาวะคับขันจำเป็นไม่มีทางเลือกเพื่อเป็นเครื่องมือบังคับ
อีกฝ่ายหนึ่งยอมจำนน เมื่อนางเห็นพระอภัยมณีและไพร่พลหนีไปหลบอยู่บนยอดเขาแห่งหนึ่ง นางได้ตาม
ขึ้นไปอ่อนนวยพรขอให้พระอภัยมณีกลับไปอยู่กับนางเหมือนอย่างเดิม แต่ถูกพระอภัยมณีปฏิเสธ
โดยพระองค์อ้างว่าไต่หวายและตัดโลภภัยแล้ว ขอให้นางกลับไปอยู่ตามลำพังเสีย นางผีเสื้อโกรธแค้น
ที่ถูกคัดกรอกอย่างไม่มีเหตุอันควร นางจึงร้องประกาศให้สาจรวิวารช่วยกันล้อมจับพระอภัยมณี แล้วนางก็
อ่านคาถาเรียกฝน ทำให้อากาศวิปริตฝนตกฟ้าคะนองอย่างหนัก พระอภัยมณีและไพร่พลจะหนีไปทางไหน
ก็ไม่พ้น ทั้งฝนและลูกเห็บยิ่งตกหนักลงมาทุกที ได้รับความลำบากของตากฝนและหนาวเจ็บจากลูกเห็บ
พระอภัยมณีไม่มีทางเลือกอีกแล้วจำต้องลาสิกขา สั่งให้ไพร่พลเอน้ำลายหยอดบิณฑูแล้วจึงเป่าปี่จนนาง
ผีเสื้อซาใจตาย ถึงกลอนว่า

นางมารอ่านคาถาพลาหก
ทั้งฟ้าร้องกองกระหนมเสียงครืนครืน
พระอภัยไม่รู้ที่จะคิด
จะหนีนางทางไหนก็ไม่พ้น

ให้ฝนตกฟุ้งฟ้าไม่ฝ่าฝน
นางคงทนบมึงกำลังมนต์
กับพวกศิษย์แล่นลำบากของตากฝน
สุดจะทนฝนชุกมาทุกที

ไหนจะถูกลูกเห็บเจ็ดสาหัส
จึงปรึกษากับฝรั่งว่าครั้งนี้

พงศ์กษัตริย์สิ้นรังกางยักษิ
จะเป่าปี่ลาอุนางให้วางวาย
(เล่ม 1 หน้า 189)

การใช้ลาตาเรียกฝนจนเกิดฝนและลูกเห็บตกลงมาอย่างหนักนับว่าเป็นเหตุผลที่เพียงพอที่จะเป็นสาเหตุให้พระอภัยมณีและไพร่พลลงจากยอดเขาเช่นนั้น จึงเห็นได้ว่าสุนทรภู่ได้นำมาเกินเรื่องใดเฉพาะกับกาลเทศะและสถานการณ์อย่างยิ่ง และการที่สุนทรภู่ให้นางผีเสื้ออาณาคาเรียกฝนมาทำร้ายพระอภัยมณีเช่นนั้นเท่ากับเป็นแรงกดดันให้พระอภัยมณีจำต้องเป่าปี่สังหารนาง เพื่อเป็นการยุติปัญหาทั้งหมดนั้น แสดงว่าสุนทรภู่ต้องการให้เรื่องดำเนินไปโดยให้พระอภัยมณีรอดชีวิตมาได้มีโอกาสแสดงบทบาทอย่างพิสดารต่อไปอีก เช่น โต้พบกับนางสุวรรณมาลี นางวาที นางละเวง และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเวลาต่อมา เหล่านี้คือ อุบายของสุนทรภู่ที่นำเอาลาตาเรียกฝนมาเป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องได้อย่างหลากหลายผสมผสานผสมผสาน

1.3 การใช้มนต์เรียกฝนเพื่อถอนพิษไฟ สุนทรภู่สร้างความตื่นเต้นประหลาดใจให้แก่ผู้อ่านยิ่งขึ้นไปอีกโดยการนำเอามนต์เรียกฝนเพื่อถอนพิษไฟให้แก่แม่ทัพนายกอง ที่ถูกไฟกรรมาดำเนินเรื่องในคราวที่กองทัพฝ่ายพระอภัยมณีเสียทีแก่ข้าศึก สิ้นสมุหและสุกสาคร ภูอาวษนิคหนึ่งของจันทังช่อหุรีน (น้ำมันไฟ) ซึ่งเป็นไฟกรรมาในสงครามเก่าทัพไฟลูกไหม้ตามตัวได้รบกวนมาเจ็บจนสอพรหมมณีสานนวิวิธแก้ไขโดยแอบไปรู้ความลับจากทหารกองทัพอาสาที่จันทังช่อหุรีนว่ากองไฟน้ำมันแก๊สจะฟื้น พระอภัยมณีจึงให้พรหมมณีสานนวิวิธประกอบพิธีบวงสรวงเวทคาแล้วอ่านพระเวทบังเกิดฟ้าคะนองฝนตกลงมา แล้วนำน้ำมันนั้นไปสรงให้สิ้นสมุหและสุกสาคร ถอนพิษกรรมาออกจนหายเจ็บป่วยเป็นปกติมีอาการดีขึ้นดังกลอนว่า

ทำพิธีบวงสรวงอ่านพระเวท
พิธีบวงสรวงกรรมาครั้นค้ำ
ให้พระคงสององค์ออกสร้งนำ
ถอนน้ำมันอันเป็นกรรมาค้ำค้ำ

ศักดิ์เดชดินฟ้าไกลาหล
เป็นสายฝนฟุ้งฟ้างมาค้ำ
คอยชนฉ่ำชีวิตมค้ำค้ำค้ำค้ำ
หนอนรินทรรู้อีกลูกค้ำค้ำ
(เล่ม 1 หน้า 470)

เมื่อวิเคราะห์ตามเหตุการณ์แล้วจะเห็นว่าพระทรมันนั้นเป็นถูกลง ถ้าฝ่ายพระอภัยมณีไม่สามารถหาน้ำไปมาช่วยดับไฟได้แล้ว ทั้งสินสมุทรและสุกาสกรคงยังไม่พ้นและอาจได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ เรื่องนี้ก็จะจบลงในลักษณะที่กองทัพพระอภัยมณีจากแม่ทัพนายกองที่มีขีดความสามารถสูงในการรบ อาจพาแพแก่ข้าศึกได้ การดำเนินเรื่องต่อไปคงไม่สนุกตื่นเต้นเท่าที่ควร แต่สุนทรภู่ได้ใช้เวทมนตร์เข้ามาช่วยเดินเรื่องเป็นการแก้ไขเหตุการณ์ให้ยานพาหนะอุปสรรคไปได้ด้วยดี จึงเห็นได้ว่าสุนทรภู่ได้นำเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์ดังกล่าวมาเป็นกลวิธีดำเนินเรื่องเพื่อให้เรื่องเดินไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง การใช้นิเวศมนตร์ในลักษณะดังกล่าวมีบทบาทอย่างสำคัญในการปรุงแต่งเรื่องเพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างสนุกสนานน่าอ่านยิ่งขึ้น

1.4 การใช้มนตร์เรียกลมเรียกฝนเพื่อประโยชน์ในค่านิทยวิทย์ สุนทรภู่นอกจากจะมี ความชำนาญในกลวิธีในการแต่งเรื่องแล้วยังมีความรอบรู้ในด้านกลุฑรเป็นอย่างดีด้วย สุนทรภู่ได้นำเอาเวทมนตร์คาถาเรียกลมเรียกฝนมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินเรื่องได้อย่างพอเหมาะๆกับเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันในลักษณะของนิเวศมนตร์ทั้งในเชิงรับและเชิงรุกดังนี้คือ เมื่อสินสมุทรและสุกาสกรพ้นจากสอมเพราะถูกอาวุธไฟเกราะของจีนตั้งแล้ว พระอภัยมณีจึงวางแผนโจมตีทัพอาสาไฟแพกหักออกไป จึงมีบัญชาให้พรานหมอสานนนิเวศมนตร์คาถาเรียกลมเรียกฝนมาใช้เป็นพุทธปัจจัยช่วยสนับสนุนกำลังรบ บังเกิดพายุฝนฟ้าคะนอง และลูกเห็บตกลงมาดมคายข้าศึกจนได้รับความเสียหายอย่างหนัก ทหารได้รับบาดเจ็บ อากาศหนาวเย็นจนก่อไฟไม่ติดทำให้ข้าศึกขวัญเสีย ฝ่ายพระอภัยมณีได้รวบรวมกำลังเข้าโจมตีจนข้าศึกล้มตายพ่ายแพ้และถูกจับเป็นเชลยเป็นอันมาก ถึงขอความว่า

ฝ่ายมหาสมณพระมณฑลสัง

วลาหกตกใจไซเมชิน

.....

จะก่อไฟไม่ติดคิคาละหลาด

ถูกพลับพลาปรังพังหลาย

.....

พระอภัยไศชนะ เพราะพระเวท

ปรังแซกแตกตายเสียหลายพัน

เรียกกำลังลมประสาททั้งธาตุสินธุ

เป็นวารินร่างโรยอยู่โกรยกราว

.....

ทั้งฝนสาคลลูกเห็บเจ็บใจหาย

ทั้งรอบคายนลุมคายลมแรง

.....

แสนวิเศษสานคนชยัน

ที่เหลือนั้นจับได้ทั้งไพร่นาย

(เล่ม 1 หน้า 471 - 472)

การที่พระอภัยมณีมีชัยชนะ แก่ ซ้ายศึกในครั้งนี้ก็เพราะได้อาศัยเวทมนตร์คาถา
เรียกอมเรียกฝนเป็นอาวุธพิชิตพวกอันวิเศษเห็นฝ่ายซ้ายศึกซึ่งสุนทรภู่ยังมีอุปมาอันชาญฉลาดเข้าใจ
หากวิธีนำสิ่งดังกล่าวมาดำเนินเรื่องได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนกับสถานการณ์ ทำให้เหตุการณ์
ดำเนินไปสู่เป้าหมายตามที่ต้องการ

1.5 การไฉนที่เรียกลมเพื่อการเคลื่อนทัพและยกพลขึ้นบก การไฉนที่เรียกลมเพื่อ
ประโยชน์ในการทำสงครามมีบทบาทมากมาย และกว้างขวางยิ่งขึ้น เมื่อสุนทรภู่นำเอามาดำเนินเรื่อง
ในการทำสงครามต่อไปอีก พระอภัยมณีต้องการเคลื่อนกองทัพเรือไปยังเมืองสิงหลจึงมีบัญชาให้ทราภม
सानน่านโองการมนต์เรียกลม พอลมพัดก็แล้วจึงเคลื่อนทัพ ไปยกพลขึ้นบกที่เมืองสิงหลแล้วเดินทัพไปที่
ซ้ายศึกที่เมืองใหม่สำเร็จ ดังกลอนว่า

ให้ยิงปืนครึ้นครึ้นเป็นสัญญาณ
ร้องเรียกลมสมทบจนจังหวัด

เจ้าทราภมसानน่านโองการมนต์
ให้กลับทัพเข้าตั้งข้างสิงหล
(เล่ม 1 หน้า 492)

หลังจากยึดเมืองใหม่ได้สำเร็จแล้ว พระอภัยมณียกทัพเข้าตั้งกาถูกซ้ายศึกปิดล้อม
จึงเป่าปี่ห้ามทัพเกิดพลัดหลงกับกองทัพของพระองค์แล้วติดตามนางละเวงไปถึงวังลังกา ศรีสุวรรณได้
ยกพลไปช่วยโดยมีบัญชาให้ทราภมโอราษฎรเรือสำเภาและให้ทราภมसानน่านโองการมนต์เรียกลม
พอลมพัดก็แล้วจึงเคลื่อนทัพเรือเข้าที่คานคังทาลและยึดเมืองได้สำเร็จแล้วเดินทัพต่อไปยังกรุงลังกา
ดังกลอนว่า

เห็นทัพพร้อมค่านับรับอุปนาย
ร้องเรียกลมกลมกลุ่มคลุมพยับ
ให้สนั่นหวั่นไหวทางใบกล

सानนายทราภมसानน่านโองการมนต์
บัดนี้ยกกลับทัพมาโกสาล
อันเรือยนต์เขยื้อนออกเคลื่อนคลา
(เล่ม 1 หน้า 551)

จึงเห็นได้ชัดว่าการไฉนที่เรียกลมเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำสงครามมี
บทบาทอย่างสำคัญและเด่นชัด ถ้าหากสิ่งเหล่านี้พระอภัยมณีคงจะลำบากใจในการทำสงคราม สุนทรภู่
มีความชำนาญทั้งกลยุทธและกลวิธีในการแต่งเป็นยอดจึงได้นำเอาสิ่งนี้มาเป็นเทคนิคในการดำเนิน
เรื่อง เรื่องจึงดำเนินไปได้สะดวกไม่ติดขัดและกลับทำให้เรื่องสมจริงยิ่งขึ้น

1.6 การไขมนต์เรียกลมและฝนเพื่อช่วยทหารที่ถูกมนต์สะกด สุนทรภู่มีความสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการนำเอามนต์เรียกลมและฝนมาใช้เป็นเทคนิคในการดำเนินเรื่องเพื่อแก้ไขเหตุการณ์ที่คับขันให้ผ่านพ้นอุปสรรคไปได้อย่างน่าสรรเสริญในความคิดนั้นคือ สงครามที่กานเาเจ้าประจัญ กองทัพฝ่ายเมืองฉลิกเพลี่ยงพล้ำแก่ข้าศึก ทหารของทั้งสามคนถูกอ้ายของทอดไขมนต์สะกดจับมัดตัวเอาไปได้ พอพ้นจากมนต์สะกดแล้ว ทหารของสามคนจึงอำมนต์เรียกลมและฝนเพื่อสร้างสถานการณ์ให้วนวายขึ้น จึงเกิดทั้งลมพายุและฝนตกอย่างหนักในแดนของข้าศึกและเกิดความโกลาหลขึ้น ทหารของทั้งสามคนจึงถือโอกาสนั้นสลัดเครื่องพันธนาการหลุดออกมาได้แล้วเข้าแย่งอาวุธเข้าไล่ฟันข้าศึก เนื่องจากเกิดพายุและฝนกระหน่ำลงมาอย่างหนัก อากาศหนาวเย็นเหลือที่ข้าศึกจะทนทานได้ ฝ่ายกองทัพเมืองฉลิกซึ่งอยู่ทันลมรอลงหวะอยู่จึงไล่ฆ่าฟันข้าศึกแตกกระเจิงแล้วเข้าโอบล้อมยึดเขาเจ้าประจัญสำเร็จ ทั้งนี้

ฝ่ายเจ้าทหารของสามคนอยู่บนป้อม
ที่สว่างทางครูสำนัก
จึงอำมนต์ฝนลมระคนพัด
สลัดหลุดหลุดจากโลกอุกคสิ

.....

มันตามจับสับสนอหลมา
จึงอำมนต์ฝนลมระคนทั้ง
พวกลังกาฉกฉกทัพฉลิก
ควยเคยเป็นเห็นเหตุนาเวทมนตร์

.....

ทางตอนพลฝนหนาวพอเขาทรู
พลฉลิกศึกกลาการประดัง

ทหารลอมหลันเามาแตก
ว่าข้าศึกมิดมาในราตรี
เป็นเมฆลัดกลุ้มมัวหัววิ
เชิงกระบี่พลไพร่แล้วไล่ฟัน

.....

ไมแจ้งการพาใครมาขวางหน้าหลัง
เหลือกำลังที่ทหารจะทนทน
ยิงไหม้ฉกไล่ฉกมากกลางฝน
ทั้งอยู่ทันลมมาไล่ฆ่าฟัน

.....

เขาประจัญคานโคคังใจหวัง
ยกเข้าทั้งโอบเขาเจ้าประจัญ

(เดิม 1 หน้า 562 - 563)

ตามข้อเท็จจริงแล้วการรบในครั้งนี้ กำลังพลฝ่ายฉลิกมีมากกว่าเมืองฉลิกหลายเท่าตัว เหตุการณ์ที่กองทัพฝ่ายเมืองฉลิกมีชัยชนะนั้นก็เพราะทหารฝ่ายนี้มีความรู้ความสามารถพิเศษเหนือกว่าฝ่ายข้าศึกโดยที่สุนทรภู่อำหนดให้ทหารของสามคนนำเอามนต์เรียกลมเรียกฝนเป็นยุทธวิธีเพื่อแก้ไขเหตุการณ์

ที่เสียเปรียบจนได้รับชัยชนะในที่สุด ทอญนับว่าสุนทรภู่มีอัจฉริยภาพเป็นเลิศทั้งกลยุทธและกลวิธีในการ
ดำเนินเรื่อง เรื่องจึงดำเนินไปดวยดี มีความสมเหตุสมผลและเป็นไปได้

1.7 การใช้เวทมนตร์เรียกฝนเพื่อให้งดทนอาวух สุนทรภู่ได้นำเอาเวทมนตร์เรียกฝน
มาประยุกต์ใช้หลายลักษณะเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินเรื่อง ดังจะเห็นได้จากตอนที่นางสุวรรณมาลี
ยกทัพไปสู้รบกับนางละเวงถึงเกาะลังกา นางละเวงจึงให้ทหารเข้าปล้นค่ายนางสุวรรณมาลีตอนกลางคืน
ทัพนางสุวรรณมาลีตายหนีกระเจิง ทหารล้มตายเป็นจำนวนมาก พราหมณ์ศึกษาโมกข์โลกเชษฐ์จึงแก้ไข
เหตุการณ์โดยบรรยายพระเวทเรียกฝนให้ตกลงมาถูกทัพทหารฝ่ายนางสุวรรณมาลีเพื่อให้งดทนอาวухทันทาง
ไม่ตาย ทำให้ทหารกลับมามีกำลังใจสู้รบอีกครั้ง กังนี้

ฝ่ายพิศาศาโมกข์โลกเชษฐ์
ให้ถูกตัวหัวไปทั้งไพร่พล

ฝ่ายพระเวทวิทยาเป็นหาฝน
ทางคงทนแห่งพื้นไม้บรรลัย
(เล่ม 2 หน้า 186)

สุนทรภู่ได้นำเอาเวทมนตร์เรียกฝนมาดำเนินเรื่องในลักษณะที่ว่าเมื่อมีชัยถูกต้องมี
วิธีแก้ไขโดยให้ผู้พิศาศาโมกข์บรรยายพระเวทเรียกฝนมาป้องกันและแก้ไขสถานการณ์สู้รบให้ดีขึ้น ทหาร
มีขวัญกำลังใจอีกเพิ่มอีกสู้รบต่อไปอีกโดยไม่หวั่นต่อความตาย ทำให้สถานการณ์การสู้รบของเปลี่ยนแปลงไป
เช่นนี้นับว่าเป็นความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของสุนทรภู่ที่นำเอาไสยศาสตร์มาดำเนินเรื่องได้อย่าง
เหมาะสมกับโอกาสและสถานการณ์

1.8 การใช้เวทมนตร์เรียกฝนมาดับไฟ สุนทรภู่ได้นำเอาเวทมนตร์เรียกฝนมาดำเนินเรื่อง
อีกรูปแบบหนึ่งคือใช้ดับไฟที่กำลังไหม้เมืองขณะที่เกิดสงคราม เมื่อหลังกันโอรสของสุทศสารกับนางสุลาลีวัน
อาสาสมัครไปชิงโคตรเพชรคืนจากเมืองการเวกแล้วจุดไฟเผาอาณาจักรเมืองพราหมณ์ศึกษาโมกข์
จึงอ่านพระเวทเรียกฝนมาดับไฟ และในขณะที่เดียวกันโคตรเพชรความระส่ำระสายให้แก่วิชากทำให้ทหาร
ฝ่ายวิชาศึกตากฝนจนเปียกปอนและมองไม่เห็นทางในเวลากลางคืนจึงต้องล่าถอยลงกำนันหนีไป กัง
ข้อความว่า

ฝ่ายพิศาศาโมกข์โลกเชษฐ์
ให้ไฟดับดับตาประจักษ์

อ่านพระเวทวิทยาเป็นหาฝน
ทางมืดมนไม่เห็นทางในกลางคืน

ทั้งโยชามาศึกษาอีกโหม
กลับลงล่ำกำปั่นลั่นแท่น

ถูกฝนโหมเสียดำไม่พ่าย
ให้คนตื่นแตกพลัดกระจัดกระจาย
(เล่ม 2 หน้า 415)

สุนทรภู่พาเอาไสยศาสตร์การใช้เวทมนตร์เรียกผีมาดำเนินเรื่องโดยให้
ทศปาโมกข์ เรียกผีมาขับไล่สงครามครั้งนี้ จะเห็นว่าประโยชน์ 2 ประการ คือ เพื่อป้องกัน
และเพื่อตอบโต้ ถ้าไม่ได้ไสยศาสตร์แขนงนี้เข้ามาช่วยดำเนินเรื่อง เมืองการเวกคงถึงแก่ความพินาศ
และในขณะเดียวกันยังมั่นคงให้คนตกหนักในแกนชาตึก สร้างความหนักใจในการรับมือกับผีถึงกับ
ลาทัพลอยไป เช่นนี้ถือว่า การใช้เวทมนตร์ เรียกผีมีบทบาทอย่างสำคัญที่กวนำมาเป็นเทคนิคในการ
ดำเนินเรื่องเพื่อให้เรื่องดำเนินไปสู่ทิศทางที่กวนำมาให้เป็นเทคนิคในการ

เมื่อประมวลเหตุการณ์ทาง ๆ ของเรื่องดำเนินมาด้วยดีขึ้น ก็เนื่องจากสุนทรภู่
ได้นำเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์การใช้เวทมนตร์ เรียกผีมาดำเนินเป็นเครื่องมือหรือกลวิธีใน
การดำเนินเรื่อง ช่วยทำให้เรื่องดำเนินไปตามขั้นตอนอย่างสมเหตุสมผล ทั้งต้นต้น สนุกสนาน เพิ่ม
รสชาติให้กับเรื่องยิ่งขึ้น

บทบาทของความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในการดำเนินเรื่อง

1. ความฝัน สุนทรภู่ได้นำเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์คือ ความฝันมาเป็นเทคนิค
ในการดำเนินเรื่อง เพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินไปด้วยดีตามเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์ดังนี้

1.1 ความฝันของนางผีเสื้อ สุนทรภู่ได้นำเอาความฝันมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินเรื่อง
ตอนนั้นเพื่อให้เหตุการณ์ดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้เรื่องเพิ่มความตื่นเต้นสนุกสนานยิ่งขึ้น โดยกำหนด
ให้พระเอกมีคติอยู่ตลอดเวลาที่จะหาโอกาสหนีนางผีเสื้อไปและต้องการที่จะบอกผู้อ่านว่านางผีเสื้อถึง
คราวที่จะทองพรางจากลูก สามี จึงเป็นเหตุให้นางฝันร้ายไปในโรงรุ่งของคืนวันหนึ่ง นางฝันไปว่ามี
เทวดาจะมาทำลายตัวและทำลายร่างกายโดยควักเอาดวงตาของนางไป นางจึงขอให้พระเอกมี
ทำนายฝันให้ พระองค์เห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะให้นางจึงแถลงทำนายว่าฝันร้ายร้ายแรงมาก เทวดานั้น
คือมัจจุราที่จะมาเอาชีวิตนาง ขอให้นางไปจำศีลอยู่ป่าอาหารที่แข็งเขาเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน
เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และอ้อนวอนขอชีวิตต่อเทวดานางก็จะพ้นอันตราย นางผีเสื้อจึงเชื่อและ

ยอมปฏิบัติตาม ในช่วงนั้นเองพระอภัยมณีและสินสมุทรจึงถือโอกาสหนีนางไปโดยได้รับความช่วยเหลือจากเงือกน้ำ 3 หอแมลงพาไป ดังคำกลอนไปว่า

จึงกล่าวแถลงแสงเสให้ทราบ

อันเหตุอันนี้คือมิจุราษ

แล้วเสแสงแถลงห้ามมิพา

.....

นี่จะใคร่สะเคาะพระเคราะห์เจ้า

เหมือนงอนง้อขอชีวิตแก่เทวัญ

.....

ให้ไปอยู่เยี่ยงทนต์เขา

ถวนสามคืนสามวันจะบันดาล

ฝ่ายวานางมีเสือกเชื่อถ้อย

จึงทอบว่าถ้ากระนั้นฉันจะไป

เจ้าเป็นรายนักนองทองคำ

จะหมายมาดเอาชีวิตรักษา

อนิจจาใจหายเจียวสายใจ

.....

พอมรรเทาโทษที่อาสัญ

กลัวแต่ขวัญเนตรที่จะไม่ทำ

.....

แล้วออกชาวคฤหาสน์อาหาร

ให้สัวรพรอกทายสบายใจ

คิดว่าขอสุจริตพิสมัย

อยู่เขาใหญ่ในป่าพนาวัน

(เล่ม 1 หน้า 129)

การที่สินสมุทรนำเอาความฝันมาเป็นเทคนิคในการดำเนินเรื่องก็เพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินไปด้วยดีทั้งเหตุการณ์ข้างต้นนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้พระอภัยมณีหนีนางมีเสื่อไป เป็นการหาทางออกให้พระอภัยมณีหนีนางไปให้ได้ และยังส่งผลให้พระอภัยมณีไปพบกับนางสุวรรณมาลี อูศเรน นางละเวงและเกิดเหตุการณ์ที่แสนสนุกสนานอย่างมากมาในเวลาต่อมา นี่แสดงให้เห็นว่าความฝันที่กวีนำมาเป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องทำให้เรื่องเดินไปในทิศทางที่กวีต้องการ

1.2 ความฝันของนางสุวรรณมาลี จะเห็นได้ว่า สินสมุทรได้อาศัยความฝันมาเป็นอุบายในการดำเนินเรื่อง เพื่อปรุงแต่งและขยายเรื่องให้กว้างขวางพิสดารออกไปยิ่งขึ้น ดังความฝันของนางสุวรรณมาลีนางฝันว่า ได้ไปเที่ยวทะเลเห็นดวงแก้วลอยสว่างอยู่กลางเกาะ นางก็เหาะไปคว้าเอามาได้ พอสะกิดตนดวงแก้วนั้นก็หายไป นางจึงร้องไห้ด้วยความเสียใจ ไพรทำนายว่าฝันร้ายก็กำลังกัน ที่ฝันว่า ได้ไปเที่ยวทะเลนางจะทองพลัดพรากจากบ้านเมือง ที่ได้ดวงแก้วหมายถึง นางจะได้คู่ครอง ดังนี้

ฉันว่าไ้ไปทะเลเที่ยวเริ่รอน
แล้วขึ้นเกาะเหาะเหินเจริญครัน
ซึ่งชูชวงกว้งแหวแวสว่าง
จะโคชมสมสองครองบุรี

จำจะจรจากไกลไอศวรรย์
จะลือลั่นโลกาทั้งธานี
คือคู่สร้างพร ะภิคามาร ศรี
เป็นโมลีโลกาสถาพร

(เล่ม 1 หน้า 149 - 150)

แล้วท้าวสิริราชพร ะบิดาจึงพานางไปเที่ยวทะเลเป็นสะเคาะเคาะระเห่แกเคล็ด
ถ้าสุนทรภู่ไม่กำหนดคิให้นางสุวรรณมาลีขึ้น นางก็คงจะไม่มีโอกาสไปทะเล พอนางไปทะเลสุนทรภู่ยัง
กำหนดคิให้เรือของนางพลัดหลงกับเรือบิหาร จนกระทั่งนางมีโอกาสดูพบพระอภัยมณีที่เกาะแก้วพิศดาร
จากนั้นเหตุการณ์ของเรื่องก็เข้มข้นยิ่งขึ้น เพราะเริ่มจากความฝันของนางเป็นมูลเหตุชักนำให้ได้พบ
พระอภัยมณี ทำให้เรื่องดำเนินต่อไปอย่างตื่นเต้นติดตามต่อไปอีก

1.3 ความฝันของพระอภัยมณี ความฝันมีบทบาทเพิ่มความเข้มข้นให้แก่เรื่องยิ่งขึ้น
เมื่อพระอภัยมณีฝันว่าไปพบพระองค์เคยเป่ากลายเป่ามังกรและนาคก็มียอกกั้เท้าจากจนสลบในถ้ำซึ่งมีทมิฬ
แล้วมีโยคีมาชุบชีวิตให้ฟื้น ดังกลอนว่า

ฉันว่าปีที่เราเป่าแต่เก่าก่อน
เขารุมรบชบชอกเราอวควาย
แก้ตัวเราเข้าไปอยู่ในถ้ำ
พระโยคีมหาคงคาเย็น

เป่ามังกรกับนาคมากมาย
ยังแต่กายกรบาทชาคระเค้น
จะคลากคล่าไปข้างไหนก็ไม่เห็น
ชุบให้เป็นคนคืนพอฟื้นกาย

(เล่ม 1 หน้า 585)

พราหมณ์सानนทำนายว่ามังกรและนาคมารุมกั้นั้นจะมีผู้หญิงมารุมรักจนพระองค์
หลงใหลถึงกับละทิ้งราชสมบัติ โดยจะมีหญิงมาชิงตัวไป บ้านเมืองจะมีคมนเพราะพระองค์ทิ้งพยุขไป
เข้าโลย ส่วนโยคีที่ชุบชีวิตให้ฟื้นนั้นคือผู้ทรงศีลจะมาช่วยและ โคครองราชย์เป็นจอมกษัตริย์

ที่สุนทรภู่เอาความฝันมาดำเนินเรื่องตอนนั้นเพื่อจะบอกล่วงหน้าว่าเหตุการณ์
จะต้องดำเนินไปตามนั้นคือ มังกรและนาคมารุมกั้พระอภัยมณีนั่นแสดงว่าจะมีหญิงมารุมรักพระองค์ซึ่ง
ได้แก่ นางละเวง และเหล่าสนมที่นางจัดมาปรนนิบัติพระอภัยมณี ที่บ้านเมืองสังคังเวงเพราะแผ่นดิน

โรกัษิรย์ เมื่อพระอภัยมณีเข้าที่คัมภีร์จริง ๆ ก็มีบุตรงศ์ลเข้ามาช่วย ซึ่งได้แก่โยคีเกาะแก้วพิสดาร นั้นเอง เหล่านี้เกิดจากบทบาทของความฝันเป็นเบื่องานทั้งสิ้น เรื่องจึงดำเนินไปอย่างตื่นเต้น สนุกสนาน น่าอ่านยิ่งขึ้น

1.4 ความฝันของนางละเวง สุนทรภู่พยายามใช้ความสันติ์จัดเจนในการนำเอา ความฝันเป็นฉากนอกเหตุลงนามาดำเนินเรื่องแล้วพยายามสร้างเหตุการณ์ให้เป็นไปตามฝันนั้น ทำให้เรื่องเดินไปได้สะดวกไม่ติดขัด ทั้งเป็นการสนับสนุนให้เรื่องสมเหตุสมผลยิ่งขึ้น เมื่อกำหนดให้ นางละเวงฝันว่าโคกสั่นควาจะเซ และมีเทวดาเหาะมาทำร้ายฟาคนางควายสายฟ้ารอนเหมือนถูก ไฟลวกแล้วควักเอาดวงตาไป ดังกลอนว่า

มีเทวภูผันเสด็จจะเหาะมา
แล้วก็ควักจักษุทั้งสองสิ้น

ถือสายฟ้าฟาดนางเหมือนอย่างไฟ
ไม่เห็นดินเห็นฟ้าเลือกตาไหล
(เล่ม 2 หน้า 152)

นางขุพพานาท่านายว่าที่นางเสียดวงตานั้น นางจะต้องจากคู่และจะเกิดสงคราม ใหญ่ภายใน 15 วัน สุนทรภู่อาศัยความฝันมาดำเนินเรื่องเพื่อจะบอกกับผู้อ่านว่าเมื่อฝันอย่างนี้ ผล การทำนายเป็นอย่างนี้ เหตุการณ์ในเรื่องก็จะต้องดำเนินไปตามนั้นได้อย่างสะดวกตามที่ทิศทางที่กวี ต้องการ

จากเหตุการณ์ของความฝันดังกล่าวมานี้เป็นเครื่องยืนยันได้ชัดแจ้งว่า สุนทรภู่ได้ใช้ความฝัน เหล่านี้เป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่อง เพื่อทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี สมเหตุสมผล และเพิ่มรสชาติ ให้กับเรื่อง

บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสนา วมต่อการดำเนินเรื่อง

1. การบวช เชื่อกันว่าสุนทรภู่ได้นำเอาประสบการณ์บางส่วนในชีวิตของท่านแทรกลงไว้ใน งานเขียนเสมอ เช่น เรื่องการบวช เป็นต้น ก่อนสุนทรภู่จะบวช ท่านมีประสบการณ์ในชีวิตหลายรูปแบบ ตามธรรมชาติของโลกธรรม จนท่านเบื่อชีวิตจึงออกบวชหาความสงบสุขแท้จริง เหมือนกับที่พระอภัยมณี เบื่อราชสมบัติแล้วออกบวช สำหรับเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่ได้นำเอาความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสนา คือ

การบวชมาเป็นกรรมวิธีในการดำเนินเรื่องเพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินไปด้วยดีและเหมาะสมกับ
สถานการณ์ดังต่อไปนี้

1.1 การบวชของนางสุวรรณมาลี สุนทรภู่กำหนดให้นางสุวรรณมาลีบวช จากข้ออ้าง
ของนางที่ให้ไว้กับพระมารดาว่าบวชเพื่อจะไปรศพร ะบิศาซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อครั้งประพาสทะเล นางได้
บนตัวเองไว้ว่าจะขอสนองพร ะบิศาเป็นครั้งสุดท้าย

แต่แท้จริงการบวชของนางเพื่อหลีกเลี่ยงการอภิเษกกับพระอภัยมณี เพราะนางแค้นใจ
ที่พระอภัยมณีวางตัวเป็นกลางไม่ยอมช่วยสินสมุหรบกับอุศเรน และประการสำคัญทั้งเจ็บน้อยใจ
ที่พระอภัยมณีวางเฉยไม่คิดคำนึงและหึงหวงนางเมื่ออุศเรนมารับตัวนางไปอภิเษกที่กรุงลังกา ปล่อยให้
นางอึดอัดทนใจ ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้พระอภัยมณีได้บอกปากรักและมอบแหวนให้นางด้วย พอถึงยามคับขัน
พระอภัยมณีกลับวางเฉย จึงทำให้นางไม่พอใจอย่างยิ่ง เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่านไป อุศเรนแพ้สงคราม
พระอภัยมณีได้ครองเมืองฝักและเตรียมอภิเษกกับนาง นางกลับไม่ใยดีจึงคิดหลีกเลี่ยงการอภิเษก
ถึงกล่าว

ที่เป็นเช่นนี้สุนทรภู่เจตนาที่จะหนดเรื่องไว้มิให้นางอภิเษกกับพระอภัยมณีตามกำหนด
อันเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งของกวีที่จะทำให้ผู้อ่านอยากรู้อยากติดตามต่อไปว่าเมื่อเรื่องเป็นอย่างนี้เหตุการณ์
ต่อไปจะเป็นอย่างไร นับเป็นเทคนิคอันแยบคายในการตั้งเรื่องมิให้เรื่องเดินไปเร็วนัก สุนทรภู่จึงให้นำเอา
การบวชของนางสุวรรณมาลีเข้ามาดำเนินเรื่องเพื่อให้เรื่องดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของกวีดังกล่าว
ดังคำกราบทูลของนางสุวรรณมาลีต่อางเทพบุตรพร ะมารดาถึงสาเหตุของการบวชว่า

ถวายบนตัวกลัวกรรมจำจะบวช

ถือศีลสวดมนต์อยู่ทุกเวลา

สนองคุณทูลกระหม่อมจอมประชา

ตามประสาบวรี เป็นชีไพร

(เล่ม 1 หน้า 314)

เมื่อเป็นเช่นนี้การอภิเษกจึงไม่เกิดขึ้นตามหมายกำหนดการ สุนทรภู่ต้องสร้างเรื่อง
ต่อไปอีกโดยกำหนดบทบาทให้นางว่าสิ้นบุญมีบุญของพระอภัยมณีเองออกอุบายสร้างสถานการณ์ว่านาง
ยังไม่ยอมสีก พระอภัยมณีอาจอภิเษกกับหญิงอื่นก็ได้ อุบายนี้ไฉไล นางสุวรรณมาลียอมสีกและได้อภิเษก
กับพระอภัยมณีตามแผนที่ได้วางไว้

จึงเห็นได้ว่า การที่สุนทรภู่แต่งเรื่องการบวชมาเป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่อง ทำให้เรื่องเปลี่ยนทิศทางเดินได้และหน่วงเรื่องไว้สร้างความตื่นเต้นอยากรู้อยากติดตามของผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

1.2 การบวชของนางเสาวคนธ์ สุนทรภู่เอาเรื่องการบวชมาสร้างบทบาทในการดำเนินเรื่องอีกตอนหนึ่งคือ กำหนดให้นางเสาวคนธ์ปลอมตัวบวชเป็นภิกษุ การบวชของเสาวคนธ์มีลักษณะคล้ายคลึงกับการบวชของนางสุวรรณา ซึ่งเป็กลวิธีขยายเรื่องให้กว้างพิสดารออกไปและยังเป็นการหน่วงเรื่องไว้ในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ นางเสาวคนธ์แค้นใจและน้อยใจที่สุดสาครไปหลงเสน่ห์นางสุวรรณา จึงปลอมตัวเป็นภิกษุขอคืนหนี้การอภิเษกกับสุดสาคร ไปบวชชีวิตรในทางแดนเป็นเวลาเนิ่นนาน จนกระทั่งสุดสาครออกติดตามไปจนพบและได้อภิเษกกันใหม่ในเวลาต่อมา นางเสาวคนธ์ปลอมเป็นพราหมณ์แล้วบวชเป็นภิกษุ ดังกลอนว่า

ฝ่ายนางเยาว์เสาวคนธ์มิถมิ้ง	เป็นยอดหญิงเจนิศักไม้นักขาม
นางแปลงองค์พร่งสำอาง เหมือนอย่างพราหมณ์	กับคนตามพันร้อยแสนสอยไป
.....	
โอ้ยามนี้แม่แทจะแลลับ	มิไคกลับมาพบประสมเห็น
วิบากกรรมจำพราภรรยาคกรกระเด็น	จะบวชเป็นคามสัสสูดค้อม
	(เล่ม 2 หน้า 304)

การที่สุนทรภู่เอาเรื่องการบวชมาดำเนินเรื่องตอนนั้นเพื่อให้เรื่องดำเนินไป 2 ประการ คือ เป็นการขยายเรื่องให้กว้างขวางพิสดารออกไปและเพื่อหน่วงเรื่องไว้ในผู้อ่านกระหายใคร่รู้ว่าเมื่อนางเสาวคนธ์บวชแล้ว เหตุการณ์จะเป็นอย่างไรต่อไป เรามิเห็นว่าเป็กลวิธีอันชาญฉลาดของกวีที่จะดึงดูดความสนใจของผู้อ่านให้ติดตามเรื่องด้วยความสนใจ และชี้ให้เห็นว่าที่กวีนำเอาเรื่องการบวชมาดำเนินเรื่องก็เพื่อให้เรื่องดำเนินไปได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนกันยิ่งขึ้น

1.3 การบวชของพระอภัยมณี กล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว สถานภาพการครองราชย์ของพระอภัยมณีไม่ค่อยเป็นที่เลื่อมใส แม้จะเป็นกษัตริย์ที่มีทศกฐนของโลกธรรมไปไม่พ้น เคยผ่านทั้งศึกรักศึกรบประสมกับปัญหานานาประการ ซึ่งนำความยุ่งยากมาสู่พระองค์ จึงเกิดความเบื่อหน่ายชีวิตและเล็งเห็นว่าหนทางเดียวเท่านั้นที่จะตัดกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างแท้จริง นั่นคือการออกบวชตลอดชีวิต ดังนั้นพระองค์จึงตัดสินใจพระทัยออกบวช

ทั้งสองนางทางพาทิมาเข้า
 นี้แน่เจ้าเล่าก็มีบริวาร
 อยู่ถิ่นฐานบ้านเมืองไปเบื้องหน้า
 เราจะไปในอรัญญบท
 คว้าชานันท์ในพิภพ
 จะสืบสร้างทางกุศลผลบุญ

พระโศกเศร้าตรัสสั่งนางทั้งสอง
 ทั้งเงินทองมอมลประยูรยศ
 จะปรารภหาอะไรก็ไฉน
 รักษาพรหมจรรย์บรรพชา
 เหลือวิบากยากแค้นนั้นแสนสา
 เมื่อชาติหน้าอย่าให้เป็นเหมือนเช่นนี้
 (เล่ม 2 หน้า 567)

ฝ่ายนางสุวรรณมาลีและนางละเวงก็อนุโมทนาเกิดศรัทธาเลื่อมใสขอบวชตามทวย
 พระอภัยมณีทรงอนุญาตและให้นางทั้งสองสมาทานศีล ดังนี้

ทางทูลว่าชาวอรัญญบท
 แม่เลยละจะขอเชือกคอตาย

 คามสพรหมโยให้ล้น
 จนนัยจุสสีลาสิกขาบท
 แล้วนั่งเคียงเรียงกันเป็นหลั่น
 จอมกษัตริย์ดาตามาลี

พอเป็นศิษย์สามภักดิ์สมครหมาย
 สู้ถวายชีวาไม่อาลัย

 วานำนางชีวาที่หลัง
 สองนางนั่งกราบงามลงสามภักดิ์
 รักษาพรตงดงามสามภักดิ์
 นางกับสัพพัตถ์ปริชา
 (เล่ม 2 หน้า 569)

การที่สุนทรภู่กำหนดบทบาทให้พระอภัยมณีเป็นนายราชสมบัติแล้วออกบวชเป็น
 อุบายอย่างหนึ่งของกวีที่ทองการให้เรื่องดำเนินไปตามท่วงทำนองการแต่งเรื่อง เพื่อให้เรื่องลงเอย
 ด้วยดี สุนทรภู่เอาเรื่องการบวชมาดำเนินเรื่องตอนนั้นเพื่อเป็นการปิดเรื่องโดยกำหนดให้พระอภัยมณี
 ออกบวชแล้วนางสุวรรณมาลีและนางละเวงขอบวชตามทวย เมื่อตัวละครสำคัญออกบวชกันหมดแล้ว
 ทุกอย่างก็ยุติลงอันเป็นตอนจบของเรื่องตอนที่สำคัญที่สุดตอนหนึ่ง จึงเห็นได้ว่าสุนทรภู่มิมีความชำนาญ
 ในการใช้เทคนิคการแต่งอย่างแยบยลที่นำการบวชมาดำเนินเรื่องได้อย่างพอเหมาะพอดีแก่เหตุการณ์
 ของเรื่องได้อย่างน่าสรรเสริญ

บทบาทของความเชื่อทางศาสนาในศาสตร์การสร้างฉาก

ฉาก (Setting) หมายถึง สถานที่และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนบรรยากาศต่าง ๆ ในท้องเรื่อง ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของตัวละคร และมีความสำคัญต่อเรื่องเป็นอย่างมาก เจื้อ สตะเวทิน¹ กล่าวถึงฉากไว้ว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสถือเป็นฉากไต่หังสัน สุนทรภู เป็นกวีที่มีความสันทัดจักเจนในการสร้างฉากในทุกสถานที่ทั้งในเมือง ทะเล ท้องฟ้า ป่าเขา และสนามรบ ฯลฯ เป็นผู้ที่พิถีพิถันในการสร้างฉากและเลือกฉากที่หาความรู้จักดีและเหมาะสมแก่เรื่องมาสร้างเรื่องโดยอาศัยไสยศาสตร์มาสร้างฉากดังนี้

การแปลงกาย สุนทรภูใช้เวทมนตร์แปลงกายมาเป็นเครื่องมือในการสร้างฉากโดยกำหนดให้นางผีเสื้อแปลงกายจากรูปร่าง "สกลนกายโตใหญ่เท่าไยบรา" หมายความว่าปลั๊กหน้ากลิ้งใหม่รูปร่างอย่างนางมนุษย์สวยงามเองบุคคลนางกนิรี ทั้งนี้เพื่อให้พระเอกมีภรรยาที่สวยงามและอยู่กินกับนางไปชั่วความราบรื่น นางจึงอ่านเวทมนตร์แปลงกายขึ้น คำว่าอำนาจของเวทมนตร์นางจึงกลายร่าง ดังนี้

พอหนูหัวกลิ้งน้องมันคง

จำจะแสวงแปลงร่างเป็นนางมนุษย์

เห็นพระองค์ทรงโฉมประโลมลาน

แล้วอ่านเวทเพศย์นักก็สูญหาย

ควมรูปพร องค์ปลั๊กหน้า เป็นยักษ์มาร

ในผาคุศทรวาทอง สงสัยฐาน

จะเกี่ยวพันรักใคร่คงใจจง

สกลนกายทั้งฉนิมรนาสลง

(เล่ม 1 หน้า 14)

เพียงคำบรรยายไม่กี่คำทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพขึ้นจากฉากมองเห็นภาพนางผีเสื้อกลายร่างเป็นนางมนุษย์ได้อย่างชัดเจน ควรนับถือว่าสุนทรภูมีความชำนาญเป็นเลิศที่สามารถนำเอาเวทมนตร์แปลงกายมาสร้างฉากได้อย่างเหมาะสมกับโอกาสและเหตุการณ์ จนทำให้ผู้อ่านมองเห็นฉากได้อย่างชัดเจนและสมจริง การนำเอาเวทมนตร์แปลงกายมาสร้างฉากจึงมีบทบาทและความสำคัญที่ทำให้เรื่องสมจริงและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อีกตอนหนึ่งที่สุนทรภู้นำเอาเวทมนตร์แปลงกายมาสร้างฉากได้เป็นอย่างดีคือตอนที่นางผีเสื้อโลดตามพระเอกกับและสินสมุทร ไปในทะเล เมื่อนางรู้จากพรายปิศาจ บริวารของ

¹ เจื้อ สตะเวทิน. การประพันธ์และประวัติวรรณคดีไทย. หน้า 105.

นางว่า พระอภัยมณีและสินสมุทรหนีไปแล้ว นางใช้เวทมนตร์แปลงกายให้โตใหญ่เท่าภูเขาลุยทะเล
ตามไป ดังนี้

นางมีเสื้อเหลือโกรธโลกทะเลล่ง
ลุยทะเลโครมครามออกตามไป
เหลาะเลาะเกาะขวางหนทางยักษ์
เสียงครึกครื้นคลุ้มคลั่งกาย

โตตั้งหนึ่งบุคุนทร์ ขุนไศล
สมุทรไทแทมจะลมหลมหลาย
ภูเขาคึกคึกหลุกหลุมหลาย
มีเสื้อร้ายรับรุกไม่หยุดยั้ง
(เล่ม 1 หน้า 134)

นางมีเสื้อตามไปทันสินสมุทรกลางทะเลแห่งหนึ่ง นางได้บอกว่านางเป็นแม่ของสินสมุทร
เวลาอยู่ถ้านางก็ค้อมนุษย์ธรรมดา แต่ตาต้องรับเกินทางเหมือนอย่างเช่นนี้ นางจึงต้องแปลงกายเพื่อ
มารับสินสมุทร และพระอภัยมณีกลับไปอยู่ถ้ำอย่างเดิม ดังกลอนว่า

จึงทอบโศกไปปักโอรสราช
เจ้าแปลกหรือคืออันแฉมารดา
ออกเดินทางอย่างนี้ทองนิมิต
ไม่ปักจำอำพรทางอยากกลางแคลง
ไหนพอเจ้าเล่าแม่ไม่แลเห็น

มิใช่ชาติยักษ์มารชาดุมร
เมื่อนั่งนอนอยู่ถ้ำไม่จำแสง
รูปจึงผิดไปกว่าเก่าเจ้าจึงแทง
แม่แกลงแปลงตัวตามเงาเงา
อย่าหลงเล่นจงไปอยู่ในคุหา
(เล่ม 1 หน้า 136)

จากเหตุการณ์ข้างต้น สินสมุทรกำหนดให้นางมีเสื้อใช้เวทมนตร์แปลงกาย ทำให้เกิด
ฉากที่ตนเห็นระทึกใจที่สุดฉากหนึ่ง ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพได้รับทั้งภาพและเสียงขึ้นในใจ ได้เห็น
ภาพอันใหญ่โตของนางมีเสื้อซึ่งกำลังโกรธจัด และได้ยินเสียงลมหลมหลายของภูเขาและเสียงน้ำทะเลที่
ปั่นป่วนตามเส้นทางที่นางมีเสื้อลุยไป จักว่าเป็นฉากหักเหและสมจริง ฉากหนึ่งของเรื่องพระอภัยมณี

และอีกฉากหนึ่ง ซึ่งเป็นฉากสุดท้ายของการใช้เวทมนตร์แปลงกาย ได้แก่ ตอนที่
นางมีเสื้อร้องประกาศให้พราหมณ์สาวซึ่งเป็นบริวารให้แปลงกายเข้าล้อมจับพระอภัยมณีที่ขอกเขา
แห่งนี้ว่า

แล้วถูกกรองประกาศไปสาราย
ปัสสาวะแรงแฉ่งคัดคาตุนากลัว

ทั้งภูทพรายพรังพร้อมเข้าลอมบัว
นิมิตตัวโตคำกำยำยืน
(เล่ม 1 หน้า 189)

สุนทรภู่อังใจสร้างฉากนี้เพื่อจะเสนอผู้อ่านว่า เมื่อพระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อไปหลอมซ่อนตัว
อยู่บนยอดเขา เมื่อนางจะซ่อนวอนอย่างไร พระอภัยมณีก็ไม่ยอมลงมาหานาง จึงเป็นเหตุบังคับให้นาง
ทองสั่งให้บริวารปัสสาวะนิมิตกายให้ปรากฏใหญ่โตกำยำคำหะมีนน่าสะพรึงกลัว เข้าลอมจับและบังคับให้
พระอภัยมณียอมจำนน นับว่าสุนทรภู่อังใจสร้างฉากนี้โดยใช้เวทมนตร์แปลงกายนี้ได้เหมาะกับการสทศและ
สถานการณ์ มองเห็นภาพวาปุงปัสสาวะลอมไว้อย่างหนาแน่นเช่นนั้น พระอภัยมณีคงหนีไม่พ้นแน่ จึงเป็นฉาก
ที่น่าทึ่งและระทึกใจและสะพรึงกลัวอีกฉากหนึ่งของเรื่องพระอภัยมณี

บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมทางศาสนาต่อการสร้างฉาก

สุนทรภู่นอกจากจะมีความชำนาญในการใช้ไสยศาสตร์ โดยนำเอาเวทมนตร์แปลงกายสร้าง
ฉากได้ก็เยี่ยมแล้ว ยังได้นำเอาความรู้ทางโหราศาสตร์ เกี่ยวกับดวงบอกเหตุมาสร้างฉากได้เป็นเลิศ
อีกด้วย ดังนี้

ดวงบอกเหตุ สุนทรภู่นำเอาโหราศาสตร์ เกี่ยวกับดวงบอกเหตุที่เป็นปรากฏการณ์ทาง
ธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการสร้างฉากดังนี้

ลมแฉ่งและสายรุ้ง ฉากนี้แสดงเหตุการณ์ที่เป็นลางร้ายเกิดขึ้นที่สนามรบทาง
ฝ่ายเมืองฉลิก ขณะที่กองทัพศรีสุวรรณและสินสมุทร พุคพิภพล่องอยู่ในป่าเตรียมจะเข้าตีกรุงลังกานั้นได้เกิด
ลมแฉ่งพัดอย่างแรงจัดทำให้ธงชัยทั้งสามทัพหักพังลงทันที พอลมหยุดพัดก็เกิดสายรุ้งพุ่งเป็นลำลงตรงกลาง
ค่ายแล้วหายวับไปทันทีเช่นนั้นโบราณถือว่าเป็นลางบอกเหตุร้ายแรง ดังข้อความว่า

ฝ่ายกองทัพยังอยู่ในป่า
พอลมแฉ่งแรงเร็วเหมือนเปลวไฟ
แล้วหอบหวานป่วนปั่นเป็นควั่นกลุ่ม
พอลมหายสายรุ้งก็พลุ่งตรง

ทางตรงจระเข้เขมกันอยู่หัวน้ำหว
พักธงชัยสามทัพหักพังลง
ดวงคลุ้มเวียนวนทั้งผ่นผ่น
จำเพาะลงกลางค่ายแล้วหายไป

จอมกษัตริย์ก่อนให้วันหาค
ให้เปลี่ยนทรงคันธขึ้นทันใด
พอสามพรานหม่อมตามหลังมาทรงพร้อม
จอมกษัตริย์ทรงเสด็จตามสงกา

ทั้งหน่อนาถนิกหรณ์ให้วันไหว
แล้วรีบไปเฝ้าพระเจ้าอา
ประณตมอมนั่งฝ่ายข้างซ้ายขวา
โฉมมาเป็นนางขึ้นอย่างนี้
(เล่ม 2 หน้า 17)

สุนทรภู่สร้างฉากนี้โดยอาศัยฉากนอกเหตุจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมาเป็น
เทคนิคในการสร้าง ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพกำลังเกิดพายุพัดแรงและเร็วทั้งเปลวไฟ เห็นประกายฟุ้ง
พลบและเห็นธงชัยทั้งสามทัพหักพังลงท่อนาทอตาอย่างน่าทึ่งเทระทิกใจ ทำให้ผู้อ่านคิดต่อไปว่า
เหตุการณ์อย่างนี้เป็นฉากอย่างแสนอน และอาจคิดและวาดภาพต่อไปอีกว่า ธงชัยทั้งสามคันนั้น
น่าจะหมายถึงแม่ทัพทั้งสามคนคือ พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ และสินสมุทร จะพบกับความพ่ายแพ้แก่ข้าศึก
ซึ่งขณะนั้นพระอภัยมณีกำลังถูกเส้นหลุมหลงนางละเวงอยู่ในกรุงลังกาก่อนหน้านั้นแล้ว ส่วนศรีสุวรรณ
และสินสมุทรกำลังจะถูกเส้นของนางรำภาสะหรีและนางบุพผนาคาตามไปอีกสองพระองค์ ถึงแม่แม่ทัพ
ทั้งสามจะไม่แพ้รบโดยตรง แต่ก็ไม่หลงเส้นพายุรักหญิงชาวลังกาโดยทางอ้อม ได้รับความอับยศและ
เสื่อมศักดิ์ศรีนำความยุ่งยากเดือดร้อนมาสู่ฝ่ายตนในภายหลังเป็นอย่างมาก นับว่าฉากนี้สร้างจินตนาการ
ให้กับผู้อ่านได้อย่างกว้างไกล

อุกฉลาบาทกและดาวหางขึ้น สุนทรภู่มีความสามารถสร้างฉากได้อย่างเหมาะสม
ในทุกสถานที่ ไม่ว่าท้องทะเล ป่าเขา สนามรบ และบนท้องฟ้า ดังเหตุการณ์ซึ่งเป็นฉากนอกเหตุร้าย
ต่อไปนี้ ฉากนี้เป็นฉากที่เกิดขึ้นบนท้องฟ้าเมืองการเวก ก่อนหน้าที่กองทัพของมังกรจะยกไปชิงเอา
โคตรเพชรคืนจากเมืองการเวก ได้เกิดอาเพศขึ้นหลายอย่างล้วนแต่เป็นฉากนอกเหตุร้ายแก่เมืองการเวก
เช่น บ้านเมืองเจียววังเวงผิดปกติจนน่ากลัว กลางวันมีหมอกควันขึ้น เกิดเสียงฟ้าลั่นดังเหมือนเสียงปืน
กา ส่งเสียงร้อง ท้องฟ้าสีเหลือง ท้องกลางคืนมีดาวหางขึ้นและอุกฉลาบาทตกใจกลางเมือง ผู้คนและปวงสัตว์
ล้มตายเป็นจำนวนมาก ดังกลอนว่า

สังข์สิ้นพิณพาทยระนาถของ
ครันกลางวันควมัวตัวมัว

สยดสยองเย็นเยียบเงิบกรุงศรี
กลางคืนมีดาวหางเป็นกลางเมือง

อากาศสิ้นครันครันเหมือนเป็นทอง
 อุกกลาบทศกฟุ้งแสงรุ่งเรือง

กากร่องเอวาทองฟ้าเหลือง
 ทกกลางเมืองมีลางทางทางกัน
 (เล่ม 2 หน้า 407)

ฉางกิงกล่าวนี้ไต่บอกเหตุล่วงหน้าว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในไม้อาและก็ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ในเวลาต่อมาเมื่อเกิดสงครามชิงโคตรเพชรขึ้น โดยมีมัจฉาให้วายุพัฒน์และหัสกันยกทัพเข้าตีและเผาเมืองการเวก ขณะนั้นหัสชัยโอรสเจ้าเมืองการเวกกำลังเดินทางมาจากเมืองยลگیرมาป้องกันเมือง ส่วนสุกสาครว่าที่ราชบุตร เขยกำลังออกติดตามนางเสาวคนธ์ ซึ่งหนีการอภิเษกยังกลับมาไม่ถึงเมืองการเวก ท้าวสุริโยทัยเจ้าน้องการเวก มีสารบอกข่าวศึกไปถึงนางสุวรรณมาลิกัดับถูกมัจฉา ขอนกลจับตัวพร้อมควาพระชิคาฝาแฝดไปชิงไว้ แล้วมัจฉาให้วายุคายทัพไปรบจักร จันทาวทวงศ์และพระมเหสีไปชิงไว้เช่นเดียวกัน เหตุการณ์ครั้งนี้ถือว่าร้ายแรงยิ่งนัก เสื่อมเสียอริยยศและศักดิ์ศรีรุนแรง และเป็นเหตุการณ์เลวร้ายที่อุบัติขึ้นตามลางบอกเหตุในทุกประการ

ฉากันสุนทรภู่ได้บรรจุสร้างไต่อย่างยอดเยี่ยม สอดคล้องและเหมาะสมกับเหตุการณ์ในเรื่องเป็นอย่างดี นับเป็นฉากที่คิดค้นที่สุดฉากหนึ่ง ทำให้ผู้อ่านได้เห็นทั้งภาพและได้ยินทั้งเสียง ตลอดจนเกิดความรู้สึกวังเวงจนยากล้นตามบรรยากาศของฉากตามไปด้วย จินตภาพของผู้อ่านที่เกิดจากฉากนี้ทำให้มองเห็นภาพในเวลากลางวันว่ามีหมอกควันเกิดขึ้น ท้องฟ้ามีสีเหลือง ฝูงกาส่งเสียงร้องบินวนไปมาฟาดกันดังเหมือนเสียงปืน พอเวลากลางคืนเห็นดาวหางขึ้นและอุกกลาบทตกใจกลางเมือง มองเห็นแสงพวยพุ่งส่องสว่างบนท้องฟ้า ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอันเป็นลางบอกเหตุนี้ช่วยให้ฉากเด่นชัดและสมจริง เป็นที่น่าขนลุกใจของผู้อ่านอย่างยิ่ง

บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสนา หน่อการสร้างฉาก

เป็นที่ยอมรับนับถือว่าสุนทรภู่พรสวรรค์ในการนำเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์มาสร้างฉากได้ดีเยี่ยมเหมาะสมกับกาลเทศะและสถานการณ์ แม้ความเชื่อทางพุทธศาสนาท่านก็สามารถนำมาเป็นเทคนิคสร้างฉากได้เหมาะสมกับตัวละครและบรรยากาศของเรื่องได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกันดังต่อไปนี้

1. บทบาทของการบวชหมตอกการสร้างฉาก

1.1 การบวช สุนทรภูษาเอาเรื่องการบวชมาเป็นเทคนิคในการสร้างฉากโดยพยายามสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับเหตุการณ์ของแต่ละตอน ดังนี้

1.1.1 การบวชของพระอภัยมณี พระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อไปอยู่อาศัยกับโยคี เกาะแก้วพิสดาร และได้บวชถือศีลปฏิบัติธรรมอยู่ระยะหนึ่ง ดังข้อความในกลอนว่า

จะขอบวชบรรพชารักษากิจ
เพื่อสมสร้างทางธรรมสามะทั้งสี่

.....

กุมารวาชาจะบวชกับมิตุเรศ
พระพรหมกรรมภูษาให้คารอง

บุษภาวอารมณ์โทกกระหวัค

มานั่งเรียงเคียงกันอัญชลี

แล้วอวยชัยให้ศีลหาสถาณล

ครั้นจบศีลสิกขาสารพัก

อยู่เป็นศิษย์ในสำนักสักพักทั้ง
ใหญ่ถึงพระนิพพานสำราญใจ

.....

เวียนไท้เพ็ดศีลโมกข์ของ

ทั้งสองครองครบสิ้นด้วยยินดี

ประกาศศัสมีมือเหมือนถาฬ

พระโยคีศัสมาธิบนอาสน์รัก

ตั้งแท่นอาสน์ไม้อาสน์

หมั่นเมตตาการ เพลิงตะเกิงกอง

(เล่ม 1 หน้า 160)

การสร้างฉากของสุนทรภูษาในเหตุการณ์ตอนนี้ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพพระอภัยมณีอยู่ในเพศนักบวชที่ "เอาเถาว์สยัพพันพุงนุ่งเปลือกไม" ครองผ้าทำด้วยหญ้า (ลากรอง) บุษภาวเกล้าขมมวย และสวมประคำมือเหมือนถาฬ ถือศีลปฏิบัติธรรมและบูชาไฟแบบลัทธิพราหมณ์เป็นภาพที่สมตะสำรวมเหมือนนักบวชญูเครงพรท

ต่อมาพระอภัยมณีไคลยาโยคีโดยสารเรือท้าวสีราจรกลับเมือง ถูนางผีเสื้อชุมพลเรือกลางทาง จึงพาไพร่พลหนีขึ้นไปหลบซ่อนอยู่บนยอดเขาแห่งหนึ่ง นางผีเสื้อตามขึ้นไปอ่อนวอนขอให้กลับไปอยู่กินกับนางอย่างเดิม แต่ถูกพระอภัยมณีปฏิเสธ โดยอ้างว่าได้บวชตัดจากโลกีย์แล้ว จึงถือโอกาสนั้นสอนนางผีเสื้อว่า อันรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส เป็นสิ่งที่ไม่มั่นคงสสาร ย่อมเน่าเปื่อยสูญหายไป อย่าได้ลุ่มหลง จงรักษาศีลหา ขอนางอย่าได้หลงพร่องคงกลับไปอยู่

ที่ถ้าเสีย จะขอแบ่งบุญกุศลที่ได้รวบรวมมาให้แกนาง และจะขอวชิรไปตลอดชีวิตเพื่อรักษาศีลและปฏิบัติตาม
หวังที่จะไปสู่สวรรค์ ดังกล่าวกันว่า

คือรูปสลักดินเผียงเคียงสมัย

ครั้นระงับกับขันธสันดาน

อย่าลุ่มหลงจงอุทิศสำหรับรักษาศีล

อย่าขาดสัจจกตัญญูคฤณาย

ที่แบ่งบุญบรรพชาสถาน

กลับไปอยู่วิหารในวารี

อันตัวของอาตมาสามัญ

จะจำศีลภาวนาสมาทาน

ที่คฤหัสถ์ห่วงหาแนบเนียน

ยอมสละทรัพย์เปื่อยเน่าเสียเปล่ากาย

ให้เพิ่มบุญไปตั้งใจหมาย

จะจำตายทุกนรกก่อเวจี

ส่วนกุศลให้สุกคามารศรี

อย่าไคร่หวังโยอาลัยลาญ

ก็ไม่คิดคืนประเทศเขตสถาน

หมายวิมานเมืองสวรรค์จนบรรลีย์

(เล่ม 1 หน้า 188)

จากที่สุนทรภู่สร้างขึ้นตอนนั้นทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพของพระอภัยมณีกำลัง
เผชิญหน้ากับหญิงคนหนึ่งซึ่งเคยเป็นคู่ครองมาก่อนกำลังมีโทษและโมหะ ว่าจะมีสีหน้าอาการ เป็นอย่างไร
พระอภัยมณีจึงตั้งใจตั้งสติเทศน์สอนนางมีเนื้อให้เข้าใจถึงสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น และปฏิเสธที่จะ
กลับไปอยู่กับนางอีก

เมื่อวิงวอนขอร้องไม่ได้ผล นางจึงเกิดความแค้นองประกาศให้ปีศาจ
บริวาร นิมิตกายให้ร่างใหญ่กำยำคำหะมื่นเข้าล้อมจับพระอภัยมณี แล้วนางมีเนื้อจึงอ่านคาถาเรียกฝน
บังเกิดฝนและลูกเห็บตกลงมาอย่างหนักสุดที่พระอภัยมณีจะเลี่ยงหนีได้ พระองค์หมดความสงสารนาง
จึงได้ลาลูกชาแล้วเป่าปี่จนนางขาดใจตาย ดังกลอนว่า

ฝ่ายพระองค์ทรงเดชเทศกษัตริย์

แล้ววันทาลาศีลพระเทพพล

จึงจบหนัดอธิษฐานการกุศล

เอาเครื่องทนแรงแห่งคลองการ

(เล่ม 1 หน้า 190)

ผู้อ่านจึงได้เห็นภาพเป็นฉากสุดท้ายของพระอภัยมณีในเพศของนักบวช
ที่หมดจิตตัณหาและเมตตาลาสิกขาแล้วใช้ปี่สังฆารนางมีเนื้อ นับว่าสุนทรภู่มีความเข้าใจสัจจากทาง
คานพุทธศาสนาได้เหมาะแก่สถานการณ์เพื่อยุติวิกฤตการณ์ลงโดยเร็ว

ต่อมาพระอภัยมณีได้ครองราชสมบัติพระมเหสี โอรส และธิดาหลายพระองค์ น่าจะมีความสุขสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์สงคราม บริวารและราชอิสริยยศ แต่สถานภาพการครองรักครองราชย์ของพระองค์ไม่ราบรื่นเท่าที่ควร เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมาพระองค์ประสบแต่ปัญหาและความยุ่งยากไม่มีที่สิ้นสุดทั้งศึกรักและศึกรบ จึงตกอยู่ในภาวะของผู้นิทุกข์และหนีโลกธรรมแปดไปไม่พ้น ด้วยเหตุนี้นี้พระองค์จึงเบื่อโลก โลกที่หมุนวนเข้าไปด้วยปัญหาและความทุกข์ พระองค์เล็งเห็นว่าหนทางเดียวเท่านั้นที่จะแก้ทุกข์เหล่านี้ได้นั้นก็คือ การออกบวชชั่วคราว รักษาศีล ปฏิบัติกรรมบำเพ็ญพรตเพื่อบำเพ็ญทางดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างแท้จริง เกิดอานิสสและหลุดพ้นจากวงจรกรรมโดยสิ้นเชิง เมื่อคำวิไคคังนี้แล้วพระองค์จึงตัดสินใจสละพระทัยออกบวช

พระชินมณเฑียรวิเชียรรัศมี
ทรงเครื่องชาวคามสปรนตกร
แล้วจักษุภิมขรารักษาทศ
สอสามควยสายสรุปรประจำทรง
ถือท้าวลวิชนีแล้วลีลาศ
พร้อมโอรสยศยงพระวงศ์วาน

จึงปลดเปลื้องเครื่องกษัตริย์ประภัสสร
อุทุมพรทิมเบียงเจวียงองค์
เป็นคามสุขพรหมสมประสงค์
ตั้งคำรังสืลหาสมาทาน
ขึ้นนั่งอาสน์นาคามุกดาหาร
โปรดประทานเทศนาตามบาลี
(เล่ม 1 หน้า 567)

จากนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ เห็นพระอภัยมณีอยู่ในสมณเพศอีกครั้งหนึ่ง โดยการอธิบายมาของ ทรงเครื่องชาวคามสปรนตกร แปลว่าสวมสายสรุปรประจำทรง ถือท้าวลวิชนี (พิศพนก) เดินขึ้นไปนั่งบนธรรมมาสน์แล้วเทศน์โปรดพระประยูรญาติให้เข้าใจถึงนิพพานว่า หมายถึงความดับสนิทแห่งกิเลสและกองทุกข์ มนุษย์มักหลงแต่รูปกาย ซึ่งเป็นของไม่จีรัง มีทรุคโทรมและคับสู่ญ บัวเมื่อกันทอตายลงก็ร่วงเกียจไม่ยากจะเข้าใจ ถ้าหวังเข้าใจนิพพานอันเป็นภาวะสุขนิรันดร์ อันดับแวกของรักษาศีลเสียก่อน ถึงกลอนว่า

พระนิพพานเป็นสุขสิ้นทุกขร้อน
สิ้นถวิลสิ้นทุกข์เป็นสุขสมาย
ทั้งแก่เจ้าสาวหม่อมหม่อมหลวง

เปรียบเหมือนนอนหลับไม่ฝันร้ายทั้งหลาย
มีร่างกายอยู่ก็เหมือนเรือนโรคา
ควรรูปทรงกลมเลนเสนหา

เป็นัวเมียเคยคลอครันรณา
 จงหวังพระปรมาศิลาโมกข์
 เสวยสุขทุกเวลาทิววัน
 แด่บรรดามาพึ่งอยู่ทั้งสิ้น

ก็กลัวว่ามิอาจเห็นทางกัน
 เป็นสิ้นโศกสันตุมบุษย์สวรงค์
 เหลือจะนับกับกัลป์พุทธันดร
 จงถือศีลวิญญูโมสร
 (เล่ม 2 หน้า 568)

1.1.2 การบวชของนางสุวรรณมาลีและนางละเวง นางสุวรรณมาลีและ

นางละเวง เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงขอบรรพชาด้วย พระอภัยมณีก็ทรงอนุญาต นางทั้งสอง
 จึงถือเพศเป็นนักษัตร ทรงเครื่องพรทกขสนีสีชาว ถูกขญาเกล้ามวย สวมประจำพระศอ
 แล้วเข้าประทับนั่งหน้าบัลลังก์พระอภัยมณี

ฝ่ายสองนางทางมั่งคั่งด้วยสมนึก
 ทางชำระสระสนานสำราญองค์
 ขฎกาสีบจับจักษุวิคเณวียน
 ประจำพลอยหอยพระศอจรลี

ตามาคึกเคียงทองเข้าห้องสร่ง
 แล้วยกทรงเครื่องพรทกขสนี
 ล้วนชาวเขียนลายทองบุคผองศรี
 ไปนั่งที่แทนสุวรรณมณิลังก์
 (เล่ม 2 หน้า 569)

ฝ่ายพระอภัยมณีเป็นผู้ให้ศีลหาแก่นางทั้งสองเสร็จแล้ว อวยพรให้ด้วย

คำบาลีเป็นอันเสร็จพิธี

ตามสพรอภัยให้ศีลหา
 จนจบบุญจีสาสิกขาบทัง
 แล้วยังเคียงเรียงกันเป็นหลั่นลค
 จอมกษัตริย์ยดาตามบาลี

ว่านำหน้านางชีว่าที่หลัง
 สองนางนั่งกราบงามลงสามที
 รักษาพรตงดงามสามฤาษี
 นางก็รับสัพเพด้วยปรีดา
 (เล่ม 2 หน้า 569)

นับเป็นฉากที่ให้อาภาพนานูโมนาเกิดศรัทธาแก่พุทธเห็นยิ่งนัก สุนทรภู่ใช้

ฉากนั้นมานำให้อ่านเห็นภาพของนักบวชทั้งสามพระองค์ประทับนั่งเรียงกันในท่าสงบสำรวมบำเพ็ญพรตบารมี
 ให้น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก

หลังจากบวชแล้วทั้งสามพระองค์ประทับอยู่ในกรุงลังกาเป็นเวลา 15 วัน แล้วเสด็จไปบำเพ็ญพรตที่เขาสิงคุรุ จนตลอดชีวิต

พอเดือนยี่ค่ำนำพระบาท

เป็นลั่นความสามพระองค์อยู่พรต

ทรงบรรพชาญาคิวงศตามสังหมค

ที่บรรพตสังคุรุคุจิมันต

(เล่ม 2 หน้า 574)

สุนทรภู่ง่ายใจอย่างเต็มที่ที่จะสร้างฉากนี้เป็นฉากสุดท้ายเพื่อเสนอการบวชของพระองค์อันมีความเชื่อทว่า เมื่อบวชแล้วจะได้รับอันสูงสุดที่สุด เพราะการบวชถือว่าเป็นวิถีที่ที่สุดจะได้มีโอกาสศึกษาศิลปปฏิบัติธรรมบำเพ็ญพรตบารมีเพื่อหาหนทางดับกิเลสและกองทุกข์ มุ่งเข้าสู่นิพพานอันเป็นยอดปรารถนาของชาวพุทธทุกคน นับเป็นเทคนิคชั้นสูงที่นำเอาเรื่องการบวชมาเป็นเครื่องมือสร้างฉากได้อย่างเหมาะสมกับกาลเทศะและสถานการณ์นำไปสู่การปิดฉากและมีเรื่องตอนสำคัญได้อย่างดีที่สุด

ท้ายเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าสุนทรภู่มุ่งประสงค์อย่างช้านานในการนำเอาไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์มาเป็นกลวิธีในการสร้างฉากที่เหมาะสมกับโอกาสและสถานการณ์ ช่วยให้การบรรยายและสิ่งแวดล้อมมีความสมจริงยิ่งขึ้น ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการมองเห็นภาพและเกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับบรรยายการของเหตุการณ์นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่าสุนทรภู่มุ่งความรู้ความชำนาญในการนำเอาไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์ มาสร้างฉากได้อย่างเหมาะสม ทำให้เรื่องมีบรรยากาศเป็นธรรมชาติและสมจริง

บทบาทของความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร

ตัวละคร (Character) นิทานหรือนิยายจะต้องมีตัวละคร ถ้าขาดตัวละคร เรื่องจะไม่สนุก ตัวละครจึงมีความสำคัญและมีบทบาทในการสร้างเรื่องเป็นอย่างมาก ผู้แต่งเรื่องจึงพยายามสร้างตัวละครให้มีชีวิตจิตใจเหมือนคนจริง ๆ การที่จะทำให้ตัวละครมีชีวิตชีวาได้นั้น กระทำได้โดยกำหนดให้บทบาทเฉพาะ ให้บทบาทกิริยาอาการและการวาทศิลป์ใจคอให้แก่ตัวละครเหล่านั้น ยิ่งถ้าได้นำเอาไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสตร์มาเสริมสร้างตัวละครเหล่านั้นให้มีความรู้ความเก่งกล้า

สามารถในค่านเหล่านี้ได้มากเพียงใด ก็ยังจะทำให้ตัวละครนั้นมีคุณลักษณะโดดเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่จดจำและนิยมยกย่องจนถึงกับชอนันต์ศรีมีปากของคนอ่านมากขึ้นเพียงนั้น และมีส่วนสำคัญทำให้เรื่องนี้มีคุณค่าอ่านยิ่งขึ้น

1. บทบาทของเวทมนตร์คาถาที่มีต่อการสร้างตัวละคร : สุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถเป็นเลิศในการนำเอาไสยศาสตร์มาสร้างบุคลิกลักษณะตัวละคร ให้คุณสมบัติเก่งกล้าสามารถในค่านเวทมนตร์คาถา ดังนี้

โยคี สุนทรภู่ได้สร้างคุณสมบัติเด่นให้แก่ตัวละครตัวหนึ่งคือ โยคีแห่งเกาะแก้วพิสดาร โดยอาศัยไสยศาสตร์ มากำหนดให้มีความรอบรู้ทางเวทมนตร์คาถา สุนทรภู่เสนอตัวละครนี้ผ่านเงื่อนน้ำเป็นยูเลาให้พระเอกเฝ้ามองว่าโยคีนี้มีอายุพันปีเศษแล้ว มีความรู้ทางเวทมนตร์คาถา มีลูกศิษย์มากมาย หนีตายจากเรือแตกขึ้นไปอาศัยอยู่ ต่อมาพระเอกเฝ้ามองและสินสมุทร ได้เป็นศิษย์ก็เพราะเห็นนางผีเสื้อไปอาศัยอยู่และบวชเรียนด้วย ส่วนสุกสาครอยู่กับโยคีมาตั้งแต่เกิดได้เรียนวิชากับโยคีมาแต่เล็กและได้ไม่เท่าวิเศษไว้เป็นอาวุธป้องกันตัวอีกด้วย โยคีมีประวัติเลื่องลือทางไสยศาสตร์ สามารถปราบพญากุญปีศาจได้หมด ดังนี้

แต่โยคีมีมนต์อยู่ทนทนง

อยู่เกาะแก้วพิสดารสำราญใจ

พวกเรือแตกแตกฝรั่งแลอังกฤษ

ด้วยโยคีมีมนต์กลวิเศษ

อาบูถึงพันเศษถือเพทไสย

กินลูกไม้เขือกมันพรรษผลา

ขึ้นเป็นศิษย์อยู่สำนักนั้นหนักหนา

ปราบบรรพตภูตพายุไม่เกรงไป

(เล่ม 1 หน้า 127)

สุนทรภู่ได้เสนออีกคิตกิณฑ์ของโยคีให้ผู้อ่านได้ทราบถึงความเก่งกล้าสามารถทางไสยศาสตร์ไว้หลายตอนดังต่อไปนี้

เมื่อนางผีเสื้อไล่ตามพระเอกเฝ้ามองและสินสมุทร ไปจนถึงชายฝั่งเกาะแก้วพิสดาร นางได้เห็นโยคียืนขวางทางอยู่ นางจึงไม่กล้าขึ้นเกาะ เพราะกลัวอำนาจคาถาจนตัวสั่น

เขาดังพิณเสียงดังด้วย

พอโยคีมีคาถาลงมายืน

กระซิบช่วยบิศเลือกเกลือกเขาดัง

ผีเสื้อตนตัวสั่นขยับขยับ

(เล่ม 1 หน้า 141)

โยคีเล่าให้พระอภัยมณีและสินสมุทร ฟังว่ามาอาศัยอยู่กับท่านไม่ต้องกลัวภุมขีปิศาจ
เพราะท่านได้เสกทรายไว้รอบ ๆ เกาะ พวกภุมขีปิศาจจึงไม่อาจเข้าใกล้ แม้ม้าถูกทรายที่เสกไว้ก็จะ
ชاکใจทันที

พระโยคีมีญาณว่าหลานรัก
อภัยมณีมีสาธิตสมุทรทราย
เราลงเลขเสกทำไว้สำเร็จ
มันอยู่แต่ทางทางข้างเป็นไร

จึงสำนักอยู่ให้สมอารมณ์หมาย
มาถูกทรายชายหาดก็ชاکใจ
ทั้งเชื่อนเพชรมุกขีปิศาจไม่อาจใกล้
ทำไมไฉนคึกคากเจ้าอย่ากลัว
(เล่ม 1 หน้า 141)

โยคีเสกทรายขวางเข้าในนางมีเสื้อราวกับห่อกระสุน หวังจะฆ่านางให้ตาย
นางมีเสื้อไม่กล้าเข้าใกล้ กลัวจนตัวสั่นหลอมหนีลงทะเลไป

แล้วเสกทรายปรายขวางมากลางคลื่น
มีเสื้อกลัวตัวสั่นเพียงบรรลัย

ถึงลูกปืนยิงยักษ์ให้ตกนัย
ก็หลบไปตามวนชลธาร
(เล่ม 1 หน้า 144)

โยคีให้นางเงือกอาศัยอยู่ในเวียงน้ำวิมเกาะ แล้วเสกคายสายสิญจน์สวมให้นาง
ไว้ป้องกันภัย ดังนี้

ที่เวียงเชิงเขาวิมเสาโคม
แล้วเสกคายสายสิญจน์ให้สวมไว้

เป็นของโยมอยู่ในน้ำให้สำราญ
ไม่มีภัยมาสู่ลูกสนาน
(เล่ม 1 หน้า 145)

ท้าวสิริราชหลงทางมาขึ้นเกาะแก้วพิสดาร เข้ามัสการ โยคีถามถึงเส้นทางกลับ
เมืองฉลิก โยคีวิเคราะห์ตามหลักไสยเวทก็รู้ว่าพระอภัยมณีจะได้ครอบครอง ส่วนท้าวสิริราชและบริวาร
จะถูกนางมีเสื้อลอมเรือเสียชีวิตหมด แต่ไม่กล้าบอกความจริงเพียงแต่บอกว่าเส้นทางกลับเมืองไปทาง
ทิศอีสานนั้นเต็มไปด้วยอุปสรรคและอันตราย

พระโยคีมีศีลไต่บนถาม
รูประจักษ์หักแท่นแท่นใจ
อันท้าวไทไพรพลคนทั้งหลาย
ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมมาทำเยี่ยง
อันกรุงไทรไปทางทิศอีสาน

พิเคราะห์ตามสังเกตข้างเพทไสย
เพราะเหตุพระอภัยจะไต่เมียบ
จะวอดวายเวทนาประกาศเสีย
จึงไกลเกลียดกลัวคำเป็นทามกลาง
แสนกันดารสารพัดจะชักขวาง
(เล่ม 1 หน้า 167)

โยคีมีความรู้เรื่องเวทมนตร์สำหรับป้องกันตัวจากภัยพิบัติต่าง ๆ จึงไต่เมียบให้
พระอภัยเมียบและไพร่พลก่อนเดินทางกลับเมือง จึงได้เขียนไว้ให้ทุกคนจดไว้ท่องป้องกันภัยในยามคับขัน

ฝ่ายอาจารย์ท่านครูผู้เฒ่า
ในห้องพระอภัยไพฑูริย์
แล้วสอนสิ่งครึ่งนี้เป็นที่สุด
ไปข้างหน้าถ้าถึงหอบจน

จึงเขียนเวทวิทยาชยัน
ไปป้องกันกายาในสาธล
ไม่ว่าผูกแล้วก็เห็นจะเป็นผล
ถือพระมนตร์มั่นไว้แล้วไม่ตาย
(เล่ม 1 หน้า 174)

เมื่อพระอภัยเมียบและไพร่พลเข้าอำลាយโศกกลับเมืองโยคีก็ปล่อยใจพระอภัยเมียบว่า
อย่าได้เป็นห่วงนางเงือก ท่านจะดูแลให้แล้วจึงอวยพรให้ โดยการสวดคาถาพาลูก ป้องกันภัยขอให้
เดินทางโดยความปลอดภัย

พระโยคีมีฤทธิ์ประสิทธิ์กล้า
เป็นโรมันรูปพระอภัย
จงหักบ่วงหวงโยไปเถิดท่าน
อย่ามีทุกข์สุขซึ่งมั่งคลา

ควยเมตทาตอบความทามวิสัย
มิให้ใครลบลวนกวนสีกา
เกษมสานต์สมจิตทั้งศิษย์หา
แล้วสวดพาลูกให้ไปจงดี
(เล่ม 1 หน้า 177)

โยคีได้อ่านคาถากำบังกาย ปิตามิให้นางเมียบเฝ้ามองเห็นเรือลำที่พระอภัยเมียบนั่ง

ในวันเมื่อเรือแล่นออกจากเกาะ
ทานอาณนทลจิตินันตา

ไม่เห็นเพราะโยคีมีลาตา
จึงเกทราย่งไปไคหลายคืน
(เล่ม 1 หน้า 185)

นางเงือกเจ็บท้องร้องครวญครางเพราะใกล้จะคลอดบุตร จึงสลับไปเที่ยวหา
โยคีจึงเป่าคาถาให้นางมีกำลังและบรรเทาความเจ็บปวด

เอาโคมส่องมองเขม้นเห็นนางเงือก
เป่ามหาอาคมให้ลมแปร

สลับเสือกอยู่เที่ยวหาชายกระแสน้ำ
ที่หอแตกอยู่ประดังกำลังนาง
(เล่ม 1 หน้า 346)

ขณะที่นางเงือกกำลังจะคลอดบุตรนั้น โยคีได้เสียดึงเข้าไปข้างหลังเขา แล้ว
เสกเป่าขจิตบังความขมไขวญที่ กวียอพิรุณของโยคีบุตร วิชาคมจึงแล้วคลาดจากภยพิบัติ ทั้ง
เหวอาภรณ์ในเกาะก็เหาะลงมากวไถ่หาจนนางคลอดลูกสาครอย่างปลอดภัย

แล้วหลีกไปให้ทางเสียข้างเขา
เคชะฤทธิศรีโรหะโยคี
ทั้งเหวอาภรณ์ที่ในเกาะ
ช่วยแก้ไขไคเวลาฤดาการ

ช่วยเสกเป่าป้องกันภัยขจิต
มิไคมีเภทภัยสิ่งไรพาน
ระเห็จเหาะลงมาสิ้นทุกถิ่นฐาน
คลอดกุมาร เปี่ยมบุญบารมี
(เล่ม 1 หน้า 347)

โยคีได้เสียดึงอริฐานขอเครื่องนอนให้แก่อุสสาคร กวียออำนาจของสมาธิจิต
อันแก่กล้าแห่งหลักไสยเวท พอสวดคำอธิษฐานเหมือนหนึ่งมีวาจาสิทธิ์จึงไคถึงของตามทีชอนันทุกประการ

จึงเสียดึงอริฐานการกุศล
จะเสียดึงกุมารเมื่อนานไป
จึงมีเมาะเบาะผูกเครื่องลูกอ่อน
พอสวดคำรำพันจำนรรจา

เคชะผลเมตตาไคอาคัย
เขาจะไคสืบภักขิขัตติยา
ทั้งเปเลนอนหนอนาถามาวาสนา
ก็มีมาเหมือนหนึ่งให้น้ำใจนิก
(เล่ม 1 หน้า 348)

ความรู้ที่โยคีสอนสุกสาครไคแก่ อ่าน เขียน เวียน ทองลาถาสำหรับลองหน
หายตัว และคงทนอาวุธในการสู้รบอย่างเดียวกับที่ลีนสมุทร เคยเวียน

สอนให้หลานอ่านเขียนเวียนว่าไป
รูลองหนทนคงเขายงยุทธ

แล้วก็ให้หยาวิชาการ
เหมือนลีนสมุทรพิยาทั้งกลาหาญ
(เล่ม 1 หน้า 348)

โยคีมีสมาธิจิตแห่งหลักไสยเวทจนเกิดฉานแก่กล้า รูปะวิจิตความเป็นมาของ
มานิลมังกร ทั้งนี้

พระทรงศีลยีนสุกสาครบอก
จึงแจ้งญาณฉานชัคควยฤทธา
ครันลุมมีศรัทธามันเหมือนพอ
ทางเป็นนาคมาขางพอมันทอดพันธุ

นึกไม่ออกอะไรก็ทหรือมีจนา
ก็รู้วามามังกร สมจรกัน
ตัวทันต่อจะเหมือนแม่ช้างแป้น
พระนักขรรรมแจ้งกร ะจางควยทางฉาน
(เล่ม 1 หน้า 349)

โยคีมีความรู้เรื่องมนต์พิเศษสอนสุกสาคร จีบและบังคับม้ามังกร สอนมนต์เลกหวาย
เป็นสายมึงเหียน และเลกหวายเป็นสายสัญญาสำหรับสวมหัวม้าทำให้มารักและภักดีต่อเจ้าของ

แล้วบอกมนต์กลเลทระเทให้
สุกสาครนอนบนมนต์สำคัญ
จึงลงหวายสายเอกเลกประทับ

.....
เอาวงหวายสายสัญญาสวมศีรษะ
ม้ามังกรอ่อนคั่นสันกำลัง
ไคเจ็ความปราบมาสวาทะ
อาชาชนพันกายไม่วายชนม

จะจิบไคควยพระเวทวิเศษขยัน
ไคแนมมันเหมือนหนึ่งจิตไม่ยึกเหียน
ไว้สำหรับผูกกรึงเจอนมึงเหียน

.....
ควยเคระพระเวทวิเศษขลัง
ขึ้นนั่งหลังแล้วกุมารก็อ่านมนต์
แล้วเป่าลงครึงศีรษะสันทกน
ให้รักคนทชนชังชั่ว
(เล่ม 1 หน้า 349)

โยคีชัยได้มีเหาะและหายตัวได้เมื่อสุดสัคร เดินทางโดยม้ามังกร เพื่อตามหาบิดา ไปถึงทะเลลึกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นบริเวณเมืองลัมซึ่งจมอยู่ใต้ทะเล ชาวเมืองลัมตายแล้วกลายเป็นยติบ จำนวนมหาศาล ไคสูรกับพวกยติบถึง 7 วัน อ่อนกำลังลงทั้งคนทั้งม้า จวนจะจมน้ำตาย สุดสัคร ไคสูรรวมจิตระลิกถึงโยคีแล้วโยคีก็ขี่เมฆเหาะมาช่วยเสกคาถาขับไล่พวกยติบเกล็ดหนีไปแล้วสอน สุดสัครให้คอยหลบหลีกพวกยติบถ้าจวนตัวก็ข่มขวัญไม่เท่า สอนเสร็จก็หายตัวไป

ถึงเจ้าวิมานไม้แตกไม้แยกย้าย
ทั้งตัวสุดสัครก็อ่อนจิต
พอเสียงดังหวั่นหวางมากกลางลม
เห็นโยคีขี่เมฆมาเสกเวท

.....

ไปข้างหน้าตาพนมมัยนือก
มันเข้าใกล้ไม้ถ่อที่มอติ

ทมาวายนำเวียนจะเจียนจม
รำลึกคิดถึงเจ้าทาที่อาศรม
ปีศาจจมน้ำวายไปล้มตา
จึงอาเพศพวกยติบคาคา

.....

จงเสียงหลักเลยไปในวิถิ
พระมุนีแนะอุบายแล้วหายไป
(เล่ม 1 หน้า 356)

สุดสัคร เดินทางไปถึงเกาะพมพบกับชีเปลือยและถูกชีเปลือยหลอกมลักตกเหว สลบแล้วขโมยไม้เท้าและม้ามังกรไป พอได้โอกาสม้ามังกรจึงหนีมาหาสุดสัคร สุดสัครฟื้นแล้วสั่งให้ ม้าไปบอกโยคีมาช่วย โยคีจึงขี่เมฆเหาะมาช่วยขึ้นจากเหว สั่งสอนแล้วให้ตามไปเอาไม้เท้าคืนจาก ชีเปลือยแล้วโยคีก็หายตัวไป ตั้งข้อความว่า

บัดเคียวคังหังง เหงง วังเวงแว
เห็นโยคีขี่เมฆออกมา
แล้วสอนว่าอย่าไวใจมนุษย์
ถึงเถาว์ลยพันเกี่ยวหเลียวลด

.....

จงติดตามไปเอาไม้เท้าคืน
พอเสร็จจคำสาแดงแจ้งคดี

สะคุ้งแล้วเหลียวและเงงหา
แล้วประคองพาขึ้นไปจอมมบรรพต
มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ก็ไม่คคเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน

.....

จะประเสริฐสมรักเป็นศักดิ์ศรี
รูปโยคีหายวับไปกับตา
(เล่ม 1 หน้า 367)

ไสยศาสตร์ที่สุนทรภู่นำมาสร้างตัวละครตอนสุดท้ายของเรื่องพระอภัยมณีไค้แก่
การกำหนดให้โยคีเกาะแก้วพิสดาร เหาะและหายตัวไค้ เมื่อพราหมณ์ที่ศำปาโมกข์โลกเชษฐ์ทั้งพี่เจิญ
โยคีมาช่วยหนำที่พิลังกาและเมืองยลิก โยคีเหาะมาเทศน์โปรดทั้งสองฝ่ายให้ไมตรีกันแล้วก็หายตัวไป
ดังนี้

ข้ามครุฑ เรือนจุเทียนชัย
อันโยคีเป็นครูอยู่เกาะ
คงแจ้งเหตุเจตนานูชาญ

.....

ออกสู่อ้อมก็จะรู้ถึงหุ่น
เชอรู้เหาะเห็นเวทวิเศษขยัน
กำหนดวันหนึ่งจะมาไม่นานาน

.....

เมื่อทั้งสองฝ่ายเป็นไมตรีกันแล้วโยคีก็พลอยอนุโมทนาและให้พรแล้วหายตัวไป

พระโยคีปริศนาว่าสาธุ
แล้วเคลื่อนคลาหายวันไปฉับไว

สืบอายุยืนยงสองไชย
อโหทัยใสสว่างกระจ่างตา
(เล่ม 2 หน้า 216)

จากเหตุการณ์ทาง ๆ ดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าสุนทรภู่ตั้งใจสร้างตัวละครให้
คุณสมบัติเด่นเป็นพิเศษ โดยอาศัยไสยศาสตร์ทางเวทมนตร์คาถามากำหนดให้ตัวละครคือโยคีแห่ง
เกาะแก้วพิสดาร เป็นผู้รอบรู้เรื่องวิทยาคมจนเป็นที่ยกย่องและได้รับความนับถือสูงสุดในเรื่อง นำเอา
เวทมนตร์คาถามาช่วยแก้ไขสถานการณ์ที่คับขันหรือเข้าทาจจนหลายครั้ง ไสยศาสตร์เหล่านี้ไค้แก่ คาถา
ปราบภูตผีปีศาจ เสกทรายป้องกันผี เสกกายสายสัญญาณป้องกันภัย มีสมาธิจิตเกิดฉานแก่กล้าเหมือนมี
คาถาพิพย มีคาถาป้องกันผี กำบังกาย เสกเป่าบรรเทาความเจ็บปวด ปัดรังควาน ชัมไล้ย เชื้อเชิญเทวดา
ล่องหน คงกระพันชาตรี มนต์จำมาและบังคัมมามังกรให้รักและภักดีเจ้าของ เสกคาถาชัมไล้ปีศาจ (ยักขิณ)
และเหาะเหินหายตัวไค้ จึงเห็นไค้ชัดว่าไสยศาสตร์มีบทบาทอย่างสำคัญ ที่กวีนำมาสร้างสรรคตัวละคร
ใหม่ลักษณะเก่งกล้าสามารถ จนผู้อ่านนิยมนิยมและจดจำไค้เป็นอย่างดียิ่งกว่าตัวละครตัวอื่น ๆ

บทบาทของความเชื่อทางศาสนาโหราศาสตร์ต่อการสร้างตัวละคร

การจับยาม เป็นวิธีดูฤกษ์ยามโดยอาศัยวิธีนับยามตามแบบโหราศาสตร์ แล้วทำนายเหตุการณ์นั้นว่าดีหรือร้ายประการใด ผู้ทำหน้าที่จับยามมักได้แก่ โหร พราหมณ์ และนักบวช ในเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่ได้นำเอาการจับยามมาสร้างตัวละครให้มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว เพื่อเป็นการเพิ่มบทบาทให้ตัวละครมีความเก่งกล้าสามารถยิ่งขึ้น ดังนี้

พราหมณ์सानน สุนทรภู่กำหนดให้พราหมณ์सानนเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในการจับยาม ได้แม่นยำที่สุดคนหนึ่งในอาณาจักร สังขโคกจับยามชะตากรรมของพระอภัยมณี ซึ่งถูกนางผีเสื้อลักพาไป แล้วทำนายเหตุการณ์ปรากฏว่า ถูกทองอย่างแม่นยำคือ พระอภัยมณีไปอยู่กับนางผีเสื้อโดยนางปรนนิบัติเลี้ยงดูอย่างดี พอหมดเคราะห์จะได้อีกกลับมาพบกับศรีสุวรรณอีก และเหตุการณ์ก็เป็นจริงตามนั้นทุกอย่าง ดังกลอนว่า

เจ้าसानนคนฉลาดเฉลียวตอบ

ที่โคครูว์เวียนตำรามานา

แล้วนับวันหนึ่งถึงลัทธิ

ทั้งลมจันทกาลาพยากรณ์

อย่าครวญคร่ำว่าถึงถึงพระพี่

เขาอุปถัมภ์คำช้อยูสบาย

พอคิดชอบอย่างนี้ก็หนักหนา

จะจับยามสามตาให้แน่นอน

ตามลัทธิเวียนรูทศรูดอน

เห็นแน่นอนแม่นยำแล้วทำนาย

มีสัตรูพาไปดังใจหมาย

พอเคราะห์หละลายเห็นจะพบประสมกัน

(เล่ม 1 หน้า 20)

โยคีตัวละครอีกตัวหนึ่งที่สุนทรภู่กำหนดบทบาทให้มีความรอบรู้ในการจับยามและทำนายเหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำ ตัวละครตัวนี้คือโยคีแห่งเกาะแก้วพิสดาร ได้จับยามเพื่อตรวจสอบเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในมาวันหนึ่ง ขณะที่โยคีและบรรดาศิษย์นั่งอยู่บนเกาะได้ยินเสียงคลื่นตีมาที่หน้าผาอย่างแรงทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นลมสงบ โยคีจึงได้จับยามคึกฤวณางีผีเสื้อกำลังไล่ตามจับชายผู้สูงศักดิ์คนหนึ่ง ครั้นมาที่เกาะนั้นว่า

พอมายเบียงเสียงคลั่งครันครึก
ครันคุ่มกโมหิตลจิต
แลวอกศิษย์ซึ่งนั่งอยู่หลาย
มีเสื่อนำทำอุททิศตามมา

อีกทมาข้างหน้าศรีศรี
พระโยคีจับยามตามตำรา
วันนี้ชาวมืดก็จักมาหา
เสียงขลาเลื่อนลั่นสนั่นถึง
(เล่ม 1 หน้า 140)

คำพยากรณ์ของโยคีแม่นยำตรงกับเหตุการณ์ทุกอย่าง นางมีเสื่อกำลังไล่ตามจับ
พระอภัยมณีแต่โยคีรู้เรื่องเวทช่วยไว้ได้

พระอภัยมณีเห็นมีเสื่อ
ยักษ์กระโจมโถมจับแทบจับ
เขาดึงหนีเสื่อถึงกาย
พอโยคีมาถึงกลางมายืน

ความกลัวเหลือว้ายคว่ำจอยูกกลางหน
พอเห็นคนอยู่ท่ามกลางครัน
กระชั้นถวนปีกเสื่อเกสือกเขาค้น
มีเสื่อพันตัวสิ้นสิ้นขยับ
(เล่ม 1 หน้า 140)

สุนทรภู่อำหนดให้โยคีแสดงบทของภูมิความรู้ เรื่องการจับยามอีกครั้งหนึ่ง คือ
ตอนหน้างเงือกกำลังเจิมทองจะคลอดบุตร โยคีต้องการตรวจสอบดูความปลอดภัยในระหว่างคลอด
ควยความเป็นห่วงและเมตตาธรรมจึงเข้าไปดูแล้วจับยามสามทาศักดิ์ภูวนางจะคลอดอยู่แล้ว
และทำนายว่าเป็นช่วงเวลาปลอดภัยทั้งแม่และลูก

แล้วจับยามสามทาศักดิ์

ภูวนางจะคลอดแล้วละหวาสีกาเอ๋ย
(เล่ม 1 หน้า 346)

เหตุการณ์ได้เป็นจริงดังคำพยากรณ์ นางเงือกคลอดบุตรออกมาเป็นชายแข็งแรง
และปลอดภัยทั้งแม่และลูก โยคีจึงตั้งชื่อให้ว่าสุคาสครแล้วอวยพรให้

มีกำลังนั่งคลานทะยานกาย

เราออกกายมารครไม่อรนแอ

.....

.....

จะให้นามตามอย่างนางมณีนุช

ให้ชื่อสุกสาคร อวยพรชัย

(เล่ม 1 หน้า 347)

สุนทรภู์ไศสร่างตัวละครที่เป็นชนทางชาติชั้นสองตัวและจัดให้เป็นพวกฝรั่งนับถือศาสนาคริสต์ ไศรกะ สังฆราชเมืองลังกาและบาทหลวงไปไปแห่งบ้านสิกคารนำ นักบวชทั้งสองนั้นนอกจากจะทำหน้าที่ทางศาสนาแล้วยังเป็นครู เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพวกพวชน มีความรอบรู้หลายอย่าง รวมทั้งโหราศาสตร์ด้วย สุนทรภู์จึงกำหนดให้สังฆราชและบาทหลวงมีความรู้เกี่ยวกับการจับยามดังต่อไปนี้

สังฆราช ครึ่งหนึ่งเกิดแผ่นดินไหวไปทั่วกรุงลังกา นางละเวงจึงให้นางรำภาสะหรีไปพูลถามสังฆราชถึงสาเหตุที่แผ่นดินไหว สังฆราชจึงจับยามแล้วทำนายว่ามีสตรีคนหนึ่งนำเอาโคตรเพชรซึ่งเปรี๊ยะเหมือนหัวใจเมืองออกจากกรุงลังกาไปแผ่นดินจึงไหว

กู่จับยามตามตำราโศกคาบูก

ยังเป็นทุกข์ทิวาสุชาไหว

โศลกวนาริจะหนีไป

เอาหัวใจเมืองออกนอกนรินทร์

(เล่ม 2 หน้า 241)

เหตุการณ์ก็เป็นจริงตามคำพยากรณ์ทุกอย่าง เมื่อสงครามใหญ่สงบลง นางละเวงได้เชิญภริยาทั้งหมดเข้าเมืองลังกาแล้วพาไปชมสวนที่เขาคิทรเพชร มีโคตรเพชรเม็ดมหึมา ซึ่งออกขึ้นเองสวยงามมาก ชาวลังกาดูว่าเป็นของวิเศษคู่เกาะลังกามาแต่โบราณ บันดาลให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ไม่ว่าจะเป็นชุกฉอนหรือฝั่งโคตรเพชร เมื่อนั้นก็เกิดเหตุมหัศจรรย์ขึ้นเลือนไปทั้งเกาะ นางเสาวคนธ์เห็นเข้าจึงถือโอกาสนั้นขอโคตรเพชรจากนางละเวง นางก็ยินดียกให้ ขณะนั้นนางเสาวคนธ์ถอนโคตรเพชรนั้นก็เกิดเหตุมหัศจรรย์แผ่นดินไหวไปทั้งเกาะลังกา

นางเสาวคนธ์คนเพชรพบเทวีดังออก

คูกิ่งคอกบูนบงไม่สงสัย

คอยสิ้นคลอนถอนหลุกหลากสุคติใจ

แผ่นดินไหวเลื่อนลั่นสั่นครั่นครั่น

ทวีปวังลังกาสุธานยอน

เหมือนจะคลอนโคลงคว้านำเป็นคลื่น

ทุกแถวทางหว่างถนนคนยืน

ถลาล้นลมหูลูกสนูกจริง

(เล่ม 2 หน้า 233)

บาทหลวงก็ไป ทิวละครซึ่งเป็นนักบวชอีกตัวหนึ่งที่สุนทรภู่อำหนดให้ความรู้เกี่ยวกับการจับยามและพยากรณ์เหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำคือบาทหลวงก็ไป แหงบานลิกการนำ โค้ชจับยามเพื่อค้นหาสาเหตุ ปู่สัทรวงเสียงร้องเวลากลางคืน วันหนึ่งมีเหตุการณ์ประหลาดเกิดขึ้นขณะที่บาทหลวงและบรรดาศิษย์กำลังนั่งคุกเข่า บาทหลวงเห็นควาเจ้าเมืองลึงกากับควาเจ้าเมืองยลิกเข้าร่วมชากุกัน ก็ทราบความจึงบอกแก่ศิษย์ว่า พระอภัยมณีและนางละเวงจะโศกเศร้าและรักกัน พอพวกเขาก็เกิดเหตุการณ์วิปริตขึ้น ปู่มา ลา กา อูรู แทะกันและสิ่งเสียงร้องขึ้นพร้อมกัน จึงจับยามดูกันว่าปู่สัทรวงเหล่านี้น่าจะบอกกับนางละเวงซึ่งจะเดินทางมาถึงในเย็นวันรุ่งขึ้นและจะมีโจรตามมาควย ขอให้ชาวบ้านช่วยป้องกันภัยให้นางละเวง ถึงกลอนว่า

พอข้ากล่าววาปังกาตัน
ทั้งอูรูลามารองของสำเนียง
จึงจับยามตามตำราภาษาสัตว์
จึงบอกเล่าชาวป่าพนาลัย
ซึ่งสัทรวงทองยามตามตำรับ
พรุ่งนี้เย็นเห็นลูกสาวเจ้าลึงกา
ในตำราว่าโจรตามมาควย
โคอาศัยในแผ่นดินทำกินสลาย

ในกลางคืนมอกชาวกระสาวเสียง
เห็นผิเคเบียงอย่างแตกอนรอนชะไร
ควย เจนจิกแจงเหตุข้างเพทไสย
หวังจะให้แจจิกในกัจจา
มันคอยรับเจ้าแผ่นดินถวิลหา
จะเขามามานี้เพราะมิตาย
ทานจงช่วยป้องกันให้ผืนผาย
ทั้งหญิงชายหลองคุณอย่าสูญเสีย
(เล่ม 1 หน้า 512)

การจับยามและพยากรณ์ครั้งนี้แม้ว่าถูกต้องแม่นยำสมเหตุสมผลน่าเชื่อถือ การที่มาลาอูรู ส่งเสียงร้องแสดงการค้นหานางละเวงก็มีเหตุผลน่าสมจริง เพราะว่าสัทรวงเหล่านี้น่าจะเป็นสัตว์พาหนะที่เกี่ยวข้องกับกองทัพหลวง คงหมายถึงชาวบ้านลิกการนำบุญกิริยาช่วยป้องกันภัยจากโจร ส่วนการส่งเสียงร้องนั้นน่าจะหมายถึงโจร และนางละเวงก็โคจรพบกับโจร โดยมีชาวบ้านมาช่วยจึงตามคำทำนายนั้นทุกประการ ถึงขอความว่า

นางกษัตริย์กั๊กแก้วพระแสงสุ
ลงรวนเรเหินพัลวัน

ถูกทองหนูโจรป่าแพบอาศัย
นางข้าพันหัดทวยกระจ่ายไป

แล้วเลยกลับข้ามมาจะลาหนี
นางสู่พลางหนีพลางมากลางไพร

.....

แล้วรบนุกนุกมันเข้าพันฟาค
แล้วกลับมาหานางที่กลางไพร
เสด็จไปให้สำราญนันทสมบัติ
ซึ่งโจรไพรไล่จับจะรับรบ

มันตามติดทัพเสียดวงวันไหว
พวกโจรไล่หลาตามทางมากลางแปลง

.....

โจรวินาศหนีกระเจายั้งนายไพร
ทางกราบไหว้พระองค์ทรงพิภพ
คึกคักจึกเจ้ายลธิให้ศึกสงบ
แล้วอนมนมคอยสับรับบัญชา
(เล่ม 1 หน้า 514.)

ตัวละครทั้งกล่าวมานี้ล้วนแต่มีความรู้ความสามารถในการจับยามและพยากรณ์เหตุการณ์ได้ถูกต้องแม่นยำทั้งตาเห็น เป็นการช่วยเสริมสร้างบุคลิกให้โดดเด่นเป็นพิเศษ นับว่าสุนทรภู่เป็นกวีที่มีความชำนาญในการนำเอาโหราศาสตร์มาปรุงแต่งและเสริมสร้างตัวละคร ให้มีคุณสมบัติเด่นดังน่านิยมจนเป็นที่รู้จักจดจำติดปากของผู้อ่านมากกว่าตัวละครอื่น ๆ มาทุกยุคสมัย

บทบาทของความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างตัวละคร

สุนทรภู่ได้นำเอาความเชื่อทางพุทธศาสนามาสร้างตัวละครให้เป็นผู้มีคุณธรรม เรื่องพระพุทธรูปเป็นอย่างไร ทำให้ตัวละคร เป็นผู้มีบุญบารมีทางพุทธศาสนาสมควรยอมรับสั่งสอนคนอื่นได้ ตัวละครที่มีคุณลักษณะดังกล่าวได้แก่ โยคี พระอภัยมณี และนางเสาวคนธ์

โยคี สุนทรภู่ได้สร้างตัวละครขึ้นมาตัวหนึ่งให้ผู้อ่านยอมรับนับถือในฝีมือความสามารถจนติดใจและจำได้ ตัวละครตัวนี้คือโยคีแห่งเกาะแก้วพิสดาร ซึ่งเป็นนักบวชผู้พิเศษมายุบยั้งที่สุดคนหนึ่งถึงขั้นพิเศษ นอกจากจะมีชื่อเสียงเลื่องลือถึงความเก่งกล้าสามารถทางโหราศาสตร์และโหราศาสตร์เป็นเลิศแล้วยังมีความรอบรู้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีอีกด้วย ท่านให้อิโหว่หลอนนางผีเสื้อทะเลตามพระอภัยมณีเกาะแก้วพิสดาร โดยขอให้นางหักใจตัดรักศัลยา (โมหะ) เลิก

จงลาของขลัง (โทสะ) ถือว่าเป็นเคราะห์กรรมและชี้ให้นางเห็นบาปบุญคุณโทษ นรก สวรรค์ และนิพพาน ดังกลอนว่า

ฝ่ายโยคีมีศุภพจนารถ
จงศรัทธาบังเหียงโยธาดิยา
ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมทำให้
เห็นมิได้ไปอยู่เป็นคู่เชย
อย่าควรคิดติดตามทวยความโกรธ
จงยังยั้งฟังคำร่ำว่าพัน

ให้อิโวาหนางยักซ์ไม่หักหาญ
อย่าปองขลังลูกนิ้วของตัวเลข
จึงสิ้นบุญวาสนาสีกาเอ๋ย
ทวยสองเคยปลุกเลี้ยงกันเพียงนั้น
จะเป็นโทษกับสีกาเมื่ออาสัญ
ไปสวรรค์นฤพานสำราญใจ
(เล่ม 1 หน้า 143)

สุนทรภู่อำหนดให้โยคีแสดงภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา เป็นครั้งสุดท้ายเมื่อ
พราหมณ์ที่ศำปาโมกข์โลกเชษฐทั้งพี่เจิญให้โยคีมาช่วยหายทัพให้ฝ่ายลังกาและเมืองยลิกเป็นไมตรีกัน
อากาศเกิดวิปริต ฝนตกฟ้าคะนองมีครีมีและแผ่นดินสั่นสะเทือนในคืนของคืนวันหนึ่ง แล้วโยคีก็เหาะมา
ปรากฏตัวที่หน้ายาแหงหนึ่งเกิดแสงไฟสว่างโชติช่วงรอบ ๆ โยคี ฝนที่ตกลงมาช่วยให้ทหารรอดตาย
แม่ทัพนายกองที่ถูกเสนหายาแค้นก็สร้างมณฑลคดียิ่งเป็นปกติ แล้วโยคีก็ถือโอกาสนั้นเทศนาสั่งสอนกองทัพ
ทั้งสองฝ่ายด้วยหลักธรรมพระพุทธศาสนาว่า

อันรูป รส กลิ่น เสียง เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวัฏสงสาร
นิพพานทำให้พ้นทุกข์ ที่เกิดสงครามก็เพราะโลภียัฒหา เป็นสาเหตุ ขอให้ทุกคนรักษาศีลห้าให้เคร่งครัด
ถ้าใครละเมิดจะตกนรก ถ้าใครซื่อสัตย์และดีมีในขันติจะเข้าถึงนิพพาน ให้ทั้งสองฝ่ายเลิกพยายาม
จองเวรเสีย ที่แล้ว ๆ มาถือว่าเป็นวิบากกรรม ถ้าชาติศาสนาโลกจะเกิดยุคเชย ถ้าจะให้เกิดสันติ
ก็องเป็นไมตรีกัน ฉะนั้นทุกคนจะต้องรักษาศีลไปจนตายก็จะถึงสวรรค์นิพพานได้ ขออย่าได้หึงหวงและให้
เลิกหึงสาพยายามซึ่งกันและกันเสียแต่บัดนี้

ถ้าปฏิบัติได้ก็จะมีแต่ความสุข ตายแล้วจะไปสู่สวรรค์ ขอให้ทั้งสองฝ่ายรักใคร่
ปรองดองกัน เป็นญาติพี่น้องสืบต่อไปถึงลูกหลาน ถ้าใครเชื่อก็จะเกิดแต่สิ่งที่ดีงาม ขอให้ทุกคนจงให้
สัตย์ปฏิญาณ แล้วทุกคนก็ให้คำมั่นสัญญาว่าจะรักใคร่เป็นไมตรีกัน โยคีจึงอนุโมทนาและอวยพรให้แล้ว
หายตัวไป ดังข้อความในกลอนดังนี้

ขณะนั้นค่อนข้างมืดสง
ไม่กริบเกรียมเงยงัดทั้งปฐพี
คือรูปสกลนเสียงไม่เที่ยงแท้
ความตายหนึ่งทั้งให้เห็นเป็นประธาน
ซึ่งบ้านเมืองคือเงาถึงเช่นนี้
อันศิลาว่าอย่าทำให้จำตาย
หนึ่งว่าอย่าลืกละเอวของเขื่อน
หนึ่งทำซุกเขาเลาฉลามก
หนึ่งสุมปืนกินสุรามุสาวาท
ใครสักยี่สิบเอ็ดมันในขันตี
อย่าโกรธซึ่งหนึ่งสาพยามาท
เหมือนตุมวงกงเกวียนวนเวียนไป
ประการหนึ่งซึ่งชาติพระศาสนา
ซึ่งจะกลับคัมภีร์อันใหม่อนันต์
จงฟังคำจำศีลจนสิ้นชาติ
ซึ่งชอบยี่สิบเอ็ดเห็นให้เป็นธรรม

.....
ทั้งชาติที่มีสุขไม่ทุกข์ร้อน
เป็นผิวเมียบเลี้ยวตัวโค้วพัน
มีลูกเต่าเลากังเป็นวงศ์ญาติ
กวนคี่เหลื่อแม่เชื้อพัง
ฝ่ายกษัตริย์ยี่สิบเอ็ดยี่สิบห้ากษัตริย์
โปรดปริกษาว่าให้เป็นไมตรี
แล้วองค์พระเอกยี่สิบเอ็ดให้สัตย์
จะปกครองลงนางควยทางธรรม
สุมาลีศรีสวัสดิ์ให้สัตย์บาง

ต่างนอนบนบัลลังก์พระราชา
พระโยคีเทศนาในอาการ
ยอมจำแนกเกิดโรคโศกสงสาร
หวังนิพพานทุกข์สนุกสบาย
เพราะโลภียัณฑ์หาพาฉิมหาย
จะตกอุบายภูมิขุมมรก
มาชมชนลอลคนโกหก
จะตายตกในกะทะอเวจี
ใครทำชาติศีลห้าสิ้นราศี
จะถึงที่พระนิพพานสำราญใจ
นึกว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
อย่าโทษใครนี้เพราะกรรมจึงจำเป็น
ทั้งโลกาเกิดทุกข์ถึงยุคเข็ญ
ก็ต้องเป็นไมตรีปรานีกัน
ไม่แคล้วคลาดจะไปผ่านพิภพสวรรค์
อย่าหึงกันนะพื้นนางสีดา

.....
เมื่อม้วยมรณก็จะไ้ไปสวรรค์
จงรักกันเถิดสักากี่ชั่ว
ไ้สืบชาติเชื้อสายไปภายหลัง
จงเร่งตั้งสัจจาอย่าชาติ
ต่างจับหัตถ์สาธุสะพระราชา
ข้าเห็นค้ำพระพรักจะรักกัน
ไม้อองชักซึ่งเครือยี่สิบเอ็ดเคียดฉันท
จนถึงวันเวลาชีวาวาย
ไม้อองบางฝรั้งฉันทหลาย

จะรักใครให้เหมือนญาติไม่คลาคลาย
ฝ่ายละเวงเกรงกรามไม่หยาบหยาม
จะสู้ขอต่อสัถย์สวัสดิ์
พระโยคีปรีทาวาส
แล้วเคลื่อนคลายหายวับไปนับไว

ขอถวายสัจจาเหมือนพาทิ
ขำขันความแค้นพระเมเหสี
หมายเหมือนพร้อมครวญจนบรลย์
สืบอายุยืนบงอสงไขย
อโหทัยใสสว่างกระจ่างตา
(เล่ม 2 หน้า 214)

เหล่านี้ทำให้อ่านพระบันทึกและมองเห็นว่า โยคีมีความรู้เรื่องทางพุทธศาสนา
อย่างกว้างขวางเป็นการเพิ่มคุณสมบัติให้แก่ตัวละคร โคเคเคยิ่งขึ้น จึงเห็นได้ว่าความเชื่อทาง
ศาสนาพุทธศาสนาที่สุนทรภู่นำมาสร้างตัวละครมีบทบาทและความสำคัญต่อตัวละครอย่างยิ่งทำให้ตัวละคร
เป็นตัวละคร เป็นที่รู้จักจดจำของผู้อ่านตลอดกาล จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าโยคีมีบทบาทผูกพันอยู่กับเรื่อง
ตลอดตั้งแต่ต้นจนจบเป็นทั้งครูสอนศิษย์และช่วยแก้ไขสถานการณ์คับขันให้ลุล่วงลงด้วยดี และตลอดเวลา
ที่เรื่องดำเนินอยู่นั้นโยคีมีบทบาทกล่าวถึงเสมอ นับว่าสุนทรภู่มองว่าความชำนาญเป็นเยี่ยม สามารถเชื่อมโยง
บทบาทของโยคีให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น โยคีเข้ามาเป็นผู้คลี่คลายเหตุการณ์ยุติสงครามลงได้อย่างสันติวิธี
ตามแบบของชาวพุทธโดยแท้จริง สุนทรภู่นี้มีอภิมรรจงสร้างตัวละคร โคเคเคมีคุณภาพและกำหนดบทบาท
ให้แสดงได้เหมาะสม ไม่เคยทำให้อ่านผิดหวัง

พระอภัยมณี ตัวละครเอกอีกตัวหนึ่งที่สุนทรภู่อำหนดบทบาทให้แสดง เป็นผู้ที่มีความรู้
ความเข้าใจในหลักของโลกรวมทั้งพระพุทธศาสนาสามารถเทศนาสั่งสอนคนอื่นได้
ตัวละครตัวนี้คือพระอภัยมณี ซึ่งสุนทรภู่อำหนดให้มาวถึง 2 ครั้ง เคยเป็นศิษย์ของโยคีแสดง
ภูมิธรรมโดย เทศน์สั่งสอนดังนี้

ขณะที่พระอภัยมณีและไพร่พลหนีนางผีเสื้อไปหลบอยู่บนยอดเขาแห่งหนึ่ง ด้วย
อำนาจมนต์นางไม่กล้าเข้าใกล้ จึงได้แต่ถอนวอนขอร้องให้พระองค์กลับไปอยู่กับนางอย่างเดิม
พระอภัยมณีปฏิเสธโดยอ้างว่าคบวธวัชฌาณศีลและตักกิเสสแล้ว ถ้านางต้องการชีวิตก็จะอุทิศให้โดยไม่เสียค่า
ขอนางอย่าได้กวนใจอีกเลย

ทุกวันนี้พระภิกษุสิกขาบท
อันอันทรวิชัยพุทธสถาน

สู่เปลื้องปลศหวงโยในลงสาร
เจ้าทองการกินบ้างหรืออย่างไร

จะสนุกเลือกเชือกเนอหรือเกอแล
อันชั่ววาทมาไม่าลัย

ก็ตามแต่การรณอัชฌาตย์
อย่ากวนใจจิตเลยสัก
(เล่ม 1 หน้า 188)

นางมีเชื้อไคร้ทันทิถึงความรักความหลังและขอร้องพระอภัยมณีอย่าไค้ทิ้งนาง
ไปเลย ขอให้ลงมาหานางเพื่อช่วยคลายทุกข์ช่วย พระอภัยมณีก็อ้ออย่างเดิมว่าไค้บวชแล้ว ขอ
ไค้ไปรคเห็นใจและเข้าใจ แล้วพระอภัยมณีจึงเทศน์สอนนางให้ระงับความโกรธและความหลงโดย
ชี้ให้เห็นว่า รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ที่มนุษย์วางแนนนันเป็นลิ่งไม่มีแก่นสาร ทายแล้วก็เ็น่าเปื่อย
ยุพัง อย่าไค้หลง จงรักชาติล อยาชาลิตว ัตถชีวิต ทายไปจะตกนรก จะขอแบ่งบุญกุศลที่ไค้บวชให้นางด้วย
อย่าไค้หวงพระองค์ จงกลับไปถ้ถ้าเสีย พระองค์และสาบุนิษย์จะไม่ชอกลี้บ้านเมือง จะจำศีลภาวนา
ปฏิบัติธรรมไปตลอดชีวิตเพื่อหวังไปสู่วิมาน ดังข้อความว่า

จงฟังกรรมคำนับคัมโมโน
แล้วทรงเทศนาภาษาไทย
คือรูป รส กลิ่น เสียง เคียงสัมผัส
ครั้นระงับคัมภีร์สันดาน
อย่าลุ่มหลงจงอุทิศสำหรับภิกษุ
อย่าฆาตสัตว์ทศชีวิตอีกอุบาย
แบ่งบุญบรรพชาสถาพล
กลับไปอยู่ภูนาในวารี
อันตัวของอาคมากับสาณิกุณย์
จะจำศีลภาวนาเสมาทาน

ให้โทโสสร้างเสื่อมค้อยเลื่อมใส
ด้วยควมในโลภียสัประการ
ที่คฤหัสถ์วางแผนไม่แก่นสาร
ย่อมสาขารณเปื่อยเน่าเสียเปล่าคาย
ให้เพิ่มภิญโญไปคังใจหมาย
จะจำตายตกนรกอเวจี
ส่วนกุศลให้สุกตมรรคศรี
อย่าไคยหวังโยธาฉลยลาญ
ก็ไปคึกคึกประเทศเขตสถาน
หมายวิมานเมืองสวรรค์จนบรรลัษ
(เล่ม ๑ หน้า ๑๕๑)

แต่ว่าการเทศน์สอนจะไม่ไคยล นางมีเสื่อไม่อยากจะฟัง นางรักทั้งคน
พระอภัยมณีจึงได้ใช้ลาดาเรียกนางมาบังคับให้พระอภัยมณียอมจำนน พระอภัยมณีเห็นความลงลารนาง
จึงลาสิกขาแล้วไปปล้ำสังหารนาง แต่ล้นทรก็ได้อะไรไปบอกนางเห็นว่าพธูสาสตร์มีบทบาทอย่างสำคัญ

ทอตัวละครที่ใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขเหตุการณ์คับขันหรือเข้าตาจนให้ผ่านพ้นไปด้วยดี เหล่านี้คือ บทบาทของพุทธศาสตร์ ที่สุนทรภู่นำมาเป็นเทคนิคสร้างตัวละครให้แสดงบทบาทที่เหมาะสมแก่กาลเทศะและสถานการณ์เป็นอย่างดี

สุนทรภู่กำหนดให้พระเอกยังมีวาทะอีกเป็นครั้งที่สองและเป็นการบวชตลอดชีวิต สาเหตุที่บวชเนื่องจากวาทะตลอดระยะเวลาอันยาวนาน สถานภาพการครองรักครองราชมัยของพระองค์ไม่สู้ราบรื่นนัก มีทั้งทุกข์และสุขคละปะกันไป ชีวิตเต็มไปด้วยปัญหาและความวุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์มีทั้งศรัทธาและศักรบ หากความสงบสุขที่แท้จริงไม่ได้เลย จึงเบื่อโลกและตัดสินใจหนีพระทัยออกบวช สุนทรภู่จึงกำหนดให้พระเอกยังมีเป็นนักบวชที่มีความรู้ทางพุทธศาสนา เทศน์สั่งสอนโปรดพระประยูรญาติให้เข้าใจและตระหนักถึงความไม่จีรังของสังขาร เรื่องนิพพาน อันเป็นภาวะไร้ทุกข์ เลิกลุ่มหลงในรูปกาย ให้ทุกคนรักษาศีลและปฏิบัติธรรมมุ่งไปนิพพาน ดังกลอนต่อไปนี้

ถือพัทวาลวิเศษแล้ววิสาศ
พร้อมโอรสยศยงพระนางศวาม
ทรงแก้ไขในข้อปรมาตถ
ยอมละสมณจึงวิปยุต
พระนิพพานเป็นสุขสิ้นทุกขรอน
สิ้นกิเลสสิ้นทุกข์ เป็นสุขสบาย
ทั้งเภาเสาสาหมมยอมลุ่มหลง
เป็นยั่วเมียบเคลียคลอครันมรณา
จงหวังพระปรมาศิวาโมกข์
เสวยสุขทุกเวลาทิวาวัน
แทบรศามาพึงอยู่ทั้งสิ้น

ขึ้นนั่งอาสน์อิศรามุทาทนาร
โปรดพระทานเทศนาตามบาลี
วิสัยสัตว์สิ้นพินทุลลันศพิ
โหรผู้ดีเป็นคนไม่พินตาย
เปรียบเหมือนนอนหลับไม่ฝันท่านทั้งหลาย
มีร่างกายอยู่ก็เหมือนเรือนโรคา
ควรรูปทรงกลมเลนเสนา
ก็กลัวว่ายุสางเห็นทางกัน
เป็นสันโสกลิ้นสุดมนุษย์สวรรค์
เหลือจะนับกับปลุกุฬพหุชนกร
จงถือศีลวิญญูสโมส
(เล่ม 2 หน้า 568)

การที่สุนทรภู่กำหนดให้พระเอกยังมีความรู้ทางพุทธศาสนา ก็เพื่อจะยกย่องและเลิดชูให้ตัวละครมีลักษณะเด่นขึ้น นับเป็นการกำหนดบทบาทตัวละครให้พอเหมาะกับกาลเทศะและสถานการณ์ ซึ่งนำเหตุการณ์ไปสู่การวิเคราะเรื่องและทุกอย่างก็ยุติลงด้วยดี ซึ่งให้เห็นว่าความรู้ทางพุทธศาสตร์ที่สุนทรภู่

นำมาสร้างตัวละคร ที่มีบทบาทอย่างสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ ถ้าตัวละคร ไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว ผู้อ่านก็จะขาดความนิยม พลอยทำให้เรื่องไม่เข้มข้นหรือสนุกสนานเท่าที่ควร

นางเสาวคนธ์ตัวละครฝ่ายหญิงที่สุนทรภู่สร้างขึ้นมาให้ความรู้ทางพุทธศาสนาอีกตัวหนึ่งคือ เสาวคนธ์ นอกจากนางจะมีฝีมือในการรบแล้วยังชอบการผจญภัย มีนิสัยกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ฝีมือแข็งแรง นางเจ็บแค้นไม่หายที่สุกาสครไปหลงเสน่ห์นางสุลาลีวัน จึงหนีการอภิเษกกับสุกาสครปลอมเป็นฤาษีพาพระพลญชัยไปถึงเมืองวาหุโลม สุนทรภู่พาเอาพุทธศาสดามาเสริมสร้างตัวละครตัวนี้ให้เป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาอีกด้านหนึ่ง จึงกำหนดให้แสดงบทบาทเป็นฤาษีอันธพาลศีลธรรมแก่ชาวาหุโลม ให้เป็นพลเมืองที่มีคุณธรรม และชี้ทางไปสู่สวรรค์และนิพพาน เริ่มด้วยการสมาทานศีลห้า ถ้าใครรักษาได้อย่างเคร่งครัดก็จะเกิดอันสงฆ์แก่ ผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริง ทายแล้วจะไปสู่สวรรค์ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย เสวยแต่ของทิพย์มีความสุข เพราะฉะนั้นถ้าอยากถึงนิพพานก็จะท่องถือศีล ทาน และปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ก็จะพบสุขชั้นนิรันดร์ ดังกลอนว่า

แล้วองค์พระธิดานี้ผู้พรท
ผู้โคฟทั้งหมคเมื่อปลดปลง
ไม่มีโรคโศกทุกข์กินสูกิณ
อุทสาณสร้างทางกุศลผลทาน

บอกกำหนดศีลห้าอันสงฆ์
บุญจะสั่งขึ้นสวรรค์ชั้นนิมาน
เสวยทิพย์โอชะกระยาหาร
ถึงนิพพานยาสุกไปทุกวัน
(เล่ม 2 หน้า 308)

การที่สุนทรภู่ดำเนินสัจใจคอและเสริมสร้างบุคลิกให้แก่นางเสาวคนธ์ให้มีคุณลักษณะที่เด่นทั้งทางโลกและทางธรรมเช่นนี้ ทำให้ตัวละครเอก มีบทบาทเข้มข้นน่าประทับใจยิ่งขึ้น
จึงเห็นได้ว่าสุนทรภู่มีความสามารถและเทคนิคการสร้างตัวละคร เป็นเยี่ยม
โดยนำเอาพุทธศาสดามาเสริมสร้างรูปร่างแกให้ตัวละครมีความรู้ความเข้าใจในหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา ทั้งโยคี พระอภัยมณี และเสาวคนธ์ ต่างก็ปฏิบัติตามสามารถอบรมสั่งสอนคนอื่นได้ เหมาะแก่โอกาสและสถานการณ์ ทั้งยังช่วยให้เรื่องดำเนินไปด้วยดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตัวละคร เหล่านี้จึงมีบทบาทโดดเด่นเป็นพระเอกและจกจำของผู้อ่านไปตลอดกาล

บทที่ 4

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องความเชื่อที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ผู้วิจัยพบว่า มีความเชื่อ
 ด้านต่าง ๆ ปรากฏอยู่ 3 ด้าน คือ ความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนาโหราศาสตร์ และ
 ความเชื่อทางศาสนาพุทธศาสตร์

ความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ที่พบมีความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา เครื่องรางของขลัง สิ่งมหัศจรรย์
 และมีสิ่งเสกเสวย ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถาได้แก่ การแปลงกาย การเรียกลม เรียกฝน การสะกดทัพ
 การเสกเป่า และการทำเสน่ห์ ภาวที่ใช้เวทมนตร์คาถาซึ่งใช้ในลักษณะต่างกันคือ ใช้เพื่อแปลงกาย เรียกลม
 เรียกฝน สะกดทัพ เสกเป่า และทำเสน่ห์ การปรากฏของความเชื่อดังกล่าวมีเป้าหมายในการใช้ทั้งสิ้น
 จะเห็นได้ว่าการใช้เวทมนตร์ในการแปลงกายจากรูปร่างอัปลักษณ์ให้สวยงามก็เพื่อโน้มน้าวใจให้คนรัก
 และเมื่อแปลงกายให้ตัวโตมากกว่าเดิมเพื่อให้ศัตรูยอมจำนน ส่วนการใช้เวทมนตร์เพื่อเรียกลมเรียกฝน
 ก็มีเป้าหมายเพื่อใช้ในการเดินทางเคลื่อนทัพ โจมตีข้าศึก บังคับภัยให้ฝ่ายศัตรูยอมจำนน ถอนพิษไฟและคงทน
 ท่ออาวух ส่วนเวทมนตร์สะกดทัพใช้สำหรับจับฝ่ายศัตรู การเสกเป่าเพื่อป้องกันอันตรายจากภูตผีปีศาจ และ
 การทำเสน่ห์ เพื่อดึงดูดใจศัตรูและชักนำฝ่ายศัตรูให้กลายมาเป็นมิตร เพื่อประโยชน์ในการสงคราม
 เป็นที่น่าสนใจ เสดว่า การใช้เวทมนตร์เรื่องลมและฝนปรากฏมากที่สุดและน้อยที่สุด คือการใช้เวทมนตร์สะกดทัพ

ความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องรางของขลังนั้นปรากฏว่าเป็นของขลังทั้งสิ้น เป็น
 ความเชื่อซึ่งเกี่ยวกับวัตถุวิเศษอันใดก็ได้ ไม่เท่าวิเศษ แก้วตาขี้เขียดและถรรพารู สิ่งเหล่านี้มีคุณสมบัติในทาง
 ป้องกันอาวุธหรือปราบศัตรู เห็นได้ว่าไม่เท่าวิเศษนั้นใช้เป็นอาวุธป้องกันตัว ปราบและจับใญ่ภูตผีปีศาจ
 ตลอดจนปัดรังควานสิ่งเสนียดจัญไรต่าง ๆ แก้วตาขี้เขียดทำให้ผู้ใส่แคล้วคลาดจากภัยอันตราย คงทนต่ออาวุธ
 และให้ศัตรูอ่อนกำลังลง ส่วนถรรพารูนั้นมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถปรับอากาศให้ร้อนหนาวตามที่อยู่ปรารถนา
 ใช้เป็นอาวุธป้องกันตัวเองและป้องกันคนอื่นได้ด้วย

ความเชื่อสิ่งมหัศจรรย์และมีสิ่งเสกเสวย ในวรรณกรรมกล่าวถึงสิ่งมหัศจรรย์ 3 อย่าง คือ
 ศพกลายเป็นหิน คินดณัน (ถันสุชา) และโคตรเพชรซึ่งมีคุณสมบัติในทางให้คุ้มครองป้องกันทั้งตัวบุคคลและสังคม
 ศพกลายเป็นหินและคินดณัน ให้พลังกำลังทางกาย โคตรเพชรให้ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ส่วนความ
 เชื่อเรื่องมีสิ่งเสกเสวยนั้น วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่าพวกภูตผีปีศาจมักให้โทษมากกว่าให้คุณ ส่วนเทวดา
 จะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ทุกข์ยากเสมอ

ความเชื่อทางค่านโนราศาสตร์ที่พบได้แก่ ลางบอกเหตุ การจับยาม ควงชะตา ความฝัน และการสะเคาะเคราะห์ ลางบอกเหตุที่พบในเรื่องนี้มี 3 ลักษณะ คือ ลางที่เกิดจากอวัยวะของร่างกาย เกิดจากพฤติกรรมของสัตว์และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ การจับยามแล้วพยากรณ์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพบว่า มีการจับยามเพื่อจุดหมาย คือ ค้นหาคนหาย ตรวจสอบเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น ตรวจสอบชะตากรรมผู้ที่กำลังอยู่ในระหว่างอันตราย ตรวจสอบหาฤกษ์ปลอดภัยในการคลอดบุตร และตรวจสอบเสียงร้องของสัตว์ที่ส่งเสียงร้องพร้อม ๆ กันในเวลาเดียวกัน ปรากฏว่าเมื่อจับยามและทำนายแล้วเหตุการณ์ได้เป็นจริง ควงชะตาที่พบในเรื่องนี้มีหลายลักษณะคือ ควงสมพงศ์ ควงเบญจเพศ ควงตก ควงถึงชาติและไม่ถึงชาติ พบว่า ควง เป็นสิ่งกำหนดหรือบอกความเป็นไปของชีวิตของแต่ละคน ความฝันที่พบในเรื่องนี้มี 3 ลักษณะ คือ ฝันดี ฝันร้าย และฝันทั้งดีและร้ายปนกัน ฝันดีเป็นนิมิตที่บอกสิ่งที่เป็นมงคล ฝันร้ายมักเป็นลางร้ายบอกเหตุไม่เป็นมงคล ฝันทั้งดีและร้ายจะบอกเหตุการณ์ที่ร้ายทั้ง 2 ลักษณะปนกันในทำนอง ตอนต้นร้ายแต่ตอนปลายดี การสะเคาะเคราะห์พบว่ามักกระทำภายหลังที่ฝันร้ายไป เมื่อโหราทำนายว่าจะมีเคราะห์จึงต้องทำพิธีสะเคาะเคราะห์ การสะเคาะเคราะห์มีทั้งสะเคาะเคราะห์ส่วนบุคคลและสะเคาะเคราะห์บ้านเมือง การสะเคาะเคราะห์มี 2 พิธีคือ แบบมีพิธีกรรมและไม่มีพิธีกรรม การสะเคาะเคราะห์ที่มีพิธีกรรมเป็นการสะเคาะเคราะห์ ทั้งส่วนบุคคลและบ้านเมือง ส่วนการสะเคาะเคราะห์ที่ไม่มีพิธีกรรมพบว่า มีเฉพาะการสะเคาะเคราะห์ส่วนบุคคลเท่านั้น

ความเชื่อทางค่านพุทธศาสตร์ที่พบได้แก่ เรื่องกรรม วัฏสงสาร นรก สวรรค์ นิพพาน และอนิสงส์ของการบวช เรื่องกรรมที่พบในเรื่องนี้จำแนกออกเป็น 2 อย่าง คือ กรรมและวิบากกรรม กรรมที่พบจะเป็นกรรมที่นำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้ และเป็นกรรมของบุคคลทุกระดับ ส่วนวิบากกรรมเป็นการแสดงผลของการกระทำของบุคคล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าใครทำกรรมใดไว้ ก็ได้ตามชั่วก็ตามยอมได้กับผลแห่งกรรมนั้น เสมอ วัฏสงสารที่พบในเรื่องนี้กล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ว่า ตายไปเกิดใหม่ยังมิได้เลิสรอบกรรมชั่วยอมเลวยอมผลแห่งการทำชั่วนั้นและจะต้องวนเวียนอยู่ในวงจรวัฏจักรไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้เกิดภพเกิดชาติขึ้น เรื่องภพภูมินี้กล่าวถึงภูมิของมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ส่วนเรื่องชาติกล่าวถึงอดีตชาติ ปัจจุบันและอนาคต และทุก ๆ ชาติ เรื่องนรก สวรรค์ วรรณกรรมกล่าวว่านรกนั้นเป็นที่ไปของผู้ประพฤติชั่ว ส่วน

สวรรค์คือที่ไปของผู้ประพฤติกรรมดีและยังกล่าวถึงว่าสวรรค์เป็นแดนแห่งความสุขสันต์บรรดา
เรื่องนิพพานในวรรณกรรมกล่าวถึงสภาพที่ไร้ทุกข์ โศก โกรธ ภัย เป็นแดนแห่งบรมสุขและ
แสดงถึงวิถีทางที่จะไปสู่นิพพานว่า จะต้องให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ในเรื่องการบวช
พบว่า มี 2 ลักษณะ คือ บวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้พการีเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการี
ของผู้บวชและบวชเพื่อศรัทธาเลื่อมใส

1. บทบาทของความเชื่อทางค่านิยมไสยศาสตร์

1.1 บทบาทของไสยศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้
พบว่า ความเชื่อทางค่านิยมไสยศาสตร์มีบทบาทต่อการดำเนินเรื่อง การสร้างฉากและการสร้าง
ตัวละครซึ่งสรุปได้ดังนี้

ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องได้แก่ เวทมนตร์
เรียกลมเรียกฝน การเสกเป่า การทำเสน่ห์ การแปลงกายและการสะกดจิต พบว่า การใช้
เวทมนตร์เรียกลมและฝนปรากฏมากที่สุด น้อยที่สุด คือการใช้เวทมนตร์สะกดจิต เวทมนตร์เรียกลม
และฝนที่นำมาเป็นกลวิธีดำเนินเรื่องนี้มี 3 ลักษณะ คือ การใช้เวทมนตร์เรียกลม การใช้เวทมนตร์
เรียกฝน และการใช้เวทมนตร์เรียกทั้งลมและฝน การใช้เวทมนตร์เรียกลมและฝนทั้ง 3 ลักษณะ
คงกล่าวต่างก็มีความมุ่งหมายในการใช้ทั้งสิ้น กล่าวคือ การใช้เวทมนตร์เรียกลมก็เพื่อประโยชน์
ในการเดินทางเคลื่อนกองทัพและยกพลขึ้นบก การใช้เวทมนตร์เรียกฝนเพื่อบังคับให้ฝ่ายศัตรูยอม
จำนน กับไฟ ถอนพิษไฟ และคงทนอาวุธ ส่วนการใช้เวทมนตร์เรียกทั้งลมและฝนมีความมุ่งหมาย
เพื่อประโยชน์ในค่านิยมวิธีและช่วยกองทัพลูกมนต์สะกด การที่นำเอาเวทมนตร์มาเป็นกลวิธีใน
การดำเนินเรื่องในลักษณะต่าง ๆ คงกล่าวทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยดีและเหมาะสม

1.2 บทบาทของไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างฉาก ในบรรดาเวทมนตร์คาถาทั้ง
5 แขนง ผู้แต่งได้นำเอาเวทมนตร์แปลงกายมาเป็นเทคนิคในการสร้างฉากมีความมุ่งหมาย เพื่อ
ให้รูปร่างอุปนิสัยมีความสวยงามหวังที่จะให้คนอ่านหายกลัวแล้วและเกิดความรัก การแปลงกายให้มี
รูปร่างเหมือนเทพเจ้าและมีสายทวยาวส่องสว่างดุจดวงแก้ว เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง
และเพื่อหลอกล่อให้เกรงกลัวเหล่านี้ ทำให้เกิดบรรยากาศเหมาะสมกับเหตุการณ์ของเรื่อง ก่อให้
เกิดจินตภาพขึ้นอย่างเด่นชัด มองเห็นภาพแตกต่างทั้งสองลักษณะของการแปลงกายได้อย่างชัด เจน

ทำให้ฉากมีบรรยากาศที่น่าตื่นตาตื่นใจ เป็นธรรมชาติและสมจริง

1.3 บทบาทของไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร ในบรรดาไสยศาสตร์ หิ้งหมกที่ปรากฏในเรื่องนี้ เวทมนตร์คาถามีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างตัวละคร เวทมนตร์คาถาที่กล่าวนี้คือเวทมนตร์คาถาสำหรับเสกเป่า ปรากฏกวีปี่สาธ บักรังความขบไล่สิ่งเสนียด จัญไร คงทนอาวุธ เหาะเหิน กำบังกายและนายตัว ซึ่งผู้แต่งนำมาสร้างตัวละครในเรื่องนี้ให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเก่งกล้าสามารถ ทำให้ตัวละครมีลักษณะเด่นเหมาะสมเป็นตัวละครเอกของเรื่อง

2. บทบาทของความเชื่อทางค่านโหราศาสตร์

2.1 บทบาทของโหราศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง ความเชื่อเรื่องความฝันมีบทบาทในการดำเนินเรื่องเป็นอย่างมาก โดยผู้แต่งนำมาเป็นกลวิธีซ้ำกับเรื่องเพื่อให้เรื่องดำเนินไปตามทิศทางที่ต้องการ ความฝันดังกล่าวนี้มี 3 ลักษณะ คือ ฝันดี ฝันร้าย ฝันทั้งดีและร้ายปนกัน การที่ผู้แต่งนำเอาความฝันมาวางเป็นเงื่อนไขอันก่อให้เกิดตัวละครมีพฤติกรรมไปตามฝันนั้น เรื่องก็จะดำเนินไปตามเหตุการณ์ที่ปรากฏในความฝันนั้นทุกประการ ทำให้เรื่องดำเนินไปได้อย่างเหมาะสม

2.2 บทบาทของโหราศาสตร์ที่มีต่อการสร้างฉาก ความเชื่อที่ผู้แต่งนำมากำหนดฉากได้อย่างเหมาะสมก็คือความเชื่อเกี่ยวกับดวงบอกเหตุที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ การเกิดพายุลมแรงและสายรุ้ง ดาวหางขึ้นและอุกโลกบาตตก ทำให้เกิดจินตภาพมองเห็นเหตุการณ์ได้อย่างเด่นชัด

2.3 บทบาทของโหราศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร ความเชื่อเรื่องการจับยามมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างตัวละครของเรื่อง โดยผู้แต่งกำหนดให้ตัวละครมีความรู้ความสามารถในการจับยาม และพยากรณ์เหตุการณ์ปรากฏว่า ถูกต้องและเป็นจริง ทำให้ตัวละครมีลักษณะโดดเด่นเป็นตัวละครเอกของเรื่อง

3. บทบาทของความเชื่อทางค่านพุทธศาสตร์

3.1 บทบาทของพุทธศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้พบว่าความเชื่อทางพุทธศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการบวชเข้ามามีบทบาทในการดำเนินเรื่องมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี และเหมาะสมช่วยเสริมโครงเรื่องใหญ่ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นการเปลี่ยนทิศทางเดินของเรื่องจากความวุ่นวายมาสู่ความสงบ ลมความตึงเครียดของเหตุการณ์ไปได้ดี

3.2 บทบาทของพุทธศาสตร์ที่มีต่อการสร้างฉาก ผู้แต่งได้นำเอาภาพกับวช และพฤติกรรมนักบวชในพระพุทธศาสนาเข้ามากำหนดฉากในเรื่อง 2 ตอน คือ ตอนบวชเพื่อ เกิดอานิสงส์แก่ตัวเองและบวชเพื่อตัดกิเลสโลภี ทำให้เกิดจินตภาพมองเห็นภาพนักบวชและ อริยาบถที่สงบและสำรวมน่าเลื่อมใสศรัทธา

3.3 บทบาทของพุทธศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร ความเชื่อทางค่าน พุทธศาสตร์เข้ามามีบทบาทเสริมสร้างตัวละครในเรื่องโดยผู้แต่งกำหนดให้เป็นผู้มีคุณธรรมรอบรู้ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นทั้งนักธรรมและนักเทศน์ มีภูมิปัญญาสูงสามารถอบรมสั่งสอน คนอื่นได้ ทำให้ตัวละครมีคุณสมบัติเด่นสมเป็นตัวละครเอกของเรื่อง

การอภิปรายผล

จากการศึกษาความเชื่อทั้งการปรากฏและบทบาทที่มีต่อ เรื่องพระอภัยมณีนั้นพบข้อที่น่าสนใจ เกิดหลายประการ

ประการแรก การปรากฏของความเชื่อเมื่อเทียบกับทั้ง 3 ประเภท แล้วพบว่า ความเชื่อทางค่านไสยศาสตร์จะปรากฏและมีบทบาทมากที่สุด โดยเฉพาะ เรื่องเวทมนตร์คาถา เกี่ยวกับการเรียกลมเรียกฝน สังเกตได้ว่าในการใช้เวทมนตร์เรียกลมเรียกฝนนั้น สุนทรภู่จะใช้ให้เหมาะกับเหตุการณ์ และจะเปลี่ยนวิธีการใช้เวทมนตร์ไปตามความเหมาะสม ถ้าใช้เพื่อ เดินทางจะ "อ่านมนต์" ถ้าจะให้คนอื่นยอมจำนนใช้ "อ่านคาถาพลาหก" ถ้าใช้เพื่อถอนพิษร้าย ออกจากกายใช้ "อ่านพระเวท" ใช้เพื่อยุทธวิธีนั้น สุนทรภู่จะเน้นความสามารถของผู้ใช้มนต์ และอำนาจของลมประสานธาตุน้ำค้ำจุนข้อความในคำประพันธ์ว่า "ฝ่ายมหาสมณพระมณฑลสัง เรียกกำลังลมประสานธาตุสินธุ์" ใช้ทำให้องการมนต์เมื่อต้องการเคลื่อนทัพและยกพลขึ้นบก และพลังอำนาจของ เวทมนตร์แต่ละอย่างก็แตกต่างกัน ข้อที่นำพิจารณาอีกประการหนึ่งในเรื่องนี้ ก็คือ สุนทรภู่จะมีเป้าหมายในการนำเอาการ เรียกลมเรียกฝนมาใช้ในการดำเนินเรื่อง จึง ปรากฏในหลายตอนที่เป็นการเล่นไหวหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวละครและยังสร้าง ตัวละครที่มีความสามารถในขั้นนี้ถึง 2 ตัว และตัวละครแต่ละตัวจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ทั้งต้นเรื่องและปลายเรื่อง ตัวละครทั้ง 2 ตัวนั้นก็คือ พราหมณ์सानน และพราหมณ์คิสาปามัก

โลกเชมรุ ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างละเอียดจะพบว่าตัวละคร 2 ตัวนี้มีคุณวุฒิใกล้เคียงกัน แต่แตกต่างกันที่ระดับความรู้ เท่านั้นจะปรากฏเมื่อเกิดภาวะคับขันและเป็นตัวคลี่คลาย เหตุการณ์ของเรื่องโดย เฉพาะศิลาปาโมกซ์โลกเชมรุจะปรากฏตัวในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นความตายของคน หนึ่งมาก และความปลอศภัยของบ้านเมืองเป็นการช่วยชีวิตไม่ใช่เป็นการทำลาย

ประการที่สอง เกี่ยวกับความเชื่อทางค่านิยมหรือนิเวศน์ มีข้อที่ควรพิจารณาคือ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องความฝัน ลางบอกเหตุและการจับยามว่าความเชื่อทั้ง 3 ประการนี้มี ข้อที่น่าสังเกตคือมีการทำนายประกอบและจะปรากฏในตอนต้นของแต่ละเหตุการณ์ อาจจะเป็นได้ ว่า ผู้แต่งมีเจตนาที่จะดำเนินเรื่องราวและพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละเหตุการณ์ให้ดำเนินไป อย่างเหมาะสมและมีสัมพันธ์ภาพ ผลพลอยได้ก็คือจะให้ผู้อ่านติดตามเรื่องอย่างสนุกสนาน ความเชื่อที่น่ามาไว้ในลักษณะนี้จะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน เพราะว่าความฝันนั้นจะมี ลักษณะเป็นเรื่องราว มีเหตุการณ์ปรากฏจึงเหมาะที่จะนำมาใช้เป็นตัวกำหนดโครงสร้างของ เหตุการณ์ได้ดีกว่าความเชื่ออย่างอื่น ส่วนลางบอกเหตุที่หยิบยกมาใช้นี้จะเป็นลางร้าย อาจเป็น ได้ว่าเรื่องนี้เป็นการต่อสู้ทำลายล้าง เกิดการสูญเสียจึงเป็นการเหมาะสมที่จะหยิบยกเอาลาง บอกเหตุเข้ามาใช้ การจับยามช่วยในการแสวงหาทางออกที่ดีที่สุดเห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ตอนที่ พระอภัยมณีเป่าปี่จนพรหมทั้ง 3 คนหลับไปเมื่อตื่นขึ้นมาพบว่าพระอภัยมณีหายไปอย่างไม่มี ร่องรอย พรหมเหล่านั้นจึงจับยามแล้วจึงรู้ว่าพระอภัยมณีถูกนางผีเสื้อลักพาตัวไป ผลจากการ สอดแทรกความเชื่อลงไปจะทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจ สนุกสนานและสบายใจ

ประการที่สาม ความเชื่อทางค่านิยมพุทธศาสนันปรากฏเกี่ยวกับเรื่องของกรรมและ การเสวยผลของกรรมตลอดจนอันสงฆ์ของการบวช ในเรื่องของกรรมและวิบากกรรมนั้นไม่ได้ แยกออกจากกันไว้ชัดเจน ส่วนใหญ่จะมุ่งมองในทางค่านิยมวิบากกรรม ดังนั้นความเชื่อเรื่อง นรก สวรรค์ การเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารตลอดจนจุดหมายสูงสุดที่จะไปถึงคือนิพพานจึงปรากฏ ในวรรณกรรมเรื่องนี้ ความเชื่อดังกล่าวนี้อาจจะปรากฏเมื่อตัวละครอยู่ในภาวะที่เดือดร้อนและประจักษ์ ในภาวะนั้นแล้วปลงใจและยอมรับ ทำให้ตัวละครแสวงหาทางออกทาง ๆ กัน บางครั้งอาจจะ คาดหมายว่าอนาคตจะดีกว่าเดิม ดังนั้นตัวละครบางตัวจึงแสวงหาทางออกโดยการออกบวชเพื่อ ศึกษาวงศ์สงสารเพื่อมุ่งเข้าสู่นิพพาน เหตุอันอันสงฆ์ของการบวชจึงปรากฏขึ้น แต่ตัวละครบางตัวหาทาง

ออกโดยการคืนธนทูลในทองที่ตี สวรรค์จึงปรากฏในเรื่อง แต่ถ้ามองหาทางออกแล้วไม่ค้นพบ จึงปรากฏอย่างหลีกเลียงไม่ได้

การปรากฏความเชื่อทางค่านพุทธศาสนาที่มีบทบาทอันสำคัญยิ่งนั้นก็คือ เข้าไปช่วยคลี่คลาย ปมปัญหาสำคัญอันเป็นจุดวิกฤตของเรื่อง ความเชื่อนั้นเป็นความเชื่อสูงสุดทางพุทธศาสนา นั่นคือความ เชื่อเกี่ยวกับพุทธธรรม ความเชื่อสูงสุดทางพุทธศาสนาเข้ามาแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคู่กรณี ซึ่งมีความไม่โกรธแค้นมุ่งมั่นจะเอาชีวิตซึ่งกันและกันทั้งที่สองฝ่ายมีตัวร่วมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง พุทธธรรมเท่านั้นจึงจะเหมาะในการแก้ปัญหาดังกล่าว พุทธธรรมที่สุนทรภู่ได้หยิบยกมานั้นกล่าวถึง ความไม่เป็นแก่นสารของชีวิตร่างกายและความตายเป็นจุดจบ โน้มนำใจผู้ฟังให้เกิดการให้อภัย ซึ่งกันและกัน โดยหยิบยกเอาแนวทางปฏิบัติอันมีศีล 5 เป็นเบื้องต้น เสริมคุณธรรมที่สำคัญอันได้แก่ ความซื่อสัตย์และความอดทน ทศและทำลายอิจฉาพยาบาทซึ่งนำคนให้เวียนวนอยู่ในวัฏสงสาร พร้อมกันนั้นยังแสดงโทษของการขาดพระพุทธานุสาสนาสำหรับเข้าไปช่วย ขณะเดียวกันก็แสดงคุณค่าของ การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อให้ทุกคนพิจารณาการกระทำของตนเอง หลังจากนั้นจึงเสนอ คุณธรรมที่สำคัญที่ทำให้ทุกฝ่ายเลิกอาฆาตพยาบาทนั่นก็คือการมีความสามัคคีปรองดองกัน ด้วย อานุภาพของความเชื่อนี้ทำให้สงครามยุติลง นับว่าเป็นการคลี่คลายเรื่องได้อย่างเหมาะสม

ขอ เสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในเรื่องพระอภัยมณีครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีส่วนที่น่าสนใจ ควรมานำศึกษา คือ การปรากฏและบทบาทของความเชื่อในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่

ဘဏ္ဍာပုံစံ

บรรณานุกรม

- กนก จันทร์ขจร. คู่มือดูดาว. กรุงเทพฯ : เพชรสยามการพิมพ์, 2530.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "ช้างสังเวียน," สยามรัฐรายวัน 12 กุมภาพันธ์ 2521.
หน้า 7.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานการประชุมปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้าง
ระบบข้อมูลทางวัฒนธรรมครั้งที่ 1. คู่มือการจำแนกหมวดหมู่ข้อมูลทางวัฒนธรรม.
วันที่ 18 - 21 ธันวาคม 2527. หน้า 13 - 14.
- จรัส พิภู. โหราศาสตร์ไทย (ระบบอุจจปี). กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, 2513.
- เจือ สตะเวทิน. อนุสรณ์สุนทรภู่ 200 ปี. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529.
- _____. การประพันธ์และประวัติวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์,
2529.
- _____. คู่มือพระอภัยมณี เล่ม 2. กรุงเทพฯ : วุฒิสึกษาการพิมพ์, 2501.
- ฉลาภฉาย รมิตานนท์. ปีเจ้านาย. กรุงเทพฯ : หายัต์ ออฟเซท พรินท์, 2527.
- ฉันทะ วารมัน. คำขวัญเครื่องรางของขลัง. กรุงเทพฯ : รัตนการพิมพ์, 2502.
- ชลอ อุทกภาชน์, พ.ศ.อ. แว่นส่องจักรวาลอภากาศรวม. กรุงเทพฯ : แพรวทิทยา, 2527.
- คำวรางษานุภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. ชีวิตและงานสุนทรภู่. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2499.
- _____. ประวัติสุนทรภู่ พระอภัยมณี. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2506.
- เชษาศิสร, สมเด็จพระเทพฯ. โคลงโลกนิติ. กรุงเทพฯ : รุ่งวัฒนา, 2514.
- หัตถ์ปีย์ สุจินะพงษ์, ร.ท. การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาขุนช้างขุนแผน วิทยานิพนธ์ อ.ม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อักษรสำเนา.
- แพทย์ สาวัญทร. เคล็ดไสยศาสตร์. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2522.
- _____. ตำหรับคัมภีร์เพชรรัตนเมษายันต์. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2525.
- _____. อาถรรพเวทย์ภาค 1. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2524.
- _____. อาถรรพเวทย์ภาค 2. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2525.

๖. นันทา ชูศักดิ์. การวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิการศึกษ. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

บุญมี เมฆางกูร. ที่แผ่ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์,
2522.

ประจักษ์ ประภาศิยากร. ประเพณีและไสยเวทวิทยาในชุมชนข้างขุนแผน. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2519.

_____. "ทำไมคนเราจึงฝัน", วิทยาสาร. 29(11) : 27 - 30 ; 1 มิถุนายน
2521.

ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ. พุทธศาสตร์ภาค 1. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2525.

_____. พุทธศาสตร์ภาค 2. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2525.

เปลื้อง ณ นคร. เล่าเรื่องพระอภัยมณีคำกลอน. (นายคำรา ณ เมืองใต้ นามแฝง)
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2509.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนากับไสยศาสตร์. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2518.

_____. ฉลองการฉวนโมกซ์ 50 ปี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2525.

_____. ปรากฏการณ์ธรรม. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2529.

ภิกขุปัญญานันทะ. พุทธศาสนากับไสยศาสตร์. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2518.

๖. วิทยุ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์ สงขลา, 2522.

๖. ๖. พิชัยมยงค์. "ความเชื่อของคนไทย," คติความเชื่อ เอกสารการสัมมนาเรื่อง
วัฒนธรรมพื้นบ้าน โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 กันยายน 2516.

ยอดธง หัทธิวัฒน์. โหราศาสตร์. วิทยาการแห่งความอัปยศ กรุงเทพฯ :
กรุงสยามการพิมพ์, 2521.

วรมณี, พระราช (ประยูรธิ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลธรรม
กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2528.

เรไร สืบสุข. ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปริญญาโท กศ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521. อักษรนำ.

ลิไทย, พระยา. ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ : ศรีสภา, 2503.

ลิลิตพระลอ. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2514.

ลิลิตโองการแช่งน้ำ. กรุงเทพฯ : กวางกมล, 2524.

วิชิตฉายโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. นวโกวาท. กรุงเทพฯ :
วชิรพันธ์การพิมพ์, 2520.

วศินอินทสระ. หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัย, 2525.

วิจิตรวาทการ, พล.ท., หลวง. พุทธาภัพพกับจิตาภัพ. กรุงเทพฯ : เสริมวิทยบรรณาการ,
2514.

วิทย์ สีวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2514.

ศรีนครินทร์วิโรธ มหาสารคาม, มหาวิทยาลัย. ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของ
ชาวอีสาน. หน้า 2. กาศสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2518.

ศรีศิลป์สุนทรวาที, พระ. เสกมณฑ. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2518.

สังฆราช, สมเด็จพระ (วาสนมหาเถระ). วาทแห่งวาสน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : เพื่ออักษร, 2513.

สุภัทรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

สุวรรณ เกรียงไกรเพชร. พระอภัยมณี การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์. วิทยานิพนธ์
อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514. อักษรสำเนา.

สุนทรโวหาร (ภู่), พระ. พระอภัยมณี. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2506.

_____. ขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2513.

อนุমানราชชน, พระยา. วัฒนธรรม. (เสฐียรโกเศศ นามแฝง) กรุงเทพฯ : บรรณาการ,
2515.

_____. การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2505.

_____. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ น.อ. ไพโรจน์ นรชาติธำรงวิทย์ ร.น.

วุฒิการศึกษา

ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6)

ประโยค ครุ ป. พ.ป. พ.ม.

ปริญญาการศึกษามัธยมศึกษา สาขามัธยมศึกษา (กศ.ม.)

วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทภาษาอังกฤษ

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

วุฒิการศึกษาพิเศษ

หลักสูตรภาษาอังกฤษ Intermediate กองบัญชาการ

ทหารสูงสุด ประกาศนียบัตรผู้เชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ

Certificate of Proficiency A.U.A.

สถาบันสอนภาษา สมาคมนักเรียนเก่าสหรัฐอเมริกา

วุฒิการศึกษากำหนดทหารและตำรวจ

หลักสูตรการรักษาคความมั่นคงภายใน (กอ. รมน.
รุ่น 1 ทท.)

หลักสูตรการบรรเทาสาธารณภัย (กิตติมศักดิ์)

หลักสูตรทั่วไป พรรคนาวิน (ชท. นว. รุ่น 4 ทร.)

วุฒิการศึกษากำหนดต่างประเทศ

Cert. in TEFL.

Lackland Air Force Base, Texas. (U.S.A.)

Dip. in ELIRC.

Defence Language Institute, San Antonio. (U.S.A)

ประสบการณ์และงานเขียน

ที่ปรึกษาฝ่ายภาษา หนังสือจตุรงค์ รร. เจริญทหาร

นายทหารฝ่ายธุรการ บอ. สกศ. รร. รวมเหล่า

นักเขียนบทความและร้อยกรองประจำหนังสือจตุรงค์

นิราศอยุธยา นิราศสงขลา นิราศเชียงใหม่
นิราศ แดกแดนท์

ภาษาอังกฤษฉบับเตรียมสอบเข้า รร. เตรียมทหาร

ภาษาไทยฉบับเตรียมสอบเข้า รร. เตรียมทหาร

ภาษาไทยฉบับเตรียมสอบเข้ามหาวิทยาลัย

ตำแหน่ง

อาจารย์ ระดับ น. 4 ชั้น 5 (ซี. 7)

อดีตอาจารย์ภาษาอังกฤษหมวดอักษรศาสตร์

รร. เตรียมทหาร

ปัจจุบันอาจารย์ภาษาไทย กองวิชาภาษาไทย

รร. เตรียมทหาร

วิเคราะห์ความเชื่อในเรื่องพระเอกยมณี

บทคัดย่อ
ของ
นาวาเอกไพโรจน์ นรชาติธำรงวิทย์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2533

การวิเคราะห์ความเชื่อในเรื่องพระอภัยมณี มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมและจำแนกความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในเรื่องนี้ออกเป็นหมวดหมู่ และวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง การสร้างฉาก และการสร้างตัวละคร การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้วิธีวิจัยเอกสารแล้วนำผลการวิจัยมารายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิเคราะห์พบว่า มีความเชื่อปรากฏอยู่ 3 ด้าน คือ ความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนาพุทธศาสตร์ และความเชื่อทางศาสนาพุทธศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ปรากฏความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถา เครื่องรางของขลัง สิ่งมหัศจรรย์ และมีสิ่งลี้ลับ ความเชื่อทางศาสนาพุทธศาสตร์ ปรากฏความเชื่อเรื่องนางนาค เหตุ การจับขี้ผึ้ง ดวงชะตา ความฝันและการสะเดาะเคราะห์ ความเชื่อทางศาสนาพุทธศาสตร์ปรากฏความเชื่อเรื่องกรรม วิบากกรรม วิญญาณ นิพพาน และอนิสงค์ของการบวช สำหรับบทบาทของความเชื่อทางศาสนาไสยศาสตร์ พุทธศาสตร์และพุทธศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่องพบว่า ความเชื่อทั้งกล่าวช่วยให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี สร้างความตื่นเต้นสนุกสนาน เพิ่มรสชาติให้กับเรื่องยิ่งขึ้น ในส่วนที่ความเชื่อเข้ามามีบทบาทต่อการสร้างฉากนั้น ความเชื่อเหล่านี้สร้างฉากให้มีบรรยากาศเป็นธรรมชาติ สมจริง เหมาะกับโอกาสและเหตุการณ์ในท้องเรื่อง ก่อให้เกิดจินตภาพ การวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อที่มีต่อการสร้างตัวละครนั้นเห็นได้ว่า ความเชื่อเป็นปัจจัยในการสร้างตัวละครให้มีบุคลิกและคุณสมบัติเฉพาะตัว อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เรื่องพระอภัยมณีกลายมาเป็นวรรณกรรมเอกของไทยที่ทรงคุณค่าทั้งทางด้านวิชาการและค่านันทนาการอย่างแท้จริง

AN ANALYSIS OF BELIEFS IN PHRA APHAI-MANI

AN ABSTRACT

BY

CAPTAIN PAIROJ NORACHATTAMRONGWIT (ROYAL THAI NAVY)

Presented in partial fulfilment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University

February 1990

This research on the analysis of beliefs in Phra Aphai-mani had the purposes to collect and categorize beliefs in various aspects as appeared in this literature, and to analyze the roles of beliefs that had the effect on plotting the theme, scening, and casting the characters. The method used in this study was the documentary research, and its results were reported in the analytical description form. The analyzed results showed that there were three categories of beliefs: superstitious beliefs, astrological beliefs, and Buddhistic beliefs. The superstitious ones were those beliefs in magics, amulets, miracles, spirits, and gods. The astrological ones were those in omens, calculation of auspicious times, horoscopes, dreams, and elimination of bad fortune. The Buddhistic ones were those in deeds (Karma), misfortune (bad Karma), reincarnation, Nirvana (the state of not being reborn), and merits of ordination. On analysis of the roles of the superstitious beliefs, astrological beliefs, and Buddhistic beliefs that had the effect on plotting the theme, it was found that the mentioned beliefs helped in plotting the theme very well, creating excitement and amusement, and adding tastes to the story. In regard to the beliefs that had the effect on scening, it was found that these beliefs helped in making the scenes have realistically natural atmosphere, suitable for the occasions and events, and become imaginative. On analysis of the roles of the beliefs in casting the characters, it was found that the beliefs constituted the factors that helped in casting the characters with certain personalities and qualities. It might be said that such beliefs were parts of important factors that helped the poetry of Phra Aphai-mani become the master piece of the Thai literature that maintained the academic and entertaining values.